

ΦΩΚΙΩΝΟΣ Β. ΒΟΥΣΒΟΥΝΗ

ΒΙΡΓΙΛΙΟΥ ΑΙΝΕΙΑΔΑ

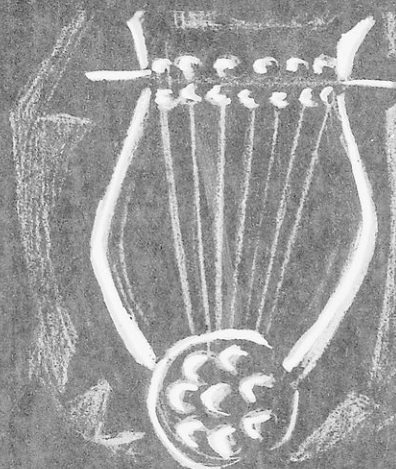
ΕΡΡΙΚΟΥ Α. ΣΚΑΣΣΗ

ΚΙΚΕΡΩΝΑ

ΕΝΥΠΝΙΟ ΣΚΙΠΙΩΝΑ

ΖΑΦΕΙΡΙΟΥ Ν. ΦΡΑΓΚΙΣΚΟΥ

ΟΡΑΤΙΟΥ ΩΔΕΣ

ΕΛΥΚΕΙΟΥ

ΟΡΓΑΝΙΣΜΟΣ ΕΚΔΟΣΕΩΣ ΔΙΔΑΚΤΙΚΩΝ ΒΙΒΛΙΩΝ ΑΘΗΝΑ 1977

ΒΙΒΛΙΔΙΟΥ ΑΙΝΕΙΑΔΑ

(ΕΚΛΟΓΕΣ)

Με απόφαση τῆς Ἑλληνικῆς Κυβερνήσεως τὰ δι-
δακτικά βιβλία τοῦ Δημοτικοῦ, Γυμνασίου καὶ Λυ-
κείου τυπώνονται ἀπὸ τὸν Ὀργανισμό Ἐκδόσεως
Διδακτικῶν Βιβλίων καὶ μοιράζονται ΔΩΡΕΑΝ

Ἡ εἰσαγωγή καί οἱ ἐρμηνευτικές σημειώσεις μεταγλωττίστηκαν ἀπό τοὺς :

Ι. ΜΕΛΙΔΩΝΗ, Γεν. Ἐπιθεωρητὴ Μ.Ε. (Αἰνειάδα, Ἐνύπνιο Σκιπίωνα) καί
Β. ΘΕΟΔΩΡΑΚΟΠΟΥΛΟ, Εἰσηγητὴ ΚΕΜΕ (Ὅρατίου Ὠδὲς).

ΦΩΚΙΩΝΟΣ Β. ΒΟΥΣΒΟΥΝΗ

ΒΙΒΛΙΔΙΟΥ ΑΙΝΕΙΑΔΑ (ΕΚΛΟΓΕΣ)

Γ' ΛΥΚΕΙΟΥ

ΟΡΓΑΝΙΣΜΟΣ ΕΚΔΟΣΕΩΣ ΔΙΔΑΚΤΙΚΩΝ ΒΙΒΛΙΩΝ

ΑΘΗΝΑΙ 1977

ΦΩΤΟΤΥΠΟΣ Ε. ΒΟΥΛΕΥΤΗ

ΒΙΒΛΙΟΥ ΑΙΝΕΙΑΔΑ

(ΕΚΛΟΤΕΣ)

Τ. ΑΥΚΕΙΟΥ

ΟΡΓΑΝΙΣΜΟΣ ΕΚΔΟΣΕΩΝ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ
ΑΘΗΝΑΙ 1977

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Ζωή τοῦ Βιργιλίου

Ὁ Πόπλιος Βιργίλιος Μάρων (P. Vergilius Maro) γεννήθηκε στίς 15 Ὀκτωβρίου τοῦ 70 π.Χ. στίς Ἀνδεις, τοποθεσία κοντά στή Μάντοβα, πόλη τῆς πέρας ἀπό τόν Πάδο Γαλατίας, ἀπό εὐπορους ἀγρότες γονεῖς. Ὁ πατέρας τοῦ Βιργιλίου, ἀφοῦ στό μεταξύ ἔγινε πλούσιος ἀπ' τῆς γεωργικῆς, κτηνοτροφικῆς καί μελισσοκομικῆς ἐργασίας του, ἔστειλε τό γιό του σέ ἡλικία δώδεκα χρονῶν στή γειτονική πόλη τῆς Κρεμόνας γιά νά λάβει τήν πρώτη паίδευση. Στήν Κρεμόνα ὁ Βιργίλιος ἔμεινε ὥς τά δεκαεπτά του χρόνια καί ἔπειτα ἔφυγε στό Μεδιόλανο γιά ἀνώτερες σπουδές. Ὑστερα ἀπό τρία χρόνια ἤρθε ἀπό τό Μεδιόλανο στή Ρώμη, ὅπου μαθήτευσε κοντά στόν ὀνομαστό ρητοροδιδάσκαλο Ἐπίδιο καί διδάχθηκε τή φιλοσοφία ἀπ' τόν Ἐπικούρειο φιλόσοφο Σίρωνα. Καμιά κλίση δέν ἔνιωθε γιά τή ρητορική. Ἀφοῦ γύρισε στίς Ἀνδεις ἀσχολήθηκε μέ τή φιλοσοφία καί τήν καλλιέργεια τῶν κτημάτων του, ἀποφεύγοντας τήν πολιτική ζωή, ἐξαιτίας τῆς φυσικῆς του δειλίας καί τῆς ἀσθενικῆς του κράσης.

Τά πρῶτα ἔργα του

Στά νεανικά του χρόνια ἔγραφε τά πρῶτα ποιητικά του δοκίμια, πού εἶναι ποιήματα μέ ἐλαφρό παχυνδιάρικο περιεχόμενο καί πού ὀνομάζονται **«Κατά Λεπτόν»** (Catalepton). Ἀπό τά μικρά ποιήματα αὐτά λίγα εἶναι τά γνήσια.

Στό μεταξύ γινόταν γνωστός στόν κύκλο τῶν ἀρίστων κατὰ τοὺς

χρόνους εκείνους ποιητῶν καί λογοτεχνῶν, τοῦ Α. Οὐάριου, Πλώτιου Τούκκα, Κοϊντίλιου Οὐάρου καί ἄλλων, πού ἦταν ἀξιοί τῆς φιλίας καί τῆς προστασίας τοῦ Μαικήνα, τοῦ γνωστοῦ φιλόμουσου καί πιστοῦ σύμβουλου τοῦ Ὁκταβιανοῦ. Στά 43 π.Χ. ὁ Βιργίλιος σχετίστηκε μέ τό διοικητή τῆς πέρα ἀπ' τόν Πάδο Γαλατίας, τόν Ἀσίνιο Πολλίωνα, ἀνθρωπο διακεκριμένο καί λογιότατο. Μετά τή μάχη στούς Φιλίππους (42 π.Χ.) ἔγινε διανομή τῆς γῆς τῆς Ἰταλίας πού στέρησε γιά ἓνα διάστημα καί τό Βιργίλιο ἀπ' τήν ἴδια του τήν περιουσία. Πραγματικά, στά 41 π.Χ. ὁ Ὁκταβιανός ἔστειλε τούς παλαίμαχους στρατιῶτες νά καταλάβουν τά χωράφια τῆς Κρεμώνας· ἐπειδὴ ὁμως αὐτά δέν ἦταν ἀρκετά γιά νά ικανοποιήσουν τίς ἐπιθυμίες ὧν, οἱ παλαίμαχοι κατάλαβαν αὐθαίρετα καί μέ δική τους πρωτοβουλία καί τά γειτονικά χωράφια τῆς Μάντοβας καί ἔτσι τό κτῆμα τοῦ ποιητῆ ἔπεσε στά χέρια κάποιου Κλαυδίου. Ὁ Βιργίλιος ὁμως, ὅταν ἤρθε στή Ρώμη, κατόρθωσε νά τό κερδίσει ξανά χάρις στόν Ὁκταβιανό. Τήν ἐπόμενη χρονιά (40 π.Χ.), ὕστερα ἀπ' τόν πόλεμο πού ἔγινε κοντά στήν Περούσια, ὁ ποιητής ἔχασε ὀριστικά τήν περιουσία του· ἀλλά ὁ Ὁκταβιανός, πού εἶχε εὐνοϊκές διαθέσεις ἀπέναντί του, μέ τή μεσολάβηση καί τοῦ Μαικήνα, ἔδωκε σ' αὐτόν ἓνα κτῆμα στήν Καμπανία. Ἀπ' τό 38 π.Χ. ἀποχωρεῖ ὁ ποιητής στήν Καμπανία, περνᾷ τόν καιρό του στή Νεάπολη καί σπάνια ἔρχεται στή Ρώμη. Τό 19 π.Χ. ἐπιχειρεῖ ταξίδι στήν Ἑλλάδα καί τήν Ἀσία, σκοπεύοντας νά μείνει ἀρκετό χρόνο, γιά νά περιηγηθεῖ τούς τόπους, ὅπου διαδραματίστηκαν τά γεγονότα, στά ὅποια ἀναφέρεται τό ποίημα, πού συνέθετε τότε. Τελικά ὁμως δέν πραγματοποιήθηκε ὁ σκοπός του, γιατί ὁ ποιητής εἶχε ὑγεία κλονισμένη. Στήν Ἀθήνα βρίσκει τόν Αὐγουστο, πού μόλις εἶχε ἐπιστρέψει ἀπ' τήν Ἀνατολή, καί πείθεται ἀπ' αὐτόν νά ἐπιστρέψει στήν Ἰταλία. Στά Μέγαρα ὁμως προσβάλλεται ἀπό ἡλίαση. Ἄν καί εἶχε πυρετό, δέ θέλησε νά διακόψει τό ταξίδι καί ἡ ἀρρώστια του ἐπιδεινώθηκε. Ἀποβιβάστηκε στό Πρίντεζι καί πέθανε, ὕστερα ἀπό λίγο, στίς 22 Σεπτεμβρίου τοῦ 19 π.Χ. Τά ὁστά του μεταφέρθηκαν καί θάφτηκαν στή Νεάπολη. Στόν τάφο του χαραχτήκε τό ἑξῆς δίστιχο, πού λένε πῶς τό συνέθεσε ὁ ἴδιος λίγο πρὶν πεθάνει :

*Mantua me genuit; Calabri rapuere; tenet nunc
Parthenope: cecini pascua, rura, duces.*

Δηλαδή: Ἡ Μάντοβα μέ γέννησε, οἱ Καλαβροί (τό Πρίντζι) μέ ἄρπαξαν, καί τώρα μέ κρατάει ἡ Παρθενόπη (ἡ Νεάπολη): ἔψαλα βοσκές (βουκολικά ποιήματα), ἀγρούς (γεωργικά), ἡγεμόνες (ἥρωικό ἔπος).

Τά Βουκολικά. Μετά τά ποιήματα ἐκεῖνα, πού ὀνομάζονται «Κατά Λεπτόν», τό πρῶτο ἀξιόλογο ἔργο τοῦ Βιργιλίου εἶναι τά **Βουκολικά**, πού γράφτηκαν μέσα σέ τρία χρόνια (41 - 39 π.Χ.) καί ἀμέσως μετά ἐκδόθηκαν. Τά Βουκολικά του, πού συνήθως ὀνομάζονται **Ἐκλογές** (Eclogae), ὁ Βιργίλιος τά συνέθεσε παρακινούμενος ἀπό τόν Ἀσίνιο Π. καί μέ πρότυπο τό βουκολικό ποιητή Θεόκριτο, πού χαιρόταν νά μελετάει, ὅταν βρισκόταν στή γενετείρά του, γιατί ἐπηρεάζονταν ἀπό τίς ἄμεσες καί ζωηρές ἐντυπώσεις τῆς ἀγροτικῆς καί ποιμενικῆς ζωῆς. Στά Βουκολικά δέν παρατηρεῖ κανεῖς τήν ἀπλότητα καί τή χάρη τοῦ Θεόκριτου, ἀλλά τή δεξιότητα. Ἀποδίδονται λόγοι ἀταιριαστοί στά πρόσωπα, γιατί δέν προσέχεται, ὅσο πρέπει ἡ ψυχολογία· ἡ γλώσσα πλησιάζει πολύ τή γλώσσα λυρικοῦ καί ἐπικοῦ ποιητῆ, σ' ἀντίθεση μέ τό Θεόκριτο, πού μεταχειρίστηκε τή γλώσσα τῶν ἀνθρώπων τῶν ἀγρῶν.

Τά Γεωργικά. Μετά τά Βουκολικά συνέθεσε τά **Γεωργικά**, μέ τήν παρακίνηση τοῦ Μαικήνα, πού θέλησε νά ἐμπνεύσει στούς Ρωμαίους τήν ἀγάπη πρὸς τίς ἀγροτικές ἐργασίες. Τά Γεωργικά εἶναι ποίημα διδακτικό· γιά νά τά συνθέσει, δαπάνησε 7 χρόνια (ὡς τά 30 π.Χ.). Ἀποτελοῦνται ἀπό τέσσερα βιβλία, πού ἀναφέρονται στή γεωργία, δενδροκομία, κτηνοτροφία καί μελισσοτροφία. Στή σύνθεση τοῦ ποιήματος ἀκολούθησε τόν Ἡσίοδο (Ἔργα καί Ἡμέραι), τήν ὕλη ὅμως, πού προέρχεται ἀπό τήν ἴδια τήν ἀγροτική ζωή ὁ Βιργίλιος τή δανείστηκε καί ἀπό ἄλλους Ἕλληνες καί Λατίνους συγγραφεῖς: Ἀριστοτέλη, Θεόφραστο, Λουκρήτιο, Κάτωνα, Οὐάργωνα. Αὐτά πού δανείστηκε ὅμως τά συνδύασε μεταξύ τους μέ τόση σαφήνεια, τά προσήρμοσε στή ζωή τῶν Ρωμαίων μέ τόση σύνθεση, μέ τόσες ποιητικές ἰδέες τά λάμπρυνε καί μέ τόση κομψότητα λόγου τά κόσμησε, ὥστε κατόρθωσε νά ἀποφύγει τήν ψυχρότητα πού χαρακτηρίζει τά διδακτικά ποιήματα.

Ἡ Αἰνειάδα. Ἀπὸ τὸ 29 π.Χ. ὁ Βιργίλιος ἀσχολεῖται μὲ τὴ συγγραφὴ σπουδαιότερου, ἀξιολογότερου ἀλλὰ καὶ πιὸ δύσκολου ἔργου, τῆς **Αἰνειάδας**, ἐνὸς ἐξαίρετου ἐθνικοῦ ἔπους. Οἱ Ρωμαῖοι δὲν εἶχαν κύκλους δημοτικῶν τραγουδιῶν πού θά μπορούσαν νά δώσουν ὕλικό γιὰ ἐπική σύνθεση. Θετικοί τύποι ὅπως ἦταν δέ δοκίμαζαν εὐχαρίστηση ἀπὸ διηγήσεις πού εἶχε ἀναμειχθεῖ μὲ μύθους καὶ ἱστορικές παραδόσεις. Ἡ γλῶσσα τους, πολὺ κατάλληλη γιὰ τὴ ρητορική τους καὶ τίς πράξεις τῆς δημόσιας ζωῆς, καθόλου δὲν ταίριαζε στὴν ἐλεύθερη κίνηση, πού ἀπαιτεῖ ἡ ἐπική διήγηση. Οἱ Ρωμαῖοι ἀρχισαν νά ἀγαποῦν τὴν ἐπική ποίηση, ὅταν μετέφεραν στὴ Ρώμῃ ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα μαζί μὲ τ' ἄλλα λάφυρα, καὶ τὰ μνημεῖα τῆς Ἑλληνικῆς φιλολογίας. Ἀπὸ τοὺς πρῶτους ἐπικούς ποιητὲς τους ἄλλοι μεταφράζουν ἢ ἀκολουθοῦν τοὺς Ἑλλήνες καὶ ἄλλοι εἶναι ἀπλοὶ καὶ ποιοτικὰ μέτριοι χρονογράφοι. Τὸ Βιργίλιο τὸν εὐνόησε ἡ μοίρα νά γίνεи ἐπικός ποιητὴς, ἀφοῦ κατόρθωσε νά ἐνώσει τὴ μυθολογικὴ ἐποποιία μὲ τὴν ἱστορικὴ καὶ νά δημιουργήσει ἔπος ἐθνικό. Ἡ Αἰνειάδα, σὲ 12 βιβλία, εἶναι τὸ μόνον ποίημα πού δόξασε τὸν ποιητὴ· πραγματικὰ ἡ ὑπόθεσή του, ἡ ἐγκατάσταση τοῦ Αἰνεῖα στὴν Ἰταλία ὕστερα ἀπὸ πολλὰς περιπλανήσεις εἶναι θαυμάσια. Διάλεξε τέτοια ὑπόθεση ὁ ποιητὴς ὅχι μόνον ἐξαιτίας τῆς ἀρχαίας φήμης τοῦ ἥρωα, ἀλλὰ καὶ γιατί ἤλπιζε ὅτι ἔτσι θά δοξάσει καὶ θά δυνάμωσει τὴ μοναρχία τοῦ Αὐγούστου, πού τότε εἶχε ἀρχίσει· ἔτσι ἐμελλε νά δοξαστεῖ ἡ γενιὰ τῶν Ἰουλίων, ἀφοῦ πολὺς λόγος θά γινόταν γιὰ τὸν Ἰούλο, τὸ γιό τοῦ Αἰνεῖα. Ἐπειτα στὴν Αἰνειάδα ὑμνεῖται τὸ μεγαλεῖο τοῦ Ρωμαϊκοῦ λαοῦ στὸ πρόσωπο τοῦ Αἰνεῖα, πού συνδέει **τὴν ἀνδρεία καὶ τὴν εὐσέβεια**, τίς δύο μεγαλύτερες ἀρετὲς τοῦ ρωμαϊκοῦ ἔθνους. Γιὰ τὴ σύνθεση τῆς Αἰνειάδας, στὴν ὁποία μιμήθηκε τὸν Ὅμηρο κατανάλωσε τὰ τελευταῖα χρόνια τῆς ζωῆς του. Τὴν Ὁδύσσεια τὴν ἀκολούθησε στὰ πρῶτα 6 βιβλία καὶ τὴν Ἰλιάδα στὰ 6 τελευταῖα, ἐνώνοντας ἔτσι σ' ἓνα ποίημα οὐσιαστικὸ δύο ἔπη. Στόν Ὅμηρο βρῖσκουμε τὴ γνωστὴ γιὰ τὸν Αἰνεῖα προφητεία τοῦ Ποσειδῶνος: (Υ 306 κ.ἐξ.):

*ἦδη γὰρ Πριάμου γενεὴν ἤχθηρε Κρονίων·
νῦν δὲ δὴ Αἰνεῖας βλῆ Τρώεσσι ἀνάξει
καὶ παίδων παῖδες, τοὶ κεν μετόπισθε γένωνται.*

Πουθενά στον Όμηρο δεν αναφέρεται κάτι για τη σχέση του Αινεία με την Ίταλία. Ο Σικελιώτης ποιητής Στησίχορος (622 - 533 π.Χ.) που παρουσιάζει τον Αινεία να φθάνει στην Κύμη της Ίταλίας, είναι ο πρώτος που μνημονεύει το ταξίδι του Αινεία έξω από την Τρωική χώρα. Οι ιστοριογράφοι Καλλίας και Τίμαιος που είχαν άκμασει γύρω στον 3ο π.Χ. αιώνα συσχετίζουν τον Αινεία με το Λάτιο. Απ'τά μέσα του 4ου π.Χ. αιώνα έφτασε στη Ρώμη ο μύθος για τον Αινεία· ήταν άρκετά γνωστός στον πρώτο Καρχηδονιακό πόλεμο, γιατί ο ποιητής Ναίβιος στην εισαγωγή του έπους του *Bellum Poenicum* διηγείται τη φυγή του Αινεία με τον πατέρα του, τις περιπλανήσεις του στη θάλασσα, την ύποδοχή του στην Καρχηδόνα και τον έρχομό του στο Λάτιο.

Η Ρώμη ύστερα από μακρούς και αίματηρούς αγώνες βρισκόταν στο ανώτατο σημείο της δόξας και του μεγαλείου της, κυρίαρχος πιά του κόσμου. Οι Ρωμαίοι πίστευαν πώς αυτό τό χρωστούσαν σε κάποια άόρατη δύναμη, στη θεία μοίρα που τούς προστάτευε (*fortuna urbis*). Αυτή την καθολική πίστη εκφράζει στην Αινειάδα ο Βιργίλιος.

Στην έπεξεργασία του μύθου για τον Αινεία ο ποιητής, με τό συνταίριασμα του ιστορικού και μυθολογικού στοιχείου, θέλει νά δείξει ότι, όπως ο άφανισμός της Τροίας στην Άσία, έτσι και η άνάστασή της στην Ίταλία, δηλ. η κτίση της Ρώμης, είναι έργο τών θεών. Η θεία πρόνοια θέλησε, ώστε η πρώτη άρχή της Ρώμης νά συνδεθεῖ με τον άποικισμό τών Τρώων στην Ίταλία, από τούς όποιους θά προέλθουν οι Ρωμαίοι, που είναι γραμμένο νά κυριαρχήσουν στον κόσμο. Όργανο της θείας αὐτῆς πρόνοιας είναι ο ήρωας του ποιήματος, ο Αινείας. Αυτός ακολουθεῖ τό δρόμο που του χαράζει τό καθήκον στους θεούς και τούς ανθρώπους. Κανένα έμπόδιο δέν μπορεί νά τόν απομακρύνει απ'τό δρόμο αυτό. Οι συμφορές και οι κίνδυνοι δυναμώνουν τό χαρακτήρα του. Καμιά φορά φαίνεται νά διστάζει και νά τά χάνει μπροστά στους κινδύνους και τίς συμφορές. Αυτό όμως είναι παροδικό. Έκείνο που μένει, είναι η ύπακοή του στη θεία άποστολή του. Όλες οι άρετές του ήρωα συγκεντρώνονται στην ευσέβεια (*pietatem*). Έτσι τόν θέλει ο ποιητής τον Αινεία.

Ο ποιητής, εύαίσθητος όπως είναι, διακρίνεται στην έκφραση της φιλίας, του έρωτα, της εύγνωμοσύνης, της ευσέβειας τών παιδιών και στο χαρακτηρισμό τών γυναικών.

Ὁ Βιργίλιος ἀφιέρωσε 11 χρόνια στήν Αἰνείαδα πού προκάλεσε τό θαυμασμό τῶν συγχρόνων του. Ὁ Προπέρτιος (2, 34, 65) λέει : *Cedite Romani scriptores, cedite Graii! nescio quid maius nascitur Iliade* (Ὑποχωρῆστε Ρωμαῖοι συγγραφεῖς, ὑποχωρῆστε Ἕλληνες! Δέν ξέρω τί μεγαλύτερο ἀπό τήν Ἰλιάδα γεννιέται).

Καμιά ἐπεξεργασία δέν ἔγινε στήν Αἰνείαδα, γιατί ὁ ποιητής πέθανε πρόωρα. Ὁ ἴδιος γνωρίζοντας τίς ἀτέλειες τοῦ ἔργου του, παράγγειλε στόν Οὐάριο, ὅταν ἔφευγε ἀπ' τήν Ἰταλία, νά κάψει τό χειρόγραφο, ἂν πέθαινε πρὶν νά γίνει τέλεια ἐπεξεργασία στό ποίημα. Στό Πρίντεζι, ὅταν πλησίαζε νά πεθάνει, ζήτησε τό χειρόγραφο νά τό κάψει ὁ ἴδιος. Εἶναι εὐτύχημα πού ἡ ἀπαίτησή του δέν ικανοποιήθηκε.

Μετά τό θάνατο τοῦ ποιητῆ, οἱ φίλοι του Οὐάριος καί Τούκκας ἔκδαν τήν ἔκδοση τῆς Αἰνείαδας μέ διαταγή τοῦ Αὐγούστου, ὅπως τήν ἄφησε ὁ ποιητής. Ἔτσι βλέπουμε στήν Αἰνείαδα 57 περίπου στίχους ἀτελεῖς. Αὐτούς σκόπευε νά συμπληρώσει μέ τήν ἐπεξεργασία τοῦ ἔργου. Παρ' ὅλα αὐτά ἡ Αἰνείαδα εἶναι ἓνα ἀπό τά ἄριστα ἔργα τῆς Ρωμαϊκῆς καί τῆς παγκόσμιας Λογοτεχνίας.

ΣΥΝΤΟΜΗ ΠΕΡΙΛΗΨΗ

ΤΟΥ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΟΥ ΤΩΝ ΤΡΙΩΝ ΠΡΩΤΩΝ ΒΙΒΛΙΩΝ ΤΗΣ ΑΙΝΕΙΑΔΑΣ

Βιβλίον Ι. Ὁ ποιητής στόν πρόλογο, ἀφοῦ μέ λίγα λόγια ἐκθέτει τήν ὑπόθεση τοῦ ἔπους, ἐπικαλεῖται τή Μοῦσα νά πεῖ γιατί ὁ Αἰνείας, ἄντρας εὐσεβῆς, ὑπέφερε πολλές συμφορές καί περιπέτειες, προκειμένου νά γίνει ἀρχηγός τοῦ γένους τῶν Λατίνων. Ὑστερα ἐρχεται στό θέμα καί ἀναφέρει τά σχετικά μέ τήν ὀργή καί τό μῖσος τῆς θεᾶς Ἥρας ἐναντίον τῶν Τρώων καί τά ἐπακόλουθα τῆς ὀργῆς. Τήν πόλη Καρχηδόνα, πού βρίσκεται ἀπέναντι ἀπό τήν Ἰταλία, θέλει ἡ

“Ηρα νά κάνει κυρίαρχη τοῦ κόσμου. Βλέπει αὐτή στόλο νά ἀποπλέει ἀπ’ τή Σικελία. Εἶναι ὁ στόλος τοῦ Αἰνεία, πού ἦταν γραφτό νά θεμελιώσῃ στήν Ἰταλία κράτος μέ σκοπό νά καταστρέψῃ τήν πόλη πού προστάτευε ἡ θεά, δηλ. τήν Καρχηδόνα. Ὅταν εἶδε τό στόλο τοῦτο, ξαναγεννιέται τό παλιό πάθος τῆς “Ηρας καί τρέχει στόν Αἰόλο πού τόν πείθει μέ παρακάλια καί ὑποσχέσεις νά ἐξαπολύσῃ τοὺς ἀνέμους. Σηκώνεται τότε ἄγρια τρικυμία· τὰ πλοῖα τοῦ Αἰνεία σκορπίζονται καί μερικά καταποντίζονται. Ἀλλ’ ὁ Ποσειδῶνας, ἐπειδὴ ἡ τρικυμία ἐγινε χωρίς τή διαταγή του, τήν καταπαύει καί ἐπαναφέρει τή γαλήνη.

Οἱ Τρῶες παρασυρμένοι ἀπ’ τήν τρικυμία φτάνουν σέ κάποια ἄγνωστη ἀκτὴ τῆς Λιβύης. Ἡ Ἀφροδίτῃ μέ πόνο γιά τοὺς ταλαιπώρους Τρῶες παραπονιέται στό Δία γιά τόν ἄδικο αὐτό κατατρεγμό τους· ὁ Δίας τήν παρηγορεῖ καί τῆς ὑπόσχεται μέλλον λαμπρό γιά τοὺς Τρῶες, πού θά ἰδρῦσουν κράτος γιά νά γίνῃ κυρίαρχο τῆς οἰκουμένης.

Τήν ἄλλη μέρα ὁ ἀρχηγός Αἰνείας, ἔχοντας συνοδὸ τόν Ἀχάτη, ἐξερευνᾷ τόν τόπο. Κάποια ὠραιότατη κυνηγός μέ λυτὰ τὰ μαλλιά καί μέ τόξο στόν ὦμο πληροφορεῖ τόν Αἰνεία ὅτι βρίσκεται κοντά σέ πόλη πού θεμελιώθηκε πρόσφατα ἀπ’ τή Φοίνισσα Διδώ, τῆς ὁποίας τήν ἱστορία σύντομα ἀφηγεῖται. Ἀναγγέλλει ἀκόμα στόν Αἰνεία ὅτι οἱ σύντροφοί του, πού τοὺς θεωρεῖ χαμένους, θά γυρίσουν ξανά. Ἡ κυνηγός ἦταν μητέρα τοῦ Αἰνεία, ἡ θεά Ἀφροδίτῃ· καθὼς αὕτῃ ἀπομακρύνεται τήν ἀναγνωρίζει ἀπ’ τό μεγαλόπρεπο βάδισμά της, πού φανερώνει θεά.

Αἰνείας καί Ἀχάτης μπαίνουν στήν πόλη, ὅπου ὅλοι ἐργάζονται ὅπως οἱ μέλισσες στήν κυψέλη. Μέσα στό νὰό τῆς “Ηρας θαυμάζουν τίς ζωγραφιές πού ἀπεικονίζουν ἐπεισόδια καί σκηνές τοῦ Τρωικοῦ πολέμου. Παίρνουν θάρρος, ὅταν βλέπουν νά μπαίνει στό νὰό μέ μεγαλοπρέπεια ἡ βασίλισσα Διδώ, ἡ ὁποία, ἀφοῦ κάθισε σέ θρόνο ἔκανε δίκη. Ἐκείνη τῇ στιγμῇ μπαίνουν στό νὰό οἱ σύντροφοι, πού ὁ Αἰνείας τοὺς θεωροῦσε χαμένους· ὁ μεγαλύτερός τους, ὁ Ἰλιονέας, διαμαρτύρεται στὴ βασίλισσα, γιατί οἱ ὑπήκοοί της τοὺς συμπεριφέρθηκαν σκληρά. Ἡ βασίλισσα δικαιολογεῖ τήν τέτοια συμπεριφορὰ πού τήν ἐπιβάλλουν λόγοι ἀσφάλειας τοῦ νεοσύστατου κράτους της· τοὺς καταπραΰνει καί τοὺς παρηγορεῖ λέγοντας ὅτι τῆς εἶναι γνωστοί οἱ Τρῶες καί οἱ δυστυχίες τους. Μακάρι, λέει, νά ἐρχόταν στήν πόλη καί ὁ ἀρχηγός τους Αἰνείας.

Τή στιγμή εκείνη, μέ τή διάλυση τοῦ σύννεφου πού σκέπαζε τόν Αἰνεία, ὁ ἥρωας ἀποκαλύπτεται καί ἐξηγεῖ ποιός εἶναι καί ποιά μέχρι τώρα ἦταν ἡ τύχη του. Ἡ Διδώ στήν ἀρχή, ταραγμένη ἀπ' τό ἀντίκρουσμα τοῦ ἥρωα, δείχνει σ' αὐτόν πώς τόν συμπαθεῖ καί τόν θαυμάζει· τόν ὁδηγεῖ τέλος μαζί μέ τούς συντρόφους του στ' ἀνάκτορά της, ὅπου ἀκολουθεῖ πλούσιοι καί μεγάλοπρεπο φαγοπότι. Ἐκεῖ παραβρίσκεται καί ὁ Ἔρωτας μέ τή μορφή τοῦ μικροῦ γιοῦ τοῦ Αἰνεία, δηλ. τοῦ Ἀσκάνιου, φέροντας δῶρα στή βασίλισσα. Ἡ Διδώ παίρνει ἀπ' τόν ψεύτικο Ἰούλο, ὅπως ὀνομάζεται ὁ Ἀσκάνιος, τά δῶρα, δηλ. ἕνα φέρεμα τῆς Ἑλένης καί ἕνα περιδέραιο ἀπό μαργαριτάρια κάποιας κόρης τοῦ Πριάμου. Ὅταν ἀγκαλιάζει τόν πλαστό Ἰούλο, δέν ξέρεי ἡ δυστυχισμένη βασίλισσα ποῖο δυνατό θεό κρατάει στά στήθη της. Τό φαγοπότι συνεχίζεται, ἐνῶ ὁ τραγουδιστής Ἰώπας τραγουδᾷ μέ τή λύρα του. Ἡ Διδώ δέν ἀκούει τό τραγούδι, ρωτάει τόν Αἰνεία γιά τόν Πρίαμο, τόν Ἕκτορα, τόν Ἀχιλλέα καί τέλος τόν παρακαλεῖ νά τῆς διηγηθεῖ ἀπ' τήν ἀρχή τίς δυστυχίες τῆς Τροίας καί τίς δικές του περιπλανήσεις.

Βιβλίο II. Ὁ Αἰνείας ἀκούοντας τήν παράκληση τῆς Διδῶς ἀρχίζει νά διηγεῖται τίς περιπλανήσεις καί τίς περιπέτειές του ἀπ' τήν ἡμέρα πού οἱ Ἕλληνες, κάνοντας τάχα πώς θά φύγουν ἀπ' τήν Τροία, ἀφήνουν στήν Τρωική ἀκτή τό «δούρειο ἵππο». Τί δήλωνε αὐτό τό ἄλογο; Ἦταν ἀφιέρωμα; Ἦταν δόλωμα; Ὁ ἱερέας τοῦ Ἀπόλλωνα Λαοκῶν θερμά παρακαλεῖ τούς Τρῶες νά μή φέρουν στήν πόλη τό ὑποπτό αὐτό ἐχθρικό δῶρο· ἀλλά τότε μερικοί βοσκοί ὁδηγοῦν κάποιο νεαρό Ἕλληνα δεμένο μπροστά στόν Πρίαμο. Αὐτός εἶναι ὁ Σίνων, πού γιά νά παρουσιάσει ὡς ἀληθινά τά ψεύτικα λόγια του, ὀρκίζεται στά ἀστέρια καί τούς θεούς· γιά τόν ἑαυτό του λέει ὅτι, καθώς τόν προόριζαν νά τόν θυσιάσουν, κατόρθωσε νά σωθεῖ δραπετευόντας τήν προηγούμενη ἡμέρα, ἐνῶ γιά τό ἄλογο λέει ὅτι οἱ Ἕλληνες τό ἐφτιαξαν γιά νά τό ἀφιερῶσουν στήν Ἀθηνᾶ μέ σκοπό νά ἐπανορθώσουν τήν κλοπή τοῦ Παλλὰδίου. Ἐλπίζουν ὅμως ὅτι ὁ ὄγκος τοῦ ἀλόγου θά ἐμποδίσει τήν εἰσοδό του στήν πόλη, γιατί γνωρίζουν, ὅτι ἂν γίνεи ἡ μεταφορά τοῦ ἀλόγου, ἡ Τροία θά μεταφέρει τόν πόλεμο κάτω ἀπ' τά τείχη τοῦ Πέλοπα, στήν Ἑλλάδα.

Οἱ Τρῶες πίστεψαν τά ψεύτικα λόγια τοῦ πονηροῦ Σίνωνα, γιατί

ἐπὶ πλέον εἶδαν τί ἔπαθε ὁ Λαοκόων καὶ οἱ δύο τοῦ γιοῦ· τοὺς ἐπνίξαν δύο πελώρια φίδια πού βγῆκαν ἀπ' τῇ θάλασσα. Ἔτσι γκρεμίζουν ἕνα μέρος ἀπ' τὰ τεῖχη καὶ φέρνουν μέσα στὴν πόλη τὸ ἄλογο τῇ νύχτᾳ· ἀπ' τὴν κοιλιὰ τοῦ ἀλόγου βγαίνουν οἱ ἐχθροί. Τὸν Αἰνεία, πού εἶδε στὸν ὕπνο του τὸν Ἑκτορα τὸν ξύπνησαν κραυγές ἀπελπισίας. Ἡ πόλη Τροία εἶχε κυριευθεῖ. Σ' αὐτόν πιά στηρίζεται ἡ μοῖρα τοῦ δυστυχισμένου λαοῦ· τὸν παρακολουθοῦμε ἀνάμεσα σέ σκηνές σφαγῆς. Τὸ ἀνάκτορο τοῦ Πριάμου, πού οἱ πόρτες του εἶναι σπασμένες μέ τσεκούρι, οἱ πενήντα νυφικοὶ του θάλαμοι, ὁ βωμός πού τὸν σκίαζε ἀρχαία δάφνη καὶ πού σ' αὐτόν εἶχαν καταφύγει ἡ Ἑκάβη κι οἱ θυγατέρες της, σάν περιστερία σέ θύελλα, μᾶς παρουσιάζονται μέσα σέ σύννεφο καπνοῦ καὶ χείμαρρο ἀπὸ φλόγες. Ὁ Πρίαμος σκοτώνεται καὶ ἀποκεφαλίζεται κοντὰ στοῦ βωμοῦ ἀπὸ τὸν Πύρρο· ἡ μάντιδα Κασσάνδρα ὀδηγεῖται σ' αἰχμαλωσία. Ἀλλά ἡ Ἀφροδίτῃ τὸν ἀπομακρύνει δειχοντάς του τὴ λύσσα τῶν θεῶν γιὰ τὴν καταστροφή τῆς Τροίας. Ὁ Ποσειδῶνας μέ τὴν τρίαινα γκρεμίζει τὰ τεῖχη. Ἡ Ἥρα μέ τὸ ξίφος στίς Σκαιές Πύλες πιέζει τοὺς Ἕλληνες νά βιαστοῦν. Ἡ Παλλὰδα ἀπ' τὴν κορφή τῆς ἀκροπόλεως ἀπειλεῖ. Αὐτός τέλος ὁ Δίας ἀνάβει τὴ λύσσα τῶν ἐχθρῶν. Δέ μένει στὸν Αἰνεία νά κάνει τίποτε ἄλλο παρὰ νά φύγει σύμφωνα καὶ μέ τὴ συμβουλή τοῦ Ἑκτορα. Ὁ πατέρας του ὁμως, ὁ Ἀγχίσις, ἐπιμένει στὴν ἀπόφασή του νά μὴ ζήσει πιά ὕστερα ἀπ' τὴν καταστροφή τῆς πατρίδας του. Μάταια εἶναι τὰ παρακάλια τοῦ Αἰνεία καὶ οἱ στεναγμοὶ τῆς συζύγου του Κρέουσας. Ὁ Ἀγχίσις εἶναι ἀνυποχώρητος· ὑποχωρεῖ μόνο, ὅταν βλέπει πύρινη γλώσσα νά ξεπηδᾷ ἀπ' τὸ κεφάλι τοῦ μικροῦ Ἰουλου, ἐνῶ τὴν ἴδια στιγμή ἀστροπελέκι βροντᾷ ἀπ' τ' ἀριστερά καὶ ἀστέρι διασχίζει ἀστραπιαῖα τὸν οὐρανὸ ἀφήνοντας πίσω του φωτεινὴ οὐρά, μόλις πάνω ἀπὸ τὴ στέγη τοῦ σπιτιοῦ του. Ἀναχωρεῖ τότε ὁ Αἰνείας μέ τὸ γέροντα πατέρα του στοὺς ὅμους του, κρατώντας ἀπ' τὸ χέρι τὸ μικρὸ του γιό Ἰουλο. Ἡ Κρέουσα ἀκολουθεῖ ἀπὸ μακριά· ὅλλα γίνεται ἄφαντη. Μάταια ὁ Αἰνείας τὴν ἀναζητάει. Τὸ φάντασμα της παρουσιάζεται σ' αὐτόν καὶ λέει ὅτι ἡ μεγάλη μητέρα τῶν θεῶν, ἡ Κυβέλη, τὴν κατέταξε ἀνάμεσα στίς Νύμφες της· προφητεύει στὸν Αἰνεία ὅτι θά ῥθει στὴν Ἰταλία, στίς ὄχθες τοῦ Τίβερη, καὶ θά παντρευτεῖ μέ κόρη βασιλιᾶ. Ὁ Αἰνείας ἐπιστρέφει στοὺς συντρόφους του καὶ μαζί τους ἀνεβαίνει στοῦ βουνό.

Βιβλίο ΙΙΙ. Ὁ Αἰνείας κατασκευάζει στόλο καί μέ δάκρυα φεύγει ἀπ' τήν πατρίδα του κι ἔρχεται μέ τούς συντρόφους του στή Θράκη. Χτίζει ἐκεῖ πόλη μέ τ' ὄνομά του· ἀλλά θάμνοι, πού οἱ ξεριζωμένες ρίζες τους στάζουν μαῦρο αἷμα, ἀποκαλύπτουν σ' αὐτόν ὅτι ὁ γιός τοῦ Πριάμου Πολύδωρος σκοτώθηκε ἐκεῖ ἀπό τό βασιλιά τοῦ τόπου. Ἀνεβαίνουν πάλι στά πλοῖα καί φεύγουν ἀπ' τή Θράκη. Ἐρχονται στή Δῆλο κι ἀπό κεῖ, μέ τήν παρακίνηση τοῦ Ἀπόλλωνα, στήν Κρήτη, ὅπου χτίζουν πόλη. Φοβερή ὁμως ἀρρώστια πού ἔπεσε ἐκεῖ τούς ἀναγκάζει νά ἐγκαταλείψουν τήν Κρήτη. Ἀπό τήν Κρήτη πλέουν στά βόρεια καί φτάνουν στίς ἀκτές τῶν Στροφάδων, πού κατοικοῦν ἡ Κελαινώ καί οἱ ἄλλες Ἀρπυιες, δύσσομα καί φρικιαστικά τέρατα, μέ πρόσωπα κοριτσιῶν, σώματα πουλιῶν καί χέρια μέ νύχια κυρτά. Οἱ Ἀρπυιες φεύγουν χωρίς νά πληγωθοῦν ἀπό τά βέλη τῶν συντρόφων τοῦ Αἰνεία, ἀφοῦ ἄρπαξαν, ὅση τροφή μπορούσαν καί μόλυναν ὅση ἀπόμεινε. Ἡ Κελαινώ, μιὰ ἀπ' αὐτές, προφητεύει ὅτι θά πλεύσουν στήν Ἰταλία, ἀλλά δέ θά χτίσουν τήν πόλη, προτοῦ φοβερή πείνα τούς ἀναγκάσει νά φᾶνε καί αὐτά τά τραπέζια.

Ἀφοῦ ἀπέπλευσαν ἀπ' τίς Στροφάδες περνοῦν κοντά ἀπ' τή Ζάκυνθο καί τήν Ἰθάκη γιά νά φτάσουν τέλος στό Ἀχτίο, ὅπου ὀργανώνουν ἀγῶνες. Ἀπό κεῖ σήκωσαν πανιά κι ἔφτασαν στό Βουθρωτό τῆς Ἠπείρου, ὅπου ὁ Αἰνείας βρίσκει τήν Ἀνδρομάχη νά θυσιάζει στό κενοτάφιο τοῦ Ἑκτορα καί μιᾶ μαζί της. Ὁ Ἑλενος, δεῦτερος σύζυγος τῆς Ἀνδρομάχης βασιλιάς καί μάντης, κάνει μακρές προφητείες γιά τόν Αἰνεία χωρίς νά μπορεῖ νά ἀποκαλύψει ὅλο τό μέλλον του. «Θά καταπλεύσει ὁ Αἰνείας, λέει, στήν Ἰταλία ὕστερα ἀπό συμφορές καί περιπλανήσεις στήν Αὐσόνια θάλασσα καί χρονοτριβές στό νησί τῆς Κίρκης, ἀλλά ἐπὶ τέλους κάτω ἀπ' τόν κορμό πουρναριοῦ κοντά σέ ἀπόκρυφο ρεῦμα θά βρεῖ ἄσπρο γουρουνί μέ τριάντα νεογέννητα καί στόν τόπο τοῦτο θά ἀναπαυτεῖ». Ἀφοῦ ὁ Ἑλενος ἔδωσε κι ἄλλες συμβουλές καί συστάσεις καθῶς καί πολῦτιμα δῶρα καί κωπηλάτες, ὁ Αἰνείας κι οἱ σύντροφοί του, μέ τά δῶρα τῆς Ἀνδρομάχης, ἀπέπλευσαν στό Αὐσόνιο πέλαγος.

Παρέπλευσαν τόν Τάραντα καί τό ἀκρωτήρι Λακίνιο κι ἔφτασαν στή Σικελική ἀκροθαλασσιά κοντά στήν Αἴτνα, ὅπου περιμαζεύουν ἀξιοθρήνητο σύντροφο τοῦ Ὀδυσσεά, πού εἶχε ἐγκαταλειφθεῖ κοντά

στούς Κύκλωπες. Ἐπειτα παρέπλευσαν τό Πάχυνο ἀκρωτήρι καί ἀπό μακριά βλέπουν τήν Καμάρινα, τή Γέλα, τόν Ἀκράγαντα, παρακάμπουν τήν ἄκρη τοῦ Λιλυβαίου καί φτάνουν στό Λιμάνι τοῦ Δρεπάνου, ὅπου ὁ Ἀγχίσης πεθαίνει. Ἐδῶ τελειώνει ἡ διήγηση τοῦ Αἰνεία στή Διδώ.

ΜΕΡΟΣ Α'

ΚΕΙΜΕΝΟ

ΒΙΒΛΙΟ Ι

Στίχ. 1 - 11

Ὑπόθεση τοῦ ἔπους καὶ ἐπὶ κλήση τῆς Μούσας.

Arma virumque cano, Troiae qui primus ab oris
Italiam fato profugus Laviniaque venit
litora, multum ille et terris iactatus et alto
vi superum, saevae memorem Junonis ob iram,
multa quoque et bello passus, dum conderet urbem 5
inferretque deos Latio, genus unde Latinum
Albanique patres atque altae moenia Romae.
Musa, mihi causas memora, quo numine laeso
quidve dolens regina deum tot volvere casus
insignem pietate virum, tot adire labores 10
impulerit. tantaene animis caelestibus irae?

Στίχ. 81 - 123

Κ α τ α γ ί δ α .

Haec ubi dicta, cavum conversa cuspide montem
impulit in latus : ac venti velut agmine facto,
qua data porta, ruunt et terras turbine perflant.
incubuerunt mari, totumque a sedibus imis
una Eurusque Notusque ruunt creberque procellis 85
Africus, et vastos volvunt ad litora fluctus.
insequitur clamorque virum stridorque rudentum.

- eripiunt subito nubes caelumque diemque
 Teucrorum ex oculis; ponto nox incubat atra.
 90 intonuere poli et crebris micat ignibus aether,
 praesentemque viris intentant omnia mortem.
 extemplo Aeneae solvuntur frigore membra;
 ingemit et duplicis tendens ad sidera palmas
 talia voce refert: «ο terque quaterque beati,
 95 quis ante ora patrum Troiae sub moenibus altis
 contigit oppetere! ο Danaum fortissime gentis
 Tydide! mene Iliacis occumbere campis
 non potuisse tuaque animam hanc effundere dextra,
 saevus ubi Aeacidae telo iacet Hector, ubi ingens
 100 Sarpedon, ubi tot Simois correpta sub undis
 scuta virum galeasque et fortia corpora volvit!»
 Talia iactanti stridens Aquilone procella
 velum adversa ferit fluctusque ad sidera tollit.
 franguntur remi; tum prora avertit et undis
 105 dat latus; insequitur cumulo praeruptus aquae mons.
 hi summo in fluctu pendent, his unda dehiscens
 terram inter fluctus aperit, furit aestus harenis.
 tris Notus abreptas in saxa latentia torquet —
 saxa vocant Itali, mediis quae in fluctibus, Aras,
 110 dorsum immane mari summo — tris Eurys ab alto
 in brevibus et syrtis urget — miserabile visu —
 inluditque vadis atque aggere cingit harenae.
 unam, quae Lycios fidumque vehebat Orontem,
 ipsius ante oculos ingens a vertice pontus
 115 in puppim ferit: excutitur pronusque magister
 volvitur in caput; ast illam ter fluctus ibidem
 torquet agens circum et rapidus vorat aequore vortex.
 apparent rari nantes in gurgite vasto,
 arma virum tabulaeque et Troia gaza per undas.
 120 iam validam Ilionei navem, iam fortis Achatae,
 et qua vectus Abas, et qua grandaevus Aletes,
 vicit hiems; laxis laterum compagibus omnes
 accipiunt inimicum imbrem rimisque fatiscunt.

Στίχ. 198 - 210

Παρηγορητικός λόγος τοῦ Αἰνεία στους συντρόφους του.

« O socii — neque enim ignari sumus ante malorum —
 o passi graviora, dabit deus his quoque finem.
 vos et Scyllaeam rabiem penitusque sonantis 200
 accestis scopulos, vos et Cyclopia saxa
 experti : revocate animos maestumque timorem
 mittite ; forsan et haec olim meminisse iuvabit.
 per varios casus, per tot discrimina rerum
 tendimus in Latium, sedes ubi fata quietas 205
 ostendunt : illic fas regna resurgere Troiae.
 durate et vosmet rebus servate secundis ».
 Talia voce refert curisque ingentibus aeger
 spem vultu simulat, premit altum corde dolorem.
 Illi se praedae accingunt dapibusque futuris : 210

Στίχ. 254 - 296

**Ὑπόσχεση τοῦ Δία στήν Ἀφροδίτη πού τοῦ παραπονεῖται γιά
τά δεινοπαθήματα τῶν Τρώων.**

Olli subridens hominum sator atque deorum
 vultu, quo caelum tempestatesque serenat, 255
 oscula libavit natae, dehinc talia fatur :
 « parce metu, Cytherea : manent immota tuorum
 fata tibi ; cernes urbem et promissa Lavini
 moenia, sublimemque feres ad sidera caeli
 magnanimum Aenean ; neque me sententia vertit. 260
 hic tibi — fabor enim, quando haec te cura remordet,
 longius et volvens fatorum arcana movebo —
 bellum ingens geret Italia populosque feroces
 contundet moresque viris et moenia ponet, 265
 tertia dum Latio regnantem viderit aestas
 ternaue transierint Rutulis hiberna subactis.
 at puer Ascanius, cui nunc cognomen Iulo
 additur — Ilus erat, dum res stetit Ilia regno —
 triginta magnos volvendis mensibus orbis

- 270 imperio explebit, regnumque ab sede Lavini
transferet et Longam multa vi muniet Albam.
hic iam ter centum totos regnabitur annos
gente sub Hectorea, donec regina sacerdos
Marte gravis geminam partu dabit Ilia prolem.
- 275 inde lupae fulvo nutricis tegmine laetus
Romulus excipiet gentem et Mavortia condet
moenia Romanosque suo de nomine dicet.
his ego nec metas rerum nec tempora pono :
imperium sine fine dedi. quin aspera Juno,
- 280 quae mare nunc terrasque metu caelumque fatigat,
consilia in melius referet mecumque fovebit
Romanos, rerum dominos, gentemque togatam.
sic placitum. veniet lustris labentibus aetas,
cum domus Assaraci Phthiam clarasque Mycenae
- 285 servitio premet ac victis dominabitur Argis.
nascetur pulchra Troianus origine Caesar,
imperium Oceano, famam qui terminet astris,
Iulius, a magno demissum nomen Iulo.
hunc tu olim caelo, spoliis Orientis onustum,
- 290 accipies securus ; vocabitur hic quoque votis.
aspera tum positae mitescent saecula bellis ;
cana Fides et Vesta, Remo cum fratre Quirinus
iura dabunt ; dirae ferro et compagibus artis
claudentur Belli portae ; Furor impius intus
- 295 saeva sedens super arma et centum vinctus aënis
post tergum nodis fremet horridus ore cruento ».

Στίχ. 441 - 493

‘Ο ναός τῆς Ἥρας στήν Καρχηδόνα καί οἱ ζωγραφίες του.
Περιγραφή τῶν τοιχογραφιῶν τοῦ ναοῦ πού δείχνουν ὅτι ὁ
σκηνές ἀπό τόν Τρωικό πόλεμο.

Lucus in urbe fuit media, laetissimus umbrae,
quo primum iactati undis et turbine Poeni
effodere loco signum, quod regia Juno

monstrarat, caput acris equi: sic nam fore bello
 egregiam et facilem victu per saecula gentem. 445
 hic templum Junoni ingens Sidonia Dido
 condebat, donis opulentum et numine divae,
 aënea cui gradibus surgebant limina nexaeque
 aere trabes, foribus cardo stridebat aënis.
 hoc primum in luco nova res oblata timorem 450
 leniit, hic primum Aeneas sperare salutem
 ausus et adflictis melius confidere rebus.
 namque sub ingenti lustrat dum singula templo
 reginam opperiens, dum, quae fortuna sit urbi,
 artificumque manus inter se operumque laborem 455
 miratur, videt Iliacas ex ordine pugnās,
 bellaque iam fama totum volgata per orbem,
 Atridas Priamumque et saevum ambobus Achillem.
 constitit et lacrimans, « quis iam locus », inquit, « Achate,
 quae regio in terris nostri non plena laboris ? 460
 en Priamus. sunt hic etiam sua praemia laudi;
 sunt lacrimae rerum, et mentem mortalia tangunt.
 solve metus; feret haec aliquam tibi fama salutem ».
 sic ait, atque animum pictura pascit inani
 multa gemens, largoque umectat flumine voltum. 465
 namque videbat, uti bellantes Pergama circum
 hac fugerent Grai, premeret Troiana iuventus;
 hac Phryges, instaret curru cristatus Achilles.
 nec procul hinc Rhesi niveis tentoria velis
 agnoscit lacrimans, primo quae prodita somno 470
 Tydides multa vastabat caede cruentus,
 ardentisque avertit equos in castra, priusquam
 pabula gustassent Troiae Xanthumque bibissent.
 parte alia fugiens amissis Troilus armis,
 infelix puer atque impar congressus Achilli: 475
 fertur equis curruque haeret resupinus inani,
 lora tenens tamen; huic cervixque comaeque trahuntur
 per terram, et versa pulvis inscribitur hasta.
 interea ad templum non aequae Palladis ibant

- 480 crinibus Iliades passis peplumque ferebant,
 suppliciter tristes et tunsae pectora palmis :
 diva solo fixos oculos aversa tenebat.
 ter circum Iliacos raptaverat Hectora muros
 exanimumque auro corpus vendebat Achilles.
- 485 tum vero ingentem gemitum dat pectore ab imo,
 ut spolia, ut currus, utque ipsum corpus amici
 tendentemque manus Priamum conspexit inermis.
 se quoque principibus permixtum agnovit Achivis
 Eoasque acies et nigri Memnonis arma.
- 490 ducit Amazonidum lunatis agmina peltis
 Penthesilea furens mediisque in milibus ardet,
 aurea subnectens exsertae cingula mammae,
 bellatrix, audetque viris concurrere virgo.

Στίχ. 561 - 578

**Πῶς δικαιολογεῖται ἡ Διδῶ γιά τήν ἐχθρική στάση τῶν ὑπη-
 κῶν της ἀπέναντι στοὺς Τρῶες. Δεξιῶση τῶν Τρῶων.**

- Tum breviter Dido voltum demissa profatur :
 « solvite corde metum, Teuceri, secludite curas.
 res dura et regni novitas me talia cogunt
 moliri et late finis custode tueri.
- 565 quis genus Aeneadum, quis Troiae nesciat urbem
 virtutesque virosque aut tanti incendia belli ?
 non obtusa adeo gestamus pectora Poeni,
 nec tam aversus equos Tyria Sol iungit ab urbe.
 seu vos Hesperiam magnam Saturniaque arva
- 570 sive Erycis finis regemque optatis Acesten,
 auxilio tutos dimittam opibusque iuvabo.
 voltis et his mecum pariter considerare regnis :
 urbem quam statuo, vestra est; subducite navis :
 Tros Tyriusque mihi nullo discrimine agetur.
- 575 atque utinam rex ipse noto compulsus eodem
 adforet Aeneas ! equidem per litora certos
 dimittam et Libyae lustrare extrema iubebo,
 si quibus eiectus silvis aut urbibus errat ».

ΒΙΒΛΙΟ ΙΙ

Στίχ. 13 - 20

Ὁ Δούρειος Ίππος.

Fracti bello fatisque repulsi ductores Danaum tot iam labentibus annis, instar montis equum divina Palladis arte aedificant sectaque intexunt abiete costas ; votum pro reditu simulant ; ea fama vagatur. huc delecta virum sortiti corpora furtim includunt caeco lateri penitusque cavernas ingentis uterumque armato milite complent.	15 20

Στίχ. 40 - 56

**Ἡ δυσπιστία καὶ οἱ εἰκασίες τοῦ Λαοκόοντα
γιά τὸ ἀφιέρωμα.**

Primus ibi ante omnis, magna comitante caterva, Laocoon ardens summa decurrit ab arce et procul : « o miseri, quae tanta insania, cives ? credits avectos hostis aut ulla putatis dona carere dolis Danaum ? sic notus Ulixes ? aut hoc inclusi ligno occultantur Achivi, aut haec in nostros fabricata est machina muros inspectura domos venturaque desuper urbi, aut aliquis latet error ; equo ne credite, Teucri. quidquid id est, timeo Danaos et dona ferentes ». sic fatus validis ingentem viribus hastam in latus inque feri curvam compagibus alvum contorsit. stetit illa tremens, uteroque recusso insonuere cavae gemitumque dedere cavernae. et, si fata deum, si mens non laeva fuisset,	40 45 50

- 55 impulerat ferro Argolicas foedare latebras,
Troiaque nunc staret, Priamique arx alta maneres ».

Στίχ. 199 - 233

Ἡ περιπέτεια τοῦ Λαοκρόντα καὶ τῶν δύο γιῶν του.

- Hic aliud maius miseris multoque tremendum
200 obicitur magis atque improvida pectora turbat.
Laocoon, ductus Neptuno sorte sacerdos,
sollemnis taurum ingentem mactabat ad aras.
ecce autem gemini a Tenedo tranquilla per alta
— horresco referens — immensis orbibus angues
205 incumbunt pelago pariterque ad litora tendunt ;
pectora quorum inter fluctus arrecta iubaeque
sanguineae superant undas, pars cetera pontum
pone legit sinuatque immensa volumine terga.
fit sonitus spumante salo ; iamque arva tenebant
210 ardentisque oculos suffecti sanguine et igni
sibila lambebant linguis vibrantibus ora.
diffugimus visu exsanguis. illi agmine certo
Laocoonta petunt; et primum parva duorum
corpora natorum serpens amplexus uterque
215 implicat et miseros morsu depascitur artus ;
post ipsum auxilio subeuntem ac tela ferentem
corripiunt spirisque ligant ingentibus ; et iam
bis medium amplexi, bis collo squamea circum
terga dati superant capite et cervicibus altis.
220 ille simul manibus tendit divellere nodos
perfusus sanie vittas atroque veneno,
clamores simul horrendos ad sidera tollit,
qualis mugitus, fugit cum saucius aram
taurus et incertam excussit cervice securim.
225 at gemini lapsu delubra ad summa dracones
diffugiunt saevaeque petunt Tritonidis arcem,
sub pedibusque deae clipeique sub orbe teguntur.
tum vero tremefacta novus per pectora cunctis

insinuat pavor, et scelus expendisse merentem
 Laocoonta ferunt, sacrum qui cuspidē robur
 laeserit et tergo sceleratam intorserit hastam.
 ducendum ad sedes simulacrum orandaque divae
 numina conclamant.

Στίχ. 268 - 297

Τί συμβουλεύει τὸν Αἰνεία στὸν ὕπνο του
 ἡ σκιά τοῦ Ἑκτορα.

Tempus erat, quo prima quies mortalibus aegris
 incipit et dono divum gratissima serpit.
 in somnis ecce ante oculos maestissimus Hector
 visus adesse mihi largosque effundere fletus,
 raptatus bigis ut quondam, aterque cruento
 pulvere perque pedes traiectus lora tumentis.
 hei mihi, qualis erat, quantum mutatus ab illo
 Hectore, qui redivit exuvias indutus Achilli
 vel Danaum Phrygios iaculatus puppibus ignis;
 squalentem barbam et concretos sanguine crinis
 vulneraque illa gerens, quae circum plurima muros
 accepit patrios! ultro flens ipse videbar
 compellare virum et maestas expromere voces:
 «o lux Dardaniae, spes o fidissima Teucrum,
 quae tantae tenuere morae? quibus Hector ab oris
 exspectate venis? ut te post multa tuorum
 funera, post varios hominumque urbisque labores
 defessi aspicimus! quae causa indigna serenos
 foedavit voltus? aut cur haec volnera cerno?»
 ille nihil, nec me quaerentem vana moratur,
 sed graviter gemitus imo de pectore ducens
 «heu fuge, nate dea, teque his», ait, «eripe flammis.
 hostis habet muros; ruit alto a culmine Troia.
 sat patriae Priamoque datum; si Pergama dextra
 defendi possent, etiam hac defensa fuissent.
 sacra suosque tibi commendat Troia penates:
 hos cape fatorum comites, his moenia quaere

- 295 magna, pererrato statues quae denique ponto ».
 sic ait et manibus vittas Vestamque potentem
 aeternumque adytis effert penetralibus ignem.

Στίχ. 402 - 428

Ἡ μάχη γύρω ἀπὸ τὴν Κασσάνδρα. Ὁ θάνατος
 τοῦ Κοροΐβου.

- Heu nihil invitis fas quemquam fidere divis!
 ecce trahebatur passis Priameïa virgo
 crinibus a templo Cassandra adytisque Minervae,
 405 ad caelum tendens ardentia lumina frustra,
 lumina, nam teneras arcebant vincula palmas.
 non tulit hanc speciem furiata mente Coroebus,
 et sese medium iniecit periturus in agmen.
 consequimur cuncti et densis incurrimus armis.
 410 hic primum ex alto delubri culmine telis
 nostrorum obruimur, oriturque miserrima caedes
 armorum facie et Graiarum errore iubarum.
 tum Danaï gemitu atque ereptae virginis ira
 undique collecti invadunt, acerrimus Aïax
 415 et gemini Atridae Dolopumque exercitus omnis;
 adversi rupto ceu quondam turbine venti
 confligunt, Zephyrusque Notusque et laetus Eois
 Eurus equis; stridunt silvae saevitque tridenti
 spumeus atque imo Nereus ciet aequora fundo.
 420 illi etiam, si quos obscura nocte per umbram
 fudimus insidiis totaque agitavimus urbe,
 apparent: primi clipeos mentitaque tela
 agnoscunt atque ora sono discordia signant,
 ilicet obruimur numero; primusque Coroebus
 425 Penelei dextra divae armipotentis ad aram
 procumbit; cadit et Rhipeus, iustissimus unus
 qui fuit in Teucris et servantissimus aequi;
 dis aliter visum.

Στίχ. 506 - 558

Σφαγή τοῦ Πριάμου.

Forsitan et Priami fuerint quae fata requiras.
 urbis uti captae casum convolsaque vidit
 limina tectorum et medium in penetralibus hostem,
 arma diu senior desueta trementibus aevo
 circumdat nequiquam umeris, et inutile ferrum 510
 cingitur ac densos fertur moriturus in hostis.
 aedibus in mediis nudoque sub aetheris axe
 ingens ara fuit iuxtaque veterrima laurus,
 incumbens arae atque umbra complexa penates.
 hic Hecuba et natae nequiquam altaria circum, 515
 praecipites atra ceu tempestate columbae,
 condensae et divom amplexae simulacra sedebant.
 ipsum autem sumptis Priamum iuvenalibus armis
 ut vidit, « quae mens tam dira, miserrime coniunx,
 impulit his cingi telis ? aut quo ruis ? » inquit. 520
 « non tali auxilio nec defensoribus istis
 tempus eget ; non, si ipse meus nunc adforet Hector.
 huc tandem concede ; haec ara tuebitur omnis,
 aut moriere simul ». sic ore effata recepit
 ad sese et sacra longaevum in sede locavit. 525
 Ecce autem elapsus Pyrrhi de caede Polites,
 unus natorum Priami, per tela, per hostis
 porticibus longis fugit et vacua atria lustrat
 saucius. illum ardens infesto volnere Pyrrhus
 insequitur, iam iamque manu tenet et premit hasta. 530
 ut tandem ante oculos evasit et ora parentum,
 concidit ac multo vitam cum sanguine fudit.
 hic Priamus, quamquam in media iam morte tenetur,
 non tamen abstinuit nec voci iraeque pepercit :
 « at tibi pro scelere », exclamat, « pro talibus ausis, 535
 di, si qua est caelo pietas, quae talia curet,
 persolvant grates dignas et praemia reddant

- debita, qui nati coram me cernere letum
fecisti et patrios foedasti funere voltus.
- 540 at non ille, satum quo te mentiris, Achilles
talis in hoste fuit Priamo ; sed iura fidemque
supplicis erubuit, corpusque exsanguie sepulcro
reddidit Hectoreum, meque in mea regna remisit ».
- 545 sic fatus senior, telumque imbelle sine ictu
coniecit, rauco quod protinus aere repulsum
ex summo clipei nequiquam umbone pependit.
cui Pyrrhus : « referes ergo haec et nuntius ibis
Pelidae genitori ; illi mea tristia facta
degeneremque Neoptolemum narrare memento :
550 nunc morere ». hoc dicens altaria ad ipsa trementem
traxit et in multo lapsantem sanguine nati
implicuitque comam laeva, dextraque coruscum
extulit ac lateri capulo tenus abdidit ensem.
haec finis Priami, fatorum hic exitus illum
555 sorte tulit, Troiam incensam et prolapsa videntem
Pergama, tot quondam populis terrisque superbum
regnatorem Asiae. iacet ingens litore truncus,
avolsumque umeris caput et sine nomine corpus.

Στίχ. 705 - 751

‘Ο Αἰνείας φεύγει μέ τούς οἰκίλους του.
Μάταια ἀναζητεῖ τή σύζυγό του Κρέουσα, πού στό δρόμο
ἔγινε ἄφαντη.

- 705 Dixerat ille, et iam per moenia clarior ignis
auditur, propiusque aestus incendia volvunt.
« ergo age, care pater, cervici imponere nostrae ;
ipse subibo umeris, nec me labor iste gravabit.
quo res cumque cadent, unum et commune periculum.
- 710 una salus ambobus erit, mihi parvus Iulus
sit comes, et longe servet vestigia coniunx.
vos, famuli, quae dicam animis advertite vestris.
est urbe egressis tumulus templumque vetustum

- desertae Cereris iuxtaque antiqua cupressus
religione patrum multos servata per annos : 715
hanc ex diverso sedem veniemus in unam.
tu, genitor, cape sacra manu patriosque penates ;
me, bello e tanto digressum et caede recenti,
attrectare nefas, donec me flumine vivo
abluero ». 720
haec fatus latosumeros subiectaque colla
veste super fulvique insternor pelle leonis,
succedoque oneri ; dextrae se parvus Iulus
implicuit sequiturque patrem non passibus aequis ; 725
pone subit coniunx. ferimur per opaca locorum ;
et me, quem dudum non ulla iniecta movebant
tela neque adverso glomerati ex agmine Grai,
nunc omnes terrent aurae, sonus excitat omnis,
suspensum et pariter comitique onerique timentem. 730
iamque propinquabam portis omnemque videbar
evasisse viam, subito cum creber ad aures
visus adesse pedum sonitus, genitorque per umbram
prospiciens : « nate », exclamat, « fuge, nate ; propinquant.
ardentis clipeos atque aera micantia cerno ». 735
hic mihi nescio quod trepido male numen amicum
confusam eripuit mentem. namque avia cursu
dum sequor et nota excedo regione viarum,
heu ! misero coniunx fatone erepta Creusa.
substitit, erravitne via seu lassa resedit ?
incertum ; nec post oculis est reddita nostris... 740
quem non incusavi amens hominumque deorumque, 745
aut quid in eversa vidi crudelius urbe ?
Ascanium Anchisenque patrem Teucrosque penates
commendo sociis et curva valle recondo ;
ipse urbem repeto et cingor fulgentibus armis.
stat casus renovare omnis omnemque reverti 750
per Troiam et rursus caput obiectare periclis.

Στίχ. 752 - 770

Ὁ Αἰνείας ἐπιστρέφει τῇ νύχτᾳ στό σπίτι του
καί στά ἀνάκτορα τοῦ Πριάμου.

- Principio muros obscuraque limina portae,
qua gressum extuleram, repeto et vestigia retro
observata sequor per noctem et lumine lustro ;
755 horror ubique animo, simul ipsa silentia terrent.
inde domum, si forte pedem, si forte tulisset,
me refero ; inruerant Danaï et tectum omne tenebant.
ilicet ignis edax summa ad fastigia vento
volvitur, exsuperant flammæ, furit aestus ad auras
760 procedo et Priami sedes arcemque reviso.
et iam porticibus vacuis Junonis asylo
custodes lecti Phoenix et dirus Ulixes
praedam adservabant. huc undique Troia gaza
incensis erepta adytis, mensaeque deorum
765 crateresque auro solidi, captivæque vestis
congeritur. pueri et pavidae longo ordine matres
stant circum.
ausus quin etiam voces iactare per umbram
implevi clamore vias, maestusque Creusam
770 nequiquam ingeminans iterumque iterumque vocavi.

Στίχ. 771 - 794

Τί λέγει ἡ σκιά τῆς Κρέουσας στόν Αἰνεία.

- quaerenti et tectis urbis sine fine furenti
infelix simulacrum atque ipsius umbra Creusae
visa mihi ante oculos et nota maior imago.
obstipui steteruntque comae et vox faucibus haesit.
775 tum sic adfari et curas his demere dictis ;
« quid tantum insano iuvat indulgere dolori,
o dulcis coniunx? non haec sine numine divom
eveniunt ; nec te comitem hinc portare Creusam
fas aut ille sinit superi regnator Olympi.

longa tibi exsilia et vastum maris aequor arandum 780
 et terram Hesperiam venies, ubi Lydius arva
 inter opima virum leni fluit agmine Thybris :
 illic res laetae regnumque et regia coniunx
 parta tibi ; lacrimas dilectae pelle Creusae.
 non ego Myrmidonum sedes Dolopumve superbas 785
 aspiciam aut Graeis servitum matribus ibo
 Dardanis et Divae Veneris nurus ;
 sed me magna deum genetrix his detinet oris.
 iamque vale et nati serva communis amorem ». 790
 haec ubi dicta dedit, lacrimantem et multa volentem
 dicere deseruit tenuisque recessit in auras ;
 ter conatus ibi collo dare bracchia circum ;
 ter frustra comprehensa manus effugit imago,
 par levibus ventis volucrique simillima somno.

Στίχ. 795 - 804

Ὁ Αἰνείας πηγαίνει στά βουνά
 μαζί μέ τό συγκεντρωμένο πλήθος.

Sic demum socios consumpta nocte reviso. 795
 Atque hic ingentem comitum adfluxisse novorum
 invenio admirans numerum, matresque virosque,
 collectam exsilio pubem, miserabile vulgus.
 undique convenere animis opibusque parati,
 in quascumque velim pelago deducere terras. 800
 iamque iugis summae surgebat Lucifer Idae
 ducebatque diem, Danaïque obsessa tenebant
 limina portarum, nec spes opis ulla dabatur.
 cessi et sublato montes genitore petivi.

ΒΙΒΛΙΟ ΙΙΙ

Στίχ. 39 - 68

Ἀπό κακά σημάδια τοῦ νεκροῦ Πολύδωρου ὁ Αἰνείας
ἀναγκάζεται νά ἐγκαταλείψει τή Θράκη.

- Eloquar an sileam ? — gemitus lacrimabilis imo
40 auditur tumulo et vox reddita fertur ad auris :
« quid miserum, Aenea, laceras ? iam parce sepulto,
parce pias scelerare manus. non me tibi Troia
externum tulit aut cruor hic de stipite manat.
heu ! fuge crudelis terras, fuge litus avarum.
45 nam Polydorus ego. hic confixum ferrea texit
telorum seges et iaculis increvit acutis ».
tum vero ancipiti mentem formidine pressus
obstupui steteruntque comae et vox faucibus haesit.
hunc Polydorum auri quondam cum pondere magno
50 infelix Priamus furtim mandarat alendum
Threicio regi, cum iam diffideret armis
Dardaniae cingique urbem obsidione videret.
ille, ut opes fractae Teucrum et fortuna recessit,
res Agamemnonias victriciaeque arma secutus
55 fas omne abrumpit ; Polydorum obtruncat et auro
vi potitur. quid non mortalia pectora cogis,
auri sacra fames ? postquam pavor ossa reliquit,
delectos populi ad proceres primumque parentem
monstra deum refero et, quae sit sententia, posco.
60 omnibus idem animus, scelerata excedere terra,
linqui pollutum hospitium et dare classibus austros.
ergo instauramus Polydoro funus, et ingens
aggeritur tumulo tellus ; stant Manibus arae
caeruleis maestae vittis atraque cupresso

et circum Iliades crinem de more solutae;
inferimus tepido spumantia cymbia lacte
sanguinis et sacri pateras, animamque sepulcro
condimus et magna supremum voce ciemus. 65

Στίχ. 84 - 98

**"Όταν ὁ Αἰνείας ἔφτασε στή Δῆλο, ζητάει τή συμβουλή
τοῦ Ἀπόλλωνα. Χρησμός τοῦ Ἀπόλλωνα.**

Templa dei saxo venerabar structa vetusto :
«da propriam, Thymbraee, domum ; da moenia fessis 85
et genus et mansuram urbem ; serva altera Troiae
Pergama, reliquias Danaum atque immitis Achilli.
quem sequimur ? quove ire iubes ? ubi ponere sedes ?
da, pater, augurium, atque animis illabere nostris ».
vix ea fatus eram : tremere omnia visa repente, 90
liminaque laurusque dei, totusque moveri
mons circum et mugire adytis cortina reclusis.
submissi petimus terram, et vox fertur ad auris :
«Dardanidae duri, quae vos a stirpe parentum
prima tulit tellus, eadem vos ubere laeto 95
accipiet reduces. antiquam exquirite matrem.
hic domus Aeneae cunctis dominabitur oris
et nati natorum et qui nascentur ab illis ».

Στίχ. 161 - 167

**Τί λένε οἱ ἐφέστιοι θεοὶ στόν Αἰνεία σχετικά μέ τόν τελικό
προορισμό του.**

«Mutandae sedes. non haec tibi litora suasit
Delius aut Cretae iussit considerare Apollo.
est locus, Hesperiam Grai cognomine dicunt,
terra antiqua, potens armis atque ubere glabrae :
Oenotri coluere viri ; nunc fama minores 165
Italiam dixisse ducis de nomine gentem.
hae nobis propriae sedes, hinc Dardanus ortus ».

Διάλογος Αινεία καὶ Ἀνδρομάχης, κοντά στοῦ κενοτάφρι-
του Ἑκτορά, στοῦ Βουθρωτό τῆς Ἡπείρου.

- Ut me conspexit venientem et Troia circum
arma amens vidit, magnis exterrita monstros
deriguit visu in medio, calor ossa reliquit ;
labitur et longo vix tandem tempore fatur :
- 310 « verane te facies, verus mihi nuntius adfers,
nate dea ? vivisne ? aut, si lux alma recessit,
Hector ubi est ? » dixit, lacrimasque effudit et omnem
implevit clamore locum. vix pauca furenti
subicío et raris turbatus vocibus hisco :
- 315 « vivo equidem vitamque extrema per omnia ducó ;
ne dubita, nam vera vides.
heu ! quis te casus deiectam coniuge tanto
excipit ? aut quae digna satis fortuna revisit,
Hectoris Andromache ? Pyrrhin conubia servas ? »
- 320 deiecit voltum et demissa voce locuta est :
« o felix una ante alias Priameía virgo,
hostilem ad tumultum Troiae sub moenibus altis
iussa mori quae sortitus non pertulit ullos
nec victoris heri tetigit captiva cubile ! . . .
- 337 sed tibi qui cursum venti, quae fata dedere ?
aut quisnam ignarum nostris deus appulit oris ?
quid puer Ascanius ? superatne et vescitur aura ?
ecqua tamen puero est amissae cura parentis ?
ecquid in antiquam virtutem animosque virilis
- 342 et pater Aeneas et avunculus excitat Hector ? »

Ὁ Ἑλένος, σύζυγος τῆς Ἀνδρομάχης, συμβουλευεὶ τὸν Αἰνεία
νά ρωτήσῃ τὴ μάντισσα Σίβυλλα, ὅταν θά φτάσῃ στήν Κύμη
τῆς Ἰταλίας.

Huc ubi delatus Cymaeam accesseris urbem,

divinosque lacus et Averno sonantia silvis,
 insanam vatem aspicias, quae rupe sub ima
 fata canit foliisque notas et nomina mandat.
 quaecumque in foliis descripsit carmina virgo, 445
 digerit in numerum atque antro seclusa relinquit,
 illa manent immota locis neque ab ordine cedunt;
 verum eadem, verso tenuis cum cardine ventus
 impulit et teneras turbavit ianua frondes,
 numquam deinde cavo volitantia prendere saxo 450
 nec revocare situs aut iungere carmina curat:
 inconsulti abeunt sedemque odere Sibyllae.
 hic tibi ne qua morae fuerint dispendia tanti,
 quamvis increpitent socii et vi cursus in altum
 vela vocet, possisque sinus implere secundos, 455
 quin adeas vatem precibusque oracula poscas;
 ipsa canat vocemque volens atque ora resolvat.
 illa tibi Italiae populos venturaque bella
 et, quo quemque modo fugiasque ferasque laborem
 expediet, cursusque dabit venerata secundos. 460

Στίχ. 707 - 718

Θάνατος τοῦ Ἀγχίσου. Τέλος τῆς διηγήσεως τοῦ Αἰνεία.

«Hinc Drepani me portus et illaetabilis ora
 accipit. hic, pelagi tot tempestatibus actus,
 heu genitorem, omnis curae casusque levamen,
 amitto Anchisen; hic me, pater optime, fessum 710
 deseris, heu tantis nequiquam erepte periclis!
 nec vates Helenus, cum multa horrenda moneret,
 hos mihi praedixit luctus, non dira Celaeno.
 hic labor extremus, longarum haec meta viarum,
 hinc me digressum vestris deus appulit oris.» 715
 Sic pater Aeneas intentis omnibus unus
 fata renarrabat divom cursusque docebat.
 conticuit tandem factoque hic fine quievit.

ΜΕΡΟΣ Β'

ΕΡΜΗΝΕΥΤΙΚΕΣ ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

ΒΙΒΛΙΟ Ι

Στίχ. 1 - 11

1. arma virumque = τούς πολέμους και τόν άντρα. Τά δύο αὐτά ὀνόματα τοποθετεῖ ἐκφραστικά στήν ἀρχή ὁ ποιητής, θέλοντας νά δώσει σύντομα τό κύριο περιεχόμενο τοῦ ἔπους. cāno = τραγουδῶ, δηλαδή τό ποίημά μου εἶναι πολεμικό κι ὄχι διδακτικό (ὅπως τά γεωργικά). arma = bella. πρβλ. 'Ομ. Α, 1 *Μῆνιν ἄειδε θεὰ Πηληϊάδεω Ἀχιλῆος*. Ἡ ἐπὶ κλήση τῆς Μούσας γίνεται στό στίχο 8. qui primus... ἡ σύνταξη : qui primus Troiae ab oris profūgus vēnit Italiām. Τό Troiae ab oris πρέπει νά συνδεθεῖ μέ τό profūgus. Τό primus = ἀρχηγός, ὁ πρῶτος, ὅπως τό princeps (πρβλ. στ. 6 unde = a quo) = γενάρχης τῶν Λατίνων, ἰδρυτής τοῦ Λατινικοῦ γένους. Ὁ χαρακτηρισμός αὐτός ἐξυψώνει τόν ἥρωα τοῦ ἔπους.

2. Italiām = in Italiām, ἡ χωρίς πρόθεση αἰτιατική στή θέση τῆς αἰτιατικῆς μέ τήν πρόθεση in, γιά νά δηλωθεῖ ἡ κίνηση σέ τόπο, προκειμένου γιά ὄνομα χώρας· βρίσκεται στούς ποιητές. Παρόμοια πύό κάτω litōra = ad litōra. Τό i τῆς πρώτης συλλαβῆς μακρό γιά τό μέτρο, ὅπως καί στή λέξη Itālus. fato, ἀφαιρ. τοῦ fatum. fatum (ἢ fata) = Τό πεπρωμένο, ἡ μοίρα. fato profūgus = ἀπό τή μοίρα διωγμένος. Στό profūgus περιέχεται ἡ αἰτία πού ἔκανε τόν Αἰνεία νά ἀφήσει τήν Τροία καί νά ἔρθει στήν Ἰταλία. Laviniaque : πύό μερικὸς προσδιορισμός τοῦ Italiām· ὁ que εἶναι ἐπεξηγηματικός. «καί μάλιστα στίς ἀκτές τοῦ Λαβίνιου». Τό Λαβίνιο χτίστηκε ὕστερα ἀπό τόν Αἰνεία· ἀπό δῶ βγαίνει τό ἱστορικό γιά τή χρονολογία λάθος. Lavinia, πρέπει νά διαβαστεῖ τρισύλλαβα μέ συνίζηση γιά τό μέτρο. Τό i θά τό προφέρουμε σάν γ.

3. Multum... iactātus... multa... passus, οἱ μετοχές iactātus

καί passus ἀναφέρονται στό ὑποκ. τοῦ venit, τό ille, πού παρατέθηκε, ὅπως στόν Ὅμηρο τό δ γε, γιά νά γίνει πιό ἐκφραστικός ὁ λόγος. Πρβλ. Ὅμ. α, 1 κ.ἐξ. Ἄνδρα μοι ἔννεπε... δς μάλα πολλά πλάγχθη... πολλά δ' δ γ' ἐν πόντῳ πάθεν ἄλγεα. Τό ille ἔχει ἀντιθετική ἔννοια = παρ' ὅλο πού παρασύρθηκε ἀπό δῶ κι ἀπό κεῖ (στά κύματα), ἔφτασε. Τό iactāti, πού λέγεται, ὅπως τά Ἑλληνικά «σαλεύεσθαι» καί «ριπτάζεσθαι», γιά κείνους πού παρασύρονται ἀπό τά θαλασσινά κύματα κι ἀπ' τοὺς ἀνέμους ἐδῶ καί κεῖ, ἐδῶ ἀναφέρεται καί στίς περιπλανήσεις στήν ξηρά. passus = ἀφοῦ ἔπαθε, μετοχή τοῦ patiōr, passus sum, pati = πάσχω. alto mari = στήν ἀνοιχτή θάλασσα, στόν πόντο.

4. vi superum, «θεῶν ἰότητι», Ὅμ. ρ. 119. superum = superorum. Ἡ ἀκριβέστερη ἐρμηνεία τῆς φράσης φαίνεται ἀπό τίς ἐπόμενες λέξεις: saevae Junōnis ob iram. Ἡ Ἥρα, ὀργισμένη ἡ ἴδια, θά ἐξοργίσει τόν Αἴολο καί τοὺς ἄλλους. saevae memōrem: πρόσεξε τή θέση τῶν δύο αὐτῶν ἐπιθέτων σέ ἀντιστοιχία μέ τά οὐσιαστικά πού ἀκολουθοῦν Junōnis ob iram = γιά τήν ὀργή τῆς σκληρᾶς Ἥρας, ἡ ὁποία δέν ξεχνοῦσε. Αἰσχ. Ἀγαμ. 155. «μνάμων μῆνις», ὑπαλλαγή.

5. multā quoque et = πολλά ἀκόμα καί. Τό quoque et = (quoque etiam) τονίζει τή σπουδαιότητα τοῦ δευτέρου μέρους. dum condēret = ὥσότου κτίσει. Οἱ σύνδεσμοι dum, donec καί quoad συντάσσονται μέ ὀριστική, ἂν τό πράγμα παρουσιάζεται βέβαιο, μέ ὑποτακτική ἂν παρουσιάζεται ἀμφίβολο ἢ ἂν φανερώνεται ταυτόχρονα καί σκοπός ἢ αἰτία· στήν περίπτωση τῆς ὑποτακτικῆς ὑπάρχει καί ἡ βούληση καί ἐπιθυμία αὐτοῦ πού ἐνεργεῖ. Χρόνοι τοῦ condo: condo, condidi, conditum, condēre, δηλ. τήν πόλη τοῦ Λαβινίου· inferretque = καί φέρεי στό (Λάτιο).

6. deos εἶναι οἱ Penātes, δηλαδή οἱ ἐφέστιοι ἢ Μύχιοι θεοί τῆς Τροίας, πού τοὺς ὀνομάζει ἄλλοῦ ὁ ποιητής Phrygiōs Penātes. Αὐτοὺς ἔσωσε παίρνοντας μαζί του ὁ Αἰνείας. Latio, δοτ. τοῦ in Latium: ὅχι σπάνια στοὺς ποιητές ρήματα πού φανερώνουν κάποια κίνηση συντάσσονται μέ δοτική. Ἡ δοτική ὑπάρχει, γιὰτί ἡ φράση ἔχει ἡθικὴ σημασία. unde = a quo, δηλ. ἀπ' τόν ὁποῖο Αἰνείας· ἄλλοι ἀναφέρουν τό unde στό Λάτιο, δηλ. ἀπό τό Λάτιο.

7. Albānique patres = καί οἱ Ἀλβανοὶ πατέρες (πρόγονοι). ἔτσι ποιητικά παρουσιάζεται ἡ Ἀλβα Λόγγα, χτισμένη ἀπ' τόν Ἀσκάνιο, γιό τοῦ Αἰνείας. altae moenia Rōmae = τῆς ψηλῆς Ρώμης τά

τείχη· ποιητική περιγραφή τῆς Ρώμης, πού λέγεται καί alta, γιατί ἦταν χτισμένη πάνω σέ λόφους.

8. Musā. 'Ο "Ομηρος καί γενικά οἱ ἐπικοί ποιητές ἐπικαλοῦνται τή Μούσα στήν ἀρχή τοῦ ἔπους· βλ. 'Ομ. α, 1 "Ἀνδρα μοι ἔννεπε, Μοῦσα· ἀλλά ὁ Βιργίλιος τήν ἐπικαλεῖται ἀπό ἐκεῖνο τό σημεῖο πού πρόκειται νά ἐκθέσει σπουδαιότατα καί πολύ ἀξιόλογα πράγματα· πρβλ. 'Ομ. α, 10 τῶν ἀμόθεν. causas = τίς αἰτίες δηλ. τῶν ἀκολουθῶν: tot volvere casus, tot adire labōres πού φανερώνονται μέ τά quo numīne laeso quidve dōlens. quo numīne laeso = quam ob laesionem numinis. Τό numen ἔχει ἐδῶ τήν ἀρχική σημασία τῆς θελήσεως, δηλαδή χρησιμοποιεῖται ἀντί τοῦ voluntate = quā (Junonis) voluntate (ab Aenea) offensā, neglecta = ἀφοῦ ποιά θέληση τῆς "Ηρας ταπεινώθηκε, ἀμελήθηκε· ἄλλοι δέχονται τή λέξη numen μέ τή σημασία τῆς θεότητας = quo deo offenso. Πάντως πρέπει νά ἐννοήσουμε τήν "Ηρα καί ὄχι ἄλλη θεότητα γενικά. 'Ο Αἰνείας ἐναντιώθηκε στή θέληση τῆς "Ηρας, χωρίς νά τό θέλει καί νά τό γνωρίζει, μέ τήν ἱδρυση τοῦ Ρωμαϊκοῦ γένους, πού ἦταν γραφτό νά ἐξολοθρέψει τήν Καρχηδόνα.

9. quidve dolens = ἡ γιατί λυπημένη, στενοχωρημένη· εἶχε ἡ "Ηρα προσωπική ἀφορμή νά μισεῖ τοὺς Τρῶες, γιατί δέν πῆρε τό καλλιστεῖο ἀπό τόν Τρῶα Πάρι, πού ἔκρινε τίς τρεῖς θεές "Ηρα, 'Αφροδίτη, 'Αθηνᾶ, καί γιά τίς τιμές τοῦ Γανυμήδη, πού ἀρπάχτηκε, ὅπως ἀναφέρεται στοὺς στίχους (23 - 28). volvere casus = νά ὑποφέρει συμφορές· τό volvere, πού εἶναι εἰδικό ρῆμα γιά τά χρόνια πού φεύγουν κι ἐρχονται (volventibus annis), ἐδῶ μεταφέρεται στίς συνεχεῖς συμφορές, πού ξανάρχονται μέ ἀλλαγὴ σάν σέ κύκλο καί περίοδο. Οἱ χρόνοι volvo, volvi, volūtum, volvere. adēo labōres = ἀναλαβαίνω κόπους, πόνους, ἀγῶνες.

10 - 11. insignem pietāte virum = σπουδαῖο γιά τήν εὐσέβεια, εὐσεβέστατο ἄνδρα, δηλ. τόν Αἰνεία. Κύρια ἀρετὴ τοῦ ἥρωα εἶναι ἡ pietas, ἡ εὐσέβεια πρὸς τοὺς θεοὺς καί τοὺς γονεῖς. impulērit, παρακ. ὑποτ. τοῦ impello (in - pello), impuli, impulsum, impellere = παρακινῶ, ἐξαναγκάζω. 'Η χρῆση τοῦ ρήματος αὐτοῦ μέ ἀπαρέμφ. (volvere - adire) στή θέση τῆς ὑποτακτ. μέ τό ut, ὅπως γίνεται στοὺς πεζοὺς (ut volveret - adiret), εἶναι ποιητική· animis, ἀφαιρ. in animis, πρβλ. τό ὁμηρ. φρεσσί, θυμῷ. caelestibus, δοτική, caelestes - ium, οἱ θεοὶ τοῦ οὐρανοῦ· irae, πληθυντικός ἀντί τοῦ ἐνικοῦ, τοῦ ὀνόματος

πού φανερώνει ψυχική συγκίνηση. tantaene... irae? Ρωτᾷ ἔτσι κι ἄπορεῖ ὁ ποιητής, γιατί ἔχει στό νοῦ του τήν ψηλότερη γιά τό θεό ἔννοια, πού ἐπικρατοῦσε τότε στούς μορφωμένους Ρωμαίους.

Στίχ. 81 - 123

81. Haec ubi dicta, δηλ. sunt, ἀμέσως ἀφοῦ εἰπώθηκαν αὐτά (δηλ. ἀπό τόν Αἰολο) = ἀμέσως, καθώς εἶπε αὐτά (ὁ Αἰολος). Ὁ Αἰολος στίς παρακλήσεις καί τίς ὑποσχέσεις τῆς Ἡρας ἀπάντησε ὅτι εἶναι πρόθυμος, καί γιά λόγους εὐγνωμοσύνης πρὸς τήν Ἡρα, νά ἐκτελέσει καθετί πού διατάζει ἡ Ἡρα. cavum... montem = τό κούφιο βουνό, πού βρίσκεται πάνω ἀπό τή σπηλιά πού ἦταν κλεισμένοι οἱ ἄνεμοι, στό νησί Αἰολία, στήν κατοικία τοῦ Αἰόλου. Ὅμ. κ, 1 - 2 : Αἰολίην δ' ἐς νῆσον ἀφικόμεθ'· ἔνθα δ' ἔναιεν | Αἰολος Ἰπποτάδης. conversa cus-pide = ὅταν ἀναστράφηκε τό δόρυ, ἀφοῦ ἀνάστρεψε (ὁ Αἰολος) τό δόρυ, ὥστε ἀπό κάθετη νά πάρει ὀριζόντια θέση. Ἀπ' ἐδῶ ἀρχίζει ἡ περιγραφή τῆς θύελλας, περιγραφή πού πρέπει νά σημειώσει κάποιος τόν πραγματολογικό της χαρακτήρα, ἀφοῦ πρόκειται γιά θύελλα κυκλωνική. Πηγὴ ἐμπνεύσεως ὁ Ὅμηρος· ε, 291.

82. montem impulit = χτύπησε τό βουνό. Τό impello, γιά μεγαλύτερη δύναμη : in latus στά πλευρά, στά πλάγια· ἀπό τό χτύπημα μετακινήθηκε στά πλάγια τό βουνό, ὥστε νά ἀνοίχτεῖ χάσμα (= porta στίχ. 83) ἀπ' ὅπου ἐξορροῦν οἱ ἄνεμοι. ac = ac statim = καί ἀμέσως· μέ τό ac φανερώνεται ἄμεση χρονική ἀκολουθία. velut agmine facto = σάν νά ἔγινε ἄγγμα, σάν νά ἀποτέλεσαν οἱ ἄνεμοι στρατό συνταγμένο σέ πορεία.

83. qua data porta· ἡ ὀλοκλήρωση τῆς φράσεως ἔχει ἔτσι : qua (parte) data (est) porta. porta = πύλη· ἡ λέξη, πού κυριολεκτεῖται σέ στρατόπεδα καί φρούρια, εὐστοχα ἀπ' τόν ποιητὴ ἐδῶ χρησιμοποιήθηκε, ἀφοῦ προηγουμένως εἰπώθηκε γιά τοὺς ἀνέμους ὅτι αὐτοὶ ἀποτέλεσαν τάχα στρατό συνταγμένο σέ πορεία. ruunt· ruo, rui, ruitum, ruere = ὀρμῶ, ἐξορμῶ. turbo - inis, ἀρσ. γ' = δίνη, ἀνεμοστρόβιλος. perflo, α' συζ. ὁμαλ. = διαπνέω (πνέω διὰ μέσου).

84. incubuere mari = ἔπεσαν πάνω στή θάλασσα. incumbo, cubui, cubitum, - ere : Ὅμ. ε, 295 - 6 σὺν δ' Εὐρὸς τε Νότος τ' ἔπeson Ζέφυρός τε δυσαῆς | καὶ Βορέης αἰθρηγενέτης, μέγα κύμα κυλίνδων. Ὁ παρακείμενος (incubuere) φανερώνει αἰφνίδια καί γρήγορη κί-

νηση. Σ' αὐτόν ἀκολουθοῦν οἱ ἐνεστ. ruunt, volunt. totum (mare) a sedibus imis = ὅλη (τῇ θάλασσᾳ) ἀπ' τόν πυθμένα.

85. una = ὁμηρ. σύν. ruunt ἐνεργ. = eruunt = ἀναπαράζουσιν, ἀναστατώνουσιν. cleber procellis = procellosus = ὁ θυελλώδης, ὁμηρ. Ζέφυρος δυσσῆς· ἀπ' τοὺς τέσσερις ἀνέμους, πού μνημονεύει ὁ Ὅμηρος, λείπει ὁ Βοριάς, πού τόν ἀναφέρει πιο κάτω (στίχ. 102).

87. virum = virorum. stridor - ὄρις, ἄρσ. γ' = τριζιμο. rudens-entis, ἄρσ. γ' = τό καρὰβόσχοινο. Σ' ὅλο τό στίχο ὑπάρχει παρήχησι τοῦ r.

88 - 89. eripiunt... ex oculis. Μετάφραση τῶν ὁμηρ. ε, 293 κ.ἐξ. : ... σὺν δὲ νεφέεσσι κάλυψε (ὁ Ποσειδῶν) | γαῖαν ὁμοῦ καὶ πόντον· ὀρώρει δ' οὐρανόνθεν νύξ. ponto δοτ. = στὸν πόντο. nox atra = νύχτα θεοσκοτεινῇ. incūbo, (āvi, ātum), ūi, ūtum, āre = ξαπλώνομαι.

90. poli = caelum, τό μέρος στή θέση τοῦ ὅλου. crebris micat ignibus aether = λάμπει ἀπ' τίς συχνές ἀστραπές ὁ οὐρανός. crebri ignes = συχνές ἀστραπές. mico, ūi - āre = γαλιζω, λάμπω, ἀστράφτω.

91. praesentem, κατηγορ. στό mortem, στό τέλος τοῦ στίχου = ἀναπόφεικτο, βέβαιο τό θάνατο. Πρόσεξε ὅτι τό ἐπιθετο εἶναι στήν ἀρχή καί τό οὐσιαστ. στό τέλος τοῦ στίχου· πιο σπάνια γίνεται τό ἀντίθετο. intentant = minantur = ἀπειλοῦν· συνδύασε τήν ὅλη φράση μέ τό ὁμηρικό ε, 305 νῦν μοι σῶς αἰπὺς ὄλεθρος.

92. extemplo = statim = ἀμέσως. Aeneae solvuntur membra. πρβλ. Ὁμ. ε, 297 καὶ τότε Ὀδυσσεὺς λῦτο γούνατα. frigus - ὄρις, οὐδ. γ' = ρίγος, κρύο : φόβος πού προκαλεῖ ρίγος. frigore ἀπ' τόν κρύο φόβο.

93. duplicis = ambas, duplex, ποιητ. : palmas = supinas manus = παλάμες. Συνήθιζαν αὐτοὶ πού προσεύχονταν νά σηκώνουν στὸν οὐρανὸ τὰ χέρια μέ τίς παλάμες ἀνοιχτές. tendo = τεντώνω. ingemit... voce refert. Ὁμ. ε, 298 : ὀχθήσας δ' ἄρα εἶπε πρὸς δὴν μεγάλητορα θυμόν.

94. o terque quaterque beati, πρβλ. Ὁμ. ε, 306 κ.ἐξ. τρισμάκαρες Δαναοὶ καὶ τετράκις οἱ τότε ὄλοντο | Τροίη ἐν εὐρείῃ· ἡ φράση φανερώνει τό μεγαλύτερο βαθμὸ τῆς εὐτυχίας.

95. quis, τύπος ἀρχαϊκός ἀντὶ τοῦ quibus = στοὺς ὁποίους, πού.

96. oppetere mortem (ὁμηρ. πότμον ἐπισπεῖν) καὶ ἀπλά oppetere (στὸν πόλεμο) = νά πεθαίνει κανεὶς πρόθυμα. contigit = συνέβη· γιὰ τό καλὸ, δηλ. εἶχαν τήν εὐτυχία.

97. Tydide, κλητ. τοῦ Tydides, ὁ Τυδεΐδης, πού τόν ὀνομάζει ὁ ποιητής *Danaūm fortissimum gentis*, ὅπως καί ὁ "Ομηρος λέει: *ὃν δὴ ἐγὼ κάρτιστον Ἀχαιῶν φημὶ γενέσθαι*. Ἦταν πολὺ φυσικό νά θυμηθεῖ ὁ Αἰνείας τόν Τυδεΐδη, πού θά τόν σκότωνε, ἂν δέν ἔτρεχε νά τόν βοηθήσει ἡ Ἀφροδίτη (Ὁμ. ε, 274 κ.ἐξ.). *mene... non potuisse*, μόνη αἰτία. μέ ἀπαρέμφατο, χωρὶς δηλ. νά ἐξαρτιέται ἀπὸ κάποιο ρῆμα, συναντιέται πολλές φορές, ὅταν πρόκειται γιὰ θαυμασμό, ἐκπληξή, ἀγανάκτηση ἢ κάποιο ἄλλο παρόμοιο ψυχικό πάθος. Περὶ σσότερο ὁμως μέ τό ἐρωτηματικό μόριο *ne* (μέ ἐρώτηση καί ἀπορία), πρβλ. : ἐμέ παθεῖν τάδε. *Iliacis campis*, ἀφαιρ. τοπική = στίς Ἰλιακές πεδιάδες. *occumbere* = νά πέσω. *occumbo*, *cūbi*, *cubitum*, γ'.

98. *animam effundere* = νά ἐκπνεύσω. *effundo*, -*ūdi*, -*ūsum*, -*ēre* = χύνω ἔξω (γιὰ τὰ ὑγρά). *tua dextra*, ἀφαιρ. ὀργανική = μέ τό δεξι σου χέρι, γιατί τό *animam effundere* χρησιμοποιεῖται στή θέση τοῦ *perite* (νά χαθῶ).

99. *saevus* = ξακουστός, σκληρός (ἔχι μέ κακή σημασία) *ubi* = ὅπου. *Aeacidae* = τοῦ Αἰακίδη, δηλ. τοῦ Ἀχιλλέα, σάν ἐγγονοῦ τοῦ Αἰακοῦ. Ἀνάφερε στό *telo* = ἀπ' τό βέλος. *telum* = κάθε εἶδος ἐπιθετικοῦ ὅπλου. *iacet* = κεῖται (νεκρός). Τό *iacere*, ὅπως τό ἑλληνικό «κεῖσθαι», εἶναι ρῆμα εἰδικό γιὰ τοὺς νεκροὺς καί σκοτωμένους. Βρίσκεται σέ ἐνεστώτα γιὰ περασμένο βέβαια πράγμα, πού ὁμως ἀκόμα καί τώρα παραμένει ζωνρὰ στή μνήμη.

100. *Sarpēdon*, Σαρπηδών, ὁ ἀρχηγός τῶν Λυκίων καί σύμμαχος τῶν Τρώων, σκοτώθηκε ἀπ' τόν Πάτροκλο καί μέ διαταγή τοῦ Δία μεταφέρθηκε ἀπ' τόν Ἀπόλλωνα μέ τόν Ὑπνο καί τό θάνατο στή Λυκία (Ὁμ. Π. 477 κ.ἐξ.). *Simois*, ὁ Σιμόεις ποταμός πού χύνεται στό Σκάμανδρο πηγάζοντας ἀπ' τήν Ἰδην καί περνώντας μέσα ἀπ' τήν Τρωική πεδιάδα. *corpora... volvit* πρβλ. Ὁμ. Μ, 22 - 23 : καί Σιμόεις, ὅθι πολλὰ βοάγρια (*scuta virum*) καί τρυφάλειαι (*galeae*) | **κάππεσον ἐν κονίῃσι** (= *volvit*) καί ἡμιθέων γένος ἀνδρῶν (fortia *corpora virum*).

102. *iacant* = *clamant*, *vociferant* ἢ καί ἀπλά *dicent*. Πρόσεξε τή συντακτική θέση τῆς δοτικῆς πού περιγράφει τήν κατάσταση τοῦ ὑποκειμένου σέ στιγμή πού συμβαίνει ἡ ἐνέργεια τοῦ κύριου ρήματος. Στήν ἑλληνική γλῶσσα γενική ἀπόλυτη. Τό *iacere* σημαίνει πάντα κάποια κίνηση τῆς ψυχῆς· ὁ Αἰνείας εἶναι φανερά συγκινημένος.

Aquilōne, άφαιρ. τής αιτίας, πού προσδιορίζει τό stridens = πού σφυρίζει (θύελλα), γιατί ξεκίνησε άπ' τό βοριά.

103. adversa. κατηγ. = ένάντια, δηλ. prora irrüens = πού έπεσε πάνω άπό τήν πλώρη. velum = τό πανί, του πλοίου δηλ. του Αίνεα. ferit = κτυπάει : τό ρήμα ferio - ferire· στο ferit ύπάρχει ή έννοια του lacērat = διασπᾶ μέ τόν όρμητικό άέρα. Στη φράση πρβλ. 'Ομ. Ο, 626 : ... άνέμοιο δέ δεινός άήτης | ιστίω έμβρόμεται. fluctus ad sidera tollit = σηκώνει τά κύματα μέχρι τ' άστέρια. Πρβλ. 'Ομ. ε, 313 : 'Ως άρα μιν είπόντ' έλασε μέγα κύμα κατ' άκρης.

104. avertit, πρέπει νά νοηθεϊ μέ τήν άμετάβατη σημασία του = se avertit ή avertitur = άποστρέφεται undis dat latius, πρέπει νά νοήσουμε τή γεν. navis = prora latus navis fluctibus oppōnit = ή πλώρη εκθέτει τά πλευρά του πλοίου στά κύματα.

105. insequitur cumūlo... mons. cumūlo, άφαιρ. του τρόπου, πού προσδιορίζει τό insequitur : cumūlo = cumulātīm, mole sua = μέ σωρό, μέ τόν πολύ μεγάλο όγκο του πέφτει πάνω. praerūptus aquae mons = άπότομο βουνό νερού. Μέ τή μονοσύλλαβη λέξη mons στο τέλος του στίχου παριστάνεται τό άπότομο του μεγάλου κύματος.

106 - 107. hi... his, πρόκειται γιά τούς ναύτες του πλοίου του Αίνεα. hi = αύτοί πού βρίσκονται στην πρύμνη, his = σ' αύτούς πού βρίσκονται στην πλώρη. pendē, pependi, -ēre = κρεμιέμαι, αλωρούμαι. dehīscō, -hivī, -ēre = χάσκω. terram = τόν πυθμένα· ό πυθμένας δηλώνεται καί μέ τήν όργανική άφαιρετική harēnis, πού ακολουθεϊ καί προσδιορίζει τό furit : furit aestus harenis. Τό furēre συνηθισμένο ρήμα γιά τήν άγριεμένη θάλασσα· ή λέξη aestus συχνά λέγεται γιά τήν όρμητικότερη κίνηση των κυμάτων. 'Ωραία ή εικόνα· μ' αύτήν πρέπει νά παραβληθεϊ ή παρόμοια τής 'Αντιγόνης του Σοφοκλή 586 κ.έξ. : ... πόντιον οίδα· ... κυλίνει βυσσόθεν κελαινάν θίνα (= harenis).

108. tris, αρχαϊκός τύπος στή θέση του tres. Τό στόλο του Αίνεα αποτελούσαν είκοσι πλοία. Notus, ποιητικά χρησιμοποιεϊται αντί του άνέμου γενικά, όπως καί πιο κάτω τό Eurus. saxa latentia = βράχοι κρυμμένοι. torquē, torsi, tortum, -ēre = στρέφω, έκσφενδονίζω.

109. 'Η πλοκή του λόγου : Itāli vocant Aras saxa, quae sunt in mediis fluctibus· οι 'Αρές (Arae) είναι οι νησίδες πού ονομάζονται Αιγίμοροι καί πού βρίσκονται στο στόμιο του κόλπου τής Καρχηδόνας.

110. dorsum, έπεξεργεϊ τό Arae, μεγάλη ράχη, μεγάλο κομμάτι βρά-

χου. mari summo, αφαιρ. τοπ. = πάνω στην επιφάνεια της θάλασσας.

111. brevīa, είναι έπιθετο σε παράλειψη του όνομ. vada, πού έγινε ούσιαστικό = τά ρηχά της θάλασσας, τά άβαθή. Μ' αυτό συμφωνεί τό ακόλουθο syrtis = άμμουδερές άκρογιαλιές. urgēo = σπρώχνω, ξοκίλλω, άρχ. χρ. urgēo, ursi, urgēre.

112. vada = τά ρηχά νερά. vadis δοτ. inlīdo, -si, -sum, -ēre (in-laedo) = προσαράζω aggēre cingit harēnae = μέ σωρό άμμου περιζώνει. agger άρσ. γ' = χῶμα και ποιητικά σωρός. Τήν άμμο αυτή άνάσυρε ή θάλασσα άπ' τό βυθό (στίχ. 107).

113. Lycīos, οι Λύκιοι είχαν έρθει νά βοηθήσουν τους Τρῶες και, όταν σκοτώθηκε ο ήγεμόνας τους Πάνδαρος (ή Σαρπηδών), έπλευσαν μαζί μέ τόν Αίνεία. veho, vexi, vectum, vehēre = οδηγῶ, φέρω, κομίζω. Orontem, τό όνομα τουτο πλάστηκε άπ' τό Βιργίλιο.

114. ipsius = αυτού, δηλ. του Αίνεία. ingens pontus, έχει είπω-θεϊ μέ έμφαση = τόσο μεγάλο κύμα σάν νά ήταν όλη ή θάλασσα. a vertice = desūper, ab alto = άπ' τήν κορυφή, από πάνω.

115. magister, δηλ. navis = ο κυβερνήτης pronus - a - um = πρηνής (προύμυτα).

116. in caput, όμηρ. επί καρ = κατακέφαλα, πρβλ. 'Ομ. μ, 413 : ο δ' άρ' άρνευτήρι έοικώς | κάππεσ' άπ' ίκριόφιν. ast illam = τό άλλο δέ, δηλ. τό άκυβέρνητο πλοίο. ast = at, κανονικά στό Βιργίλιο συναντιέ-ται τό ast μπροστά από λέξη πού άρχίζει από φωνήεν. ibidem = εκεί, στό ίδιο μέρος.

117. agens circum = circumagens, τμήση σύμφωνα μέ τήν 'Ελληνική σύνταξη = περιφέροντας. rapidus vorat aequōre vortex = όρμητικός άνεμοστρόβιλος μέ τή θάλασσα καταπίνει τό πλοίο. Ποιητικά παριστάνει τόν άνεμοστρόβιλο νά καταπίνει μέ τή θάλασσα τό πλοίο. Πρόσεξε στό στίχο τήν παρήρηση του φθόγγου r. vortex - īcis, άρσ. γ' = άνεμοστρόβιλος. vorat = absōrbet = καταπίνει. Μέ μοναδική έκλογή των λέξεων περιγράφει τό πράγμα, γιατί μέ τόν ήχο τους παριστάνεται αυτό γραφικότατα.

118. rari, κατηγ. (dispersi = διασκορπισμένοι έδῶ και κεϊ). in gurgite vasto = στην άνοιχτή θάλασσα gurgēs - ītis. άρσ. γ' = άνεμο-στρόβιλος, στρίψιμο του νερού, πολύ νερό. ('Ομ. μέγα λαϊτμα θαλάσσης). Τό rari κάνει τήν εικόνα αρκετά γραφική, αν φανταστούμε λίγους έδῶ και κεϊ νά κολυμπούν και νά απέχουν πολύ ο ένας άπ' τόν άλλον αντί-

θετα μέ τήν ἀπέραντη θάλασσα. Στή γραφικότητα συντείνει καί ὁ ἥρεμος σπονδειακός ρυθμός τοῦ στίχου. πο, ἀ' συζ. ὁμαλ. = κολυμπῶ.

119. arma, κυρίως οἱ ἀσπίδες καί οἱ δερμάτινες περικεφαλαῖες. tabulae, σανίδες τοῦ πλοίου· πρβλ. Ὁμ. μ, 67 : *πίνακάς τε νεῶν Troia gaza* = Τρωικός θησαυρός· ἡ λέξη gaza, περσική, γαζοφυλάκιο ἑλλ. γάζα· τόν τρόπο τῆς συγκεντρώσεως τοῦ θησαυροῦ διηγεῖται ὁ Αἰνείας στό δεύτερο βιβλίο.

120. Ilionēi, μέ συνίζηση πρέπει νά προφερθεῖ σάν τετρασύλλαβη. Ἰλιονεύς καί πιό κάτω Ἀβας εἶναι ὀνόματα παρμένα ἀπ' τόν Ὅμηρο. Ἀχάτης καί Ἀλήτης εἶναι ὀνόματα πλασμένα ἀπ' τό Βιργίλιο. Ἀχάτης κατά Σέρβιο ἀπ' τό ἀχάτης· ὑπῆρχε ὄνομα ποταμοῦ στή Σικελία· Ἀλήτης ὑπάρχει στή μυθολογία.

122. hiems = tempestas = ὁ χειμώνας, ἡ τρικυμία, ἡ κακοκαιρία, vicit = κατανίκησε, κατάβαλε. laxis compagibus = laxatis compagibus = ἀφοῦ χαλαρώθηκαν (διαλύθηκαν) οἱ ἄρμοι. omnes, δηλ. naves.

123. imbrem = aquam maris, θαλασσινό νερό. inimicum = exitiosum = ἐχθρικό, καταστρεπτικό. rimisque fatiscunt = καί διαλύονται ἀπό τά ρήγματα (ἀνοίγματα). Τό fatiscere εἶναι εἰδικό ρῆμα γιά τίς σπασμένες καί ἀνύπαρκτες δυνάμεις, ὥστε ἰσοδυναμεῖ μέ τό solvi, dilābi (νά διαλύεται, νά καταρρέει). rimisque fatiscunt = et solvuntur ut rimas agant· rimas agere = νά δέχονται ρωγμές, νά σπάζουν. Πρόσεξε τό πρωθύστερο σχῆμα, γιατί πρῶτα διαλύονται καί ἀνοίγονται ρωγμές, ἀπ' ὅπου μπαίνει τό καταστρεπτικό θαλασσινό νερό.

Στίχ. 198 - 210

198. ante, συνήθως θεωρεῖται τοῦτο ὡς ἐπιθετικός προσδιορισμός τοῦ malorum (= antiquorum malorum = τῶν προηγούμενων κακῶν), περισσότερο ὁμως πρέπει νά θεωρηθεῖ ὡς ἰσοδύναμο μέ τό adhuc = μέχρι τώρα, πρβλ. Ὁμ. μ, 208 : «*ὦ φίλοι (= o socii), οὐ γάρ πῶ τι κακῶν ἀδαήμονές εἰμεν*» (neque enim ignāri sumus ante malorum)· τό enim δικαιολογεῖ γιατί τούς θυμίζει τίς περασμένες συμφορές.

199. graviōrā, εἶναι πολύ πιό βαριά, ἂν συγκριθοῦν μέ τήν τρικυμία πού τούς εἶχε καταβάλει, πρβλ. Ὁμ. μ, 209 : οὐ μὲν δὴ τότε μείζον ἐπι κακόν· στή συνέχεια δέ τά graviora παραθέτονται τό ἓνα κοντά σ' ἄλλο.

200. vos et... vos et... Μοναδική δύναμη ἔχει ἡ ἀντωνυμία στό λόγο· εἶναι σάν νά ἔλεγε : vos enim iidem estis, qui et... rabiem

Scyllaeam = ad rabidam Scyllam. Μέ τό rabiem Scyllaeam παραλλήλίζεται τό ἑλλην. βίη 'Ηρακλήη... 'Εξαρτᾶται ἀπό τό accessis = accessistis) ὅπως καί τό scopūlos. penitus sonantis = αὐτούς πού ἀντηχοῦν βαθιά (στό βάθος τους) πρβλ. 'Ομ. μ, 241 : ἀμφὶ δὲ πέτρῃ | δεινὸν βεβρόχει.

201. Cyclopia saxa εἶναι litus Cyclopum saxorum in Sicilia, στίς ὄχθες της καί στίς σπηλιές της, πού ἦταν κοντά στήν Αἴτνα, κατοικοῦσαν οἱ Κύκλωπες.

202. revocāte animos = πάρετε θάρρος· maestus timor = βαρύς φόβος. experti, ἐνν. estis = ἀποκτήσετε ἐμπειρία· experior, expertus sum, -iri = ἀποκτῶ πείρα.

203. mittite = demittite = ἀπομακρύνετε, ἀποβάλετε. forsan = ἴσως. Τό μόριο forsan, fors sit an, ἀντί τοῦ fortasse (= ἴσως) εἶναι ποιητικό καί συντάσσεται ἤ μέ ὑποτ. ἐξαιτίας τοῦ an ἤ μέ ὀριστ. ὅπως ἐδῶ καί τότε εἶναι ἀπλό ἐπίρρ. συνώνυμο μέ τό fortasse. olim, ἐδῶ χρησιμοποιεῖται γιά τό μελλοντικό χρόνο· ἄλλοῦ γιά τόν παρελθοντικό χρόνο. 'Ο στίχος εἶναι ἐπιγραμματικός. Μέ τήν ὅλη φράση πρέπει νά παραβληθοῦν τά ἀντίστοιχα τοῦ 'Ομήρου μ, 212 : καί που τῶνδε μνησέσθαι ὁίω, καί τοῦ Εὐριπίδῃ : ἀλλ' ἡδύ τοι σωθέντα μεμνησθαι πόνων.

204. Per tot discriminā rerum = μέσα ἀπό τόσους κινδύνους. discriminā rerum = οἱ κρίσιμοι καιροί τῶν πραγμάτων, κρίσιμοι καιροί.

205. fata = fati decreta oraculis et auguriis nobis significata = οἱ ἀποφάσεις τῆς μοίρας πού φανερώθηκαν σέ μᾶς μέ χρησμούς καί σημάδια. quietae sedes = ἡσυχία διαμονή. ostendunt, στή θέση τοῦ promittunt = ὑπόσχονται.

207. durāte, μέ ἀμετάβατη σημασία = ὑπομένετε πρβλ. 'Ομ. Β', 299 : τλήτε, φίλοι. res secundae = ἡ εὐτυχία.

208. curis ingentibus aeger = μολονότι ἦταν βαριά στενοχωρημένος ἀπ' τίς ὑπερβολικές φροντίδες. Τό aeger ἐδῶ ἀντί τοῦ tristis, maestus, curis vexatus et agitatūs = ἐνοχλημένος ἀπ' τίς φροντίδες.

209. spem voltu simulat = μέ τό πρόσωπο κάνει πώς ἐλπίζει. premit = occultat = κρύβει. altum dolorem corde = λύπη βαθιά στήν καρδιά.

210. se praedae accingunt = ἀνασκουμπώνονται γιά τά λάφυρα, δηλ. ἐτοιμάζονται νά μαγειρέψουν τά σκοτωμένα ἐλάφια. praedae, δοτ. τοῦ σκοποῦ. dapibusque futuris, δοτ. τοῦ σκοποῦ = γιά τό μελ-

λοντικό ξεφάντωμα. "Όλη ή φράση αναλύεται έτσι : accingunt se ut ex praeda (cervis caesis) dapes futuras parent : daps - dapis = τό φαγοπότι, ή εύωχία· λέγεται δέ πληθ. dapes αντί τοῦ daps.

Στίχ. 254 - 256

254. olli, αρχαία δοτ. αντί τοῦ illi δηλ. στήν 'Αφροδίτη. subridens = χαμογελώντας· πρβλ. 'Ομ. Θ, 38 : τήν δ' ἐπιμειδίσας προσέφη νεφεληγερέτα Ζεύς.

255. voltu... serēnat. Συνηθισμένη στους ποιητές ή εικόνα αὐτή τῶν θεῶν μέ πολλή γραφικότητα. caelum tempestatesque serenat = ξαστερώνει τόν οὐρανό καί (καταπαύει) τίς τρικυμίες.

256. libavit = ψηλάφησε. osculum. ύποκορ. τοῦ os = στόμα. oscula libavit = μέ τό στόμα του φίλησε τό στόμα. natae = τῆς κόρης : δηλ. τή φίλησε. τό natae μέ ἔμφαση γιατί προηγήθηκε τό olli. dehinc, ὡς δισύλλαβο πρέπει νά προφερθεῖ = ὕστερα.

257. parce metu = noli metuere = μή φοβᾶσαι. metu, δοτ. αντί τοῦ metui, Cytherēa, ὁμηρ. Κυθήρεια : ἐπίθετο τῆς 'Αφροδίτης ἀπ' τό νησί τῶν Κυθήρων πού λατρευόταν στους ἀρχαιότετους χρόνους καί κοντά του, σύμφωνα μέ μεταγενέστερη παράδοση, βγῆκε πάνω ἀπ' τά κύματα. manent immōta tuorum fata tibi, αὐτά τά λείει ὁ Δίας, γιατί ή 'Αφροδίτη μέ παράπονο τοῦ εἶχε πεῖ : quae te sententia vertit? immōtus, -a, -um = ἀκούνητος, ἀμετακίνητος, ἀμετάβλητος. fata tuorum = ή μοίρα σου, δηλ. ή θεϊκή σκέψη γιά τόν Αἰνεία. tibi, δοτ. χαριστική.

258 - 259. urbem et moenia = urbis moenia. Lavini αντί Lavinium. sublimem feres ad sidēra caeli = σηκωτό θά φέρεις στους θεούς. Αὐτά αναφέρονται σ' ὅσα εἶχε πεῖ μέ παράπονο ή 'Αφροδίτη στό Δία, caeli quibus adnuis arcem = στους ὁποίους ὑπόσχεται τήν 'Ακρόπολη τ' οὐρανοῦ (στίχ. 250). magnanimus = μεγαλόψυχος.

261. hic, δηλ. ὁ Αἰνείας. tibi, δοτ. ἡθική. quando = quoniam = γιατί, ἐπειδὴ· remordet αντί τοῦ iterum, itērumque mordet : non cessat mordēre, εἶναι πιό δυνατό ἀπ' τό mordet = σέ στενοχωρεῖ.

262. longius et volvens. Τό longius πρέπει νά συνδεθεῖ μέ τό volvens, πού εἶναι ἴσο μέ τό evolvens = καί ξεφυλλίζοντας πιό πέρα· ή μεταφορά ἀπ' τό βιβλίο. movebo = θά μετακινήσω, θ' ἀποκαλύψω.

263. Italia = in Italia. populos feroces = populos bellicōsos, δηλ. τούς Ροτούλους και τούς Τυρρηνούς.

264. contūdet = superabit, vincet = θά νικήσει, θά καταβάλει. Οἱ χρόνοι contundo, -tūdi, -tūsum, -ēre = συντρίβω. mores... ponet = θά κτίσει τείχη.

265 - 266. aestas, κυρίως τό καλοκαίρι, ἐδῶ τό μέρος στή θέση τοῦ ἔλου, σέ συνεκδοχή, ὅπως καί πιό κάτω. terna hiberna (castra) = tres hiemes, δηλ. τρία χρόνια. dum = ὥς ὅτου. vidērit, μέλλοντας δεύτερος = θά ἔχει δεῖ. Rutūlis subactis, δοτ. τῆς ἀναφορᾶς = ex quo Rutūli subacti erunt = ἀφ' ὅτου ὑποταχθοῦν οἱ Ροτούλοι· ἡ δοτ. τῆς ἀναφορᾶς πρέπει νά συνδεθεῖ μέ τό transiērint (θά ἔχουν περάσει) : 'Ἡ πτώση ἐδῶ σύμφωνα μέ τό ἑλληνικό ἰδίωμα, Πρβλ. Θουκυδ. III, 29, 2 «ἡμέραι... ἦσαν τῇ Μυτιλήνῃ ἐαλωκυῖα ἐπτά». Οἱ Ροτούλοι, λαός τοῦ Λατίου, ἐπιτέθηκαν στους Τρῶες μέ τήν παρακίνηση τοῦ βασιλιᾶ τους Τούρνου, αὐτός δέ ὁ ἀγώνας εἶναι τό θέμα τῶν τελευταίων βιβλίων τῆς Αἰνείαδας.

267. at, ἀντίθεση στό hic τοῦ στίχ. 261. at, σύνδεσμος = ἀλλά. puer Ascanius, ὁ μικρός γιός τοῦ Αἰνεία πού τόν γέννησε ἡ Κρέουσα. nunc = τώρα, σ' ἀντίθεση πρός τό προηγούμενο κατηγορήμα Ilus (στίχ. 268). Iulo, κατηγορούμενο σέ δοτ. γιά νά συμφωνήσει μέ τό cui. 'Ο πρῶτος πού εισηγήθηκε τήν καταγωγή τῆς 'Ιουλίας γενιᾶς ἀπ' τόν 'Ιουλο ἦταν ὁ 'Ιούλιος Καίσαρας.

268. Ilus, ἔτσι λεγόταν κι ἓνας ἀπ' τούς γιούς τοῦ Τρώα. res Ilia = τά τοῦ 'Ιλίου, τό κράτος τῆς Τροίας. stetit, δηλ. incolūmis regno, ἀφαιρ. μεταφορικά = στό ὕψος τῆς δυνάμεώς του.

269. magnos orbis, ἔτσι ὀνομάζονται οἱ κύκλοι τοῦ χρόνου, σέ ἀντίθεση μέ τούς μικρότερους κύκλους τῶν μηνῶν, πού ἀποτελοῦν τό χρόνο. volvendis = volventibus = πού περιοδικά ξανάρχονται. volno, σέ μέση σημασία : πού περιστρέφονται μέ τό περιοδικό ξαναγύρισμα. mensibus = τῶν μηνῶν.

271. transfēret = θά μεταφέρει (δηλ. στήν "Αλβα ὁ 'Ασκάnios). Τόν τριακοστό χρόνο ὁ 'Ασκάnios θά χτίσει τήν Albam longam καί ἀπ' τό Λαβίνιο θά μεταφέρει τήν ἔδρα σ' αὐτή. Longam... Albam, συνηθισμένη ἐκφορά εἶναι Alba Longa, ἀλλά σύμφωνα μέ τήν ἀρχαϊκή ἀκολουθία τῶν λέξεων τό ἐπίθετο πηγαίνει μπροστά (ὅπως bona dea, patria potestas, sacra via). multa vi = πολύ δυνατά. muniet = θά ὀχυρώσει.

272. hic, ἐπὶρρ. ἐδῶ, δηλ. στήν "Αλβα, iam = ἀμέσως, ἔπειτα. ter centum = τριακόσια. Ὁ Αἰνείας θά βασιλέψει τρία χρόνια, ὁ Ἀσκάnios τριάντα, καί τριακόσια οἱ Ἀλβανοί βασιλιάδες. Πρόσεξε τοὺς ἀριθμητικούς συνδυασμούς τοῦ τρία σάν ἱεροῦ ἀριθμοῦ. regnabitur (ἀπρόσωπα) = θά ὑπάρχει βασιλεία.

273. gente sub Hectorēa, ἀπλά ἀντί τοῦ gente sub Troiana, ἀπ' τόν Ἑκτορα, ἐξαιρετικό ἥρωα τῶν Τρώων. regīna, θυγατέρα τοῦ βασιλιᾶ. sacērdos = virgo Vestalis = Ἑστιάδα.

274. gravis = gravida = ἔγκυος, κυοφοροῦσα· πρόκειται ἐδῶ γιά τή θυγατέρα τοῦ Νουμίτωρα Ρέα Σίλβια, πού ἀναγκάστηκε νά γίνει ἐστιάδα ἀπ' τόν ἀδελφό τοῦ Νουμίτωρα Ἀμούλιο πού ἄρπαξε ἀπ' τόν ἀδελφό του τό θρόνο· geminam... prolem = θά γεννήσει δίδυμα, δηλ. τό Ρωμόλο καί τό Ρέμο. Proles, is θ. = γόνος, παιδί. Ilia = Troiana: εἶναι ἡ Ρέα Σίλβια. Τό ὄνομα τοῦτο φαίνεται μετάφραση τοῦ ἑλλην. Ρέα Ἰδαία ("Ἰδη = δάσος, silva). ἔτσι ὀνομάζεται ἡ θεά Κυβέλη.

275. lupae nutricis = τῆς λύκαινας πού τόν θήλαζε. Τό Ρωμόλο θήλασε λύκαινα. Ὅταν πέθανε αὐτή, ὁ Ρωμόλος ἀφαίρεσε τό δέρμα της καί μ' αὐτό ντύθηκε γιά νά τή θυμᾶται καί νά τήν εὐγνωμονεῖ. tegmine = μέ τό κάλυμμα, μέ τό δέρμα. tegmen, inis οὐ. (tegimen, -inis) καί tegmentum, i (tegmentum, i). fulvo = μέ τό ξανθό. tegmine (= pelle) laetus = χαρούμενος πού φοροῦσε τό δέρμα.

276. excipiet gentem, δηλ. Aeneae = θά διαδεχτεῖ (ὁ Ρωμόλος) τό γένος τοῦ Αἰνεία καί θά τό συνεχίσει ἀπ' τήν "Αλβα στή Ρώμη. Κληρονόμος τῆς Ἀλβας ἦταν ἡ Ρώμη. Mavortia = τοῦ Ἀρη, ἀπ' τό Mavors, πού εἶναι ἀρχαιότερος τύπος τοῦ Mars ("Αρης). Τούτου γιός ἦταν ὁ Ρωμόλος.

277. Romanos dicet, ἐξήγηση ἐτυμολογική. suo de nomine = ἀπ' τ' ὄνομά του.

278. his, δηλ. Romanis rerum, πρέπει νά τό πάρουμε μαζί καί στό metas (= terminos) καί στό tempora. sine fine = infinitum· τοπικά καί χρονικά.

279. imperium sine fine dedi = τό κράτος αἰώνιο στόδωκα. Αὐτό τό δίνει ὁ Δίας σύμφωνα μέ τοὺς ὁρισμούς τῆς Μοίρας καί ὄχι περισσότερα. quin ἀπό τό quine (= πῶς ὄχι;) = ἀλλά βέβαια· μέ τό quin εἰσάγεται κάτι τό πιά σημαντικό· αὐτό δέ εἶναι ἡ καθυσύχαση τῆς ὀργισμένης (aspera) Ἡρας.

280. *fatigat = vexat = requiescere non sinit* = δέν αφήνει νά ἡσυχάσουν, διαρκῶς ταράζει. *metu* = ἀπό φόβο, μήπως δηλ. ἐρθεῖ ὁ Αἰνείας στήν Ἰταλία καί ἰδρῦσει κράτος πού πρόκειται νά καταστρέψει τήν Καρχηδόνα.

281 - 282. *consilia in melius refēret* = θ' ἀλλάζει τή γνώμη του πρὸς τό καλύτερο. *fovēbit* = θά περιθάλλει, δηλ. θά εὐνοήσει τόσο τοὺς Ρωμαίους, ὥστε νά τοὺς κάνει δεσπότες (κύριους) τοῦ κόσμου. *rerum* (= *orbis terrarum*) *domīnos. gentemque togatam*, μέ τό *que* γίνεται πρὸ ἀκριβῆς ὁ προσδιορισμός τοῦ *Romanos. gentem togatam* = τό τηβεννοφόρο ἔθνος. Ἡ *toga* (τήβεννος) ἦταν τό ἐθνικό φόρεμα τῶν Ρωμαίων, ἄσπρο πούφθανε μέχρι τά πόδια.

283. *sic placitum*, δηλ. *mihi est* = *sic decrēvi* = ἔτσι ἀποφάσισα. Συνηθισμένη ἡ παράλειψη τοῦ *esse* σέ τέτοιες φράσεις. *lustrum* (οὐδ.) = τό καθάρισμα, ὁ ἐξαγνισμός τῶν πολιτῶν, πού γινόταν κάθε πέντε χρόνια. *lustris labentibus* = μέ τό πέρασμα τοῦ καιροῦ.

284. *domus Assarāci* = τό σπίτι τοῦ Ἀσσάρακου, τοῦ παπποῦ τοῦ Ἀγγίση καί πρόπαππου τοῦ Αἰνεία. *domus Assaraci* = οἱ Ρωμαῖοι πού κατάγονται ἀπ' τοὺς Τρῶες. *Phthia* = ἡ Φθία, πατρίδα τοῦ Ἀχιλλέα. *Mycēnae* = Μυκῆνες πρωτεύουσα τοῦ κράτους τοῦ Ἀγαμέμνονα. Μέ τή Φθία καί τίς Μυκῆνες δηλώνεται ὅλη ἡ Ἑλλάδα, πού ὑποτάχτηκε στή Ρώμη τό 146 π.Χ.

285. *servitio premēt* = μέ δουλεία θά βασανίσει· ἡ φράση τούτη πρὸ ἰσχυρῇ ἀπ' τή φράση *imperio premet*· σχετική καί ἡ ἔννοια τοῦ *dominābitur* = θά κυριαρχήσει. *Argis*, ἀφαιρ. τοῦ *Argi - orum* = "Ἀργος" οὐδ. τό "Ἀργος" ἡ ἀφαιρ. στό *dominābitur victis Argis*, τοῦ "Ἀργους πού νικήθηκε.

286. *pulchra Troianus origine Caesar*. Πρόσεξε τήν ἀντιστοιχία τῶν ἐπιθέτων καί τῶν οὐσιαστικῶν *pulchra origine* = *clara, egregia origine*. Μέ τοὺς στίχους 286 - 296 ὁ Βιργίλιος ἐξυμνεῖ τόν Αὐγουστο. Αὐτός ὀνομαζόταν *Iulius Caesar* μέ τό δικαίωμα τῆς υἱοθεσίας καί ἐπειδὴ ἡ Ἰουλία γενιά καταγόταν ἀπ' τόν Ἰούλο ὀνομάστηκε *Troianus*. Ὀλόκληρο τό ὄνομα τοῦ Αὐγουστου ἦταν *G. Iulius Caesar Octavianus*.

287. *imperium Oceano, famam qui termīnet astris* = πού τήν ἐξουσία του μέ τόν Ὠκεανό, τή φήμη του μέ τ' ἀστέρια θά ὀρίσει· ὑπερβολή.

288. nomen, προσδιορισμός στό Iulius. demissum = deductum = πού κατάγεται.

289. caelo, αφαιρ. αντί in caelo : ό ύπαινιγμός στην αποθέωση του Αύγουστου. spoliis onūstum Orientis = γεμάτο από ανατολικά λάφυρα. Έννοείται ή εκστρατεία πού έγινε τό 30 π.Χ. μετά τή μάχη στό Άκτιο ένάντια στη Συρία και στη Μ. Άσία κατά του Πτολεμαίου και του Φαρνάκου, πού ένώθηκαν μέ τόν Άντώνιο.

290. secūra = χωρίς φροντίδες, χωρίς ένοχλήσεις άπ' τήν "Ηρα. vocabitur votis = θά γίνεται καλεστός μέ εύχές, θά λατρεύεται σάν θεός. Ποιητικά έτσι παριστάνεται ή αποθέωση του Αύγουστου· πρόσεξε τήν παρήχηση· hic quoque = και αυτός ό Αύγουστος, όπως δηλ. και ό Αίνείας.

291. tum, μετάβαση στον ύμνο των άγαθών της ειρήνης. aspēra saecūla mitēscent = οι άγριοι αιώνες θά έξημερωθούν. Είλναι ή Pax Romana. Προσωποποιεί ό ποιητής τό χρόνο αποδίδοντάς του ιδιότητες πού άρμόζουν στους άνθρώπους. positis bellis = compositis bellis = finitis bellis = μέ τό σταμάτημα των πολέμων.

292. cana = ή πανάρχαια (antiqua, prisca). Fides : 'Η προσωποποίηση αφαιρεμένων έννοιών συχνά συναντιέται στη Ρωμαϊκή μυθολογία. Τό cana αναφέρεται και στη Vestam. 'Η Έστία είναι μια άπ' τίς πολιούχες θεότητες της Τροίας πού μεταφέρθηκε μέ τούς έφεστιους θεούς άπ' τόν Αίνεία στην 'Ιταλία. Remo cum fratre Quirīnus... Κυρήνος είναι ό Σαβινικός Άρης, ό θεός της Σαβινικής φυλής. "Όταν ή φυλή αυτή συγχωνεύθηκε μέ τή φυλή των Ραμνήτων, ό Κυρήνος ταυτίστηκε μέ τό Ρωμόλο, τόν έπώνυμο ήρωα της Ρώμης. Οι άδελφοί Ρωμόλος και Ρέμος συμφιλιώθηκαν, άφού φιλονίκησαν μέχρι θανάτου· ή συμφιλιώση προμαντεύει τό τέλος των εμφύλιων πολέμων, πού βασάνιζαν τή Ρώμη, και είναι σύμβολο ήσυχίας και ειρήνης.

293. iura dabunt = leges ferent = θά θέσουν νόμους, για να υπερασπίζονται τά δίκαια· ό δεύτερος Ρωμόλος ήταν ό Αύγουστος Καίσαρας πού μέ τούς νόμους θά επιβάλλει τήν τάξη και τή γαλήνη στό κράτος των Ρωμαίων. dirus, a, um = φριχτός. ferro et compagibus artis, ένα για δύο, αντί του ferrēis compagibus artis = μέ σιδερένιες σφιχτές συναρμογές.

294. Belli portae, προσωποποίηση του πολέμου· ύπονοεί τό ναό του 'Ιανου, πού ήταν κλεισμένος μόνο σέ καιρό ειρήνης. Στα 29 κλειστή-

κε ὁ ναός. Ὁ πόλεμος παριστάνεται σέ καιρό εἰρήνης κλεισμένος σέ φυλακή, σέ καιρό δέ πολέμου ἐλεύθερος ἐνάντια στούς ἐχθρούς. Furor impius = ἡ ἀσεβῆς μανία (τῶν ἐμφύλιων πολέμων). intus = μέσα (στό ναό).

295. centum vincetus aënis nodis = δεμένη μέ ἑκατό χάλκινα δεσμά· vincetus, παθητ. μετοχή τοῦ vincio, vixi, vinetum, vincire = δένω. post tergum = ἀπό πίσω. aënis, a, um = χάλκινος. aes - aeris = χαλκός.

296. fremet horridus ore cruento = θά βρυχιέται φριχτά μέ πατωμένο στόμα. Πρόσεξε τήν παρήχηση τοῦ φθόγγου r. frēmo, -ūi, -itum, -ēre = βρυχιέμαι.

Στίχ. 441 - 493

441. lucus, ἄρ. = ἄλσος. fuit, ἄς μεταφραστεῖ μέ παρατατικό. laetissimus umbrae, τό ἐπίθετο laetus συντάσσεται μέ γενική, ὅπως τά ρήματα πού φανερώνουν ἀφθονία = πλουσιότατο σέ σκιά.

442 - 443. quo primum... signum, ἡ σειρά τῶν λέξεων : quo loco (ὅπου) Poeni iactati undis et turbine effodere primum signum. effodio, -ōdi, -ossum, -ēre = ἀνασκάφτω. signum = omen = σημάδι.

444. monstrarat = monstraverat, ὕπερσ. τοῦ monstro α' συζ. ὁμηρ. = δείχνω. caput aeris equi ἐπεξηγεῖ τό signum = δηλ. κεφάλι θυμωμένου ἀλόγου. Τά νομίσματα τῆς Καρχηδόνας ἔφεραν κεφάλι ἀλόγου.

444 - 445. sic nam = nam sic. fore = futūram esse μέ ὑποκείμενο τό gentem, κατηγορούμενο δέ τό egregiam bello et facilem victu : victus -us (vivo) = τά ἀπαραίτητα γιά τή ζωή. facilem victu = εὐκόλο στό νά ἔχει τά ἀναγκαῖα τῆς ζωῆς· (πρβλ. τό ὁμηρ. Z 138, δ 805 : θεοὶ ῥεῖα ζῶντες). ēgrēgius, a, um (e - grex) = ἐξαιρετος, θαυμάσιος.

446. Sidonia : ἡ Διδώ ὀνομάζεται ἔτσι ἀπό τή Σιδώνα, πρωτεύουσα τῆς Φοινίκης.

447. condebat, ὅταν ἐρχόταν μέσα ὁ Αἰνείας, δέν εἶχε τελειώσει τό χτίσιμο τοῦ ναοῦ. donis et numine, οἱ ἀφαιρετικές ἐξαρτιοῦνται ἀπ' τό opulentum (= ἰσχυρό)· τά πλούσια δῶρα (donis) πού προσφέρονταν ἦταν ἀποτελέσματα τῆς δυνάμεως καί τῆς προστασίας τῆς θεᾶς

(divae), nūmen - īnis, οὐ. (nuo) = νεῦμα, βούληση, ιδίως τοῦ Θεοῦ, θεία δύναμη καὶ ἐξουσία.

448 - 449. cui gradibus = cuius (= τοῦ ὁποῦ νοῦ). gradibus, ἀφαιρ. (ἀπὸ τὰ σκαλοπάτια). aënea surgebant limina = ὑψώνονταν χάλκινα σκαλιά. nexaeque aere trabes, δηλ. surgebant = καὶ χαλκοδεμένες παραστάδες :μποροῦσε ὁ ποιητὴς νὰ πεῖ γενικά πῶς τὰ σκαλιά κι οἱ παραστάδες ἦταν ἀπὸ χαλκὸ· μεταχειρίστηκε ὅμως τὸ ρῆμα surgebant (ὑψώνονταν), γιατί εἶναι πιὸ εἰκονικὸ ἀπὸ τὸ ἄχρωμο erant, ὅπως λέει καὶ ἀμέσως πιὸ κάτω foribus cardo stridebat aënis ἀντὶ τοῦ ἀπλοῦ καὶ ἄχρωμου fores erant aënae. fores - ium πληθ. = πόρτα· cardo - īnis (ἀρσ.) = μοχλός (πόρτας). strido, -di, -ēre = τρίζω. Πρόσεξε ὅτι καὶ οἱ δύο στίχοι ἀρχίζουν ἀπ' τὴν λέξη aënae - aere, ἐνῶ ὁ δεύτερος τελειώνει μέ τή λέξη aënis. Πρέπει νὰ παρατηρηθεῖ καὶ ἡ ποικιλία τῶν ἐπιθέτων, aënea, aere, nexae, aënis.

450. nova res oblata = πράγμα πού ἐμφανίστηκε ἀπροσδόκητα. Αὐτὸ στή συνέχεια ξεκαθαρίζεται (453). timōrem, ὁ φόβος τοῦ Αἰνεία προερχόταν ἀπὸ τὸ ὅτι δὲ γνώριζε πῶς θὰ τὸν ὑποδεχόταν ἡ Διδώ. leniit, παρ. τοῦ lenio δ' συζ. ὁμ. = καταπραῖνω.

452. afflictis rebus, ἀφαιρ. ἀπόλυτη = in rebus afflictis = στήν ἔσχατη (πιὸ μεγάλη) ἀπορία. melius confidēre = νὰ ἔχει περισσότερη πεποίθηση (θάρος). sub . . . templo = in inferioribus partibus templi = ἀπὸ τῆ βάσης τοῦ θεμελίου. singula = τὸ καθ' ἓνα (τοῦ νοῦ). lustro α' συζ. ὁμ. = ἐξετάζω, παρατηρῶ.

454. reginam opperīens = περιμένοντας τὴ βασίλισσα· opperī, -perītus καὶ pertus sum, -īri = περιμένω. Ὁ ποιητὴς δὲν ξεκαθαρίζει ἀπὸ ποῦ εἶχε τὴν πληροφορία ὁ Αἰνείας ὅτι θὰ προερχόταν σὸ νὰ ἡ βασίλισσα γιὰ νὰ σκεφτεῖ σ' αὐτόν, κατὰ τίς συνήθειες τῶν Ῥωμαίων, γιὰ τὰ κοινά, σὲ χρόνο πού θὰ ἦταν αὐτός ἐκεῖ. quae fortūna sit urbi πλάγια ἐρώτηση πού ἐξαρτᾶται ἀπὸ τὸ miratur τοῦ στίχ. 456, ὅπως καὶ οἱ αἰτιατικὲς manus καὶ labōrem. Τὴν εὐτυχία τῆς πόλεως ὁ Αἰνείας συμπεραίνει ἀπὸ τὴ μεγαλοπρέπεια τῆς κατασκευῆς.

455. artificum manus inter se, ὑπονοεῖται, τὸ certantes = τὰ χέρια τῶν τεχνιτῶν πού συναγωνίζονταν ὁ ἕνας τὸν ἄλλο. opērum labōrem = opēra laboriosa = ἔργα κουραστικά.

456. ex ordine, σάν ἐπιθετικὸς προσδιορισμὸς τοῦ pugnas = τίς μάχες τίς ζωγραφισμένες στή σειρά.

457. *famā*, άφαιρ. όργανική = μέ τή φήμη.

458. *ambōbus* = καί στους δύο· δηλ. άπ' τό ένα μέρος στους 'Ατρείδες, πού ήταν γι' αυτούς όργισμένος ό 'Αχιλλέας, γιατί ό άλλος 'Ατρείδης ('Αγαμέμνων) άρπαξε τή Βρρησιδα, από τό άλλο μέρος στόν Πρίαμο, πατέρα του 'Εκτορα πού σκότωσε τόν Πάτροκλο.

459. *constitit* = στάθηκε.

460. *plena nostri laboris* = *plena (fama) nostri laboris* = γεμάτος άπ' τή φήμη γιά τίς δικές μας συμφορές του πολέμου = *labor* = πόνος, συμφορά.

461. *en Priāmus* = νά ό Πρίαμος. Τό *en* έδω μέ όνομαστική, άλλου μέ αίτιατική. *hic etiam* = καί έδω. *laudi* = *virtūti* = στήν άρετή. *suā praemiā* = τά δικά της βραβεΐα.

462. *sunt lacrimae rerum*, ό στίχος είναι παροιμιώδης. Τό *rerum* είναι γεν. άντικειμενική στό *lacrimae* καί σ' αυτό πρέπει νά νοήσουμε τό έπιθετο *humanarum*, από τό πιό κάτω *mortālia* = υπάρχουν δάκρυα γιά τίς ανθρώπινες δυστυχίες, υπάρχουν δηλ. καί έδω άνθρωποι πού κλαΐνε γιά τίς συμφορές των άλλων. Συγγενεύει στό νόημα ή ακόλουθη πρόταση *et mentem mortālia tangunt* = καί οι τύχες των θνητών (*mortālia*) συγκινούν (= *tangunt*) τήν καρδιά (= *mentem*).

463. *solve metus* (σκέψου τό *corde*) = διώξε τους φόβους (άπ' τήν ψυχή σου) *haec fama* = *harum rerum fama* = ή φήμη των κατωρθωμάτων μας. *tibi* δοτ. ήθική· άπευθύνεται στόν 'Αχάτη, ύπονοεί όμως καί τόν έαυτό του.

464. *pictūrā inani*, άφαιρ. όργανική = μέ τήν άψυχη ζωγραφιά. 'Ο καλός ζωγράφος έξαπατά, γιατί προκαλεί στους ανθρώπους τέτοια συναισθήματα καί πάθη, πού θα προκαλούσαν τά ίδια τά πράγματα. *animum pascit* = εύχαριστεί τήν ψυχή. *pasco, pavi, pastum, pascere* = βόσκα (έδω δίνω χαρά).

465. *multa gēmens* = στενάζοντας πολύ. *umēctat* = *irrigat* = βρέχει *largo flumīne* = μ' άφθονα δάκρυα (άφθονη ροή δακρύων) πρβλ. 'Ομ. I, 570 δέοντο δέ δάκρυσι κόλποι καί Θ, 522 δάκρυ δ' έδευεν υπό βλεφάροισι παρειάς.

466 - 493. Στους στίχους αυτούς περιγράφει ό ποιητής εικόνες ζωγραφισμένες στους τοίχους του ναού πού δείχνουν όχτώ σκηνές του Τρωικού πολέμου σέ τέσσερα άντίστοιχα ζευγάρια πού δηλώνονται μέ τά επιρρ. *hac... hac* (στίχ. 467 - 468), *hinc... parte... alia* (469 - 474):

δὴλ. νίκη τῶν Τρώων μέ τόν Ἑκτορα (1) καί τῶν Ἀχαιῶν μέ τόν Ἀχιλλέα (1), τό φόνον τοῦ Ρήσου ἀπ' τό Διομήδη (2) καί τό φόνον τοῦ Τρώιλου ἀπ' τόν Ἀχιλλέα (2), τόν ἐρχομό τῶν Τρωάδων στό ναό τῆς Παλλάδας (3) καί τόν ἐρχομό τοῦ Πριάμου στόν Ἀχιλλέα (3), τή βοήθεια τῶν Αἰθίοπων μέ τό Μέμνονα (4) καί τή βοήθεια τῶν Ἀμαζόνων μέ τήν Πενθεσίλεια (4).

466. Pergāma : ἔτσι ὀνομαζόταν ἡ ἀκρόπολη τῆς Τροίας, ὅπου βρίσκονταν οἱ ναοί καί τὰ ἀνάκτορα τοῦ βασιλιᾶ· συχνά ἡ λέξη δηλώνει καί τήν ἴδια τήν πόλη.

467. uti Grai (Graeci) fugerent... premēret Troiāna iuventus = πῶς ἔφευγαν οἱ Ἕλληνες, ἐνῶ τοὺς πίεζε ἡ νεολαία τῆς Τροίας.

468. Phryges, σκέψου fugerent, ἔφευγαν μέν οἱ Φρύγες (Τρῶες), instāret curru cristātus Achilles = ἐρχόταν ἐναντίον αὐτῶν πάνω στό ἄρμα ὁ Ἀχιλλέας μέ τήν περιεφαλαία.

469. Rhēsi (Rhēsus) = Ρῆσος : Θράκας βασιλιάς πού βοήθησε τοὺς Τρῶες. Γιά τό θάνατό του καί τό κλέψιμο τῶν ἀλόγων του ἀπ' τό Διομήδη κοίταξε Ὁμ. Κ, 334 κ.ἑξ. tentoria nivēis velis = σκηνή ἀπ' ἄσπρο πανί. Σκηνές ἀπ' ἄσπρο πανί στρατιωτικές ὑπῆρχαν στά χρόνια τοῦ ποιητῆ. Οἱ σκηνές στοὺς ἥρωικούς χρόνους κατασκευάζονταν ἀπό βοῦρρα καί καλάμια πού τὰ ἔπλεκαν. Ἀναχρονισμός τοῦ ποιητῆ.

470. Primo somno prodita = στόν πρῶτο ὕπνο προδομένες. Τήν προδοσία ἔκανε ὁ Δόλων, πού γιά νά σωθεῖ διηγῆθηκε στό Διομήδη καί τόν Ὀδυσσεά τόν ἐρχομό τοῦ Ρήσου.

471. multa caede = μέ πολλή σφαγή.

472. ardentis equos avertit in castra : τὰ ζωηρά, ψυχωμένα ἄλογα ὀδήγησε στό στρατόπεδο.

473. prius quam gustāssent... bibīssent : Ἡ Τροία κατὰ τὰ γραμμένα τῆς μοίρας θά κυριευόταν, ἂν τ' ἄλογα τοῦ Ρήσου δέν ἔτρωγαν τό χορτάρι τῆς Τροίας καί δέν ἔπιναν τό νερό τοῦ Ξάνθου. gusto = γεύομαι = τρώω. pabulum -i = χορτάρι, χλόη. bibo = πίνω. Xanthus = ὁ Ξάνθος· ἔτσι ἔλεγαν τόν ποταμό οἱ θεοί, ἐνῶ οἱ ἄνθρωποι τόν ἔλεγαν Σκάμανδρο.

474. Troilus = Ὁ Τρώιλος : ἦταν γιός τοῦ Πριάμου, σκοτώθηκε δέ στή μάχη πρὶν ἀπ' τοὺς ἀγῶνες πού διηγεῖται ὁ Ὅμηρος στήν Ἰλιάδα. Σέ συμπλοκή μέ τόν Ἀχιλλέα ἔχασε τήν ἀσπίδα (amissis armis) καί πληγωμένος ἔπεσε ἀνάσχελα πίσω ἀπ' τό ἄρμα, μέ τὰ πόδια μπερδεμένα

στά σχοινιά πού κρατούσε στά χέρια του (*lora tenens tamen*): ὁ σβέρκος του καί τά μαλλιά του σέρνονται στή γῆ, ἐνῶ τό δόρυ του ἀφήνει τά σημάδια του σ' αὐτή.

475. *congressus Achilli* = σέ σύγκρουση μέ τόν Ἀχιλλέα. Ἡ δοτ. *Achilli* στή θέση τοῦ *cum* μέ ἀφαιρ. συνηθίζεται στούς ποιητές. *puer atque impar* = παιδί καί πιό ἀδύναμο (ἀπ' τόν Ἀχιλλέα): τό δεύτερο εἶναι συνέπεια τοῦ πρώτου.

476. *fertur equis* = φέρεται μέ τ' ἄλογά του, μέ τό ἄρμα του.

477. *tamen* = ὅμως (ἄν καί ἦταν νεκρός).

478. *pulvis inscribitur* = ἡ σκόνη, τό χῶμα σημαδεύεται, *pulvis, ēris, ἀ. καί θ. versā hastā* = μέ τό δόρυ ἀναποδογυρισμένο.

479. *non aequae = iniquae* = ἐχθρικοῦ.

480. *crinibus passis* = μέ τά μαλλιά ξέπλεκα. Σ' ἐνδειξη πένθους προσέρχονται οἱ Ἰλιάδες μέ ξέπλεκα μαλλιά. *pando, pandi, pansum καί passum, -ēre* = ἀπλώνω, λύνω. *replumque ferebant* = καί ἔφεραν τόν πέπλο. Ὁ πέπλος ἦταν παλιό ἔνδυμα τῶν Ἑλληνίδων φτιαγμένος ἀπό ἓνα πλατύ τετράγωνο κομμάτι ὕφασμα. Τόν φοροῦσαν ἀφοῦ τόν κούμπωναν στό πάνω μέρος. Μέ τόν καιρό ἀντικαταστάθηκε ἀπ' ἄλλο ἔνδυμα καί περιορίστηκε στό νά φανερώνει τό ἔνδυμα τῆς Ἀθηνᾶς καί μάλιστα αὐτό πού προσφερόταν ἀπό τίς γυναῖκες στήν Παλλάδα Ἀθηνᾶ κατὰ τή γιορτή τῶν Παναθηναίων.

481. *suppliciter* = παρακλητικά: ἀνάφερε το στό *ferebant*. *tun-sae pectora palmis* = χτυπώντας τά στήθια μέ τά χέρια. Ἡ λέξη εἶναι ἐλληνική.

482. *diva solo fixos... tenebat* = ἡ θεά μέ ἀποστροφή κρατοῦσε τά μάτια της προσηλωμένα στή γῆ, δηλ. δέν ἄκουγε τίς παρακλήσεις. *solo* δοτ.

483 - 484. Οἱ στίχοι μιλοῦν γιά τά γεγονότα πού ἔγιναν πιό πρὶν ἀπό τήν περιγραφόμενη σκηνή. Τοῦτο φαίνεται ἀπ' τόν ὑπερσ. *rapta-vērat* (εἶχε σύρει). Ὁ Ὅμηρος στήν Ἰλιάδα λέει ὅτι τό πτώμα τοῦ Ἑκτορα συρόταν ἀπό τόν Ἀχιλλέα τρεῖς φορές κάθε πρῶτ γύρω ἀπ' τόν τάφο τοῦ Πάτροκλου. Ὁ Βιργίλιος, πού ἀκολουθεῖ τή διασκευή τοῦ μύθου στὸν Εὐριπίδη καί τόν Ἑννιο, λέει ὅτι ὁ Πρίαμος ἔρχεται παρακαλώντας νά ἐξαγοράσει τό πτώμα τοῦ γιοῦ του (*exanimū cor-pus auro vendebat Achilles* = τό πτώμα μέ χρυσάφι τό πουλοῦσε ὁ Ἀχιλλέας).

485. dat, δηλ. ὁ Αἰνείας : dat gemitum ingentem = στενάζει πολύ.

486. spolia = τά λάφυρα.

487. manus inermis = τά χέρια ἄοπλα, γιατί ὁ Πρίαμος ἦρθε παρακλητικά.

488. Se quoque principibus permixtum agnovit Achivis = τὸν ἑαυτὸν τοῦ δέ πού μέσα στοὺς πρῶτους συμπλεκόταν μέ τοὺς Ἀχαιοὺς ἀναγνώρισε (ὁ Αἰνείας).

489. Eōas acies et nigri Memnōnis armā = Τά Ἀνατολικά τάγματα καί τά ὄπλα τοῦ μαύρου Μέμνονα. Σέ βοήθεια τῶν Τρῶων ὁ Μέμνων ἔφερε ἀπ' τήν Ἀνατολή τοὺς μαύρους Αἰθίοπες. Τό ἴδιο καί οἱ Ἀμαζόνες μέ ἀρχηγό τους τήν Πενθεσίλεια, θυγατέρα τοῦ Ἄρη. Οἱ Ἀμαζόνες κατοικοῦσαν στή Σκυθία, κοντά στό Θερμώδοντα ποταμό· πολεμοῦσαν ἑφιππες μέ δόρυ, τσεκούρι, μικρή ἀσπίδα σέ σχῆμα μισοφέγγαρου (lunātis peltis) καί χρυσή ζώνη, πούχαν δεμένη κάτω ἀπ' τό γυμνό μαστό, ἀπ' αὐτή δέ κρεμοῦσαν τό τόξο, τή βελοθήκη καί τό σπαθί.

492. subnectens = subnēxā habens (cingulā) = ἔχοντας ζώνη δεμένη. exsertae mammae (δοτ. τό δέ ρῆμα exserō = γυμνώνω) = κάτω ἀπ' τό γυμνό μαστό.

493. viris, δοτ. στό concurrere = νά συγκρούεται μέ ἄντρες. virgo = παρθένα· ὁ Ὁμηρος (Γ 189) λέει Ἀμαζόνες Ἀντιάνειραι.

Στίχ. 561 - 578

561. voltum demissa· ἡ Διδώ εἶχε τό πρόσωπο κατεβασμένο ἀπό ντροπή, δέν τολμοῦσε νά κοιτάζει τοὺς Τρῶες, γιατί εἶχε ἀκούσει ἀπ' τὸν Ἀχάτη, πόσο σκληρά καί ἀπάνθρωπα συμπεριφέρθηκαν στοὺς Τρῶες οἱ ὑπήκοοί της. Ἡ σύνταξη ἐλληνική. Ἡ Διδώ δείχνει ἦθος εὐγενικό.

562. solvite corde metum, ἀντί solvite corda metu = ἀπαλλάξτε τήν καρδιά σας ἀπ' τό φόβο = μή φοβάστε.

563. res dura = rerum dura condicio, ἡ δύσκολη κατάσταση. regni novitas = ἡ νεότητα τοῦ βασιλείου. Ἡ δύσκολη κατάσταση προερχόταν ἀπ' τίς συκοφαντίες τοῦ ἀδελφοῦ Πυγμαλίωνα κι ἀπ' τό ὅτι τό νέο βασίλειο γειτόνευε μέ πολεμικοὺς λαούς. Ἔτσι ἡ κατάσταση

δικαιολογεῖ τή σκληρή συμπεριφορά τῶν ὑπηκόων τῆς Διδῶς στούς Τρῶες, πού κάνει τή Διδῶ νά ντρέπεται. *talīa molīri* = τέτοια νά μη-χανεῖσθαι (γιά ἀσφάλειά μου).

564. *custōde*, περιληπτικά ἀντί *custodibus*.

565. *Aeneādum*, τῶν γύρω ἀπ' τόν Αἰνεῖα, δηλ. τῶν Τρώων· ἑλληνικός τύπος τῆς γεν. πληθυντικῆς Αἰνεΐαδων. *nescīat* (ὑποτ. τοῦ *nescīo*) = μπορεῖ νά μὴν ξέρει.

566. *virtūtesque virosque* = τὰ ἀντραγαθήματα καί τοὺς ἄντρες, πού τάκαναν. Παρήχηση τοῦ *r*.

567 - 568. *obtūsa* τοῦ *obtundo*, -*tūdi*, -*tūsum* καί *tunsum*, -*ēre* = χτυπῶ (μέ ὄπλο), ἀφαιρῶ τή δύναμη κάποιου. *homo obtūsus* = μωρός, ἡλίθιος ἄνθρωπος. *adēo... tam*, ἀπόλυτα, χωρίς ν' ἀκολουθεῖ συμπερασματική πρόταση μέ τό *ut*, πού μπορεῖ ὅμως εὐκολα νά νοηθεῖ ἀπ' τὰ προηγούμενα (*ut Troianōrum factā nesciāmus*). *nec tam aversus Sol...* = *nec tam in aversa caeli parte iungit*, ζεύει, δηλ. ζεμένους ὀδηγεῖ (*iunctos ducit*), ὅταν δηλ. τήν ἀνατολή προχωρεῖ στόν οὐρανό. *Tyrīa ab urbe*, ἀπ' τήν Καρχηδόνα. Ἡ ἔννοια: Δέν εἴμαστε τόσο ἀνίσθητοι στίς συμφορές σας, οὔτε βρίσκεται ἡ χώρα μας τόσο μακριά ἀπ' τήν τροχιά τοῦ ἡλίου: ἔξω ἀπ' τίς κατοικημένες χῶρες, γιά νά γνωρίζουμε τὰ κατορθώματά σας.

569. *Hesperiam*, τήν Ἰταλία, πού στόν ἴδιο στίχο ὀνομάζεται *Saturnia arva* = *Saturnia tellus*, ἀπ' τόν ἀρχαῖο ἐθνικό θεό τῶν Ἰταλῶν *Saturnum*, πού ὕστερα ταυτίστηκε μέ τόν ἑλληνικό Κρόνο.

570. *Erycis finis*, ποιητικά ἔτσι ὀνομάζει τή Σικελία ἀπ' τό βουνό Ἐρυκα, ὅπου ὑπῆρχε ναός τῆς Ἀφροδίτης (*venus Erycina*). *optātis* = ἐκλέγετε.

571. *auxilio*, ἀφαιρ. πρέπει νά πάει μαζί μέ τό *tutos opibus*, μέ τὰ ἀναγκαῖα χρηματικά μέσα. *iuvabo*, μέλλοντας τοῦ *iuvo* = βοηθῶ. ἡ πρόταση συνδέεται μέ τό *dimittam*, ἐνῶ χρονικά εἶναι πιό μπροστά.

572. *voltis et* = ἐάν πάλι θέλετε. Ἡ ἐρωτηματική πρόταση *voltis... considere* ἰσοδυναμεῖ μέ ὑποθετική. (*si voltis* κλπ.) πού ἔχει σάν ἀπόδοση τό *urbem... vestra est. mecum pariter = mecum simul, mecum una* = ταυτόχρονα μαζί μου. *consido, sedi (sidi), sessum, ere* = ἐγκαθίσταμαι, κατοικῶ.

573. *urbem quam statuo... est*, ἀντίστροφη ἔλξη. Ὀλόκληρη ἡ

φράση έχει ἔτσι : urbem quam statūo, (haec) vestra est. statūo = κτίζω. subdūcite navis = ἀνασύρετε τὰ πλοῖα.

574. Tros Tyriusque, περιληπτικά = Τρῶες καὶ Τύριοι. nullo discrimine = χωρὶς καμιά διάκριση. mihi agētur = a me regētur, tractābitur, habēbitur = θά διευθύνεται ἀπὸ μένα.

575. noto compūlsus eodem. Τό noto ποιητικά ἀντί τοῦ vento. eodem, δηλ. quo vos compulsi estis. compūlsus = σπρωγμένος ἀπ' τὸν ἴδιο ἄνεμο πού ἔσπρωξε καὶ σᾶς.

576. adforet = adēssset· ἡ εὐχή ἐδῶ μπορεῖ νά πραγματοποιηθεῖ, ὅπως φανερώνουν τὰ ἀκόλουθα. certos = πιστοὺς ἀνθρώπους.

577. lustro, ἀ' διέρχομαι, διατρέχω.

578. si errat = γιὰ τὴν περίπτωση πού πλανιέται· si quibus silvis· quibus, ἀόριστη ἀντωνυμία = ἐάν κάπου στὰ δάση. Τό urbibus γενικά γιὰ πόλεις κατοικημένες σ' ἀντίθεση μέ τό silvis.

Στίχ. 13 - 20

13. Fracti bello = defessi bello = τσακισμένοι ἀπ' τόν πόλεμο. fatis = calamitatibus = ἀπ' τίς συμφορές. repulsi = ἀφοῦ ἀποκρούστηκαν, δηλ. ἀπ' τό νά κυριέψουν τήν Τροία.

14. ductotes Danāum (= Danaorum) = οἱ ἀρχηγοί τῶν Δαναῶν. tot annis = σέ τόσα χρόνια, δηλ. δέκα. labentibus annis, ἀφαιρ. ἀπόλυτη πού φανερώνει τήν αἰτία καί ἐκφέρεται σέ ἐνεστώτα κι ὄχι παρακ. (lapsis), γιατί ἀκόμα οἱ Δαναοί ὑπόφεραν προσπαθώντας νά κυριέψουν τήν Τροία. Τέλος ἀπελπισμένοι κατάφυγαν στήν πονηριά, στό δόλο.

15. instar montis = ad montis magnitudinem = σέ μέγεθος βουνοῦ. divīna Pallādīs arte = arte deae Palladis = μέ τίς μηχανορραφίες τῆς Παλλάδας (καθώς λέει ὁ Εὐριπίδης στίς Τρωάδες)· ἡ θεά τῆς σοφίας Παλλάδα ἔκανε τό σχέδιο, τό ὁλοκλήρωσε ὁ Ἐπειός (Ὁμ. Θ., 493 : τόν Ἐπειός ἐποίησε σὺν Ἀθήνῃ).

16. aedificant = κατασκευάζουν. Αὐτό πιό πλατιά ἐξηγεῖται μέ τίς sectaque intēxunt (= texunt) abiēte costas. secta abiēte, ἀφαιρ. τῆς ὕλης = ἀπό κομμένο ἔλατο, ἀπό ἐλάτινες σανίδες. Τό abiēte, νά ἀναγνωστεῖ τρισύλλαβα. intēxunt costas = προσαρμόζουν τίς πλευρές.

17. votum, παθητ. παρακ. ἀπαρέμφ. πρέπει νά νοηθεῖ τό eum esse simulant = κάνουν πῶς προσποιοῦνται, δηλ. διαδίδουν ὅτι τό ἄλογο ἀφιερώθηκε στήν Ἀθηνᾶ. pro reditu = γιά τόν (αἴσιο) γυρισμό. Τό ῥῆμα noveo, novi, votum, -ēre = εὐχομαι, ἀφιερώνω. fama = eius fama, eius voti fama = ἡ φήμη γι' αὐτό τό ἀφιέρωμα. vagor = πλανιέμαι. fama vagatur = ἡ φήμη πλάνιεται, κυκλοφορεῖ.

18. huc = ἐδῶ· ἐξηγεῖται πιό καλὰ μέ τό στίχο 19 caeco latēri = στό σκοτεινό πλευρό. delēcta virum (= virorum) corpōra = delectos viros = ἐκλεκτούς ἄντρες. sortiti = ἀφοῦ ἔριξαν κλῆρο. furtim = κρυφά.

19. inclūdo = κλείνω μέσα. penitus, προσδιορίζει τό complent·

complēo β' συζ. ὁμαλ. = γεμίζω. cavernas uterumque, ἕνα μέ δύο : cavernas uteri = τό κούφιο τῆς κοιλιάς (τοῦ ἀλόγου). utērus, -i, θηλ. = ἡ κοιλιά.

20. armato milite, περιληπτικό ἀντί armātis militibus = ὅπλι-
σμένων στρατιωτῶν.

Στίχ. 40 - 56

40. ibi, χρον. = τότε, ὅταν δηλ. ἀποροῦσαν τί νά κάνουν. ante omnis, τονίζει τό primus = πρῶτος ἀπ' ὅλους. magna comitāte cetera = μέ τήν ἀκολουθία μεγάλου πλήθους. Πολλοί ἀκολουθοῦν τό Λαοκόοντα, πού ἦταν ἀπ' τοὺς ἀρχηγούς τῶν Τρώων καί ἀδελφός τοῦ Ἀγχιση.

41. ardens, δηλ. irā = ἀναμένος ἀπ' τήν ὀργή. decurro, - eū-curri καί - curri, -cursum, -ēre = τρέχω γρήγορα. summa ab arce = ἀπ' τήν κορυφή τῆς ἀκροπόλεως (Περγάμου). ἀπό κεῖ μποροῦσε νά κατασκοπεύει τήν παραλία καί τή θάλασσα.

42. et procul, σκέψου τό dixit, πού παραλείπεται, γιά νά φανεῖ ἡ βιασύνη τοῦ Λαοκόοντα· παράλειψη ἔχουμε καί στήν ἀκόλουθη πρό-
ταση : quae insania (= ποιά ἀφροσύνη), ὅπου νοεῖται τό est. Οἱ παρα-
λείψεις αὐτές καθὼς καί οἱ ἀπανωτές ἐρωτήσεις δείχνουν τήν ταραχή
τοῦ Λαοκόοντα.

43. avectos, παρακ. παθητ. ἀπαρέμφ. μέ παράλειψη τοῦ esse· avectos (esse), ἐξαρτᾶται ἀπ' τό creditis : πιστεῖτε ὅτι ἀπόπλευσαν οἱ ἐχθροί; ἡ ἐρώτηση ἰσοδυναμεῖ μέ ἔντονη ἀπαγόρευση : ne credite = μὴν πιστεῖτε.

44. Τό ἀπαρέμφατο carēre ἐξαρτιέται ἀπ' τό putatis. carēo = στεροῦμαι. dolus - i = δόλος, πονηριά. sic notus Ulixes? = τόσο (τόσο λίγο) γνωστός εἶναι ὁ Ὀδυσσεύς;

45. hoc ligno = σέ τοῦτο τό ξύλο (τό ξύλινο ἄλογο). occūltor = κρύβομαι.

46. haec machīna = αὐτή ἡ μηχανή· ὁ ποιητής ἔχει ὑπ' ὄψιν του τή γνωστή στούς Ρωμαίους πολιορκητική μηχανή, πού φθανε πιά ψηλά ἀπ' τά τείχη τῆς πολιορκημένης πόλεως, ἀπ' ὅπου μποροῦσαν οἱ ἐχθροί νά κατασκοπεύσουν καί νά πηδοῦν κάτω στά τείχη καί ἀπό κεῖ στήν πόλη. fabricāta est = κατασκευάστηκε.

47. inspectūra, ventūra, μέλλ. μετοχ. = πού πρόκειται νά κατασκοπέψει καί νά έπιτεθεῖ. urbi, δοτ. = in urbem = ένάντια στήν πόλη.

48. aliquis = alius quis = κάποιος άλλος. error - ōris = πονηριά (πού όδηγεῖ σ' άπάτη).

49. et = et etiam = άκόμα καί. dona δηλ. στούς θεούς. 'Ο στίχος αυτός παροιμιώδης.

50. validis ingentem viribus hastam : πρόσεξε τήν αντίστοιχη πρós τά ούσιαστικά θέση τών έπιθέτων. validis viribus (παρήχηση) = magnis viribus. ingens hasta = πολύ μεγάλο δόρυ. in latus : αυτό προσδιορίζεται περισσότερο μέ τίς (λέξεις) in feri curvam compagibus alvum, 'Η σειρά τους έχει έτσι : in alvum feri (= equi) curvam compagibus (= curva compāge lignorum contextam) = στήν κοιλιά τοῦ άλόγου τήν κατασκευασμένη άπό κυρτά ξύλα μέ συναρμογή.

52. contorsit : τό ρήμα contorquēo, -rsi, -rtum, -ēre = τινάζω, στρέφω. stetit = στάθηκε (μψηγμένο). utēro recūssio = (έτσι) πού σείστηκε ή κοιλιά (τό ρήμα recutio, -ussi, -ussum, -ēre).

53. insōno, -ui, -are = ήχῶ, σονάρω. insonuēre cavae = insonuēre quid cavum = άντήχησαν τά κοιλώματα. Τό cavae νά θεωρηθεῖ κατηγορούμενο τοῦ cavernae (= τά κοιλώματα).

54. 'Η πλοκή τοῦ λόγου εἶναι ή άκόλουθη : si fata deum (= deorum) non laeva (= contraria) fuissent, si mens (δηλ. nostra) non laeva (= stulta = άνόητα) fuisset. fata deum = ή θέληση τών θεῶν, οί άνάγκες πού πηγάζουν άπ' τούς θεούς, καθώς λέει στίς Φοίνισσες ό Εὐριπίδης.

55. impulērat, όριστ. άντί ύποτακτ. impulisset, προκειμένου γιά συμπέρασμα σέ όχι άληθινή ύπόθεση. foedāre = lacerare = νά κομματιάσεις καί νά διαλύεις κάτι πού έχει μέ τέχνη κατασκευαστεῖ (όπως έδῶ τό άφιερωμένο άλλογο).

56. manēres (καί τοῦ Πριάμου [σύ], ή ψηλή άκρόπολη, θά έμεινες)· μέ τό νοῦ του στήν άκρόπολη τά λέει αυτά (σχῆμα άποστροφῆς). Πρόσεξε τήν άπότομη άλλαγή μετά τό προηγούμενο Troiāque nunc statet· ή τέτοια άλλαγή έχει πολλή περιπέτεια.

Στίχ. 199 - 233

199. Hic = tum. aliud, ἀντί οὐσιαστικοῦ = κάποιο ἄλλο γεγόνος. maius = μεγαλύτερο. multo, νά συνδυαστεῖ μέ τό magis tremendum = πολύ πιό φοβερό.

200. obicitur, ἐνεστώτας τοῦ obicior (ob - jacio) = παρουσιάζεται, φανερώνεται. improvida = nihil providentia, necopinantia = πού τίποτε δέν προβλέπει, δέν περιμένει.

201. ductus sorte = ἀφοῦ κληρώθηκε· κληρώθηκε ἱερέας ὁ Λαοκόων γιά νά κάνει τή θυσία, πού ἀποφάσισαν οἱ Τρῶες νά προσφέρουν στόν Ποσειδῶνα ἀπό εὐγνωμοσύνη γιά τή σωτηρία τους ἀπ' τοὺς Ἀχαιοὺς. Neptūno, δοτ. Σύμφωνα μέ τήν παράδοση ὁ ἱερέας τοῦ Ποσειδῶνα εἶχε λιθοβοληθεῖ ἀπ' τό λαό ἀπ' τήν ἀρχή τοῦ πολέμου, γιὰτί δέν μπόρεσε μέ τίς παρακλήσεις του νά ἀποτρέψει τήν ἀπόβαση τῶν Ἑλλήνων.

202. taurum macto = θυσιάζω ταῦρο, σφάζω, sollēmnis ad aras = πάνω στοὺς καθορισμένους βωμούς, δηλ. σ' αὐτοὺς ἔκαναν κάθε χρόνο τίς καθιερωμένες θυσίες.

203 - 204. gemīni... immensis orbibus angues = δυό φίδια μέ πολύ μεγάλες κουλοῦρες. per alta = μέσα ἀπ' τή θάλασσα. Τό alta σάν οὐσιαστικό παίρνει καί ἐπιθετικό προσδιορισμό τό tranquilla : tranquillus = ἡσυχη, γαληνεμένη (ἡ γαληνεμένη θάλασσα κάνει νά φαίνονται τὰ φίδια). horresco, horruī, -ēre = ἀνατριχιάζω, τρέμω. refērens = ἀναφέροντας, διηγούμενος.

205. incumbunt = πέφτουν ἐπάνω. Τό ρῆμα δείχνει τό βάρος καί τόν πελώριο ὄγκο τῶν φιδιῶν. parīter = ὅμοια, μέ τήν ἴδια προσπάθεια· τὰ φίδια αὐτά ἀποτελοῦν ζευγάρια· βαδίζουν ἔτσι ἐνωμένα.

206. arrecta = φουσκωμένα (τά στήθη). iubae = οἱ λόφοι· πολλοί πίστευαν ὅτι τὰ φίδια ἔφεραν λόφο (ἐξόγκωμα).

207. Τό ἐπίθετο sanguinēae πού ἀναφέρεται στό iubae μεταφράζει τό ὁμηρικό B, 308 δράκων ἐπὶ νῶτα δαφνοῖός. supērant undas = ἐξέχουν ἀπ' τή θάλασσα. pars cetēra = τό ἄλλο μέρος τοῦ σώματος.

208. pone legit pontum = ἀπό πίσω γλείφει τή θάλασσα. sinuatque = καί κάνει κοίλωμα· σέ παράταξη ἀντί μετοχή sinuans. immensa terga = τήν πελώρια ράχη. volumīne = μέ ἐλιγμούς.

209. fit sonitus spumante salo (πρόσεξε τήν παρήχηση) = γίνε-

ται βοή, ἤχος, πάταγος, ἀπ' τό σάλεμα (τῆς θάλασσας) π' ἀφρίζει. Τό πλησίασμα τῶν φιδιῶν γίνεται ἀντιληπτό ἀπ' τό σάλαγο πού κάνουν.
arva = litōra.

210. ardentisque oculos suffēcti sanguine et igni = καί τά μάτια τά λαμπερά ἔχοντας κατακόκκινα καί φλογερά. sufficio = τοποθετῶ κάτι ἀπό κάτω. oculos suffecti = ἡ σύνταξη τῆς αἰτιατικῆς (oculos) μέ ρῆμα παθητ. ἡ μέσης διαθέσεως (suffecti) εἶναι 'Ελληνική.

211. lambebant = ἐγλειφαν (τά φίδια). sibila ora = τά στόματα πού σφυρίζουν. linguis vibrantibus = μέ τίς γρηγοροκίνητες γλῶσσες. Πρόσεξε τήν ἡχητική τοῦ στίχου.

212. diffugibus = φεύγουμε, σκορπιζόμαστε ἐδῶ καί κεῖ. ex-sāngues = κατακίτρινοι ἀπ' τό φόβο. pallidi = κίτρινοι, ὠχροί. semianimi = μισοπεθαμένοι. Τό exsanguis λέγεται γιά κείνους πού τοὺς πιάνει μεγάλος φόβος. visu = ἀφαιρ. τῆς αἰτίας, γιά τό θέαμα, agmine certo = μέ σταθερή πορεία (γιά ἓνα βέβαιο σκοπό).

214. seps uterque amplexus = ἀφοῦ τό καθένα ἀπ' τά φίδια περισφίξε. natorum corpōra = natos = τά παιδιά, τοὺς γιούς.

215. implicat = περιστρέφεται. Τό implicare εἶναι ρῆμα εἰδικό γιά τά φίδια. miseros artus = miserorum artus = τῶν δυστυχημένων τά μέλη. depascitur = κατατρώει, ἀντί τοῦ mordet (δαγκώνει). Τό depasci λέγεται γιά κείνον πού καταβροχθίζει. Οἱ ποιητές λένε καί morsu lacerare, consumēre.

216. ipsum = τόν ἴδιο (τόν πατέρα), σ' ἀντίθεση μέ τοὺς γιούς. post = ἔπειτα. auxilio (δοτ. τοῦ σκοποῦ) = γιά βοήθεια. subeuntem = πού ἔρχεται.

217. corripio = ἀρπάζω. spira - ae = σπείρα. ligo = δένω.

218. medūm = medūm corpus bis collo squamēa terga : bis circumdati collo squamēa terga = δύο φορές ἀφοῦ περισφίξε τό σβέρκο (τοῦ Λαοκόοντα) ἡ λεπιδωτή ράχη (τῶν φιδιῶν). Στό circum terga dati ἔγινε τμήση. Τό collo δοτ. στό circumdati.

219. supērant capite, δηλ. suo, ἐξέχουν μέ τό κεφάλι τους. capite· περιληπτικός ἐνικός : ὁ ἐνικός capite ἀντί capitibus δείχνει ὅτι τά κεφάλια τῶν δύο φιδιῶν ἦσαν τόσο κοντά τό ἓνα στ' ἄλλο, ὥστε ἂν καί περισφίξαν δύο φορές τή μέση τοῦ ἀντρα, δύο φορές δέ καί τό σβέρκο του καί πάλι ἐξεῖχαν ἀκόμα.

220 - 222. simul... simul = ἀπό τό ἓνα μέρος μέν... ἀπό τό ἄλλο

μέρος δέ. divello, -elli, -ūlsūm, -ēre = διασχίζω, διασπῶ. tendo, tetendi, tensum καὶ tentum, -ēre = ἐκτείνω, ἐντείνω, ἀγωνίζομαι, προσπαθῶ. nodos = τὰ δεσμά πού στό στίχ. 217 ὀνόμασε spiras. perfusus = χυμένος, βαμμένος. vittas = τὰ στέμματα = ἔχοντας βαμμένα τὰ στέμματα. saniē atroque venēno = μέ τό σάλιο καί τό μαῦρο (θανατηφόρο) δηλητήριο (τῶν φιδιῶν). Αὐτό ἔτρεχε ἀπό τὰ δαγκώματα τῶν φιδιῶν κι ἔβρεχε τὰ ἱερατικά στέμματα.

223. qualis mugitus (σκέψου tollit) taurus cum fugit. Στήν ὑπόθεση ἀρμόζει καί ὁ σπονδειακός ρυθμός τοῦ στίχου· πρβλ. Ὅμ. Υ, 403 : αὐτὰρ ὁ θυμὸν αἰσθε καὶ ἤρυνεν, ὥς ὅτε ταῦρος | ἤρυνεν. saucius = τραυματισμένος.

224. et... excussit, σύνταξη σέ παράταξη ἀντί σέ ὑπόταξη. excussa incerta secūri = ἀφοῦ τίναξε τό τσεκούρι πού ἀστόχησε. Πρόσεξε ὅτι οἱ κραυγές τοῦ Λαοκόοντα δέ συγκρίνονται μέ τὰ μουγκρίσματα τοῦ κάθε ταύρου, ἀλλά τοῦ προορισμένου γιά θυσία. Κι αὐτό εἶναι μεγαλύτερο. Ἦταν κακό σημάδι, ἂν τό θῦμα (ζῶο) ἔφευγε ἀπ' τό βωμό ἢ ἂν μούγκριζε, ὅταν τό χτυποῦσαν. Ὁ μῦθος τοῦ Λαοκόοντα ἐγινε ξακουστός ἀπό ὠραῖο γλυπτό σύμπλεγμα πού παριστάνει τῶν τριῶν θυμάτων τόν ἀγώνα μέ τὰ φίδια καί πού βρέθηκε τό 1506 στή Ρώμη καί κατατέθηκε στό Βατικανό. Σάν ιδέα καί ἐκτέλεση εἶναι ἀπό τὰ ἔριστα ἔργα τῆς ἀρχαίας τέχνης. Ὁ Πλίνιος ἀποδίδει τό ἔργο στούς Ἀγῆσανδρο, Πολύδωρο, καί Ἀθηνόδωρο ἀπ' τή Ρόδο. Εἶναι ζήτημα ὅμως ἂν οἱ καλλιτέχνες αὐτοί ἔζησαν πρὶν ἢ μετὰ τό Βιργίλιο καί ἂν εἶχαν ἐπομένως ὑπ' ὄψιν τους τήν περιγραφή τῆς Αἰνείας. Ἡ διαφορὰ τῆς ποιητικῆς περιγραφῆς τοῦ θανάτου τοῦ Λαοκόοντα καί τῶν παιδιῶν του καί τῆς καλλιτεχνικῆς αὐτῆς παραστάσεως στό σύμπλεγμα τοῦτο ἀποτελεῖ τή βάση τοῦ περίφημου ἔργου τοῦ Γερμανοῦ ποιητῆ, λογοτέχνη καί κριτικοῦ Λέσσινγκ μέ τόν τίτλο «Λαοκόων ἢ περί τῶν ὀρίων τῶν εἰκαστικῶν τεχνῶν καί τῆς ποιήσεως», πού μεταφρασμένο στήν ἐλληνική ἀπ' τόν Α. Προβελέγγιο ἐκδόθηκε στή βιβλιοθήκη Μαρασλή.

225. at = autem = δέ, ὅμως. delūbra ad summa = πρὸς τό ναό (τῆς Ἀθηνᾶς) πού ἦταν στήν ἀκρόπολη, ἐν πόλει ἄκρη, ὅπως λέει ὁ Ὅμηρος 2, 297. (Αἰ δ' ὅτε νηὸν ἱκανον Ἀθῆνας ἐν πόλει ἄκρη). lapsu, ἄφαιρ. τοῦ lapsus = γλίστρημα· lapsu diffugiunt = labuntur, serpunt· φαίνεται τό εἶδος τῆς κινήσεως πού ταιριάζει στά φίδια.

226. saevae = irātae. Tritonis - Idis = ἡ Τριτωνίδα, Τριτογένεια Ἀθηνᾶ.

227. deae δηλ. τοῦ ἀγάλματος τῆς θεᾶς. εἶναι γνωστό πῶς παρι-
στανόταν ἡ Ἀθηνᾶ. teguntur, ρῆμα μέσο αὐτοπαθές = tegunt se.

228. tremefacta pectorā = τρεμουλιαστά στήθη (ἀπό ἱερό φόβο).
'Αρχικά ἦταν ἀπλός φόβος* τώρα γίνεται πιό ἰσχυρό συναίσθημα, ἱερός
τρόμος (novus pavor), ἀφοῦ οἱ Τρῶες κατὰλαβαν ὅτι τὰ φίδια ἐκεῖνα
τὰ ἔστειλε ἡ ὀργισμένη Ἀθηνᾶ.

229. insinuat, χωρίς τό se = εἰσχωρεῖ, εἰσέρχεται. cunctis, πτώ-
ση δοτ. expendisse scelus = poenas scelēris persolvissse = πλήρωσε
τό δίκιο γιά ἀσέβεια (τιμωρήθηκε γιά ἀσέβεια)* scelus εἶναι ἡ ἀσέβεια
τοῦ Λαοκρόντα στ' ἄλλογο, πού ἦταν δῶρο τῆς Ἀθηνᾶς. merentem =
ἀντάξιο (τῆς ποινῆς).

230 - 231. qui laeserit... intorsērit : οἱ ἀναφορικές αὐτές προ-
τάσεις εἶναι αἰτιολογικές : γιὰτί αὐτός λεηλάτησε... καί τίνανε. sacrum
robur = equum sacrum e robore factum, δηλ. τό «Δούρειο Ἴππο»,
πού λέγεται sacer (ἱερός) γιὰτί ἦταν ἀφιερωμένος στή θεά. robur - ōris
οὐδ. = ξύλο δρύινο. cuspide = μέ τήν αἰχμή (ἄκρη). tergo, δοτική
ἀντί corpōri ἢ latēri = in corpus, in latus.

232. ducendum... oranda, ἐνν. esse, γερούνδια πού ἐξαρθῶνται
ἀπ' τό conclamant. Τό oranda = exoranda, placanda. ad sedes,
δηλ. deae, δηλ. templum, simulācrum = τό εἶδωλο. conclāmant =
omnes uno ore clamant = ὅλοι μέ μιὰ φωνή κραυγάζουν (πῶς πρέπει
νά ἐξιλεώσουν τή θεά).

Στίχ. 268 - 297

268. prima quies = primus somnus = ὁ πρῶτος ὕπνος. morta-
libus aegris = στούς δειλοῦς θνητούς ("Ομηρος), σ' ἀντίθεση μέ τούς
μακάριους θεούς.

269. incipit, τοῦ incipio = ἀρχίζει. dono, ἀφαιρ. ὀργαν. divum =
deorum. serpit = σέρνομαι, γλιστρῶ. τό ρῆμα serpo γιά τὰ ἐρπετά
καί τόν ὕπνο : serpo, -psi, -ptum, -ēre = σέρνομαι, γλιστρῶ.

270. ecce = νά, ἰδοῦ.

270 - 272. Ἡ σειρά τοῦ λόγου ἔχει ἔτσι : maestissimus Hector,
raptatus bigis (μέ τό ἄρμα τοῦ Ἀχιλλέα) aterque cruento pulvère

perque pedes traiectus lora tumentis, ut quondam visus est adesse mihi largosque effundere fletis. Στην πρόταση ut quondam θά νοηθεῖ πάλι: visus erat raptatus = ὥσπου τόν εἶδαν νά σέρνεται. biga, ae θ. καί bigae, arum πληθ. (ἀντί bijugae) δίζυγα, δύο ἄλογα μαζί στό ζυγό.

273. traiectus lora, ἡ σύνταξη ἑλληνική ἀντί τοῦ traiectis per pedes tumentis loris. ἡ habens per pedes tumentis lora traiecta. Ὁ ποιητής λέγοντας pedes tumentis (φουσκωμένα) ἔχει ὑπ' ὄψιν τὴν παράδοση, σύμφωνα μέ τὴν ὁποία ὁ Ἀχιλλέας ἔσυρε τόν Ἑκτορα, ἀκόμα ζωντανό, δεμένο στό ἄρμα. Ἄν ὁ Ἑκτορας ἦταν νεκρός, ὅπως λέει ὁ Ὅμηρος, δέ θά φούσκωναν τὰ πόδια του.

274. hei mihi = ἀλλοίμονό μου· ἀνακράζει συγκρίνοντας τὴν παλιά καί τὴν τωρινή κατάσταση. quantum mutatus ab illo = quantum diversus ab illo, mutatione facta = πόσο διαφορετικός ἀπὸ κεῖνον, ἀφοῦ σημειώθηκε μεταβολή.

275. qui = qualis = ὅποιος. redit: ἐνεστώτας τοῦ redō· ὁ ἐνεστώτας εἶναι ἱστορικός σέ πρόταση ἀναφορ., γιὰ νά δηλωθεῖ γεγονός, περασμένο, πού διατηρεῖται ἀκόμα στή μνήμη του. exunīae - arum = τὰ λάφυρα. exunīas indūtus Achilli = ὅπλισμένος μέ τὰ ὅπλα τοῦ Ἀχιλλέα, πού (μέ ἱεροσουλία) τ' ἀφαίρεσαν ἀπ' τὸ νεκρό Πάτροκλο.

276. puppibus, δοτ. = in puppes. Τόν ἀγώνα κοντά στά πλοῖα τῶν Ἀχαιῶν περιγράφει ὁ Ὅμηρος στίς P. πρβλ. Π, 122 - 123: τοὶ δ' ἔμβαλον ἀκάματον πῦρ | νηῖ θεῇ· O, 704: Ἑκτωρ δὲ πρύμνης νεὸς ἦψατο ποντοπόροιο καί X, 374: Ἑκτωρ ἦ ὅτε νῆας ἐνέπρησεν πυρὶ κηλέω. iaculor, ἀποθ. α' ἐξακοντίζω, ρίχνω.

277 - 279. squalentem barbam... gerens, ἐπεξηγεῖ τό quantum mutatus. Πρόσεξε τὴν ἀλλαγὴ εἰκόνων δόξας καί ἀθλιότητος τοῦ Ἑκτορα. squalēo = ρυπαίνω. barba - ae = γένι, πηγούνι. squalens barba = ρυπαρό, ἀπλυτο γένι. concretos sanguine crines = πηγμένα ἀπ' τὸ αἷμα τὰ μαλλιά. vulnerā = τὰ τραύματα, πού δέχτηκε ὁ Ἑκτορας, ὅταν συρόταν γύρω ἀπ' τὰ τεῖχη· Ὁμ. X, 371... οὐδ' ἄρα οἱ τις ἀνουητὶ γε παρέστη καί 375 Ὡς ἄρα τις εἶπεσκε καὶ οὐτήσασκε παραστάς. ultro, σὺναψέ το μέ τό compellare, ἐνόμιζα (vidēbar, δηλ. mihi) ὅτι πρῶτος προσφωνοῦσα. ultro, ἐπέρρ. = μέ τὴ θέλησή μου (ἐκούσια). flens ipse = κλαίοντας καί ἐγὼ ὁ ἴδιος, ὅπως δηλ. ὁ Ἑκτορας (271 effundere fletus). exprōno = ἐξάγω, βγάζω.

281. lux = salus, ὅπως ὁ "Ομηρος τῇ σωτηρίᾳ τῇ λείει φῶς (φάως). Teucrum = Teucrorum = Τρώων.

283. exspectāte, κλητική σέ ἔλξη μέ τήν κλητική Hector ἀντί ὀνομαστ. exspectātus. ut = πῶς (μέ τί συναισθήματα ἀνάμεικτα ἀπό χαρά καί λύπη).

285. aspicimus te = παρατηροῦμε σένα. defessi (cladibus) = τσακισμένοι ἀπ' τίς συμφορές.

286 - 287. foedo = ντροπιάζω κάτι, καταστρέφω κάτι. ille nihil, νοεῖται respondet. nec me... morātur = οὔτε μέ ἀνέχεται νά τό ρωτῶ μάταια (vana quarentem), δηλ. δέ δίνει προσοχή στίς μάταιες ἐρωτήσεις μου.

289. fuge = φεῦγε. 'Ο Βιργίλιος παριστάνοντας τόν "Εκτορα νά παρακινεῖ τόν Αἰνεία νά φύγει ζητάει νά δικαιολογήσει τή φυγή αὐτοῦ. eripe te = πάρε τόν ἑαυτό σου καί φύγε, ἐξαφανίσου. his flammis : λέγοντας δείχνει τίς φλόγες.

290. ruit alto a culmine· ὁ "Ομηρος λείει : ὤλετο πᾶσα κατ' ἄκρης "Ιλιος αἰπεινή. culmen, īnis οὐσ. συν. cacūmen, īnis οὐ. κορυφή, ἄκρη.

291. sat... datum, ἀρκετά ἔγιναν, ἀρκετοί ἀγῶνες γιά τήν πατρίδα καί τόν Πρίαμο.

292. hac = μ' αὐτό, μέ τό δικό μου (χέρι). etiam = βέβαια.

293. sacra, νοεῖται τό sua ἀπ' τ' ἀκόλουθο suos· sacra δέ εἶναι τά στέμματα (vittas) πού ἀναφέρονται στούς στίχους 296 - 297. Vestam = τήν 'Εστία καί ignem (τή φωτιά). penātes εἶναι οἱ penātes publici, οἱ θεοί τῆς ἐστίας, προστάτες ὅλης τῆς πόλεως, σέ ἀντίθεση πρὸς τοὺς penates privātos (domesticos), τοὺς προστάτες κάθε σπιτιοῦ. Ρωμαϊκά νομίσματα ἀπεικονίζουν ἐστία πού κρατᾷ τό Τρωικό Παλλάδιο.

294. comītes fatorum = συντρόφους στή μοίρα, τίς περιπέτειες καί περιπλανήσεις, πού εἶναι γιά σένα γραμμένες.

295. 'Η πλοκή τοῦ λόγου ἔχει ἔτσι : quae (moenia) ponto pererrato statūes magna. ponto pererrato = ὕστερα ἀπό μακρές περιπλανήσεις στὸν πόντο. statuo, ūi, ūtum, γ' = ἰδρῶ, κτίζω. magna = ἐνδοξα.

296. sic ait et... effert = αὐτά λείει καί ἐξάγει· ἡ σύνταξη παρατακτική ἀντί : λέγοντας αὐτά ἐξάγει.

297. effert, βραχυλογικά ἀντί τοῦ : *per somnum mihi, vidētur efferre*. Ἡ λατρεία τῆς Ἑστίας ἀπαιτοῦσε στέμματα (*vittas*) καί ἄσβεστη φωτιά (*ignem aeternum*). Ἡ ἄβεστη φωτιά ἦταν σύμβολο τῆς αἰωνιότητος τῆς πόλεως. *adytis penetralibus* = ἀπ' τ' ἀπόκρυφα ἄδυτα. Τό *penetralibus* εἶναι ἐπίθετο. Ἀδυτα ὀνομαζόταν τὸ ἐσωτερικὸ τοῦ ναοῦ, πού μόνο ὁ ἱερέας εἶχε τὸ δικαίωμα νά μπεῖ (εἰσέρθει).

Στίχ. 402 - 428.

402. *heu! nihil invītis fas quamquam fidēre divis. invītis divis* (= *deis*), δοτ. στό *fidere* = νά πιστεύει (κανεῖς). Τό *invītis* = *inimīcis*. *fas*, νοεῖται *est* = ἀλίμονο. Καμιὰ πίστη δέν πρέπει νά ἔχει κανεῖς στούς ἐχθρικούς θεούς. Αὐτά λέγονται σέ σχέση μέ ἐκεῖνο πού εἰπώθηκε πρὶν, ὅτι δηλ. ἡ τύχη στήν ἀρχή φάνηκε εὐνοϊκή στούς Τρῶες (*adspīrat fortuna primo labōri*).

403. *ecce trahebatur*. Αὐτά δικαιολογοῦν τὸ προηγούμενο ἐπιφώνημα. *passis crinibus* = μέ λυμένα τὰ μαλιά : παθητ. μετοχή τοῦ ρήμ. *pando*·οἱ χρόνοι του : *pando, pandi, pansum* καί *passum*, -εῖν = ἀνοίγω, ἀπλώνω.

404. *a templo adytisque = ab adytis templi Minervae* = ἀπό τ' ἄδυτα τοῦ ναοῦ τῆς Ἀθηνᾶς. Ἐδῶ εἶχε καταφύγει ἡ Κασσάνδρα, ἡ κόρη τοῦ Πριάμου, πού ὁ Αἴαντας, ὁ γιός τοῦ Ὀϊλέα, τὴν ἀτίμασε σ' αὐτόν τὸ νὰ τῆς Ἀθηνᾶς, ἐνῶ ἦταν ἱερεὶά της· γι' αὐτό καί κατακεραυνώθηκε ἀπ' τὴν Ἀθηνᾶ στὴ θάλασσα.

405. *tendens lumīna* = ὑψώνοντας τὰ μάτια της. *ardentia* λέγονται τὰ *lumīna* γιὰ τὸν πόνο, τὴν ντροπὴ καί τὴν ἀπελπισία της, ἐπειδὴ δέν εὑρίσκει καμιὰ βοήθειαν, ὅπως δείχνει καί τὸ *frustra* (μάταια). Πρόσεξε τὴν ἐπαναφορὰ τοῦ *lumīna*.

406. *arcēbant = coërcēbant, continebant* = συγκρατοῦσαν.

407. *hanc speciem* = τοῦτο τὸ θέαμα (τὴ μνηστὴ δεμένη περιφέρουν στὴν πόλιν). *tulit = pertulit* = ὑπόμεινε. *furiāta mente* = μέ ξετρελλαμένη (ἀπ' τὸν ἔρωτα) ψυχὴ. *Coroebus* = Κόροιβος, γιός τοῦ Μύγδονα, βασιλιᾷ τῆς Φρυγίας, σταλμένος ἀπ' τὸν πατέρα του γιὰ νά βοηθήσει τοὺς Τρῶες.

408. *periturus* = χαμένος, πεθαμένος. Ἡ μετοχή,μποροῦσε νά συμφωνήσῃ στὴν πτώση καί μέ τὸ ἀντικείμενο τοῦ ρήματος *iniecit*, τὸ *sese*.

409. *densis armis*, δοτ. = in *densa arma*, δηλ. *hostium* (in *currimus*). *densus*, α, um πυκνός, συγκεντρωμένος.

410. *delūbri* = τοῦ ναοῦ (τῆς Ἀθηνᾶς).

411. *telis nostrorum obruimur* = κατακαλυπτόμαστε ἀπ' τὰ δικά μας βέλη· αὐτό ἦταν τό τραγικό ἐπαχόλουθο τοῦ τεχνάσματος τοῦ Κοροΐβου, πού εἶχε συμβουλεύσει τοὺς Τρῶες νά ντυθοῦν ὀπλα ἑλληνικά. Τό φωνῆεν τῆς λήγουσας στό *obruimur* λαμβάνεται μακρὸ στήν τομή. *miserrima caedes* = τρισάθλια σφαγὴ (γιατί συγγενεῖς σκότωναν συγγενεῖς).

412. *facie... errōre*, ἀφαιρ. τῆς αἰτίας. Τό *facie* = *specie*, *forma*.

413. *tum* = ἔπειτα, μετὰ τό *primum* τοῦ στίχ. 410. *gemitu atque ereptae virginis ira* = *cum gemērent atque ob ereptam virginem irascerentur*. *gemitus*, us ᾱ. στεναγμός, λύπη.

414. *undique* πρέπει νά συνδεθεῖ μέ τό *collecti* καί ὄχι μέ τό *invādunt* *collecti* = μαζεμένοι. Στήν ἀρχή εἶχαν διασκορπιστεῖ στήν πόλη, ὅταν ἔπεσε πάνω τους σέ πυκνές μάζες ὁ στρατός τοῦ Αἰνεία.

415. *Ajax* = Αἴαντας, γιός τοῦ Ὀϊλέα.

416. *rupto turbine* = *cum turbo se prorūpit* = ὅταν ξεσπάσει θύελλα. Ἡ παραβολή παρμένη ἀπ' τήν Ἰλ. Π, 765, 770 : Ὡς δ' Εὐρώς τε Νότος τ' ἐριδαίνετον ἀλλήλουιν..., ὥς Τρῶες καί Ἀχαιοὶ ἐπ' ἀλλήλοισι βορόντες | δῆουν. *adversi* = ἐνάντιοι.

417. *laetus Eōis Euris equis* = χαρούμενος γιά τ' ἄλογα τῆς αὐγῆς : Ἔτσι λέγονται τὰ ἄλογα, γιατί ὁ Εὐρος πνέει ἀπ' τήν Ἀνατολή· *equi* εἶναι ἀντί τοῦ *curru*, γιατί, ὅπως λένε οἱ ποιητές, οἱ ἄνεμοι φέρονται σέ ἄρμα μέ δύο ἄλογα, ὅπως οἱ θεοὶ κι οἱ βασιλιάδες.

418. *strīdunt*, ἀρχαϊκός τύπος, ἀντί τοῦ *strident*. Πρόσεξε στό στίχο τήν παρήχησιν τοῦ φθόγγου *s*.

419. *Nerēus* = ὁ Νηρέας. Ἦταν γιός τοῦ Πόντου καί τῆς Γῆς, ἐνδοξότατος θεός τῆς θάλασσας ὕστερα ἀπ' τόν Ποσειδῶνα· εἶχε καί μαντική δύναμη· προφήτεψε τήν ἐκστρατεία τῶν Ἑλλήνων στήν Τροία καί τίς συμφορές τῶν Τρώων· ἡ τρίαινα σύμβολο τοῦ Ποσειδῶνα ἀποδίδεται ἐδῶ στό Νηρέα. *fundus*, i ᾱ. πυθμένας.

420. *si quos* = *quoscumque* : ὅπως καί στήν ἑλληνική τό εἴ τις ἀντί ὅστις (ἐάν κάποιος, ὅποιος). *obscura nocte per umbram* = *per umbram obscurae noctis*.

421. *fudimus* = διασκορπίσαμε. *insidiis* = *dolo*.

422. apparent = φαίνονται πάνω. primi, πρβλ. στίχ. 412. mentita, ἀνήκει καὶ στό clīpēos = ἀναγνωρίζουν (= agnōscunt) τίς ψεύτικες ἀσπίδες καὶ τὰ ψεύτικα ὅπλα, δηλ. ὅτι δέν ἦταν Ἑλληνες αὐτοὶ ποὺ τὰ εἶχαν.

423. atque ora... signant. Τό ora = linguam, τό δέ signo ἀντιστοιχεῖ μέ τό Ἑλληνικό συμπεραίνω. Ἡ ἔννοια : καὶ ἀπ' τήν προφορά (sono) συμπεραίνουν τή διαφορετική γλώσσα (ora discordia). Στόν Ὅμηρο δέ γίνεται καμιά διάκριση γλώσσας μεταξύ Ἀχαιῶν καὶ Τρώων.

424. ilicet ἀπ' τό ire - licet (ire licet = μπορῶ νά φύγω)· πρῶτα σημαίνει φύγε καὶ τότεγε ὁ κήρυκας ποὺ κήρυττε τή διάλυση τοῦ δικαστηρίου· ἀπ' τοὺς ποιητές τοῦ χρυσοῦ αἰῶνα λέγεται γιά πράξεις ποὺ πρέπει νά γίνουν γρήγορα καὶ ἰσοδυναμεῖ μέ τό ἀμέσως. numero = multitudo = ἀπ' τό πλῆθος obruimur = κατακλυζόμαστε. obrūo, -ui, -ūtum, -ēre = κατακλύζω, καταχώνω.

425. Ὁ Πηνέλεος ἐδῶ εἶναι ἄλλος ἀπ' τόν Πηνέλεο, τόν ἡγεμόνα τῶν Βοιωτῶν, ποὺ ἀναφέρεται στήν Ἰλιάδα Β, 494. Ὁ ποιητής μέ τ' ὄνομα τοῦτο θέλει νά δείξει ἄλλο ψεύτικο πρόσωπο. divae ad aram, δηλ. στόν πρόναο τῆς θεᾶς Ἀθηνᾶς. armīpōtens, ntis (arma, potens) ὁ δυνατός στά ὅπλα, ὁ πολεμικός.

426. instissimus unus (τό unus τονίζει τό ὑπερθετικό) = ὁ δικαιοτάτος ἀπ' ὅλους τοὺς Τρώες. pro-cumbo, cūbūi, cubitum, γ' = πέρω, χάνομαι.

427. servantissimus aequi = αὐτός ποὺ στεριώνει τό δίκιο. Γι' αὐτή τήν ἀρετή δέν ἔπρεπε νά σκοτωθεῖ, ἀλλά...

428. Dis aliter visum = ἄλλο νόμισαν οἱ θεοί. Πρβλ. τό Ὅμηρικό α, 234 : νῦν δ' ἐτέρως ἐβόλοντο θεοὶ κακὰ μητιώοντες.

Στίχ. 506 - 558

506. forsitan... requiras = ἴσως ἤθελες ρωτήσαι. Τό forsitan = fors sit an. forsitan = fortasse = ἴσως. Ἀπό τό requiras ἐξαρτᾶται ἡ ἐρώτηση quae fuerint fata κ.λπ.

507. urbis casum = urbis interitum = τήν καταστροφή τῆς πόλεως.

508. medium, κατηγορούμενο· καὶ τόν ἐχθρό μέσο, δηλ. καὶ τόν ἐχθρό στή μέση. limen, inis οὐδ. τό κατώφλι τῆς πόρτας, πόρτα.

509 - 510. Ἡ σειρά τῶν λέξεων : senīor (= senex), nequīquam circūmdat trementibus aevo umeris (δοτική) arma (τό θώρακα) diu desueta (τόν ἀσυνήθιστο γιά πολύ χρόνο). ne - quīquam (nequicquam, ne-quidquam) μάταια. inutile, καί σάν ἐπίρρημα· στή φράση πρβλ. τό Ὀμηρ. βέλος ἄλιον.

511. cingitur = περιβάλλεται, μέσ. αὐτοπαθές = cingit se· μέ ἀφαιρ. ἀλλά καί αἰτ., ὅπως στά ἑλληνικά.

512. aedibus in mediis = στήν ἐσωτερική αὐλή τοῦ σπιτιοῦ. nudo sub aetheris axe = sub polo, sub caelo = στό ὑπαιθρο.

514. arae = in aram. umbrā, ἀφαιρ. ὄργαν. = μέ τή σκιά.

515. altariā circum, ἀναστροφή τῆς προθέσεως, circum altariā = circum aram.

516. praecipites = se praecipitantes = καταφεύγοντας γιά νά ἀποφύγουν τήν καταγίδα.

517. condensae = μαζεμένοι ἀπ' τόν τρόπο. sedēbant = κάθονταν καί παρακαλοῦσαν, ὅπως συνήθιζαν οἱ ἱκέτες.

519. quae mens tam dira = ποιὰ (εἶναι) ἡ τόσο ἀπαίσια σκέψη.

520. impulit = ἀπώθησε, ἔσπρωξε· μέ ἀπαρέμφατο (cingi).

521. non tempus eget = δέν ἀπαιτεῖ ὁ καιρός. Τά tali auxilio nec defensoribus istis ἀποτελοῦν μαζί μιὰ ἔννοια καί ἀναφέρονται στό telis (520). defensoribus istis = armis istis, ἔτσι ἡ ὅλη φράση ἰσοδυναμεῖ μέ τήν auxilio istorum armorum = ὁ καιρός δέ θέλει τή βοήθεια αὐτῶν τῶν ὅπλων (πού σύ φορεῖς).

522. non, δηλ. egēret, si ipse κλπ. = ὁ καιρός δέ θά ἀπαιτοῦσε τά ὅπλα αὐτά, οὔτε κι ἂν ἦταν ἐδῶ ὁ ἴδιος ὁ Ἕκτορας.

523. huc tandem concēde = ἐδῶ (ὅπου δηλ. εἶμαι ἐγώ) τέλος ἔλα. haec ara tuebitur omnis = ὁ βωμός αὐτός θά διασώσει ὅλους. Οἱ ἱκέτες τοῦ βωμοῦ ἦταν ἀπαραβίαστοι. Πρβλ. Αἰσχ. στίς Ἰκέτ. 190 : κρεῖσσον δέ πύργου βωμός, ἄρρηκτον σάκος. longaevus, a, um (π.) (longus, aevum) πολύχρονος.

526. Pyrrhi de caede = ξέφυγε ἀπ' τά χέρια τοῦ Πύρρου (τοῦ Νεοπτόλεμου), πού τοῦ προκάλεσε θανάσιμο τραῦμα. Ὁ γιός τοῦ Πριάμου Πολίτης ἀναφέρεται σέ πολλά σημεῖα τῆς Ἰλιάδας.

527. per tela, per hostis, ἄμ φόνον, ἂ νέκρας· Ὀμηρος στό Κ. 298. Τό ἀσύνδετο φανερώνει τή γρήγορη φυγή τοῦ Πολίτη.

528. porticibus longis, ἀφαιρ. τοπική = ἀπ' τίς μακρόστενες

στοές. *vacua atria* = τούς ξρημούς θαλάμους τοῦ προδόμου. *lustrat* = περιφέρεται ζητώντας καταφύγιο.

529. *infesto volnēre insequitur* = τόν καταδιώκει μέ τό ὅπλο γιά νά τόν πληγώσει.

530. *iam iamque* = καί ἀπό στιγμή σέ στιγμή, *manu tenet* = κρατᾷ στό χέρι. *premit hasta* = ἐπιτίθεται μέ τό δόρυ, πιέζει μέ τό δόρυ.

531. *parentum*, δηλ. τοῦ πατέρα Πριάμου καί τῆς μητέρας Ἑκάβης, πού κάθονταν στό βωμό.

532. *concidit* = ἔπεσε κάτω, ἀπ' τό τραῦμα πού δέχτηκε.

533 - 534. *in media morte* = *in ipso mortis periculo*. *non abstinuit* = *non continuit sese* = δέ συγκράτησε τόν ἑαυτό του, δέ συγκρατήθηκε. *nec voci iraeque pepercit*, ἐπεξήγ. τοῦ *non abstinuit*.

535. *at* = ἀλλά· φανερώνει μεγάλη ψυχική ταραχή, ὅταν κάποιος ἤ εὐχεται γιά κάποιον ἀγαθῶς ἤ καταριέται συμφορές. *tibi*, ἡ δοτική ἀναφέρεται στό *persolvant* καί *reddant*. *ausis* εἶναι οὐσιαστικό. *ausum*, - *i* (*ausus*, *audeo*) κακούργημα.

536. *pietas* = *institia* = συναίσθημα δικαιοσύνης. *quae - talia curet* = *ut talia curet*.

537. *grates* = *gratias et praemia* = βραβεῖα. Αὐτά λέγονται εἰρωνικά ἀντί τοῦ *poenae*.

538. *cernere*, ἐξαρτιέται ἀπ' τό *fecisti* ὅπως στήν ἑλληνική σύνταξη ἀντί τοῦ *fecisti me ut cernerem* = μ' ἔκανες νά διακρίνω.

539. *foedasti voltus*, λερώνεται αὐτός πού βλέπει σκοτωμένο. *funere*, δηλ. *fili* = μέ τό πτώμα τοῦ γιοῦ.

540. *satum (esse)* = *natum esse*· ἐξαρτᾶται ἀπ' τό *mentiris* = ψέματα λές πώς γεννήθηκες.

541. *in hoste Priāmo* = στόν ἐχθρό Πρίαμο. *iura fidemque supplicis erubuit* = ντράπηκε (σεβάστηκε) τό δίκιο καί τήν πίστη τοῦ ἱκέτη. *erubuit*, παρ. τοῦ *erubescere*, *erubui*, -*ēre* = κοκκινίζω, ντρέπομαι. *iura* = τά δίκαια, πού ἔχει ὁ ἱκέτης καί ἐπιβλέπει ὁ Δίας. *fides* δέ ἡ πίστη πού ὀφείλεται στόν ἱκέτη.

542. *sepūlcro*, δοτ. τοῦ σκοποῦ = γιά ταφή. *corpus... Hectorēum* = *corpus Hectōris*.

544. Τό δόρυ ὀνομάζεται *imbelle* καί ρίχτηκε *sine ictu*, χωρίς

δηλ. νά πληγωθεῖ αὐτός γιά τόν ὁποῖο ρίχτηκε, γιατί ὁ Πρίαμος πού τό ἐρίξε εἶναι senior. Τό sine ictu εἶναι τό ἑλληνικό : ἄλιον (ἄκαρπο, ἀποτυχημένο).

545. rauco aere repulsum, δηλ. est, τό δόρυ ἀποκρούστηκε ἀπ' τή χάλκινη ἀσπίδα τοῦ Πύρρου, πού μέ τό χτύπημα προκάλεσε ἀντίλαλο στό βράχο. prōtīnūs (prōtēnūs) = ἀμέσως.

546. summo umbōne = ἀπ' τήν ἄκρη τοῦ ἀφαλοῦ (τοῦ κέντρου τῆς ἀσπίδας). Τό δόρυ στάθηκε μπηγμένο στήν ἄκρη τοῦ κέντρου τῆς ἀσπίδας, χωρίς νά τή διαπεράσει· ἔτσι δέ χτύπησε τόν Πύρρο.

547. refēres... ibis, ἐδῶ μέλλοντες ἀντί προστακτικῶν.

549. Neoptolemum, ἀντικείμενο τοῦ narrāre, ὅπως καί τό tristia facta = νά διηγηθεῖς τά θλιβερά ἔργα καί γιά τόν ἀγενή Νεοπτόλεμο. Τά λέει αὐτά μέ σαρκασμός ὁ Νεοπτόλεμος σ' ἀπάντηση αὐτῶν πού εἶπε ὁ Πρίαμος στό στίχ. 540. Ὁ Νεοπτόλεμος ταυτίζεται μέ τόν Πύρρο.

550. trementem = τρέμοντας ὄχι ἀπό φόβο, ἀλλ' ἀπ' τά γεράματα (546).

551. lapsantem = αὐτόν πού συχνά γλιστράει (ξεφεύγει). Τό lapso θαμιστικό τοῦ labor.

552 - 553. comam laeva· ἀντί τοῦ συνηθέστερου implicūit coma laevam σ' ἀντιστοιχία χιαστή μέ τά dextra - ensem. coruscum, κατηγορούμενο προληπτικό, τίναξε πρὸς τά πάνω δηλ. extūlit = sustūlit = τό ξίφος, ὥστε νά ἀστράψει (γιαλίσει).

554. haec finis, νοεῖται fuit. fatorum sorte = μέ τό λαχνό τῆς μοίρας.

555. tūlit = abstulit.

556. populis terrisque, ἀφαιρετικές πού ἐξαρτιοῦνται ἀπ' τό superbum = περήφανο γιά τά κ.τ.λ.

557. iacet... truncus = εἶναι ριγμένος στήν ἀκροθαλασσιά ὁ μεγάλος κορμός· δηλ. ἄταφος.

558. avolsum caput, νοεῖται est sine nomīne = ἀνώνυμο, ἀγνώριστο, γιατί κόπηκε τό κεφάλι. Ὁ Βιργίλιος περιγράφοντας τό θάνατο τοῦ Πριάμου πού σύμφωνα μέ τήν παράδοση σκοτώθηκε σ' ἀνάκτορο πάνω στό βωμό, στό τέλος τῆς περιγραφῆς ἐνώνει τήν παράδοση μέ τήν παραλλαγή, πού λέει ὅτι δέ σκοτώθηκε ἐκεῖ ἀλλά συρμένος ἔξω μέχρι τήν ἀκροθαλασσιά σφάχτηκε πάνω στόν τάφο τοῦ Ἀχιλλέα. Ἡ σφαγή

ἀκολουθεῖ τὴν παράδοση τοῦ Εὐριπίδη (Ἑκάβη - Τρωάδες) καὶ τοῦ Ἀρκτίνου. Στὴν παράσταση τῆς ἀποκοπῆς τοῦ κεφαλίου πιθανῶς θυμόταν τὸ φρικιαστικὸ θάνατο τοῦ Πομπήιου, πού εἶναι γνωστός ἀπ' τὴν ἱστορία.

Στίχ. 705 - 751

705. ignis = ignis crepitans, crepitus ignis = ὁ θόρυβος τῆς φωτιᾶς τῆς καϊόμενης Τροίας. clarior auditur = καθαρότερος ἀκούγεται.

707. imponere, παθητ. ἐνστ. προστακτ. impone te = θέσε πάνω τὸν ἑαυτό σου.

708. subibo umeris = suscipiam te umēris meis ἢ in umēros meos = θά σέ ὑποδεχτῶ στούς ὤμους μου.

709. quo res cumque = quocumque res cadent = ὅπως κι ἂν ἔρθουν τὰ πράγματα.

711. longe = e longinquo ἀπὸ μακριά, γιὰ νά μὴν τραβήξει τὴν προσοχή τῶν ἐχθρῶν ἢ ἔξοδος πολλῶν μαζί. Ἔτσι προετοιμάζεται καὶ ὁ ἐξαφανισμός σέ λίγο τῆς Κρέουσας. servet = observet = ἄς παρατηρεῖ, ἄς ἀκολουθεῖ ἀπὸ μακριά τ' ἀχνάρια μου.

712. animis advertite vestris : animadvertite. animis, ἀφαιρ.

713. est urbe egressis = εἶναι γιὰ κείνους πού βγαίνουν ἀπ' τὴν πόλη. egressis, δοτ. τῆς ἀναφορᾶς, πρβλ. Θουκ. Α, 24, 1 : Ἐπίδαμνός ἐστι πόλις ἐν δεξιᾷ ἐσπλέοντι ἐς τὸν Ἰόνιον κόλπον.

714. desertae Cerēris, ἀντὶ templum desertum Cerēris· ὁ ναός ὀνομάζεται ἔτσι, γιατί βρισκόταν ἔξω ἀπ' τὴν πόλη σέ ἀπόμερο μέρος, ὅπου σπάνια σύχναζαν ἄνθρωποι. Λογικὸς ὁ ὀρισμός τοῦ τόπου ἀπ' τὸν Αἰνεία. cupressus, i καὶ us θ. κυπαρίσσι.

715. religiōne = cultu = μέ τῇ λατρείᾳ.

716. ex diverso = ex diversis partibus = ἀπὸ διάφορα μέρη.

718. bello e tanto = e tanto bello = ἀπὸ τόσο μεγάλο πόλεμο.

720. attrectāre = νά ἀγγίξω, νά πιάσω donec abluero = ὥσπου νά λουστῶ. flumine vivo = μέ νερό πού τρέχει (μέ τρεχούμενο νερό).

721. latos, πρβλ. Ὀμηρ. εὐρέας ὤμους· umeros, colla, ἀντικ. τοῦ insternor· σύνταξη Ἑλληνικὴ = στρώνω τοὺς ὤμους καὶ τὸ σβέρκο. subiēcta collā = colla quae subicio oneri recipiendo = τὸ σβέρκο

πού βάζω κάτω για ύποδοχή τοῦ φορτίου. *super*, ἐπίρρ. = ἐπάνω, ἀπό πάνω.

722. *veste* = μέ σκέπασμα. Αὐτό ἐξηγεῖται μέ τό ἀκόλουθο *pelle leonis* = δηλ. μέ δέρμα ξανθοῦ λιονταριοῦ (μέ λεοντή).

723. *succēdo oneri* = δέχομαι τό βάρος· ἡ δοτ. *oneri* ἔνεκα τῆς προθέσεως *sub* στό ρῆμα *succedo* (*sub* - *cedo*). *se implicuit dextrae* = μπλέχτηκε στό δεξί μου (ἀπό φόβο μή χαθεῖ).

725. *per opāca locorum* = *per opāca loca* = ἀνάμεσα ἀπό σκιερούς τόπους.

726 - 727. *iniecta... tela* = δόρατα πού ρίχνονται ἀπό μακριά, σέ ἀντίθεση μέ τή μάχη πού γίνεται ἀπό κοντά, ὅπως φανερώνουν τά ἀκόλουθα: *adverso glomerati ex agmine* = συσπειρωμένοι σέ ἀντιμέτωπη τάξη. *dūdum*, ἐπίρρ. = προηγούμενα, πρίν.

729. *suspensum* = *sollicitum*, *anxium* = μετέωρο, ἀγωνιώντας.

730. *videbar (mihi)* = νόμιζα.

731. *evasisse viam omnem* = ὅτι βάδισα ὅλο τό δρόμο, ξέφυγα κάθε κίνδυνο.

732. *visus· νοεῖται est mihi* = μοῦ φάνηκε, νόμισα. *ad aures adesse* = *ad aures accedere et adesse*.

733. *prospiciens* = βλέποντας ἀπό μακριά. *nate... nate*, ἡ διπλή προσφώνηση δείχνει τό φόβο καί τήν ἀγωνία τοῦ πατέρα. Τό ἴδιο δείχνει καί ἡ παράλειψη τοῦ ὑποκ. τοῦ *propīquant hostes*.

734. *ardentes* = τίς λαμπερές ἀσπίδες, γιατί ἦταν ντυμένες μέ χαλκό. Εἶναι συνώνυμο τό *ardentes* μέ τό ἀκόλουθο *micantia aera*.

735 - 736. *male amicum* = *inimicum*. 'Η σειρά τῶν λέξεων: *hic nescio quod numen male amicum eripuit mihi trepido confūsam mentem* = ἐδῶ, τότε δέν ξέρω ποιός κακός δαίμονας ἀφαίρεσε ἀπό μένα τό φοβισμένο τά σαλεμένα μου μυαλά (ἀπ' τόν κρότο τῶν ποδιῶν κι ἀπ' τό λόγο τοῦ Ἀγχιση).

737. *nota regiōne viarum* = ἀπ' τή γνωστή διεύθυνση τῶν δρόμων.

738. *misero*, νοεῖται *mihi*. Κάνοντας ὑποθέσεις γιά τόν ἐξαφανισμό τῆς Κρέουσας ὁ Αἰνείας ἀναφέρει δύο αἰτίες, πού συνδέονται μέ τό *ne... ne*. 'Απ' αὐτές ἡ δεύτερη πάλι εἶναι διπλή (*seu*), εἴτε ἀρπαγμένη ἀπ' τή μοίρα ἐγκαταλείφθηκε κάπου, εἴτε ξέφυγε ἀπ' τό δρόμο ἡ κουρασμένη κάθισε κάπου.

740. incertum, απάντηση στίς προηγούμενες έρωτήσεις.

745. quem... deorumque, στίχος υπέρμετρος. 'Ο τέτοιος στίχος τελειώνει πάντα σέ φωνήεν, καί από φωνήεν αρχίζει ο ακόλουθος, ώστε νά γίνεται έκθλιψη τής συλλαβής πού περισσεύει στόν υπέρμετρο στίχο. 'Ο Αινείας, παράφορος γιά τό χαμό τής συζύγου του, κατηγορεῖ θεούς κι ανθρώπους.

748. curva valle = cava valle = στήν εύρύχωρη κοιλάδα, στή χαράδρα. commendo, α' έμπιστεύομαι, recondo, didi, ditum, γ' = αποθέτω, κρύβω.

749. ipse = ego ipse, urbem repeto = in urbem redeo. cingor (μέσο) = cingo me = ζώνομαι... repeto et cingor fulgentibus armis = repeto cinctus etc.

750. stat, δηλ. sententia = παίρνω σταθερή απόφαση. casus renovare = νά ανανεώνω τίς περιπέτειες.

751. et rursus caput obiectare periclis = καί πάλι τή ζωή μου νά έκθέσω σέ κινδύνους.

Στίχ. 752 - 770

752 - 753. muros obscūräque limina portae qua gressum extuleram repeto = τρέχω πίσω στά τείχη καί στό σκοτεινό κατώφλι τής πόρτας, απ' όπου είχα βγει (gressum extuleram). retro sequor observata vestigia = ακολουθώ πάλι πίσω (retro) τ' άχνάρια πού διακρίνονται.

754. lumine = oculis. lustrō = circumspicio = βλέπω γύρω - γύρω.

755. horror ubique animo, νοεῖται τό est· τό animo εἶναι δοτική.

756. 'Η σειρά του λόγου: inde domum me refero si forte· τό domum, έπίρρ. = στήν πατρίδα. si = στήν περίπτωση = από δώ έρχομαι ξανά στό σπίτι. si forte = μήπως τυχόν. pedem tulisset = κατάφυγε έκεί (ή Κρέουσα). Πρόσεξε τή διπλή επανάληψη του si forte, πού φανερώνει τήν αγωνία του Αινεία γιά τήν τύχη τής χαμένης Κρέουσας.

757. tectum = domum. Πρόσεξε τήν αλλαγή των χρόνων inruērant, tenēbant, volvitur κλπ. tenebant = obtinebant = κρατούσαν. in - rūo (irrūo), rūi, - γ' όρμω μέσα, εισβάλλω.

758. *ilicet* = άμέσως. *ignis edax* = ή άχόρταγη, λαίμαργη φωτιά. *summa ad fastigia* = μέχρι τίς άκρες τών κορυφών.

759. *exsuperant* = ύπερβαίνουν, ξεπερνούν, δηλ. τή στέγη. *furit aestus ad auras* = μέ όρμή άνεβαίνει ή φωτιά στόν ούρανό. *ad auras* = *ad caelum*.

760. *procedo*, νοεΐται *a domo mea. sedes* = *domum* = τό σπίτι. 'Ο Αϊνείας άπ' τό σπίτι του, πού τό είδε νά καίεται, κατευθύνεται στην άκρόπολη καί τ' άνάκτορα, βλέπει τούς 'Αχαιοούς νά φυλάνε τά λάφυρα καί τούς αϊχμάλωτους στό άσυλο τής "Ηρας, άλλ' ή Κρέουσα δέ φαίνεται πουθενά.

761. *porticibus vacuis* = κάτω άπ' τίς έρημες στοές. *asylo* = *templo*. Οί 'Αχαιοί φυλάγουν τά λάφυρα στό ναό τής "Ηρας, γιατί τούς συμπαθεΐ. Τό ναό τόν τοποθετεΐ ό ποιητής στην άκρόπολη, γιατί έχει υπόψη του, όπως φαίνεται, τό ναό τής "Ηρας στό Καπιτώλιο.

762. *Phoenix*, Φοίνικας, βασιλιάς τών Δολόπων καί παιδαγωγός του 'Αχιλλέα. *dirus, a, um* = φοβερός, σκληρός.

763. *gaza* = θησαυρός. Περσ. ή λέξη γάζα.

764. *mensae deorum* = τραπέζια γεμάτα τροφές πού τά τοποθετοΐσαν μπροστά στις εικόνες τών θεών στις ιερές εύωχίες (ιερά φαγοπότια, συμπόσια).

765. *cratēres auro solidi* = *crateres solido auro* = κρατήρες. από στερεό χρυσάφι, όλόχρυσοι, *captiva vestis* = αϊχμάλωτο φόρεμα, περιληπτ. αντί *captivae vestes*, δηλ. σκεπάσματα καί χαλιά.

766. *pueri et pavidae matres*· ήταν αϊχμάλωτοι πού σκόπευαν νά πάρουν μαζί τους οί νικητές. *longo ordine* = σε μακριά παράταξη· αυτό δείχνει τό μεγάλο πλήθος τών αϊχμαλώτων.

767. *stant circum*, τμήση καί άναστροφή = *circumstant*.

768. *quin etiam* = καί μάλιστα. *ausus* = πού τόλμησε.

769 - 770. *Creūsam vocavi iterumque iterumque* = πολλές φορές (έπανειλημμένα) φώναξα «Κρέουσα» *ingeminans* = επαναλαμβανοντας. 'Η διπλή επανάληψη του *iterumque* δείχνει έκφραστικά αυτό πού γινόταν πολλές φορές.

Στίχ. 771 - 794

771. *tectis* = *aedificiis*, άφαιρ. του τόπου = *per aedificia* = *per domos* = άνάμεσα από τά σπίτια τής πόλεως, δηλ. άπ' τούς δρό-

μους· οἱ δοτικές quaerenti καὶ furenti ἀναφέρονται στό ἀκόλουθο (στίχ. 773) mihi. furenti = ἐνῶ περιπλανιόμουν ὀργισμένος.

772. infelix simulācrum = τό ἄθλιο εἶδωλο.

773. visa (est) nota maior imago = εἰκόνα πιό μεγάλη ἀπ' τῇ γνωστή. Πιστευόταν ὅτι οἱ πεθαμένοι παρουσιάζονται σέ σχῆμα μεγαλύτερο, ἐδῶ δέ ἀκόμα περισσότερο, ἀφοῦ πρόκειται γιά τὴν ἡρώίδα Κρέουσα.

774. obstipui = θαμπώθηκα. ob - stipesco (καὶ ob - stupesco), pui, -ere θαμπώνομαι. steteruntque comae = σηκώθηκαν τὰ μαλλιά. Στὴν εἰκόνα πρβλ. 'Ομ., Ω, 359 : ὄρθαι δὲ τρίχες ἔσταν ἐνὶ γναμπτοῖσι μέλεσσι. vox faucibus haesit = ἡ φωνὴ στό λάρυγγα κόλλησε.

775. affāri... demere, ἀπαρέμφ. περιγραφικά. 'Υποκείμενο ἔχουν τό Creusa.

776. quid iuvat? = τί ὠφελεῖ; indulgēre insāno dolōri? νά ὑποχωρεῖς σ' ἀπερίσκεπτη λύπη; λέγεται ἀπερίσκεπτη, γιὰτὶ αὐτὰ γίνονται μέ τῇ θέληση τῶν θεῶν.

777. non sine numine divom : πρόσεξε τῇ λιτότητα πρβλ. 'Ομ. Ζ, 240 οὐ πάντων ἀέκητι θεῶν.

778. comitem, κατηγορ. τοῦ Creusam.

778 - 779. nec... fas aut ille sinit = δέν εἶναι γραμμένο (fas = fatum) οὔτε ἀπ' τό βασιλιά τοῦ ψηλοῦ 'Ολύμπου συγχωρημένο. regnātor, ōris ἄ. (regno) βασιλιάς, κύριος.

780. longa exsilia = μακρές περιπλανήσεις ἔξω ἀπ' τὴν πατρίδα (ἀντικείμενο τοῦ arandum, ἀπ' ὅπου ἐξαρτιέται καὶ ἡ αἰτία. aequor). Τό ρῆμα arare ταιριάζει στό aequor, ὅχι ὁμως καὶ στό exsilia, ὅπου θά ἐννοήσουμε ἄλλο ρῆμα, ὅπως π.χ. obeūda.

781 - 782. Thybris, ἑλληνικός τύπος (Θύβρις)· τοῦτο χρησιμοποιεῖ πιό συχνά ὁ Βιργίλιος παρά τό λατινικό Tiberis· ὀνομάζεται ὁ ποταμός Lydius, γιὰτὶ ῥέει ἀπ' τὴν Τυρρηνία, πού οἱ κάτοικοί της νομίζονταν πώς κατὰγονταν ἀπ' τὴν Λυδία. Τέμβριος ποτ. Φρυγίας. arva opīma virum 'Ομ. Μ, 283 ἀνδρῶν πόνα ἔργα (= γῆ καλλιεργημένη ἀπὸ ἐργατικούς ἄντρες). leni agmine = μέ ἥσυχο ρεῦμα.

783. res laetae = εὐτυχία. regia coniunx : ἡ Λαβινία, θυγατέρα τοῦ βασιλιᾶ Λατίνου· ἦταν ἀναγκαῖο νά χαθεῖ ἡ Κρέουσα, γιὰ νά κάμει ὁ Αἰνείας τό δεῦτερο αὐτό γάμο.

784. parta (sunt) : παθητ. παρακ. τοῦ pario, peperī, partum,

-ēre = γεννώ. *parta tibi (sunt)* = fato destinata sunt = ἀπ' τῆ μοίρα ὀρίσθηκαν γιά σένα. Τό *parta* ἀναφέρεται καί στό *res laetae* καί στό *regnum* καί στό *regia coniunx*. *lacrimas dilectae Creusae* = τά δάκρυα πού χύνονταν γιά τήν ἀγαπημένη Κρέουσα. *pelle* = παῦσε.

785. *superbas*, ποιητικά ἀναφέρεται τό ἐπίθετο στό *sedes*, ἀντί νά ἀναφέρεται στούς κατοίκους τῶν ἐδρῶν αὐτῶν.

786. *servitum*, ὑπτιο, φανερώνει σκοπό.

787. *nūrus*, us θ. νύφη.

788. *magna deum genētrix*· δηλ. ἡ Κυβέλη, θεότητα ἀσιατικῆ τῆς γῆς καί τῶν βουνῶν· λατρευόταν πιά πολύ στήν Ἰδῆ. Ταυτίζεται μέ τή Ρέα κι εἶναι μητέρα τῶν θεῶν (*Idaea mater*)· συμπαθεῖ τοὺς Τρῶες κι ἔχει στούς ἀκολούθους τῆς νύφες καί τήν Κρέουσα. Ἡ Κρέουσα στήν ἀρχή ὀνομάζει τόν *Alveia dulcem coniugem* καθώς καί στό τέλος, ὅπου συσταίνει σ' αὐτόν τόν κοινό γιό.

790. *haec ubi dicta dedit*, συνηθισμένη φράση στό Βιργίλιο = καθώς εἶπε αὐτά. Πρόσεξε τήν παρήχηση.

792. *ter conatus sum*. Στή φράση πρβλ. Ὀμ. λ, 206, ὅπου λέγεται ὅτι ὁ Ὀδυσσεύς μάταια στόν Ἄδῃ προσπάθησε νά ἀγκυλιάσει τή μητέρα του : *τρίς μὲν ἐφορμήθην, ἔλπειν τέ με θυμός ἀνώγει, | τρίς δέ μοι ἐκ χειρῶν σκιῇ εἵκελον ἦ καὶ ὀνείρω | ἔπειτα*· *dare... circum* = *circumdare*, τμήση καί ἀναστροφή· ἀπό τό *circumdare* ἐξαρτίζεται ἡ δυτικὴ *collo*.

Στίχ. 795 - 804

795. *Sic demum* = ἔτσι τέλος πάντων, ἀφοῦ δηλ. τόσο χρόνο μέ περίμεναν. *reviso socios* = βλέπω ξανά τοὺς συντρόφους. *revīso, vīsi, vīsum*, γ' βλέπω ξανά.

796 - 797. *ingentem comitum numerum* = πολύ μεγάλο ἀριθμό ἀκολούθων. *matres... viros* = ἄντρες καί γυναῖκες· σ' αὐτό ἀκολουθεῖ σάν προσδιορισμός (παράθεση) στό στίχ. 898 τό *pubem* = *multitudinem* καί *vulgus*. *exsilio*, δοτ. = γιά ἐξορία.

799. *parati* = παρασκευασμένοι (δηλ. νά μ' ἀκολουθήσουν). *animis - oribus* = μέ τίς ψυχές (θάρρος) καί τίς περιουσίες (γιά νά φύγουν σ' ἄλλο μέρος).

800. *deducere* = νά ὀδηγήσει (νά ἰδρύσει). Τό ρῆμα κυριολεκτεῖ-

ται για τήν ίδρυση αποικιών· κι ὁ Αἰνείας πρόκειται νά ιδρύσει νέα πόλη.

801. iugis = στίς κορυφές τῆς Ἰδης.

802. obsessa liminā = ἀφοῦ κατάλαβαν τὰ κατώφλια (τίς εἰσόδους).

803. nec spes opis (ferendae) ulla dabatur = δέν ὑπῆρχε καμιὰ ἐλπίδα βοήθειας.

804. cessi, δηλ. fato = ὑπόκυψα στή μοίρα, et sublato genitore montes petivi = καί ἀφοῦ πῆρα στούς ὠμούς τόν πατέρα μου ἔφυγα στά βουνά.

ΒΙΒΛΙΟ ΙΙΙ

Στίχ. 39 - 68.

39. *Elidquar an sileam?* ὑποτακτικές πού φανερώνουν ἀπορία = νά μιλήσω ἢ νά σιωπήσω; τὰ ρήματα εἶναι *elidquor* καί *sileo*. Αὐτά σάν σέ παρένθεση λέγονται. *gemitus lacrimabilis* = στεναγμός θρηνητικός.

40. *vox reddita* = ἀκούγεται φωνή πού βγαίνει ἀπ' τόν τάφο βαθιά καί εἶναι σάν ἀπάντηση στήν πράξη τοῦ Αἰνεία, πού ἐπιχείρησε τρεῖς φορές νά ξεριζώσει θάμνο, ἐνῶ ἀπό τίς ξεριζωμένες ρίζες του εἶχε στάξει μαῦρο αἷμα.

41. *quid* = γιατί; *lacero*, α' συζ. ὁμαλ. = σπαράζω. *iam parce* = ἐπὶ τέλους σταμάτα (κάνε οἰκονομία). Ὁ Πολύδωρος, ὁ νεώτατος γιός τοῦ Πριάμου, δέ βρῆκε τίς κανονισμένες ἐπικήδειες τιμές, μέρος ἀπὸ τὸ πτώμα του σκεπάστηκε μέ χῶμα κι ἔτσι τὸ διαπέρασαν τὰ βέλη πού ρίχτηκαν σ' αὐτό.

42. *parce scelerare* = *noli scelerare* = μὴν ἀτιμάζεις (ντροπιάζεις, λερώνεις) (*scelerare* = *polluere* = νά ντροπιάζεις, νά ἀτιμάζεις).

43. *tulit*, πρέπει νά συνδεθεῖ μέ τὸ *externum* = ὄχι ξένο σέ σένα. *tulit* = *protulit* = ἔφερε σὸ φῶς, γέννησε. *aut cruor hic de stipite manat*, μέ τὸ *aut* συνεχίζεται ἡ ἄρνηση = καί δέ ρέει (τρέχει) τὸ αἷμα αὐτὸ ἀπὸ τὸ στέλεχος (ἀλλ' ἀπ' τὸ σῶμα του). *stipes - itis* = στέλεχος. *mano* α' συζ. ὁμ. = ρέω. *cruor - oris* ἄ. συγγ. μέ τὰ *caro*, κρέας = αἷμα, αὐτὸ μάλιστα πού βγαίνει ἀπὸ τραῦμα.

44. *litus avārum* = *litus ubi tyrannus avarus habitat*. *avarus* = φιλάργυρος.

45 - 46. *nam Polydorus ego* = γιατί εἶμαι ἐγὼ ὁ Πολύδωρος. Στόν πρόλογο τῆς Ἑκάβης τοῦ Εὐριπίδη ἡ σκιά τοῦ Πολύδωρου διηγεῖται τὸ θάνατό του. Στόν Ὅμηρο (Υ 407 κ.ἐξ.) τὸν Πολύδωρο σκοτώνει ὁ Ἀχιλλέας. *confixum*, δηλ. *me* = ἐμένα διαπερασμένο· τὸ ρῆμα *configo*, -xi, -xum, -ēre = διαπερνῶ. *ferrea telorum seges* = σιδερένιο ἀπ' τὰ βέλη χωράφι, δηλ. χωράφι ἀπὸ σιδερένια βέλη. *iacūlis*, πτώση δοτ. τὸ χωράφι τῶν βελῶν βλάστησε (*incrēvit*) κι ἔκανε μυτερά δόρατα

(iaculis - acutis), δηλ. από κείνα τὰ ριγμένα βέλη φύτρωσε πυκνό χωράφι θάμνων σέ σχῆμα δοράτων.

47. ancipiti formidine, αφαιρ., όνομ. anceps formido = από διπλό φόβο, γιά τό αἶμα πού εἶδα καί τό λόγια πού άκουσα. mentem, άνάφερé το στό pressus· έλληνική σύνταξη.

48. obstipui, παρακ. τοῦ obstipescō = θαμπώνομαι. steterunt-que comae et vox faucibus haesit = καί σηκώθηκαν οἱ τρίχες τοῦ κεφαλιοῦ καί ἡ φωνή κόλλησε στό λάρυγγα. sto = στέκομαι. fauces - ium, πληθ. = λάρυγγας. haereo = πῆζω, σταματῶ.

50. furtim κρυφά (άπ' τοὺς Έλληνες), Εὐριπ. Έκάβη. 6, ὑπεξέπεμψε. mandārat, αντί mandaverat = commendārat, comisserat = εἶχε έπιτρέψει. Άπ' αὐτό έξαρτᾶται τό γερονδιακό alendum, πού σημαίνει σκοπό = γιά νά θρέψει.

51. Threiciō rēgi = στό Θράκκα (άπ' τῇ Θράκη) βασιλιά. Πρόκειται γιά τόν Πολυμήστορα, σύζυγο τῆς Έλιόνης, θυγατέρας τοῦ Πριάμου. diffido, (-issus sum), -ēre alicui = δέν πιστεύω σέ κάποιο.

52. cingi obsidiōne = cinctam tenēri obsidiōne = εἶχε πολιορκηθεῖ καί κυκλωθεῖ. Ἡ Τροία δέν περικυκλώθηκε από τοὺς Άχαιοὺς, άλλ' ὁ ποιητής σέ ἥρωικά χρόνια μεταφέρει πολιορκία πού έγινε μέ ρωμαϊκό τρόπο.

54. res Agamemnonias secūtus = τὰ πράγματα τοῦ Άγαμέμνονα, άφοῦ άκολούθησε τόν Άγαμέμνονα. victrix, icis, θ. (vinco) νικήτρια· έπιθ. = νικηφόρος, νικητής.

55. fas, τό δίκαιο τῆς φιλοξενίας.

56. auro potitur, γίνεται κύριος τοῦ χρυσοῦ. obtrunco, α' σφάζω, κατακόπτω.

57. sacra fames = άνιέρη πείνα· sacer = ὁ καθορισμένος γιά τοὺς θεοὺς τοῦ "Αδῃ, ὁ καταραμένος· από δῶ καί ἡ σημασία τοῦ άνόσιου (άνιέρου).

58. procēres - um = οἱ πρῶτοι στήν πολιτεία.

59. monstra = prodigium = τό τερατῶδες σημεῖο. deum = deorum. refero et quae sit sententia posco = άναφέρω καί ρωτῶ ποιά εἶναι ἡ γνώμη. Ό Αἰνείας δηλ. έκανε ὅ,τι καί ὁ άρχοντας στή ρωμαϊκή σύγκλητο, όταν ζητοῦσε τῇ γνώμη· πρβλ. τίς φράσεις : referre (relatio) ad senatum καί rogare sententias.

60 - 61. omnibus idem animus, (est) = omnibus idem pla-

cet = σ' όλους τό ἴδιο ἀρέσει, ὅλοι τήν ἴδια γνώμη ἔχουν· ὑποκείμενα εἶναι τά ἀπαρεμφ. 1) *excedere* (νά ἐξέρθουμε), 2) *linqui pollūtum hospitium* = νά ἐγκαταλειφθεῖ ἡ μολυσμένη φιλοξενία καί 3) *classibus* (= *navibus*) *austros* (= *ventos*) *dare* = στά πλοῖα τοὺς ἀνέμους νά δώσουμε (ἀφοῦ σηκώσουμε πανιά), γιά νά μποροῦν νά ταξιδέψουν.

62. *ergo* = λοιπόν. *instauramus funus* = κάνουμε ξανά ταφή. Τό πτώμα τοῦ Πολύδωρου εἶχε θαφτεῖ πρόχειρα· τώρα νέα ταφή γίνεται ἀπ' τόν Αἰνεία καί τοὺς δικούς του σύμφωνα μέ τίς ρωμαϊκές συνήθειες, ἀφοῦ συγκέντρωσαν χῶμα ὥστε νά σχηματιστεῖ τάφος (*ingens aggeritur tumulo* [δοτικῇ] *tellus*).

63. *Manibus* = στήν ψυχή (τοῦ Πολύδωρου). Οἱ ψυχές τῶν νεκρῶν πού ἀπολάμβαναν τίς κανονισμένες τιμές, γίνονται θεοί τῆς γῆς [*manes*]. *arae* = βωμοί : ἦταν συνήθεια στοὺς Ρωμαίους νά κατασκευάζουν περισσότερους ἀπό ἓνα βωμούς στοὺς νεκρούς κατά τήν ἐπικήδεια τελετή.

64. *caeruleis* = *nigris*. *vittae* = τανιές, στέμματα (γιά τοὺς βωμούς). *maestae* = *maestitiam declarantes* = δείχνοντας πένθος (οἱ βωμοί). *atra* = ἡ μαύρη· τό κυπαρίσι λέγεται μαῦρο ὅχι γιά τό χρῶμα, ἀλλά γιά τή συμβολική του παράσταση.

65. *Πιᾶδες*, εἶναι οἱ Τρωάδες, οἱ ἀκόλουθες τοῦ Αἰνεία. *crinem solūtae* = *crinibus passis* = μέ ξέπλεκα μαλλιά. *de more*, δηλ. *lun-gentium* = ὅπως (ἦταν) συνήθεια σ' αὐτούς πού πενθοῦσαν.

66. *inferimus*, στοὺς νεκρούς προσφέρονταν χοές ἀπό γάλα - μέλι, καθαρὸ κρασί καί αἶμα ἀπό τά σφάγια. Τό ρῆμα πού κυριολεκτεῖται στίς χοές εἶναι *infero*, ὥστε *inferimus* = προσφέρουμε χοές. *tepido lacte* = μέ χλιαρὸ (μόλις ἀρμεγμένο) γάλα. *cymbia* = ποτήρια.

67. *patēras* = φιάλες. *sacri sanguinis* = αἵματος τῶν ἱερείων (σφαγίων).

68. *condimus sepulcro* = κρύβουμε στὸν τάφο. Ἡ ψυχή τοῦ νεκροῦ ἀναπαύεται γιά πάντα, ὅταν τοῦ γίνει ἡ κανονισμένη ταφή. *suprē-mum* = τό τελευταῖο, τό ὕστατο (χαῖρε). *voce ciēmus* = *vocamus*, δηλ. μέ τό τριπλό *vale* (χαῖρε).

Στίχ. 84 - 98

84. *templa*· ὁ πλῆθ. ἀντί τοῦ ἐν...σὴν ποίηση γίνεται τοῦτο. *dei* = τοῦ Θεοῦ ('Απόλλωνα). *saxo structa vetūsto* (*templa*) ἀπό

πέτρα παλιά κατασκευασμένο, παλιό (ναό). veneror - atus asum - ari = σέβομαι.

85. da, προστακτική τοῦ do = δῶσε! propriam domum = perpetuam domum = σπίτι πού διαρκεῖ, κατοικία. Thymbrae = Θυμβραῖε· ὁ θεός ὀνομάζεται ἔτσι ἀπ' τήν πεδιάδα Θύμβρη πού τή διαρρέει ὁ ποταμός Θύμβρης, κοντά στήν Τροία. Ἐκεῖ ὑπῆρχε περίφημος ναός τοῦ Ἀπόλλωνα.

86 - 87. mansūram urbem = πόλη πού πρόκειται νά παραμείνει, πόλη μέ διάρκεια. altēra Pergāma = ἄλλη δηλ. ἀκρόπολη πού θά κτίσει ὁ Αἰνείας σάν ἀκρόπολη δεύτερης Τροίας. reliquias Danaum atque immītis Achilli. Οἱ γεν. εἶναι ὑποκειμενικές = quos Danai... Achilles reliquerunt = τά λείψανα τῶν Τρώων, πού σεβάστηκαν οἱ Δαναοί καί ὁ σκληρός Ἀχιλλέας. Ἡ γεν. Achilli μέ συναίρεση τοῦ Achillei (ὄνομ. Achilleus).

88. quem sequimur? δηλ. ducem = quem sequi nos (ducem) iubes? = ποῖόν ἀρχηγό προτρέπεις νά ἀκολουθήσουμε; πρόσεξε τή χρήση τῆς ὀριστ. ἀντί τῆς ὑποτ. τοῦ ἐνεστώτα, ὅταν ἀπορεῖ κανεὶς τί νά κάνει. quove = ἦ ποῦ; ubi = ποῦ;

89. augurium = χρησμός. illabere· προστακτ. ἐνεστ. τοῦ illabor (in-labor), illapsus sum, i ἀποθ. = εἰσέρχομαι, γλιστράω μέσα (μπαίνω μέσα). animis δοτ. Ὁ Θεός μπαίνει βαθιά μέσ στίς ψυχές τῶν ἀνθρώπων, πού τοὺς ἐμπνέει καί φωτίζει.

90. vix... fatus eram... omnia visa, δηλ. sunt. Πρόσεξε τήν ἔκφραση σέ ἀσύνδετη παράταξη ἀντί τῆς συνηθισμένης = vix fatus eram, cum omnia visa sunt. repente = αἰφνίδια, ξαφνικά. tremere, ἀπαρ. τοῦ tremo, -ui, -ēre = τρέμω, σειέμαι.

91. limināque : τό μέρος (liminā = τά κατώφλια) στή θέση τοῦ ὄλου (τοῦ ναοῦ). Τό φωνῆεν e τοῦ que στή θέση τοῦ δεύτερου πόδα, ὅταν ἀκολουθεῖ λέξη μέ ἄλλο que (laurusque), λαμβάνεται σάν μακρό. laurus, πληθυντικός ὁ ἀριθμός, δείχνοντας δάσος ἀπό δάφνες.

92. mons εἶναι τό βουνό τοῦ Κύνθου, ὁ Κύνθος. cōrtina = λέβητας· κυρίως ὁ τρίποδας λέβητας τοῦ Πύθιου Ἀπόλλωνα, ὁ Δελφικός τρίποδας, καί κατ' ἐπέκταση ὁ χῶρος τοῦ μαντείου ἢ τό ἴδιο τό μαντεῖο. mugio = μουγκρίζω reclūdo, clūsi, clūsum, γ' ἀνοίγω, ἀπλώνω.

93. submissi petimus terram = ταπεινωμένοι πέφταμε στή γῆ. ad auris = στ' αὐτιά.

94. duri = σκληροί, βασανισμένοι.

95 - 96. quae vos... accipiet reduces = ἡ γῆ πού πρώτη (prima) εἶδε νά γεννιέται τό γένος σας (tulit vos) ἀπό τούς πρώτους προγόνους (a stirpe parentum), ἡ ἴδια θά σᾶς δεχθεῖ (vos accipiet) ὅταν ἐπιστρέψετε (reduces). τό reduces κατηγορούμενο. Σύμφωνα μ' αὐτά τό ταξίδι τοῦ Αἰνεία στήν Ἰταλία εἶναι ἡ ἐπιστροφή του. ubere laeto = solo pingui et fertili = μέ ἔδαφος παχύ καί γόνιμο. Τό ubere laeto μεταφορικά· πρβλ. τό ὁμηρικό «οὐθαρ ἀρούρης».

97. hic = ἐδῶ. domus Aeneae = τό σπίτι, ἡ γενιά τοῦ Αἰνεία. cunctis dominabitur κ.λπ. Εἶναι προφητεία, μέ τήν ὁποία πρέπει νά παραβάλλει κανεῖς τήν ὑπόσχεση τοῦ Ποσειδῶνα, ὅπως λέγεται στόν Ὅμηρο, (Υ, 307 - 8) ὅταν αὐτός ἔσωζε τόν Αἰνεία : νῦν δέ δὴ Αἰνείας βίη Τρώεσσιν ἀνάξει | καί παίδων παῖδες, τοί κεν μετόπισθε γένωνται (et nati natorum et qui nascentur ab illis). Ὁ Βιργίλιος μέ μιὰ τροποποίηση τῆς προφητείας αὐτῆς γράφει σ' ὅλους ἀντί στους Τρῶες. Πρέπει νά σημειωθεῖ ἀκόμη ὅτι οἱ στίχοι αὐτοί ἀλλαγμένοι (τροποποιημένοι) περιλήφθηκαν στήν Ἰλιάδα ἀπό ραψωδό, πού ἤθελε νά ἐξυμνήσει δυναστική οἰκογένεια μέ τήν ἐξουσία της στή Σικήψη τῆς Αἰολίδας καί τήν καταγωγή της στόν Αἰνεία. ora, ae θ. (π.) χώρα.

Στίχ. 161 - 167

161. Mutandae sedes (sunt) = πρέπει ν' ἀλλάξει ὁ τόπος. suāsit, παρακ. τοῦ suadeo = πείθω· ἐδῶ suāsit = ὑπόδειξε.

162. Cretae = in Creta, στήν Κρήτη. considere, ἀπαρέμφ. τοῦ consido -ēdi, -essum, -ēre = κάθομαι.

163. Hesperiam Grai cognomine dicunt = Ἑσπερία οἱ Ἕλληνες ὀνομάζουν. Ὅλο τό χωρο πρὸς τή δύση οἱ Ἕλληνες τόν ὀνόμαζαν Ἑσπερία καί κυρίως τήν Ἰταλία καί τήν Ἰσπανία, πολύ συχνά μόνο τήν Ἰταλία.

164. potens armis atque ubere glaebae = πολεμική καί καρποφόρα.

165. Oenōtri = Οἰνωτροί, ἀρχαῖος λαός στή νότια Ἰταλία. colo, -ui, cultum, -ēre = κατοικῶ. fama (est). minōres = οἱ μεταγενέστεροι.

166. ducis. Σύμφωνα μέ τήν παράδοση ὁ Ἰταλός ἦταν βασιλιάς

τῶν Ἰταλῶν· κατά τό Θουκυδίδη (Ζ, 2, 4) τῶν Σικελῶν· ἡ γενική ducis ἐξαρθᾶται ἀπό τό de nomine = ἀπό τό ὄνομα τοῦ ἡγεμόνα, τοῦ βασιλιᾶ. gentem = terram, δηλ. τή χώρα, πού κατοίκησε ὁ λαός.

Στίχ. 306 - 342

306. ut = καθώς, μόλις. Troia arma = τρωικά ὅπλα, δηλ. τοὺς ἀκόλουθους τοῦ Αἰνεία ὅπλισμένους μέ τρωικά ὅπλα.

307. magnis nostris· θαυμαστό σημάδι ἀπ' τό Δία γιά τήν Ἀνδρομάχη ἦταν νά βλέπει Τρῶες ἔνοπλους.

308. visu in medio = ἐνῶ στεκόταν κι ἔβλεπε. deriguit = πάγωσε. Τό ρ. εἶναι derigesco. calor ossa reliquit = ἡ θερμότητα ἐγκατέλειψε τὰ κόκκαλα πρβλ. τό ὁμηρ. φόβος κρυερός.

309. labitur = ἀποτυχαίνει, κινδυνεύει νά πέσει. vix tandem = μόλις τέλος. longo tempore = post longum tempus. fatur = μιλάει· πρβλ. τὰ ὁμηρ., δ 704, 706 : δὴν δέ μιν ἀμφασίῃ ἐπέων λάβε... ὁπὲ δὲ δὴ μιν ἐπέεσσιν ἀμειβομένη προσέειπεν. Ἡ Ἀνδρομάχη λιποθυμᾷει κι ὅταν συνέρχεται μιλά.

310. vera facies... verus nuntius : κατηγορούμενα στό ὑποκ. tu (adfers), ἀντί νά συμφωνήσουν μέ τό ἀντικείμενο te = παρουσιάξεσαι σέ μένα (te adfers) σάν ἀληθινὴ μορφή, σάν ἀληθινὸς ἄγγελος : τήν ἐρώτηση αὐτὴ ξεκαθαρίζει ἡ ἀκόλουθη ἐρώτηση : vivisne = ζεῖς;

311. lux alma = τό ζωογόνο φῶς, δηλ. ἡ ζωή. si lux alma recessit = ἂν ἡ ζωὴ δέν ὑπάρχει πιά, δηλ. ἂν δέν εἶσαι παρὰ κούφια σκιά (vana imāgo, umbra)· ὑπῆρχε πίστη πὼς οἱ ψυχές τῶν νεκρῶν ἐμφανίζονταν, γιὰ νά πάρουν μέρος, στίς θυσίες.

312. Hector ubi est? = Ὁ Ἑκτορας ποῦ εἶναι; γιατί ὁ Ἑκτορας δέν παρουσιάζεται; Ἡ Ἀνδρομάχη μέ ἀπορία ρωτᾷ γιατί δέν παρουσιάζεται καί ἡ σκιά τοῦ Ἑκτορα, ἀφοῦ γι' αὐτόν γίνεται ἡ θυσία, μέ τήν ὑπόθεση ὅτι ὁ Αἰνείας ἔρχεται σάν σκιά ἀπ' τόν Ἀδῆ.

313. furenti (στήν Ἀνδρομάχη) = στήν ὀργισμένη (ἀπ' τό πάθος) insolabiliter et impatienter dolenti (πού λυπᾶται ἀπαρηγόρητα χωρίς νά ὑπομένει). Τό furere συνηθισμένο ρῆμα προκειμένου γιά δυνατὸ ψυχικὸ πάθος.

314. subicio = ὑποκρίνομαι. hisco = μένω μ' ἀνοιχτό τό στόμα, χάσκω χωρίς νά μπορῶ νά πῶ λέξη· ὕστερα : μόλις καί μετὰ βίας λέω κάτι. turbatus = ταραγμένος.

315. extrema per omnia = per omnia summa discrimina (pericula) μέσα σ' όλους τούς κινδύνους. vitam duco = περνῶ τή ζωή μου. equidem = ἐγώ τουλάχιστο. vivo equidem = ζῶ βέβαια.

316. ne dubita = noli dubitare = μὴ ἀμφιβάλλεις.

317. deiectam tanto coniuge = orbatam tanto coniuge = πού ἔχασε τέτοιο σύζυγο, δηλ. τόν Ἑκτορά. Ἡ φράση εἰπώθηκε σ' ἀναλογία πρὸς τό deicere aliquem honore, spe = νά στερεῖ (ἀφαιρεῖ) ἀπὸ κάποιο τὴν τιμή, τὴν ἐλπίδα. excipio = ὑποδέχομαι κάποιο.

318. quae fortuna revisit? δηλ. te = ποιά τύχη πάλι σέ ἐπισκέφθηκε (σέ θυμήθηκε), σοῦ γέλασε; digna satis = πολὺ ἀντάξια.

319. Andromäche, ἀφαιρ. πού ἐξαρτιέται ἀπ' τό digna, πρέπει νά ἀποδοθεῖ μέ γενική, τῆς Ἀνδρομάχης. Hecōris, νοεῖται τό uxōre = συζύγου τοῦ Ἑκτορά. Pyrrhin = Pyrrhine. Τό τελικό βραχύ e, ἐπειδὴ δέν προφερόταν δυνατά, ξέπεσε. conubia servas = εἶσαι σύζυγος. Τοῦτο λέγεται κατὰ εὐφημισμὸ. Ἡ Ἀνδρομάχη, ἀφοῦ ἔπεσε σέ δουλεία, δέν ἦταν κυρίως σύζυγος τοῦ Πύρρου.

320. deiēcit voltum = χαμήλωσε τό πρόσωπο· φυσικά ὕστερα ἀπ' τὴν τελευταία ἐρώτηση τοῦ Αἰνεία. demissa voce = μέ χαμηλὴ φωνή.

321. felix una ante alias Priamēia virgo = ὥ ἡ πιὸ εὐτυχισμένη ἀπ' ὅλες τίς θυγατέρες τοῦ Πρίαμου. Τοῦτο λέγεται γιὰ τὴν Πολυξένη. Τὴν ἀγάπησε ὁ Ἀχιλλέας καὶ τὴ σκότωσε ὁ Πάρης πάνω στὴν προπαρωκτενὴ τοῦ γάμου. Μετὰ τό τέλος τοῦ πολέμου ἡ σκιά τοῦ Ἀχιλλέα ζητοῦσε τό ἀνάλογο σ' αὐτὴ μερίδιο ἀπ' τὰ λάφυρα καὶ ὁ Κάλχας προέτρεψε νά θυσιαστῇ ἡ Πολυξένη γι' αὐτόν πάνω στὸν τάφο.

323. quae... sortitus non pertulit ullos, πρόταση ἀναφορική μέ ὀριστική, ἔχει σημασία αἰτιολογική τοῦ felix. sortitus - us = ἡ κλήρωση. Μέ κλήρο μοίραζαν οἱ πολεμιστὲς τὰ λάφυρα, μαζὶ καὶ τοὺς αἰχμάλωτους.

324. tetigit cubile = ἔπιασε τό κρεβάτι, erus - eri = ἄρχοντας, κύριος.

338. ignarum, δηλ. te huius regiōnis = ἐσένα πού ἀγνοεῖς αὐτὴ ἐδῶ τὴ χώρα.

339. quid puer Ascanius δηλ. agit? superat? ἀμετάβατα = superstes est? = ζεῖ ἀκόμα? vescitur aura (aetheria) = fruitur aura (aetheria?) = ἀπολαμβάνει τὴν οὐράνια αὔρα;

340. *ecqua cura?* = ἄραγε ὑπάρχει κανείς πόθος; *Tō tamen* (= ὅμως) φανερώνει πῶς καθαρὰ τὴν ἀντίθεση πρὸς τὸ *amissae perentis* = ἂν καὶ πέθανε ἡ μητέρα του, μέλαχτάρα τῇ θυμᾶται τὸ παιδί;

342. *avuncūlus*· ἡ Κρέουσα, μητέρα τοῦ Ἀσκάνιου, ἦταν ἀδερφή τοῦ Ἑκτορά. *avuncūlus* = ὁ θεῖος. *excitat*, δηλ. *puerum* = παρακινεῖ τὸ παιδί μέ τὰ δικά του παραδείγματα ἀνδρείας καὶ ἀρετῆς; *animi viriles* = ἀνδρεία. *virtus* = ἀρετή.

Στίχ. 441 - 460

441. *Huc* = ἐδῶ. *delātus* = ἀφοῦ πλεύσεις.

442. *divinos* = *sacros et Averno*, ἐπεξηγεῖ τὸ *div. lacus*. *Averno* (Ἄορνα ὅπως τὰ Τάρταρα) οὐδ. πληθ. σάν οὐσιαστικό λαμβάνεται (πιστευόταν ὅτι κοντὰ στὴν Ἄορνο λίμνη ὑπῆρχε ἡ ἀπόδοδος στὸν Ἄδη) *sonantia silvis* = πού ἀντηχεῖ ἀπὸ τὸ θόρυβο τῶν δασῶν κοντὰ στίς ὄχθες (*silvis*, ἀφαιρ. ὄργ.).

443. *insanam vatem* = θεόπνευστο μάντη, δηλ. τῇ Σίβυλλα. *rupe sub ima* = στὸ βάθος πέτρινης σπηλιάς (στίχ. 446 *antro*, 450 *cavo saxo*).

444. *canit* = τραγουδᾷ, χρησιμοδοτεῖ· οἱ χρησμοί ἦταν ἐμμετροί. *folisque notas et nomina mandat* = καὶ στὰ φύλλα γράμματα καὶ λέξεις σημειώνει.

446. *digerit in numērum* = τακτοποιεῖ σέ χρονικὴ ἀκολουθία (τὰ μέλλοντα, πού τάγραψε ἡ ἴδια ἡ Σίβυλλα σέ φύλλα δέντρου). *seclusa* = κλεισμένα.

447. *locis* = κάθε χρησμός στὴ θέση του.

448. *eadem*, ἀντικ. τοῦ *impūlit verso cardine* = ὅταν γύρισε ἡ στρόφιγγα (μοχλός) δηλ. ἀφοῦ ἀνοιξε ἡ πόρτα. *tenuis ventus* = λεπτὸς ἄνεμος, δηλ. πνοή ἀνέμου.

449. *ianua*, ἡ πόρτα πού ἀνοίγει ἀφήνει νά μπεῖ ὁ ἀέρας πού κουνᾷ τὰ φύλλα.

451. *nec revocare situs* = *nec restituere ordinem foliōrum* = οὔτε ν' ἀποκαταστήσει τὴ γαλήνη στὰ φύλλα.

452. *inconsulti abeunt* = χωρὶς νά λάβουν χρησμό φεύγουν (αὐτοὶ πού ρώτησαν τὴ Σίβυλλα). Δηλ. αὐτὸς πού δὲ ζήτησε ἀπ' τῇ Σίβυλλα νά δώσει χρησμό μέ τὸ στόμα, παίρνει τὸ πρῶτο τυχαῖο φύλλο ἀπ'

αὐτά πού σκόρπισε ὁ ἄνεμος, ἀλλά ὁ γραμμένος πάνω σ' αὐτό χρησμός συχνά δέν ἀρμόζει στήν ἐρώτηση πού ἔγινε, γιά τοῦτο καί φεύγει αὐτός πού ρώτησε *inconsultus* (χωρίς νά πάρει χρησμό) καί μισεῖ (*odere*) τήν ἔδρα τῆς Σίβυλλας. Ἡ Σίβυλλα, μάντιδα τοῦ Ἀπόλλωνα, κατὰ γόταν ἀπ' τῇ Μαρπησώ τῆς Τρωάδας ἢ ἀπ' τίς Ἐρυθρές τῆς Ἰωνίας. Τό ὄνομα Σίβυλλα ἀρχικά ἦταν ἀτομικό ὄνομα, κατόπιν ἔγινε γενικό. Στήν Ἰταλία ἡ λατρεία τῶν Σιβυλλῶν ἤρθε ἀπ' τήν Ἑλλάδα. Ἡ Κυμαία Σίβυλλα ἦταν σχεδόν τό ἐπίσημο μαντεῖο τῶν Ρωμαίων.

453. *ne fuerint tanti* = ἀπαγόρευση. *tanti*, γεν. τοῦ τιμήματος. *dispendia*, ὀνομαστ. πληθ. (*dispendium* ὁ ἐν.) = χάσιμο, ἀπώλεια. *morae*, γενική ἐπέξηγηματική = ἀπώλεια χρονοτριβῆς, ζημιά πού ὀφείλεται σέ ἀναβολή. Ἀπ' τήν πρόταση *ne fuerint tanti* ἐξαρθῶνται οἱ προτάσεις *quin adeas... poscas = ut non* (456). Τό νόημα εἶναι: Μή δώσεις τόση σημασία στό χάσιμο λίγου χρόνου, ὥστε νά μήν ἔρθεις νά ζητήσεις χρησμό. Μήν ἀμελήσεις νά προσέλθεις, γιά νά κερδίσεις λίγο χρόνο κ.τ.λ.

454 - 457. *quam vis increpitent* = ὅσο κι ἂν γογγύζουν οἱ σύντροφοι (*socii*). *et vi cursus vela vocet in altum* = ὅσο κι ἂν ἡ εὐκαιρία τοῦ ταξιδιοῦ σέ πιέζει ἔντονα (*vi*) νά ἐπιταχύνεις τήν ἀναχώρηση. Τήν πρόταση αὐτή ἐξηγεῖ πιό καθαρά ἡ ἀκόλουθη: *possis que sinus implere secundos* = καί μπορεῖς τοὺς κόλπους (τῶν πανιῶν) νά γεμίσεις μέ εὐνοϊκούς ἀνέμους. *ipsa canat vocemque volens atque ora resolvat* = αὐτή ἡ ἴδια ἄς προφητέψει καί μέ καλή διάθεση ἄς λύσει τή φωνή καί τό στόμα της.

459. *quo, νά τό συνδέσεις μέ τό modo* = μέ ποιό τρόπο. *quemque, νά τό συνδέσεις μέ τό laborem* = κάθε κόπο. *figiasque ferasque* = εἴτε νά ἀποφύγεις εἴτε νά ὑπομείνεις.

460. *expediet*, δηλ. *dictis = expōnet* = θά ἐκθέσει, θά πεῖ. *cursus dabit secundos*: ἡ Σίβυλλα δέν μπορεῖ νά δώσει εὐνοϊκό ταξίδι, μπορεῖ μόνο νά προφητέψει· ἔτσι τό *dabit* = *docēbit* = θά διδάξει, θά προφητέψει. *venerata*, πρέπει νά νοηθεῖ παθητικά = ἀφοῦ παρακλήθηκε μέ θυσίες.

Στίχ. 707 - 718

707. *Drepani portus* = τό λιμάνι τοῦ Δρεπάνου (στούς πρόποδες τοῦ Ἑρυκα). *illaetabilis ora* = ὅχι εὐχάριστος τόπος· ἔτσι ὁ ποιη-

τῆς ὀνομάζει τὸ χῶρο γύρω ἀπ' τὸ ἀκρωτήριο Δρέπανο γιατί' εἶχε ἄμμο κι ἦταν ἄγονος.

708 - 709. *actus pelagi tot tempestatibus* = ἀφοῦ ὑπέφερα τόσες τρικυμίες στὸ πέλαγος (= ἀφοῦ δοκίμασα τόσες συμφορές), τώρα δοκίμαζω κι ἄλλη, δηλ. *amitto genitōrem* = χάνω τὸν πατέρα 'Αγχίση. *omnis curae casusque levamen* (προσδιορισμός κατὰ παράθεση στὸ *genitorem* [γεννήτορα]) = ἀνακούφιση ἀπὸ κάθε φροντίδα καὶ περιπέτεια.

711. *nequiquam* = μάταια· πραγματικά μάταια, γιατί δέν εἶχε τὴν εὐτυχία ὁ 'Αγχίσιος νά δεῖ τὴ γῆ τῆς 'Ιταλίας πού λαχταροῦσε.

712. *nec vates Helenus praedixit* = οὔτε ὁ προφῆτης 'Ελενος μοῦ προφήτεψε (τό θάνατο)· πρβλ. 'Ομ. Ρ, 410 κ.ἐξ. δη τότε γ' οὐ οἱ (τῷ 'Αχιλλεῖ) ἔειπε κακὸν τόσον ὅσον ἐτύχθη | μήτηρ, ὅτι ῥά οἱ πολὺ φίλτατος ὦλεθ' ἑταῖρος.

714. *labor extrēmus* = ὁ τελευταῖος πόνος, δηλ. τὸ τέλος τῶν ταλαιπωριῶν μου. Πρόσεξε ὅτι δέ λαμβάνεται ὑπ' ὄψη ἐδῶ ἡ τρικυμία πού ἔσπρωξε τὸν Αἰνεία στίς ἀκτές τῆς 'Αφρικῆς. *mēta, ae, θ.* (ἵπποδρομοῦ) στήλη, τέρμα, παρακαμπτήρας. *via ae θ.* ἐδῶ *iter, itinēris* πορεία, δρόμος.

716. *unus* = μόνος. *intentis omnibus* = ἐνῶ ὅλοι πρόσεχαν.

717. *fata renarrabat divom cursusque docēbat* = τά γραμμένα ἀπ' τοὺς θεοὺς διηγοῦνταν καὶ τίς περιπλανήσεις ἐξηγοῦσε.

718. *conticuit tandem* = τέλος σῶπασε. *factoque hic fine* = καὶ ἀφοῦ τελείωσε (τὴ διήγηση). *quievit* = ἡσύχασε, ἀναπαύτηκε.

ΜΑΡΚΟΥ ΤΥΛΛΙΟΥ ΚΙΚΕΡΩΝΑ
ΕΝΥΠΝΙΟ ΣΚΙΠΙΩΝΑ

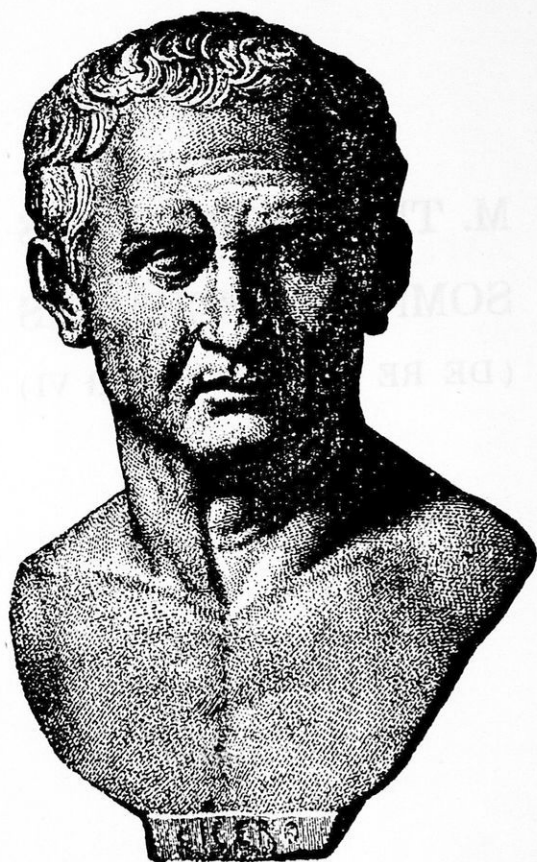

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ
ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΑΙΔΕΙΑΣ, ΕΡΕΥΝΑΣ ΚΑΙ ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ
ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΑΣ ΥΠΟΛΟΓΙΣΤΩΝ ΚΑΙ ΕΚΔΟΣΕΩΝ ΔΙΔΑΚΤΙΚΩΝ ΒΙΒΛΙΩΝ (ΙΤΥΕ ΔΕΤ)

ΕΡΡΙΚΟΥ Α. ΣΚΑΣΣΗ

M. TULLII CICERONIS
SOMNIUM SCIPIONIS
(DE RE PUBLICA LIBER VI)

ΟΡΓΑΝΙΣΜΟΣ ΕΚΔΟΣΕΩΣ ΔΙΔΑΚΤΙΚΩΝ ΒΙΒΛΙΩΝ
ΑΘΗΝΑΙ 1977

ΠΡΟΛΕΓΟΜΕΝΑ

Α'. 'Ο Κικέρων φιλόσοφος.

'Ο Κικέρων (106 π.Χ. - 43 π.Χ.) νέος ακόμα μελέτησε όλα τὰ φιλοσοφικά συστήματα. "Ακουσε (ἀπό τό 88 π.Χ.) τόν ἐπικούρειο φιλόσοφο Φαῖδρο, τό Λαρισινό Φίλωνα τῆς Νέας 'Ακαδημείας καί τό Στωικό Διόδωτο, πού ἀργότερα τόν εἶχε στό σπίτι του.

Στήν 'Αθήνα (79 π.Χ.) ἄκουσε μαθήματα τοῦ 'Ακαδημαϊκοῦ 'Αντίοχου ἀπό τόν 'Ασκάλωνα (μαθητή τοῦ Φίλωνα), τοῦ Σιδώνιου ἐπικούρειου Ζήνωνα καί στή Ρόδο (78 π.Χ.) τοῦ Στωικοῦ Ποσειδωνίου, ὁπαδοῦ τῆς Μέσης Στοᾶς, πού ἡ ἐπίδρασή του πάνω στόν Κικέρωνα ἦταν μεγάλη. 'Ο Κικέρων εἶχε μεγάλη κλίση στή φιλοσοφία καί μάλιστα τήν Πλατωνική, ἀσχολήθηκε δέ μέ μελέτες, πού εἶχαν σάν ἀντικείμενο τή γνωσιολογία καί κυρίως τήν ἠθική. Τή φιλοσοφία περίφημα ἐξυμνεῖ στούς Τουσκουλανούς (1,62 καί 5,5). Εἶναι ὁ πρῶτος Ρωμαῖος, πού κατόρθωσε νά κάνει τή λατινική γλῶσσα ἱκανή νά ἐκφράζει μέ καθαρότητα διάφορα φιλοσοφήματα. Εἶναι ακόμα χρήσιμος, γιατί γεφύρωσε τήν ἐλληνική φιλοσοφική παράδοση, ἀπό τόν Πλάτωνα καί τόν 'Αριστοτέλη, μέ τόν ἑαυτό του, πλουτίζοντας τίς ἐλληνικές θεωρίες μέ ρωμαϊκά παραδείγματα καί ακόμα περισσότερο, ἐξαιτίας τῆς ἐμπειρίας του στήν πολιτική, προβαίνοντας στήν ἐξέταση διαφόρων σχετικῶν ζητημάτων.

Γιά όλα αὐτά ἐκθέτει τίς γνώμες ἄλλων, χωρίς νά παρουσιάζει τή δική του κρίση σέ κάθε περίπτωση, προτείνει ὁμως, σύμφωνα μέ τό Φίλωνα καί τόν 'Αντίοχο, τό ἐκλεκτικό σύστημα, ὅπου φαίνεται καθαρά καί ἡ δική του ἀποψη γιά τή Φιλοσοφία.

'Ο Κικέρων, μάχεται τήν 'Επικούρεια Φιλοσοφία, δέχεται στή γνωσιολογία τό σύστημα τῆς Νέας 'Ακαδημείας, εἰδικά τοῦ Φίλωνα, καί στήν ἠθική εἶναι Στωικός ἢ καλύτερα τόσο Στωικός, ὅσο ὁ Παναίτιος (κράμα Στωικισμοῦ καί Πλατωνισμοῦ). 'Ο Κικέρων πιστεύει στήν ὑπαρξή τῶν θεῶν, στήν ἐλευθερία τῆς βουλήσεως καί στήν ἀθανασία τῆς ψυχῆς, πού προέρχεται ἀπ' τήν ἴδια τήν οὐσία τοῦ θεοῦ καί πού ἡ πραγματική της ζωή ἀρχίζει μετὰ τό θάνατο.

Ἔτσι τὰ φιλοσοφικά ἔργα τοῦ Κικέρωνα χρησίμευσαν σάν ἀφετηρία γιά τήν πνευματικότητα τῆς Δύσεως.

Στόν Κικέρωνα ἀκόμα ἀνατρέχει καί ὁ ἴδιος ὁ φιλόσοφος Κάντιος στίς ἱστορικές παρατηρήσεις του γιά ἠθικά προβλήματα.

Ἀπό τὰ πολλά φιλοσοφικά ἔργα του σώθηκαν 12, ὅχι ὅλα ἀκέραια, πού ἀναφέρονται : στήν Πολιτεία (*de re publica* κοίταξε πιό κάτω) καί στή συνέχεια σάν συμπλήρωμά της, τό *de legibus*, στή μεταφυσική, ἠθική καί θρησκεία (τά *paradoxa stoicorum, de finibus bonorum et malorum, Academica, Tusculanae disputationes, Timaeus, de natura deorum, de divinatione, de fato, Cato maior ἢ de senectute, Laelius ἢ de amicitia, de officiis* κ.ἄ.).

Β'. Τό πολιτικό ἔργο τοῦ Κικέρωνα *de re publica*.

α) Ἱστορική ἀνασκόπηση.

Ἐξαιτίας τῶν διαφόρων μεταβολῶν, πού δέχτηκε μέ τό πέρασμα τοῦ χρόνου ἡ Ρώμη, τό πολίτευμά της κατάντησε μεικτό, κράμα δηλ. βασιλικοῦ, ἀριστοκρατικοῦ καί δημοκρατικοῦ πολιτεύματος, ἀφοῦ οἱ ταξικές (τῶν τάξεων) φιλονικίες ρυθμίζονταν σέ κάθε περίπτωση μέ νόμους, πού ἔκαναν τέλος δυνατή τήν πολιτική ἐξίλιψη ἀνάμεσα στούς Πατρικίους καί τούς πληβείους. Ἀλλά τὰ γεγονότα τῶν μεγάλων κατακτήσεων σ' Ἀνατολή καί Δύση πού ἐπακολούθησαν καί πού εἶχαν σάν ἀποτέλεσμα ἄφθονος πλοῦτος νά κατακλύσει τήν Ἰταλία, δέν ἄργησαν νά προκαλέσουν τήν ἠθική διαφθορά, τήν κοινωνική ἀναστάτωση καί τήν πολιτική μεταβολή πρός τό χειρότερο. Μεγάλες οἰκογένειες πού πλούτισαν, γιατί ἄσκησαν τή στρατιωτική ἐξουσία καί διοίκησαν Ρωμαϊκές ἐπαρχίες, ἔγιναν παντοδύναμες, καί ἀκόμη περισσότερο, αὐξήσαν τή δύναμή τους μέ διαφόρους μεταξύ τους συγγενικούς δεσμούς. Ἔτσι ἡ ἀγανάκτηση, τοῦ λαοῦ καί οἱ ἄγριοι ἀγῶνες του μέ τούς ἀριστοκρατικούς προκάλεσαν ἐμφύλιους πολέμους, ὅπως ἡ στάση τῶν Γράκχων (133 - 121 π.Χ.), ὁ φοβερός πόλεμος ἀνάμεσα στό Μάριο καί τό Σύλλα (100 - 79 π.Χ.) καί τέλος ἡ συνωμοσία τοῦ Κατιλίνα. Ἀκολούθησε ἡ τριανδρία τοῦ Καίσαρα, τοῦ Πομπηίου καί τοῦ Κράσσου, πού κι οἱ τρεῖς τους μοίρασαν τό κράτος γιά ἀτομικούς τους σκοπούς.

Τότε ἀκριβῶς, πού ἔτριζαν τὰ θεμέλια τοῦ Ρωμαϊκοῦ κράτους ἐπι-

κίνδυνα, φάνηκε ὁ Κικέρων ὡς ἀριστοκράτης στά φρονήματα καί ὡς θερμός ὑπερασπιστής τῶν δημοκρατικῶν θεσμῶν. Ὡς ὑπάτος (τό 64 π.Χ.) ἐπεμβαίνει καί σώζει (γι' αὐτό καί ὀνομάστηκε *pater patriae*) τό Ρωμαϊκό κράτος ἀπ' τά νύχια τοῦ διεφθαρμένου συνωμότη Κατιλίνα, πού παρά λίγο θά γινόταν κύριος τῆς καταστάσεως. Ὁ ἴδιος ἀργότερα ὑποστηρίζει μέ θάρρος καί παρρησία τή Σύγκλητο ἐναντίον τῆς Τριανδρίας, πράγμα πού προκάλεσε τό μίσος της ἐναντίον του. Τέλος μέ τίς δολοπλοκίες τοῦ Κλωδίου ἐξορίζεται (τό 58 π.Χ.) στή Θεσσαλονίκη. Ὃταν ἀνακληθῇ ἀπό τήν ἐξορία τήν ἀκόλουθη χρονιά, μέ τίς φροντίδες τοῦ Τ. Ἀννίου Μίλωνα (γιά νά τόν ὑποστηρίξει ἀργότερα ἐκφώνησε στό δικαστήριο τό λόγο του pro Milone, γιατί ὁ Μίλων κατηγορήθηκε ὅτι σκότωσε τόν Κλώδιο) καί μέ τή βοήθεια τοῦ Πομπηίου ἀνάλαβε, ὅταν γύρισε θριαμβευτικά στή Ρώμη, νά ὑπερασπίσει τήν Πολιτεία μέ εἰδικά συγγράμματα.

Γι' αὐτόν ἀκριβῶς τό λόγο ἀποφάσισε νά ἀσχοληθεῖ μέ τή συγγραφή τοῦ ἔργου του γιά τήν Πολιτεία, πού τήν ὅλη του εἶχε ἀρχίσει νά συγκεντρώνει πολύ πιό πρίν. Κυρίως ἀσχολήθηκε μ' αὐτό στό κτῆμα του, στό Cumanum (στήν Κύμη τῆς Καμπανίας Cic. ad Q. fr. 3, 5, 1) καί στό Pompeianum (ἀπό τό 55 π.Χ.) ὕστερα ἀπό μελέτη τῶν ἀρχαίων παραδόσεων τῆς Ρώμης, χρησιμοποιώντας τά ἔργα καί τή σπουδαία βιβλιοθήκη τοῦ σοφοῦ Τερέντιου Οὐάρρωνα, τήν ἱστορία τοῦ Πολυβίου καί ὅ,τι εἶχε γράψει γιά τήν πολιτεία ὁ Πλάτων, πού τόν εἶχε σάν ἰδανικό πρότυπο, καί ὁ Ἀριστοτέλης. Ἰδιαίτερα θεωροῦσε τό ἔργο τά «Πολιτικά» καρπό μεγάλου κόπου καί δημιουργία πολύ μεγάλης σπουδαιότητος.

Τό ἔργο τέλος περιλήφθηκε σέ 6 βιβλία καί δημοσιεύτηκε 2-3 χρόνια πρίν ἀναχωρήσει στήν Κιλικία (51 π.Χ.) σέ ἐποχή πού ὁ Καίσαρας τελείωνε τήν κατάκτηση τῆς Γαλατίας.

Μέσα σ' ἀγῶνες καί πολιτικές ταραχές ἀπό τό φόβο ὅτι τό καθετί ἀπό στιγμή σέ στιγμή θά μπορούσε νά ἀνατραπεῖ, ὁ Κικέρων δέν ἔπαυε νά ἀνατρέχει στό ἐνδοξο παρελθόν τῆς Ρώμης, πού νοσταλγοῦσε πάντοτε, σέ σύγκριση μέ τό παρόν. Γιά τοῦτο ἀλληλογραφώντας μέ φίλους καί εὐγενεῖς ἐδειχνε τήν ἀγωνία του λέγοντας «*nullam iam esse rem publicam*» (Cic. ad Q. fr. 3, 5, 4). Στό βιβλίο τοῦτο φανέρεται νά σταθερή του πεποίθηση ὅτι ἡ ἐνδοξη Ρωμαϊκή Πολιτεία ἔπρεπε νά διασωθεῖ, γιατί ἀλλιώτικα θά παρέσυρε μαζί της στήν καταστροφή

τόν κόσμο όλόκληρο. (Cic. rep. 3, 34. Aug. cín. 22, 6). Τό ἔργο εἶναι ἀφιερωμένο στόν ἀδελφό του Κόϊντο ἢ σύμφωνα μέ ἄλλους, στό φίλο του τόν Ἀττικό.

Στήν ἀρχή ὁ Κικέρων σκεπτόταν νά διαιρέσει τό ἔργο του σέ 9 βιβλία, σέ ἰσάριθμους διαλόγους ἓνα γιά κάθε μέρα τῆς ἐνιάμερης ἑορταστικῆς ἀργίας (novendiales feriae = feriae latinae). "Ὅταν μάλιστα τέλειωσε τά δύο πρῶτα βιβλία τοῦ de re publica στόν Τουσκουλανό, ἀνάγνωσε αὐτά στό φίλο του Γναῖο Σαλλούστιο, πού εἶχε γράψει γιά τίς διδασκαλίες τοῦ φιλοσόφου Ἑμπεδοκλῆ· (δέν πρόκειται γιά τόν Ἱστορικό Σαλλούστιο). Ὁ φίλος του αὐτός τόν συμβούλευσε ὅτι στό ἔργο του πρέπει νά ἀντικαταστήσει τό διάλογο μέ τό λόγο τοῦ ἴδιου τοῦ Κικέρωνα, ἄντρα ὑπατικοῦ μέ μεγάλο πολιτικό κύρος καί μεγάλη πείρα στά κοινά (Cic. ad Q. fr. 3, 5, 1 ἐξ.).

Ὁ Κικέρων στήν ἀρχή φάνηκε πῶς δεχόταν τή συμβουλή τοῦ φίλου του, τελικά ὅμως δέν ἄλλαξε ριζικά τό ἀρχικό σχέδιο, μόνο πού τροποποίησε κάπως τήν ἀρχική διάταξη τῆς ὕλης καί περιορίσε ἔτσι τά 9 βιβλία σέ 6· γι' αὐτά καταναλώθηκαν συνολικά 3 ἀπό τίς γιορτάσιμες μέρες, δηλ. μιὰ μέρα γιά τό περιεχόμενο δύο βιβλίων.

Στό ἔργο τοῦτο ὑποστηρίζεται ὅτι τό Ρωμαϊκό πολίτευμα (res publica) εἶναι τό καλύτερο ἀπ' ὅλα, γιατί ἀποδείχτηκε ἡ πιό τέλεια μορφή διακυβερνήσεως τοῦ κράτους μέ τή θαυμαστή συνένωση τῆς βασιλείας, τῆς ἀριστοκρατίας καί τῆς δημοκρατίας (δηλ. τῆς ἐξουσίας τῶν ἀρχόντων, τῶν ὑπάτων, τῆς συγκλήτου καί τοῦ λαοῦ). Καί αὐτό γιατί τό κάθε πολίτευμα μόνο του εἶναι ἐπικίνδυνο· ἡ βασιλεία καταλήγει στήν ἀπόλυτη δεσποτεία (τυραννία), ἡ ἀριστοκρατία στόν κομματισμό (στήν ὀλιγαρχία), ἡ δημοκρατία στήν ἀναρχία (λαοκρατία). Τελικά κανένα ἀπό αὐτά δέν εἶναι βιώσιμο γιά πολύ, γιατί ἀντιπροσωπεύει μιὰ μερίδα, πού οἱ δύο ἄλλες συνασπίζονται κάθε φορά γιά νά τήν ἀνατρέψουν. Ὁ Κικέρων ἔτσι καί ὁ ἴδιος προτιμᾷ τό μεικτό πολίτευμα, πού ἀπό παλιά δοκιμάστηκε καί παρέχει σ' ἓνα μονάχα ἄρχοντα τήν ἀνώτατη ἐξουσία, ἀλλά καί στούς πιό προικισμένους πολίτες ἀρκετό μέρος ἀπ' αὐτή, χωρίς ὅμως καί νά ἀρνεῖται στό λαό τήν ἐλευθερία καί τό δικαίωμα νά ἐπεμβαίνει στή διαχείριση τῶν δημόσιων ὑποθέσεων.

Τό εἶδος τοῦτο τοῦ μεικτοῦ πολιτεύματος θεμέλιωσε ὁ Πλάτων, ἀνέπτυξε ὁ Δικαίαρχος, παράλαβε ὁ Πολύβιος καί συμπλήρωσε ὁ Στωϊ-

κός Παναίτιος για να τό δεχτεί τελικά ο Κικέρων (πρβλ. Cic. rep. βιβλ. II και III).

Στό πρώτο βιβλίο υποστηρίζεται ή ένωση τών τριών πολιτευμάτων και τό καθήκον τών Ρωμαίων να καλλιεργούν τήν ήθική και να ασκούν τήν πολιτική. Στό δεύτερο βιβλίο γίνεται δεκτό ως τό καλύτερο πολίτευμα τό Ρωμαϊκό και γίνεται ή ιστορική του ανάπτυξη σύμφωνα μέ τόν Πολύβιο. Στό τρίτο βιβλίο (πού περίληψή του δίνει ο ιερός Αύγουστίνος) ως απαραίτητη βάση τής πολιτείας θεωρείται ή δικαιοσύνη. Στό τέταρτο γίνεται λόγος για τίς έθικές κατευθύνσεις και τήν άγωγή. Στό πέμπτο βιβλίο ο Κικέρων καινοτομεί, γιατί ασχολείται μέ τόν ήγέτη τής πολιτείας (*princeps civitatis, rectores, rector patriae, rector rerum publicarum, moderator rei publicae*), πού για να διατηρήσει τό μεικτό πολίτευμα οφείλει να έξυπηρετεί τήν πολιτεία και να μήν ικανοποιεί τίς έπιθυμίες του καθενός πολίτη, αλλά να συγκεντρώνει τήν έμπιστοσύνη όλων τών πολιτών. Σάν παράδειγμα έλαβε τό πολίτευμα τών 'Αθηνών και άντρες, όπως ο Σόλων και ο Περικλής· γενικά είχε υπ' όψη του τήν «'Αθηναίων Πολιτεία» του 'Αριστοτέλη. 'Από τό έκτο βιβλίο διασώθηκε ο έπίλογος, δηλ. τό άποκαλυπτικό όνειρο του Σχιπίωνα του νεώτερου. (Κόιταζε σελ. 104. 106 έξ.).

β) Σπουδαιότητα του έργου.

'Ο Κικέρων θεωρεί, και πολύ σωστά, τό έργο του «de re publica» έγγύηση κι ασφάλεια στους πολίτες για τήν καλή του συμπεριφορά, όπως έδειξε λίγο άργότερα, όταν σαν άνθύπατος διοίκησε τήν Κιλικία (51 π.Χ.). 'Εδειξε πραγματικά ότι ή άρετή, πού δέν άρκει να τήν έχει κάποιος ως έπιστήμονας, πρέπει να φαίνεται στην πράξη. Τά αξιώματα τών στρατηγών και τών αρχόντων είναι καθήκοντα, πού οφείλουν να εκπληρώσουν, κι όχι άγαθά πού τά κυνηγούν για τό δικό τους συμφέρον και τή φιλοδοξία τους.

'Ο Κικέρων για να συντάξει τό έργο του ώφελήθηκε από τά συγγράμματα τών 'Ελλήνων φιλοσόφων και ιδίως του Πλάτωνα και 'Αριστοτέλη, τόσο όμως και έτσι, ώστε και ο σκοπός του να μή βλάπτεται και να μήν παραγνωρίζονται οι Ρωμαϊκές άρχές. Στό έργο του συνενώνει τίς άφηρημένες θεωρίες του Πλάτωνα μέ τίς θετικότερες άντιλήψεις του 'Αριστοτέλη και του ιστορικού Πολυβίου.

Ὁ Πλάτων στήν Πολιτεία του εἶχε στό νοῦ του μιά κυριολεκτικά ἰδανική πολιτεία, ἐνῶ ὁ Κικέρων περιγράφει τή ρωμαϊκή πολιτεία ὡς φυσική ἀκτινοβολία δικαιοσύνης καί σοφίας. Ἔτσι δείχνοντας τή ρωμαϊκή πολιτεία καί στή γέννησή της καί στήν πρόοδό της καί στήν ὁλοκληρώσή της ὑπηρετεῖ τό σκοπό του καλύτερα ἀπό ὅτι, ἂν φανταζόταν μιά πολιτεία, ὅπως ὁ Πλατωνικός Σωκράτης. Καί ὁ ἴδιος ὁ Κικέρων ἀναφέρει ὅτι ὁ Πλάτων περιέγραψε μιά ἰδανική πολιτεία, ἐνῶ αὐτός στηρίχτηκε πάνω σέ μιά πραγματική καί γεμάτη μεγαλεῖο Ρωμαϊκή (πολιτεία)· σ' αὐτή φαίνονται καθαρά οἱ πολιτειακές ἀρχές πού καί ὁ Πλάτων ὁραματίστηκε· ὅμως ὁ Κικέρων τίς ὁραματίστηκε ἔτσι, ὥστε νά εἶναι ἐκδηλῆ ἡ ἀφορμή καί ἡ αἰτία τοῦ κάθε καλοῦ ἢ κακοῦ, πού συμβαίνει σ' αὐτή.

Ἐκεῖνο πού παίρνει ὁ Κικέρων ἀπό τόν Πλάτωνα εἶναι οἱ ἰδέες του γιά τή φύση τοῦ ἀνθρώπου καί τῆς ἀνθρώπινης ψυχῆς, ὅπως π.χ. ἡ διδασκαλία του γιά τήν ἀθανασία τῆς ψυχῆς, πού ἀναφέρεται στό *Somnium Scipionis*. Ὁ Κικέρων ἀπό τήν ἐλληνική σοφία δέχτηκε μόνάχα τίς αἰώνιες καί καθολικές ἀρχές τῆς πολιτικῆς καί τῆς ἠθικῆς. Γιά τοῦτο τιμοῦσαν τά βιβλία του γιά τήν πολιτεία, ἐπειδὴ εἶχαν σπουδαῖο καί ἀρεστό σ' ὅλους περιεχόμενο. Στίς ἀρχές αὐτές πρόσθεσε τό κύρος καί τήν αὐθεντία τοῦ ἄντρα, τή ρητορική του δεινότητα, τήν ἀνιδιοτέλεια, τήν τιμιότητα καί τή θαυμαστή φιλοπατρία, γιά τήν ὁποία ὁ Πλούταρχος διηγεῖται (β. Κικ. 49) τά ἑξῆς : « *Πυνθάνομαι δὲ Καίσαρα (δηλ. τόν Αὐγουστο) χρόνοις πολλοῖς ὕστερον εἰσελθεῖν πρὸς ἓνα τῶν θυγατριδῶν· τὸν δὲ βιβλίον ἔχοντα Κικέρωνος ἐν ταῖς χερσὶν ἐκπλαγέντα, τῷ ἱματίῳ περικαλύπτειν· ἰδόντα δὲ Καίσαρα λαβεῖν καὶ διελθεῖν ἐστῶτα μέρος πολὺ τοῦ βιβλίου, πάλιν δ' ἀποδιδόντα τῷ μειρακίῳ φάναι : « Λόγιος ἀνὴρ, ὦ παῖ, λόγιος καὶ φιλόπατρις ».*

γ) Τύχη τοῦ ἔργου.

Τό φιλοσοφικό καί πολιτικό τοῦτο βιβλίον πού τόν πρῶτον αἰῶνα μ.Χ. λησμονήθηκε, ἔπειτα ὅμως ἀπὸ πολλοὺς αἰῶνες θαυμάστηκε, εἶχε τελικά τή μεγάλη ἀτυχία νά χαθεῖ· μόλις στίς ἀρχές τοῦ 19ου αἰῶνα βρέθηκε ξανά, ὅχι ὅμως ἀκέραιο (περισσότερο περίπου ἀπὸ τό 1/3 τοῦ συνόλου).

Οἱ παλαιοὶ Σενέκας, Πλίνιος ὁ Πρεσβύτερος, Σουητώνιος, Φρόντων καὶ Αὐλὸς Γέλλιος νύξεις μόνο κάνουν γι' αὐτό καὶ σπάνια ἀναφέρουν, γιὰ τὴ γλώσσα μόνο, ὀρισμένα κομμάτια του. Στούς μετέπειτα χρόνους ὕστερα ἀπὸ τοὺς δύο αἰῶνες τῆς Αὐτοκρατορίας, λένε ὅτι ὁ Ἀλέξανδρος Σεβῆρος (αὐτοκράτορας 222 - 235 μ.Χ.) μελετοῦσε, παράλληλα μὲ τὸ Βιργίλιο, τὸν Ὀράτιο, τὴν Πολιτεία τοῦ Πλάτωνα καὶ τοὺς διαλόγους τῶν ἔργων τοῦ Κικέρωνα de re publica καὶ de officiis (γιὰ τὰ καθήκοντα). Ἐπειτα καὶ ὁ ἴδιος ὁ ἱερός Αὐγουστίνος μελέτησε τοῦτο καὶ τὸ μιμήθηκε στὸ ἔργο του de civitate Dei. Αὐτὸ ὅμως εἶναι ἐξαίρεση·μποροῦμε γενικά νά ποῦμε ὅτι τὸ de re publica στοὺς χρόνους τῆς Αὐτοκρατορίας καὶ τῆς διαφθορᾶς δὲν εἶχε τὴν πρώτη σπουδαιότητα. Γιὰ τίς ἀρχές ὅμως αὐτοῦ ἐνδιαφερόταν ὁ χριστιανισμός, πού μὲ τὸ Λακτάντιο καὶ ἰδίως τὸν ἱερό Αὐγουστίνο μιμεῖται ἢ αντιγράφει κομμάτια του. Ἐπίσης οἱ γραμματικοὶ Nonius (Marcellus) καὶ κυρίως ὁ (Aurelius Ambrosius Theodosius) Macrobius ἀναφέρουν κομμάτια ἢ τὸ σχολιάζουν ἐκτεταμένα. Τέλος ὁ Boethius (480 - 524 μ.Χ.), ὁ γραμματικός Priscianus καὶ αὐτός ὁ Isidōrus, ἐπίσκοπος τῆς Σεβίλλης (περ. 560 - 636 μ.Χ.) εἶχαν ἀκόμη στὰ χέρια τοὺς τὸ «περὶ πολιτείας» ἔργο τοῦ Κικέρωνα, ὅπως καὶ ὅλοι οἱ λόγιοι τῶν χρόνων ἐκείνων.

Ἀργότερα ὅμως χάθηκαν τὰ ἔχνη του, γιατί τὸ βιβλίο αὐτό, ὅπως καὶ τόσα ἄλλα ἔπεσαν σὲ χέρια ἀνθρώπων πού δὲν μποροῦσαν νά καταλάβουν τὴν ἀξία καὶ τὴ σημασία του.

Στούς χρόνους τῆς Ἀναγεννήσεως ὁ Ἑλληνας μοναχὸς Μάξιμος Πλανούδης ἀπὸ τὴ Νικομήδεια τοῦ Βυζαντίου (περ. 1260 - 1310) μετέφρασε τὸν ἐπίλογο (Somnium Scipionis) πού εἶχε ἀποσπασθεῖ ἀπὸ καιρὸ ἀπὸ ὅλο τὸ ἔργο, γιὰ τὴν ἀνεύρεση τοῦ ὁποίου κάθε ἐλπίδα πιά εἶχε χαθεῖ. Παρ' ὅλα ὅμως αὐτά, τὸ σύγγραμμα αὐτό δὲ χάθηκε ὁλοκληρωτικά· ἡ τύχη βοήθησε τὸ βιβλιοθηκάριο τῆς Βατικανῆς βιβλιοθήκης, τὸ μετέπειτα Καρδινάλιο Angelo Mai (1782 - 1854), νά ἀνακαλύψει ἕναν κώδικα, πού περιεῖχε ἀποσπάσματα τῶν 5 πρώτων βιβλίων σχεδὸν ἐκτενῆ.

Ὁ κώδικας αὐτός μεταφέρθηκε ἀπὸ κάποιον μοναστήρι τῆς Ἰταλίας στὴ βιβλιοθήκη τοῦ Βατικανοῦ (ἀρ. 5757 τοῦ IV αἰῶνα) μὲ πολλὰς ὅμως περικοπές. Τὸ κείμενο πού δημοσιεύτηκε γιὰ πρώτη φορά ἀπὸ τὸ Mai (1822) εἶχε πολλὰ χάσματα, μὲ μεταγενέστερες ὅμως ἐργασίες

βελτιώθηκε πολύ. Σ' αυτό προστέθηκαν και άλλα αποσπάσματα και κυρίως τό *Somnium Scipionis*. Έτσι από τό έργο *de re publica* σώζεται τό μεγαλύτερο μέρος του πρώτου βιβλίου, σημαντικό μέρος του δεύτερου και αξιόλογα αποσπάσματα από τό τρίτο, τό τέταρτο όμως και πέμπτο βιβλίο παραμένουν σχεδόν άγνωστα. Από τό έκτο και τελευταίο σώθηκε μονάχα ό θαυμαστός έπίλογος (*Somnium Scipionis*).

δ) Τά πρόσωπα του έργου.

Τά πρόσωπα του διαλόγου (129 π.Χ.), τά όποια σέ αντίθεση μέ τά πρόσωπα των Πλατωνικών διαλόγων δέν είναι σύγχρονα, τά άπαριθμεί στο έργο του περί Πολιτείας : *de re publica* (*de optimo statu civitatis et de optimo cive*) ό ίδιος ό Κικέρων στις έπιστολές του. Αυτά δέ είναι οι έξής άντρες από τον κύκλο των Σκιπιώνων.

Ό 'Αφρικανός ό Νεώτερος, τό κυριότερο πρόσωπο, ό Φίλων (L. Furius Philo), ύπατος τό 136 π.Χ. από τους πιό μορφωμένους των χρόνων του, έμπειρος στά άστρονομικά, πολύ φίλος του Σκιπίωνα και του Λαίλιου, ό Λαίλιος, ό Μάνιος Μανίλιος (M. Manilius), ύπατος τό 149 π.Χ. (στό 5ο βιβλίο του έργου). Σ' αυτούς πρέπει νά προστεθούν ως άκροατές τέσσερις σπουδαίοι νέοι (ό Q. Aelius Tubero, ό P. Rutilius Rufus και οι δύο γαμπροί του Λαίλιου Q. Mucius Scaevola augur και C. Fannius που διακρίνονταν είτε για πολιτικότητα και ρητορεία, όπως ό πρώτος, είτε για ιστορικότητα, όπως ό δεύτερος, συγγραφείς Χρονικών της εποχής του).

Στό τέλος του τρίτου βιβλίου παρουσιάζεται νά παίρνει μέρος και ό Μόμμιος (Spurius Mummius), άδερφός του πορθητή της Κορίνθου Λεύκιου Μόμμιου. Ιδιαίτερα στό όνειρο παίρνουν μέρος :

1) Ό L. Aemilius Paulus Macedonicus (Παύλος Αιμίλιος ό Μακεδονικός) από τό αρχαιότατο γένος των Πατρικίων Αιμιλίων, νικητής του Περσέα κοντά στην Πύδνα (168 π.Χ.), γιός του Παύλου που πέθανε στις Κάννες και πατέρας του Πόπλιου, που έξαιτίας της υιοθεσίας ονομάστηκε Σκιπίων 'Αφρικανός ό νεώτερος. Ήταν, σύμφωνα μέ τους Λατίνους συγγραφείς, γνήσιος Ρωμαίος και φίλος των Έλλήνων.

2) Ό P. Cornelius Scipio Aemilianus (Π. Κορνήλιος Σκιπίων Αιμιλιανός) που έπονομάστηκε Africanus (Minor) και Numantinus. Γεννήθηκε τό 185/184 π.Χ. Ήταν δευτερότοκος γιός του L. Aemilius

Paulus τοῦ Μακεδονικοῦ καί τῆς πρώτης γυναίκας του Papiria. Ἔγινε μέλος τῆς οἰκογένειας τῶν Σκιπίωνων, ὅταν υἱοθετήθηκε ἀπὸ τὸν Π. Κορνήλιο Σκιπίωνα, πρεσβύτερο γιό τοῦ Σκιπίωνα τοῦ Ἀφρικανοῦ (τοῦ Πρεσβύτερου), ποῦ πέθανε τὸ 183 π.Χ. Εἶχε δασκάλους τὸν ἱστορικό Πολύβιο καί τὸ φιλόσοφο Μητροδῶρο. Ἦταν ἔμπειρος πολὺ στὰ ἑλληνικά καί ρωμαϊκά γράμματα, φίλος τοῦ Στωικοῦ Παναίτιου καί τῶν πιὸ μορφωμένων ἀντρῶν τῆς ἐποχῆς του (τοῦ κωμικοῦ ποιητῆ Τερέντιου, τοῦ Ἀκχίου, τοῦ Λουλίλιου), καθὼς καί τῶν προσώπων τοῦ διαλόγου στό ἔργο τοῦ Κικέρωνα *de re publica*.

Ἐπαινεῖται ἀπ' αὐτόν, ὅπως μαρτυροῦν μερικά ἀποσπάσματα, ποῦ διασώθηκαν, ὡς ἱκανὸς ρήτορας. Χρημάτισε ὑπάτος τὸ 147 π.Χ. σέ ἡλικία μόλις 37 χρόνων, ἀφοῦ τερμάτισε τὸν τρίτο (Γ') Καρχηδονιακὸ πόλεμο καί πάλι γιὰ δευτέρη φορά ὑπάτος τὸ 134 π.Χ. Θριάμβευσε τὸ 133 π.Χ. ἀπὸ τὸν πόλεμο κατὰ τῆς Νουμιδίας. Γιὰ μερικά χρόνια εἶχε ἀπομακρυνθεῖ ἀπὸ τῆ Ρώμης, γύρισε ὅμως στὴν ἐπανάσταση τοῦ Τιβέριου Γράκχου. Ὡς πολιτικός εἶχε ἀριστοκρατικές ἀρχές. Τὸν σκότωσαν τὸ 129 π.Χ. σέ ἡλικία 56 περίπου ἐτῶν. Γιὰ τὴ δολοφονία του κατηγορήθηκε τὸ δημοκρατικὸ κόμμα, γιατί σ' αὐτὸ εἶχε ἀντιταχθεῖ στίς ταραχές τῶν Γράκχων, ὅπως καί ἡ γυναίκα του Σεμπρωνία, ἀδερφή τῶν Γράκχων, χωρὶς ὅμως ἀποδείξεις. (Θαυμάσια εἰκόνα του παρέχει ὁ Πολύβιος 32, 8 - 16).

3. Ὁ C. Laelius (Γάιος Λαίλιος), γιὸς τοῦ Γ. Λαίλιου, ὑπάτου (190 π.Χ.) φίλος τοῦ Σκιπίωνα Αἰμιλιανοῦ. Γεννήθηκε τὸ 186 π.Χ. Χρημάτισε ταμίας τὸ 151 π.Χ., πραιτορας τὸ 145 π.Χ., ὑπάτος τὸ 140 π.Χ. μαζί μέ τὸν Q. Servilius Caepio. Ἐπιδόθηκε στίς φιλοσοφικές καί φιλογοιχικές μελέτες· γι' αὐτὸ καί ὀνομάστηκε Sapiens. Διακρίθηκε πολὺ ὡς ρήτορας. Ἰδιαίτερα εἶναι γνωστός ἀπὸ τὸ ὁμώνυμο ἔργο τοῦ Κικέρωνα (*Laelius sive de amicitia*), ὅπου εἶναι τὸ κύριο πρόσωπο τοῦ διαλόγου.

4. Ὁ Masinissa (Μασσανάσης) βασιλιάς τῆς ἀνατολικῆς Νουμιδίας (τοῦ τωρινοῦ Ἀλγερίου), γιὸς τοῦ Γάλα, πατέρας τοῦ Μικίψα καί πάππος τοῦ Ἰουγούρθα (περ. 240-148 π.Χ.). Ἦταν ἀντίπαλος τοῦ βασιλιά Σύφακου, ἐχθρὸς τῶν Ρωμαίων καί φίλος τῶν Καρχηδονίων στό δεύτερο Καρχηδονιακὸ πόλεμο. Ἐπειτα, ἐξαιτίας τῶν καλῶν τρόπων τοῦ Σκιπίωνα, μεταπήδησε στοὺς Ρωμαίους, σάν πιστὸς φίλος καί σύμμαχος, διατηρώντας πάντοτε μαζί τους ἰδιαίτερη φιλία καί ἀγάπη.

καί μάλιστα μέ τήν οἰκογένεια τῶν Σκιπιώνων (πρβλ. *Somn. Scip. 1: familiae nostrae amicitissimum*). "Όταν πέθανε ὁ Μασσανάσης ἄφησε ἐκτελεστή τῆς διαθήκης τό Σκιπίωνα Ἀφρικανό τό Νεώτερο.

ε) Εἰσαγωγή στό *Somnium Scipionis*.

Καί ὁ ἐπίλογος αὐτός τοῦ ἔργου συντάχθηκε μέ τό τεχνικό ὑπόδειγμα τοῦ Πλάτωνα (Πολιτ. X, 614 B), πού τόν μιμήθηκε στήν ἐπινόηση, μέ κάποια ὅμως παραλλαγή. Ὁ Σωκράτης δηλ. γιά νά ὑποστηρίξει ὅτι στήν ἄλλη ζωή ἀνάλογες ποινές καί ἀμοιβές περιμένουν τοὺς κακοὺς καί τοὺς ἐνάρετους, διηγεῖται γιά τόν "Ηρα τόν Ἀρμένιο, κατά τό γένος Πάμφυλο. Αὐτός σκοτώθηκε στόν πόλεμο. Τή δέκατη μέρα, ἀφ' ὅτου εἶχε σκοτωθεῖ, σήκωσαν τό νεκρό, γιά νά τόν θάψουν μετά δυό μέρες. "Όμως στή φωτιά πού βρισκόταν ξανάζησε καί διηγεῖται, ὅσα εἶδε τίς 12 αὐτές μέρες στόν ἄλλο κόσμο. Αὐτή τή διήγηση ὁ Κικέρων τήν ἀντικατέστησε μ' ἓνα ὄνειρο, πού εἶδε τό κύριο πρόσωπο τοῦ διαλόγου, ὁ Σκιπίων, Ἀφρικανός ὁ Νεώτερος, ὅταν φιλοξενήθηκε στό Μασσανάση. Αὐτό ἔκανε ὁ Κικέρων γιά ψυχολογικούς κυρίως λόγους καί τό παρουσιάζει στό τέλος τοῦ βου βιβλίου. Πρβλ. καί τό ὄνειρο τοῦ Ἀπόκοπου, στιχοῦργημα ἀπό 558 στίχους τοῦ Κρητικοῦ Μπεργαδῆ, στίς ἀρχές τοῦ 16ου αἰώνα, πολλές φορές τυπωμένο στή Βενετία. Ἐκδόθηκε ἀπό τό Legrand δυό φορές : (Coll. de Monuments ἀριθμ. 9, 1870, καί Biblioth. grecque vulg. II 1881).

Τό λόγο πού ἀνάγκασε τόν Κικέρωνα στό τέλος ἑνός πολιτικοῦ ἔργου νά μιλήσει γιά τήν ἀθανασία τῆς ψυχῆς, ἐξηγεῖ ὁ Μακρόβιος (*Somn. 1, 4, 2*) λέγοντας τά ἐξῆς : "Όταν ὁ Λαίλιος δυσανασχετοῦσε (στό ἔργο τοῦ Κικέρωνα γιά τήν πολιτεία), γιατί δέν εἶχαν κάνει δημόσια ἀνδριάντα, γιά νά τιμήσουν τό Σκιπίωνα Νασιικά, πού σκότωσε τό 133 π.Χ. τόν τύραννο (Τιβ. Γράκχο), ἀπάντησε ἀνάμεσα στ' ἄλλα καί τά ἐξῆς : «ἀλλά ἂν καί ἡ συνείδηση αὐτή τῶν καλῶν πράξεων τοὺς εἶναι ἡ πιό μεγάλη ἀμοιβή, ὅμως ἡ θεία αὐτή ἀρετή ἐπιθυμεῖ ὄχι ἀνδριάντες (χάλκινους) στερεωμένους σέ μολυβένιες βάσεις, οὔτε θριάμβους μέ δάφνες, πού εἶναι προορισμένες νά ξεραθοῦν (μαραθοῦν), ἀλλά περισσότερο σταθερά καί πιό ζωντανά εἶδη ἀμοιβῶν. Ποιά εἶναι ἐπιτέλους αὐτά τά εἶδη; ρώτησε ὁ Λαίλιος. Τότε ὁ Σκιπίων εἶπε : «Ἀκοῦστε με, ἐπειδή τρεῖς μέρες πιά ἀναπαυόμαστε γιά τή γιορτή».

Μέ τέτοια λόγια ἀρχίζει ἐδῶ τήν ἀφήγηση τοῦ ὄνειρου (καί ὅχι ὅπως γίνεται στόν Πλάτωνα μέ μύθο) δείχνοντας ὅτι οἱ σταθερότερες καί διαρκέστερες ἀμοιβές στόν οὐρανό, ὅπως κι ὁ ἴδιος ἀντιλήφθηκε, περιμένουν τοὺς ἠάρετους πολιτικούς ἡγέτες, πού ἐξυπηρέτησαν τήν πατρίδα καί τό κοινό καλό.

Μολονότι χάθηκε ἓνα μέρος ἀπό τά προηγούμενα βιβλία, τό *Somnium Scipionis* διατηρήθηκε ἀκέραιο. Μ' αὐτό ἀσχολήθηκαν διάφοροι καί ἰδίως ὁ λόγιος συγγραφέας Μακρόβιος, ἀνθύπατος τῆς Ἀφρικῆς τό 410 μ.Χ., πού τό ὑπομνημάτισε (στis ἀρχές τοῦ 5ου αἰῶνα μ.Χ.) σέ δύο βιβλία πού σώζονται καί πού περιέχουν διάφορες μαθηματικές καί ἀστρονομικές παρατηρήσεις καθῶς καί νεοπλατωνικές θεωρίες.

Cum in Africam venissem M'. Manilio consuli ad quartam I § 1 (9)
 legionem tribunus, ut scitis, militum, nihil mihi fuit potius, quam
 ut Masinissam convenirem regem, familiae nostrae iustis de cau-
 sis amicissimum. Ad quem ut veni, complexus me senex conlacri-
 mavit aliquantoque post suspexit ad caelum et: Grates, inquit,
 tibi ago, summe Sol, vobisque, reliqui Caelites, quod, ante quam
 ex hac vita migro, conspicio in meo regno et his tectis P. Corne-
 lium Scipionem, cuius ego nomine ipso recreor; itaque numquam
 ex animo meo descendit illius optimi atque invictissimi viri memo-
 ria. Deinde ego illum de suo regno, ille me de nostra re publica
 percontatus est, multisque verbis ultro citroque habitis ille nobis
 consumptus est dies.

Post autem apparatu regio accepti sermonem in multam noc- I § 2 (10)
 tem produximus, cum senex nihil nisi de Africano loqueretur
 omniaque eius non facta solum, sed etiam dicta meminisset.
 Deinde, ut cubitum discessimus, me et de via fessum, et qui ad
 multam noctem vigilassem, artior quam solebat somnus comple-
 xus est. Hic mihi (credo equidem ex hoc, quod eramus locuti;
 fit enim fere, ut cogitationes sermonesque nostri pariant aliquid
 in somno tale, quale de Homero scribit Ennius, de quo videlicet
 saepissime vigilans solebat cogitare et loqui) Africanus se osten-
 dit ea forma, quae mihi ex imagine eius quam ex ipso erat notior;
 quem ubi agnovi, equidem cohorrui, sed ille: Ades, inquit, animo
 et omitte timorem, Scipio, et, quae dicam, trade memoriae.

Videsne illam urbem, quae parere populo Romano coacta II § 3 (11)
 per me renovat pristina bella nec potest quiescere? (ostendebat
 autem Karthaginem de excelso et pleno stellarum illustri et claro
 quodam loco) ad quam tu oppugnandam nunc venis paene miles.

* Σύμφωνα με τή στερεότυπη έκδοση τοῦ C. F. Müller, Lips. (Teubner).

Hanc hoc biennio consul evertes, eritque cognomen id tibi per te partum, quod habes adhuc a nobis hereditarium. Cum autem Karthaginem deleveris, triumphum egeris censorque fueris et obieris legatus Aegyptum, Syriam, Asiam, Graeciam, deligere iterum consul absens bellumque maximum conficies, Numan-tiam excindes. Sed cum eris curru in Capitolium invectus, offendes rem publicam consiliis perturbatam nepotis mei.

II § 4 (12) Hic tu, Africane, ostendas oportebit patriae lumen animi, ingenii consiliiue tui. Sed eius temporis ancipitem video quasi factorum viam. Nam cum aetas tua septenos octiens solis anfractus reditusque converterit, duoque ii numeri, quorum uterque plenus alter altera de causa habetur, circuitu naturali summam tibi fatalem confecerint, in te unum atque in tuum nomen se tota convertet civitas, te senatus, te omnes boni, te socii, te Latini intuebuntur, tu eris unus, in quo nitatur civitatis salus, ac, ne multa, dictator rem publicam constituas oportet, si impias propinquorum manus effugeris. Hic cum exclamasset Laelius ingemuissentque vehementius ceteri, leniter arridens Scipio: St! quaeso, inquit, ne me e somno excitetis, et parumper audite cetera.

III § 5 (13) Sed quo sis, Africane, alacrior ad tutandam rem publicam, sic habeto: omnibus, qui patriam conservaverint, adiuverint, auxerint, certum esse in caelo definitum locum, ubi beati aevo sempiterno fruuntur; nihil est enim illi principi deo, qui omnem mundum regit, quod quidem in terris fiat, acceptius quam concilia coetusque hominum iure sociati, quae civitates appellantur; harum rectores et conservatores hinc profecti huc revertuntur.

III § 6 (14) Hic ego, etsi eram perterritus non tam mortis metu quam insidiarum a meis, quaesivi tamen, viveretne ipse et Paulus pater et alii, quos nos extinctos arbitraremur. Immo vero, inquit, hi vivunt, qui e corporum vinculis tamquam e carcere evolaverunt, vestra vero, quae dicitur, vita mors est. Quin tu aspicias ad te venientem Paulum patrem? Quem ut vidi, equidem vim lacri-

marum profudi, ille autem me complexus atque osculans flere prohibebat.

Atque ego ut primum fletu represso loqui posse coepi, Quae- III § 7 (15)
so, inquam, pater sanctissime atque optime, quoniam haec est
vita, ut Africanum audio dicere, quid moror in terris? quin huc
ad vos venire propero? Non est ita, inquit ille. Nisi enim deus
is, cuius hoc templum est omne, quod conspicias, istis te corporis
custodiis liberaverit, huc aditus patere non potest. Homines
enim sunt hac lege generati, qui tuerentur illum globum, quem
in hoc templo medium vides, quae terra dicitur, iisque animus
datus est ex illis sempiternis ignibus, quae sidera et stellas voca-
tis, quae globosae et rotundae, divinis animatae mentibus, circu-
los suos orbesque conficiunt celeritate mirabili. Quare et tibi,
Publi, et piis omnibus retinendus animus est in custodia corporis
nec iniussu eius, a quo ille est vobis datus, ex hominum vita mi-
grandum est, ne munus humanum adsignatum a deo defugisse vi-
deamini.

Sed sic, Scipio, ut avus hic tuus, ut ego, qui te genui, iusti- III § 8 (16)
tiam cole et pietatem, quae cum magna in parentibus et propin-
quis, tum in patria maxima est; ea vita via est in caelum et in
hunc coetum eorum, qui iam vixerunt et corpore laxati illum
incolunt locum, quem vides, (erat autem is splendidissimo can-
dore inter flammās circus elucens) quem vos, ut a Graiis acce-
pistis, orbem lacteum nuncupatis; ex quo omnia mihi contem-
planti praeclara cetera et mirabilia videbantur. Erant autem eae
stellae, quas numquam ex hoc loco vidimus, et eae magnitudines
omnium, quas esse numquam suspicati sumus, ex quibus erat
ea minima, quae ultima a caelo, citima a terris luce lucebat aliena.
Stellarum autem globi terrae magnitudinem facile vincebant.
Iam ipsa terra ita mihi parva visa est, ut me imperii nostri, quo
quasi punctum eius attingimus, paeniteret.

Quam cum magis intuerer, Quaesio, inquit Africanus, quous- IV § 9 (17)
que humi defixa tua mens erit? Nonne aspicias, quae in templa

veneris ? Novem tibi orbibus vel potius globis conexa sunt omnia, quorum unus est caelestis, extumus, qui reliquos omnes complectitur, summus ipse deus arcens et continens ceteros ; in quo sunt infixi illi, qui volvuntur, stellarum cursus sempiterni ; cui subiecti sunt septem, qui versantur retro contrario motu atque caelum ; ex quibus unum globum possidet illa, quam in terris Saturniam nominant. Deinde est hominum generi prosperus et salutaris ille fulgor, qui dicitur Iovis ; tum rutilus horribilisque terris, quem Martium dicitis ; deinde subter mediam fere regionem sol obtinet, dux et princeps et moderator luminum reliquorum, mens mundi et temperatio, tanta magnitudine, ut cuncta sua luce lustret et compleat. Hunc ut comites consequuntur Veneris alter, alter Mercurii cursus, in infimoque orbe luna radiis solis accensa convertitur. Infra autem iam nihil est nisi mortale et caducum praeter animos munere deorum hominum generi datos, supra lunam sunt aeterna omnia. Nam ea, quae est media et nona, tellus, neque movetur et infima est, et in eam feruntur omnia nutu suo pondera.

V § 10 (18) Quae cum intuerer stupens, ut me recepi, Quid ? hic, inquam, quis est, qui complet aures meas tantus et tam dulcis sonus ? Hic est, inquit, ille, qui intervallis disiunctus inparibus, sed tamen pro rata parte [ratione] distinctis impulsu et motu ipsorum orbium efficitur et acuta cum gravibus temperans varios aequaliter concentus efficit ; nec enim silentio tanti motus incitari possunt, et natura fert, ut extrema ex altera parte graviter, ex altera autem acute sonent. Quam ob causam summus ille caeli stellifer cursus, cuius conversio est concitatio, acuto et excitato movetur sono, gravissimo autem hic lunaris atque infimus ; nam terra nona immobilis manens una sede semper haeret complexa medium mundi locum. Illi autem octo cursus, in quibus eadem vis est duorum, septem efficiunt distinctos intervallis sonos, qui numerus rerum omnium fere nodus est ; quod docti homines nervis imitati atque cantibus aperuerunt sibi reditum in hunc locum, sicut alii, qui praestantibus ingeniis in vita humana divina studia coluerunt.

Hoc sonitu oppletæ aures hominum obsurduerunt; nec est V § 11 (19)
 ullus hebetior sensus in vobis, sicut, ubi Nilus ad illa, quæ Catadupa nominantur, præcipitat ex altissimis montibus, ea gens, quæ illum locum adcolit, propter magnitudinem sonitus sensu audiendi caret. Hic vero tantus est totius mundi incitatissima conversione sonitus, ut eum aures hominum capere non possint, sicut intueri solem adversum nequitis, eiusque radiis acies vestra sensusque vincitur. Hæc ego admirans referebam tamen oculos ad terram identidem.

Tum Africanus: Sentio, inquit, te sedem etiam nunc homi- VI § 12 (20)
 num ac domum contemplari; quæ si tibi parva, ut est, ita videtur, hæc caelestia semper spectato, illa humana contemno. Tu enim quam celebritatem sermonis hominum aut quam expetendam consequi gloriam potes? Vides habitari in terra raris et angustis in locis et in ipsis quasi maculis, ubi habitatur, vasta solitudines interiectas, eosque, qui incolunt terram, non modo interruptos ita esse, ut nihil inter ipsos ab aliis ad alios manare possit, sed partim obliquos, partim transversos, partim etiam adversos stare vobis; a quibus expectare gloriam certe nullam potestis.

Cernis autem eandem terram quasi quibusdam redimitam et VI § 13 (21)
 circumdatam cingulis, e quibus duos maxime inter se diversos et caeli verticibus ipsis ex utraque parte subnixos obriguisset pruina vides; medium autem illum et maximum solis ardore torreri. Duo sunt habitabiles, quorum australis ille, in quo qui insistent, adversa vobis urgent vestigia, nihil ad vestrum genus; hic autem alter subiectus aquiloni, quem incolitis, cerne quam tenui vos parte contingat. Omnis enim terra, quæ colitur a vobis, angustata verticibus, lateribus latior, parva quaedam insula est circumfusa illo mari, quod Atlanticum, quod magnum, quem Oceanum appellatis in terris, qui tamen tanto nomine quam sit parvus, vides.

Ex his ipsis cultis notisque terris num aut tuum aut cuius- VI § 14 (22)
 quam nostrum nomen vel Caucasum hunc, quem cernis, transcendere potuit vel illum Gangem tranare? Quis in reliquis ori-

entis aut obeuntis solis ultimis aut aquilonis austrive partibus tuum nomen audiet ? quibus amputatis cernis profecto quantis in angustiis vestra se gloria dilatari velit. Ipsi autem, qui de nobis loquuntur, quam loquentur diu ?

VII§15(23) Quin etiam si cupiat proles illa futurorum hominum deinceps laudes unius cuiusque nostrum a patribus acceptas posteris prodere, tamen propter eluviones exustionesque terrarum, quas accidere tempore certo necesse est, non modo [non] aeternam, sed ne diuturnam quidem gloriam adsequi possumus. Quid autem interest ab iis, qui postea nascentur, sermonem fore de te,

VII§16(24) cum ab iis nullus fuerit, qui ante nati sunt ? qui nec pauciores et certe meliores fuerunt viri, praesertim cum apud eos ipsos, a quibus audiri nomen nostrum potest, nemo unius anni memoriam consequi possit. Homines enim populariter annum tantum modo solis, id est unius astri, reditu metiuntur ; cum autem ad idem, unde semel profecta sunt, cuncta astra redierint eandemque totius caeli discriptionem longis intervallis rettulerint, tum ille vere vertens annus appellari potest ; in quo vix dicere audeo quam multa hominum saecula teneantur. Namque ut olim deficere sol hominibus extinguique visus est, cum Romuli animus haec ipsa in templa penetravit, quandoque ab eadem parte sol eodemque tempore iterum defecerit, tum signis omnibus ad principium stellisque revocatis expletum annum habeto ; cuius quidem anni nondum vicesimam partem scito esse conversam.

VII§17(25) Quocirca si reditum in hunc locum desperaveris, in quo omnia sunt magnis et praestantibus viris, quanti tandem est ista hominum gloria, quae pertinere vix ad unius anni partem exiguam potest ? Igitur alte spectare si voles atque hanc sedem et aeternam domum contueri, neque te sermonibus vulgi dedideris nec in praemiis humanis spem posueris rerum tuarum ; suis te oportet inlecebris ipsa virtus trahat ad verum decus, quid de te alii loquantur, ipsi videant, sed loquentur tamen. Sermo autem omnis ille et angustiis cingitur iis regionum, quas vides, nec umquam

de ullo perennis fuit et obruitur hominum interitu et oblivione posteritatis extinguitur.

Quae cum dixisset, Ego vero, inquam, Africane, siquidem VIII§18(26) bene meritis de patria quasi limes ad caeli aditum patet, quamquam a pueritia vestigiis ingressus patris et tuis decori vestro non defui, nunc tamen tanto praemio exposito enitar multo vigilantius. Et ille : Tu vero enitere et sic habeto, non esse te mortalem, sed corpus hoc ; nec enim tu is es, quem forma ista declarat, sed mens cuiusque is est quisque, non ea figura, quae digito demonstrari potest. Deum te igitur scito esse, siquidem est deus, qui viget, qui sentit, qui meminit, qui providet, qui tam regit et moderatur et movet id corpus, cui praepositus est, quam hunc mundum ille princeps deus ; et ut mundum ex quadam parte mortalem ipse deus aeternus, sic fragile corpus animus sempiternus movet.

Nam quod semper movetur, aeternum est ; quod autem mo- VIII§19(27) tum adfert alicui, quodque ipsum agitur aliunde, quando finem habet motus, vivendi finem habeat necesse est. Solum igitur, quod sese movet, quia numquam deseritur a se, numquam ne moveri quidem desinit ; quin etiam ceteris, quae moventur, hic fons, hoc principium est movendi. Principii autem nulla est origo ; nam ex principio oriuntur omnia, ipsum autem nulla ex re alia nasci potest ; nec enim esset id principium, quod gigneretur aliunde ; quodsi numquam oritur, ne occidit quidem umquam. Nam principium extinctum nec ipsum ab alio renascetur nec ex se aliud creabit, siquidem necesse est a principio oriri omnia. Ita fit, ut motus principium ex eo sit, quod ipsum a se movetur ; id autem nec nasci potest nec mori ; vel concidat omne caelum omnisque natura et consistat necesse est nec vim ullam nanciscatur, qua a primo impulsa moveatur.

Cum pateat igitur aeternum id esse, quod a se ipso movea- IX § 20 (28) tur, quis est, qui hanc naturam animis esse tributam neget ? Inanimum est enim omne, quod pulsu agitur externo ; quod autem

est animal, id motu cietur interiore et suo ; nam haec est propria natura animi atque vis ; quae si est una ex omnibus, quae sese moveat, neque nata certe est et aeterna est.

IX § 21 (29) Hanc tu exerce optimis in rebus ! sunt autem optimae curae de salute patriae, quibus agitatus et exercitatus animus velocius in hanc sedem et domum suam pervolabit ; idque ocius faciet, si iam tum, cum erit inclusus in corpore, eminebit foras et ea, quae extra erunt, contemplans quam maxime se a corpore abstrahet. Namque eorum animi, qui se corporis voluptatibus dediderunt earumque se quasi ministros prae buerunt impulsuque libidinum voluptatibus oboedientium deorum et hominum iura violaverunt, corporibus elapsi circum terram ipsam volutantur nec hunc in locum nisi multis exagitati saeculis revertuntur. Ille discessit ; ego somno solutus sum.

ΜΕΡΟΣ Β'

ΕΡΜΗΝΕΥΤΙΚΕΣ ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

I

Περίληψη: Ὁ Π. Κορνήλιος Σκιπίων ὁ Ἀφρικανὸς ὁ Νεώτερος διηγείται στοὺς φίλους του τὴ συνάντησή του μετὰ τὸ Μασσανάση στὴν Ἀφρική καὶ τὰ ὅσα εἰπώθηκαν γιὰ τὸ Σκιπίωνα Ἀφρικανὸ τὸν Πρεσβύτερο, τὸν παπποῦ του. Μετὰ τὴ συζήτηση ἔπεσε νὰ κοιμηθεῖ καὶ εἶδε στὸν ὕπνο του τὸν παπποῦ του.

§ 1. (9) *cum... venissem* ἀφοῦ ἦλθα (τὸ 149 π.Χ.) στὴν ἀρχὴ τοῦ γ' Καρχηδονιακοῦ πολέμου, ὅταν πολιορκοῦνταν ἡ Καρχηδόνα. Ὁ Π. Κορνήλιος Σκιπίων Αἰμιλιανὸς ἀρχίζει τὴ διήγησή του. *Africam* μετὰ τὴ λέξη *Africa* σέ εὐρύτερη ἔννοια οἱ Ρωμαῖοι ἔννοοῦσαν τὴ Λιβύη τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων, δηλ. τὴν παλιὰ περιοχὴ τῆς Καρχηδόνας, ἐνῶ σέ στενότερη ἔννοια, ὅπως ἐδῶ, τὴ χώρα ἔξω ἀπ' αὐτὴ πού εἶχε κάποτε ὑποταχθεῖ στοὺς Καρχηδονίους, ὅπως καὶ τὴ χώρα τῶν γειτονικῶν φυλῶν καὶ ἰδιαίτερα τὴν ὀνομαζόμενη *Africa propria* (τώρα Τυνησία - Τύννης καὶ Τύνις). *M. Manilio* (κοίταξε τὰ προλεγόμενα σ. 104). *consuli* σύνδεσέ το μετὰ τὸ *tribunus... militum* (= *tribunus militaris*) στρατιωτικὸς χιλιάρχος κάτω ἀπὸ τίς διαταγές τοῦ ὑπάτου. *ad quartam legionem tr. m.* χιλιάρχος τῆς τέταρτης λεγεώνας. Τῆς λεγεώνας ἀνώτατος ἀρχηγὸς ἦταν ὁ ὕπατος (*consul*) ἢ ὁ ὑπατικός χιλιάρχος (*tribunus consularis*), ἀλλὰ διοικητές (ἀξιωματικοὶ κατώτεροι) αὐτῆς ἦταν κυρίως οἱ χιλιάρχοι, ἔξι σέ κάθε μιὰ λεγεώνα, πού τὴ διοικοῦσαν δυὸ δυὸ μετὰ ἀλλαγὴ γιὰ δυὸ μῆνες. *nihil mihi fuit potius quam ut... convenirem* = τίποτε καλύτερο δὲν εἶχα παρά νὰ συναντήσω (τίποτ' ἄλλο δέ λαχτάρησα περισσότερο παρά νὰ συναντήσω. Τὸ *potius* (= *antiquius*) εἶναι οὐδέτερο συγκριτικοῦ τοῦ *potis*, ε. *Masinis* κοίταξε προλεγόμενα σ. 105. *Familiae* δοτ. *justis de causis*, ἡ πρόθεσις *de* ἔχει αἰτιολογικὴ σημασία = γιὰ βάσιμους (σοβαροὺς) λό-

γους. *ut* = καθώς. *senex*, 90 περίπου χρόνων. *senex*, *senis* = γέροντας. *conlacrimavit* ή πρόθ. *cum* (con-) δείχνει ένταση. *suscepit ad caelum* και *in caelum* και (μέ τροπική σημασία) άπλά *caelum*. *suspicio*, -pexi, -spectum, έρε (γ) βλέπω προς τά πάνω (άναβλέπω). *grates... tibi ago... vobisque... quod... conspicio* = εύγνωμοσύνη χρω-
στώ σέ σένα, και σέ σās, γιατί (εύχαριστώ σένα και σās γιατί). τό *grates* (άντί *gratias*) και *Caelites* (άντί του *caelestes* = *dii* ή *di*)
γιά νά δείξουν μεγαλοπρέπεια. 'Η όλη φράση, γενικά ποιητική, είναι
παρμένη από κάποιον ποιητή. *summe sol... Caelites*. Τό *summe*
(έδω μέ έννοια όχι τοπική, αλλά ήθική) = μέγιστε, ανώτατε· τό δέ
Caelites (ούσιαστ.) οί ουράνιοι, θεοί του ουρανού (ό "Ηλιος καθώς και
ή Σελήνη και τά υπόλοιπα άστέρια, πού στίς πολύ παλιές θρησκείες τά
θεωρούσαν θεότητες). *caeles* - *caelitis* (κατά τό *dives*, *divitis*, πλού-
σιος). *antequam... migro* : χρησιμοποιήθηκε όριστική ύστερα από
τό *antequam*, γιατί ή πράξη χρονικά παρουσιάζεται σάν νά πρόκειται
νά γίνει σύντομα. 'Ο Μασσανάσης είναι πολύ γέροντας και προσπαθεϊ
νά καταλάβουν οί άλλοι ότι σέ λίγο θά μεταβεί (*migrare*) σ' άλλον
υπαρκτό τύπο. *in meo regno et his tectis* ή πρόθεση *in* δέν επαναλαμ-
βάνεται, γιατί ή όλη φράση έχει μονάχα μία έννοια = σ' ανάκτορα
του βασιλείου μου (πού πρωτεύουσα είχε τήν Κίρτα, σήμερα Κωνσταν-
τίνη). 'Η λ. *regnum* έδω = ή ύποταγμένη στό βασιλιά χώρα μαζί μέ
τούς κατοίκους της. *itaque* (άντί *ita* ή *adeo*) = τόσο... *illius... viri*
Σκιπίωνα 'Αφρικανού του Πρεσβύτερου (*Maior*). Τό *illius* μπήκε και
γιά νά δείξει τή χρονική απόσταση, αλλά και γιατί φανερώνει ένταση.
ex animo = από τή μνήμη μου. *memoria* = ανάμνηση. *de suo regno*,
κανονικά θά έπρεπε νά τεθεί *eius*, άντί του *suo*. *de re publica*, γιά τήν
πολιτεία (σ' αντίθεση προς τό *de... regno*). *ultra citroque* = *ultra*
et citro = έδω και εκεί, κι από τά δύο μέρη, άμοιβαία. (= *invicem*).
multis verbis... habitis, άφού ειπώθηκαν πολλά (άφαιρ. άπόλυτη).
nobis δοτ. του ποιητ. αίτίου στό *consumptus est*, αλλά και σάν δοτ.
περιποιητική (γιά μās τούς ίδιους). *consumo*, -sumpsi, -sumptum.
-ēre (3).

§ 2 (10) *Post autem* = και ύστερα. *accepti* = άφού φιλοξενήθηκαν.
apparatu regio (άφαιρ. όργανική) = μέ βασιλική μεγαλοπρέπεια και
πλούσιο γεύμα. *sermonem produximus* = παρατείναμε τή συζήτηση.

in multam noctem = ad multam noctem = μέχρι τῆ βαθιά νύχτα.
cum... nihil nisi... loqueretur... meminisset : cum... nihil (ἐνν.
aliud) *nisi* = καί μολονότι γιά κανένα ἄλλο πράγμα δέ μιλοῦσε παρά
 γιά τόν Ἀφρικανό καί θυμόταν (ἀνάφερε)... τό *meminisset* ὑπερσ.
 ἀντί τοῦ παρατατικοῦ πού λείπει. *eius facta... dicta* οὐσ. = τίς πρά-
 ξεις του... τά λόγια του. Χιαστά τό μέν *facta* (σέ Ἰσπανία καί Ἀ-
 φρική τό 204 π.Χ.) ἀναφέρεται στό *invictissimi*, τό δέ *dicta* στό *opti-*
mi (§ 1). *cubitum*, ὕπτιο πού δηλώνει τό σκοπό μέ ρῆμα κινήσεως) =
 γιά νά κοιμηθοῦμε. *cūbo*, -bui, -bitum -āre (1). *ut... discessimus* =
 καθώς... ἀποχωρήσαμε, ἀποσυρθήκαμε (ὁ καθένας στό δωμάτιό του).
dis - cedo, -cessi -cessum -ēre (3). *me... somnus complexus est*,
 προσωποποιῶτα, = μέ πῆρε ὁ ὕπνος (ἀποκοιμήθηκα). *complector -*
plexus sum, (3). *de via*, ἡ πρόθεσις *de* (propter) φανερώνει αἰτία
 (ὅπως πρὸ πάνω § 1 *justis de causis*) στό *fessum* (παθ. μετοχή τοῦ
fatiscor). *et qui... vigilassem* = καί ἐπειδὴ ἐγώ (*et ego qui = cum*
ego) εἶχα ἀγρυπνήσει. *artior* (= *arctior*) *quam solebat* = βαθύτερος ἀπὸ
 τό συνηθισμένο (*quam solebat = solito* ἢ παρά τῇ συνήθειά του). *soleo*,
solitus sum (2) ἡμιαποθ. *hic mihi... Africanus se ostendit* = τότε
 (= *hic*) μοῦ φανέρωσε τόν ἑαυτό του (φανερώθηκε) ὁ Ἀφρ. *ostendo*,
-tendi, -tentum, ἔρε (3). *equidem* = πραγματικά. *fere* ἐδῶ = γενικά,
 συνήθως (*plerumque*, *vulgo*). *fit... ut... pariant* = συμβαίνει ὥστε...
 νά γεννοῦν. *pario - peperī*, -partum, ἔρε (3). *cogitationes* = οἱ σκέ-
 ψεις. *sermones* = ὁμιλίες, λόγια. *scribit Ennius* (γράφει) ἀναφέρει ὁ
 Ennius. Ἐδῶ ὑπονοεῖ ὁ Κικέρων τούς στίχους τοῦ Ἐννία, πού θυμή-
 θηκε καί ὁ Βιργίλιος (Αἰν. 2, 270) :

in somnis mihi visus Homerus adesse poeta
hei mihi, qualis erat! quantum mutatus ab illo.

Ὁ Ἐννιος γεννήθηκε τό 239 π.Χ. στήν πόλη Ρωδιές τῆς Καλα-
 βρίας. Ἦταν ἐθνικός ποιητής τῶν Ρωμαίων. *de quo* δηλ. Homēro.
videlicet = δηλαδή (εἰρωνικά), *vigilans* = ἀγρυπνώντας. *cogitare* =
 νά διαλογίζεται (νά θυμᾶται). *ea forma*, ἀφαιρ. *ex imagine eius* =
 ἀπὸ τὴν εἰκόνα του. Τίς εἰκόνες πού ἦταν ἀπὸ κερί κι εἶχαν σχῆμα προ-
 σωπεῖου τίς τοποθετοῦσαν στό ὀνομαζόμενο *atrium* μέσα σέ ξύλινους
 μικροὺς ναοὺς (*armaria*). Κάτω ἀπ' τίς εἰκόνες ὑπῆρχε ἐπιγραφή ἢ
 ὑπογραφή (*titulus*) μέ τό ὄνομα αὐτῶν τῶν ἀρχόντων, πού εἶχαν τό

δικαίωμα γι' αὐτό (*ius imaginum*). *ex imagine eius quam ex ipso erat notior*. 'Ο νεώτερος 'Αφρικανός ἦταν πολὺ μικρὸς ἀκόμα, ὅταν πέθανε (183 π.Χ.). ὁ νικητὴς τοῦ 'Αννίβα. *quem* = *hunc autem* = τοῦτον δέ. *agnovi* = ἀναγνώρισα. *agnosco*, *agnōvi*, *-agnitum -ēre* (3). *cohorruui* ρ. *cohorresco*, *-horruī*, *-ēre* = ἀνατριχιάζω, φοβοῦμαι. *sed ille... inquit* ἀλλὰ ἐκεῖνος... εἶπε. *ades* (προσταχτ. τοῦ *adsum*) *animo et omitte* (= *depōne*) *timorem* = πάρε θάρρος καὶ διῶξε τὸ φόβο σου, μὴ φοβᾶσαι. Τὸ ἓνα ἐπεξηγεῖ τὸ ἄλλο. Τὸ *animo* (ἢ *animis*) εἶναι σέ πτώση δοτικῇ. *trade* = *manda* ἢ *committe*. = *memoriae* (δοτ.) = στὴ μνήμη τῶν μεταγενέστερων. *quae dicam* = ὅσα θὰ πῶ, τὰ λόγια μου.

II

Περίληψη : Τὸ φάντασμα τοῦ παπποῦ προφητεύει στὸν ἔγγονο του γιὰ τὴ μελλοντικὴ δόξα του καὶ τὸ τραγικὸ του τέλος.

§ 3 (11) *illam urbem* = *Karthaginēnem*. *parere coacta... per me* = πού ἀναγκάστηκε ἐξαιτίας μου νὰ ὑπακούει (νά εἶναι πειθῆνια). 'Ανάμεσα στοὺς ὅρους τῆς εἰρήνης ὅταν νικήθηκαν οἱ Καρχηδόνιοι στὴ Ζάμα τὸ 202 π.Χ., ἦταν ἡ καταβολὴ γιὰ 50 χρόνια εἰσφορῶν (κάθε χρόνο καὶ μιᾶς), συνολικά 10.000 ταλάντων, καὶ ἡ ὑποχρέωση νὰ μὴν κηρύξουν ποτέ τὸν πόλεμο στὴν 'Αφρική ἢ ἔξω ἀπ' αὐτὴ χωρὶς τὴν ἄδεια τῆς Ρωμ. Συγκλήτου. *cōgo*, *-cōēgi*, *-coactum*, *-ēre* (*cum* + *ago* = ὀδηγῶ μαζί) = ἀναγκάζω. *pareo*, *-rui* (2). *populo Romano* δοτ. *reponat* : στὴν πραγματικότητά αἰτία τοῦ γ' Καρχηδονιακοῦ πολέμου ἦταν ἡ Σύγκλητος, πού ζητοῦσε τὴν ὀλοκληρωτικὴ καταστροφή τῶν Καρχηδονίων, καὶ ὁ Μασσανάσης, πού τοὺς ἐνοχλοῦσε ἀκατάπαυστα μέ λεηλασίες. Καὶ οἱ Καρχηδόνιοι ὅμως τὸ 187 π.Χ. ζήτησαν νὰ καταβάλουν σέ μιὰ δόση τὸ ὑπόλοιπο τοῦ χρέους τους, γιὰ νὰ ἀπαλλαγοῦν ἀπὸ τὴ φορολογικὴ ταπεινώση. *pristina* (*pristina*) *bella* δηλ. τοῦ α' (264 - 241 π.Χ.) καὶ β' Καρχηδονιακοῦ πολέμου (218 - 201 π.Χ.). *quiescere* = νὰ ἡσυχάσει, νὰ εἰρηνεύσει. *quiesco*, *quievi*, *-ēre* (3). *ostendebat autem* = καὶ ἔδειχνε. Τὸ *autem* ἐδῶ δέν εἶναι σύνδεσμος ἀντιθετικὸς, ἀλλὰ εἰσάγει μιὰ παρένθεση. Μεταφράζεται πιὸ καλὰ μέ τὸ ἀπλό «καί»... Κατὰ τὸ Μακρόβιο ὁ Σχιπίων βρίσκεται στὸ γαλαξία (*orbis lacteus* ἢ *locus*

plenus stellarum γεμάτος ἄστρα), όπου σύμφωνα μέ τούς Πυθαγορείους ἦταν ἡ ἔδρα τῶν ψυχῶν τῶν ἡρώων. ostendo -ndi -ostentum καί ostentatum (3) δείχνω. *et... illustri et claro quodam loco* = καί φωτεινοῦ (ἀφοῦ ἦταν γεμάτος ἀπό ἄστρα) καί (ἐπομένως) κάποιου λαμπροῦ τόπου. *ad quam... oppugnandam...* γερουνδιακή ἔλξη = γιά τήν πολιορκία τῆς ὁποίας (πόλεως) ...*paene miles* τό ἐπίρρ. *paene* (= σχεδόν) ἐδῶ σάν ἐπίθετο = (σάν) ἀπλός στρατιώτης. Τό *miles* συνεχδοχικά = *miles gregarius* (= ἀπλός στρατιώτης). Ὁ βαθμός τοῦ *tribunus militum*, πού εἶχε, ἦταν ὁ κατώτατος τῆς στρατιωτικῆς ἱεραρχίας. *nunc hoc biennio* = τώρα... στά ἐρχόμενα δυό χρόνια. Τό *hoc biennio* σ' ἄκρα ἀντίθεση μέ τό *nunc. consul* = ὕπατος (ὄντας). Στή *lex Villia annalis* (181 - 180 π.Χ.), πού καθόριζε τήν ἀπονομή τῶν τιμῶν, ὁ νεώτερος Σκιπίων ἐκλέχθηκε ὕπατος νωρίτερα ἀπό τό κανονικό, σέ ἡλικία 37 χρονῶν (147 π.Χ.). *cognomen* δηλ. τό ἐπώνυμο τοῦ Ἀφρικανοῦ. *tibi* (στό Σκιπίωνα τό Νεώτερο)· *per te partum* (σ' ἀντίθεση πρὸς τό *adhuc* [= μέχρι τώρα]. *hereditarium* = κληρονομική, σύμφωνα μέ τήν κληρονομιά. *a nobis* = ἀπό μέ (τόν πάππο σου) [Σκιπίωνα τόν Πρεσβύτερο]). *cum... deleveris* (τετελ. μέλλ.)... *deligere* = ὅταν θά ἔχεις καταστρέψει. (ὅταν θά καταστρέψεις)... θά ἐκλεγεῖς (*deligere* = *deligeris*, β' ἐν. μέλλ. ὀριστ. τῆς παθητ. φωνῆς). *censor* (τό 142 π.Χ.). *triumphum*, στό τέλος τοῦ 146 π.Χ. *legatus*, ὁ Κικέρων ἀλλοῦ λέει ὅτι ἡ πρεσβεία αὐτή προηγήθηκε ἀπό τήν τιμητεία. *iterum* = γιά δεύτερη φορά, πάλι (γιά τόν πόλεμο ἐναντία στή Νουμιδία παρὰ τόν ἀπαγορευτικό νόμο τοῦ 151 π.Χ.: *ne quis iterum consul fieret*). *consul*, κατηγορούμ. (τό 134 π.Χ.). *absens* (ἄν καί) ἀπών (δέν παραστάθηκε, δέν υπέβαλε ὑποψηφιότητα. Ὁ Σκιπίων, ὅπως λέει ὁ Βαλέριος Μάξιμος, πῆγε στό πεδίο τοῦ Ἀρεως γιά νά ὑποστηρίξει τήν ὑποψηφιότητα τοῦ συγγενοῦς του Φαβίου, πού ζητοῦσε νά γίνει Ταμίας, καί (ὁ Σκιπίων) ἐκλέχθηκε γιά δεύτερη φορά ὕπατος. *maximum* = καταστρεπτικό, μακρό (διάρκεσε ἀπό τό 141 - 133 π.Χ.). *Numantiam excindes* τό 133 π.Χ. Ἡ πρόταση αὐτή ἀσύνδετη καί σέ παράταξη ἐπεξηγεῖ τήν προηγούμενη = δηλ. θά... *excindo* (*excindo*), -scidi, -scissum -ere (3). *cum eris curru* (ἀφαιρ. ὄργαν.). *in Capitolium invectus* = ὅταν θά ἔχεις εισέρθει (θά εισέρθεις) μέ θριαμβευτικό ἄρμα στό Καπιτώλιο. *offendes rem publicam consiliis* (ἀφαιρ. ὄργαν.) μέ τίς σχέσεις, τά φιλόδοξα σχέδια (μέ τή

μεταρρύθμιση του αγροτικού νόμου), εξαιτίας της κληρονομιάς στο Ρωμ. λαό του βασιλιά της Περγάμου 'Αττάλου του Γ' που είχε πεθάνει. offendo, -fendi -fensum, -ēre = βρίσκω, πετυχαίνω. *nepotis mei* = του έγγονου μου (Τιβ. Γράκχου, γιού της θυγατέρας του Κορνηλίας).

§ 4. (12). *hic* (ἐπὶρρ.) = τότε (στό σημείο αυτό, ἐδῶ). *ostendas oportebit* ('Η ὑποτ. *ostendas* μέ τό *oportet* χωρίς τό *ut*) = θά πρέπει νά δείξεις. *patriae* δοτ. *lumen animi, ingenii consiliiue tui* : ἡ μεταφορά αὐτή στή νέα ἑλληνική ἀποδίδεται μέ τό ἐπίθετο «δλος» = δλο σου τό θάρρος, δλο σου τό πνεῦμα, δλη σου τή σύνεση. *sed eius temporis... fatorum viam*. 'Η γεν. *temporis* ἐξαρτᾶται ἀπό τό *fatorum*. 'Ο συζητητής γιά μιά στιγμή σώπασε, μέ τή σκέψη του στό μέλλον, κατάπληκτος ἀπ' τήν ἀντίθεση πού διακρίνει στή μοίρα τοῦ ἑγγονοῦ του. *ancipitem* = ἀβέβαιη, ἀμφίβολη (ἐπικίνδυνη). *anceps, ancipitis. quasi* = *ut ita dicam* (γιά νά πῶ ἔτσι ἢ κατὰ κάποιον τρόπο). 'Ο Σκιπίων βρέθηκε στό κρεβάτι του νεκρός (129 π.Χ.) κάτω ἀπό μυστηριώδεις συνθήκες, ἔχοντας στό πλευρό του σημειώματα τοῦ λόγου, πού, ὅπως εἶχε δηλώσει, θά ἐκφωνοῦσε στή Σύγκλητο ἐκθέτοντας τήν πολιτική του θέση πάνω στό ἀγροτικό ζήτημα. *cum converterit* (= *confecerit*) *duoque ii numeri confecerint* = ὅταν θά ἔχει διατρέξει (διανύσει) καί οἱ... θά ἔχουν συμπληρώσει (ὅταν θά συμπληρώσουν) *septenos octiens solis anfractus reditusque* ὁκτώ ἐπὶ ἑπτὰ κύκλους ἢ ἐπαναφορές τοῦ ἡλίου. Τό ἀριθμητ. ἐπὶρρ. πολλαπλασιάζει τό διανεμητικό (= $7 \times 8 = 56$ χρόνια). *solis anfractus* (ἡ λέξη *anfractus* = κύκλος, σπειροειδής κίνηση). Εἶναι σύμφωνα μέ τό φαινόμενο ἡ τροχιά τοῦ ἡλίου πάνω στήν ἐκλειπτική, ὥσπου νά φτάσει στά ἡλιοστάσια (τροπές ἢ σημεῖα τῶν τροπῶν), ὅποτε ἔχει τήν πιό μεγάλη του ἀπόκλιση δηλ. 23° καί 27' ἀπό τόν οὐράνιο 'Ισημερινό. Τά ἡλιοστάσια εἶναι δύο, τό χειμερινό τῆς 21 Δεκ. (*bruma*) καί τό θερινό τῆς 21 'Ιουνίου (*colstitium*). 'Ο ἥλιος στήν ἐκλειπτική ἀνέρχεται ἀπό τό Ν. ἡμισφαίριο (χειμ. ἡλιοστάσιο) στό βόρειο (θερ. ἡλιοστ.) περνώντας ἀπό τόν ἰσημερινό (ἑαρινή ἰσημερία *aequinoctium vernum*), στή συνέχεια κατεβαίνει στό Ν. ἡμισφαίριο περνώντας ἀπό τόν ἰσημερινό (φθινοπωρινή ἰσημερία *aequinoctium autumnale*). 'Η πρώτη φάση τῆς ἀνόδου ἀντιστοιχεῖ στό χειμῶνα καί τήν ἀνοιξη, ἡ δέ ἄλλη τῆς καθόδου στό θέρος καί τό φθινόπωρο. 'Η κίνηση ἀπό τό θερινό ἡλιοστάσιο στό

χειμερινό φαίνεται αντίστροφη τῆς ἄλλης καὶ τοῦτο τό φανερώνει ἡ λ. *reditus* καὶ *converterit*. Ἐπομένως ἡ ὅλη φράση : *septenos octiens solis anfractus reditusque convertit* (= *convertendo conficit*) = συμπληρώνει 56 περιστροφές τοῦ ἡλίου (δηλ. 56 χρόνια). Ἀπό τὰ πα-
ραπάνω γίνεται φανερό ὅτι δέ φαίνεται νά βρίσκεται ὁ ἥλιος κατὰ τό
θερινό ἡλιοστάσιο στόν ἀστερισμό τοῦ Καρκίνου ἢ κατὰ τό χειμ. στόν
ἀστερισμό τοῦ Αἰγόκερω, ἀλλά ἀντίθετα ἡ γῆ. *duoque ii numeri* δηλ.
ὁ 7 καὶ ὁ 8. *plenus* = τέλειος. Ἐδῶ θυμούμαστε τίς Πυθαγόρειες διδα-
σκαλίες, σύμφωνα μέ τίς ὁποῖες οἱ ἀριθμοί 7 καὶ 8 νομίζονταν τέλειοι
(πλήρεις). *alter altera de causa*: ὁ καθένας γι' ἄλλη αἰτία, π.χ. ὁ
7 γιατί ἀποτελεῖται ἀπό μονό (ἀρσενικό) καὶ ζυγό (θηλυκό) $1 + 6$
ἢ $2 + 5$ ἢ $3 + 4$, καὶ ὁ 8 γιατί εἶναι ὁ πρῶτος κύβος, πού ἔχει τρεῖς
ἴσες καὶ κανονικές διαστάσεις (μῆκος, πλάτος, ὕψος $2 \times 2 \times 2$). Γε-
νικά ἐκτός ἀπ' τοὺς λόγους αὐτοὺς ἀναφέρονται κι' ἄλλοι. *habetur* =
θεωρεῖται, νομίζεται. *circuitu naturali* = μέ τῇ φυσικῇ περίοδο.
summam νοεῖται *anfractuum redituumque solis (annorum) tibi fatalem*. Τό
καθορισμένο (ἀπό τῇ μοῖρα) γιά σένα ποσό (χρόνων) δηλ. τὰ 56 χρόνια
τῆς ζωῆς σου. *se... convertet* θά στραφεῖ (τό 130 π.Χ.). Ὁ Π.
Σκιπίων εἶχε τότε στή Ρώμη μεγάλη ἀξία καὶ ἀποτε-
λοῦσε τό κέντρο στή διαμάχη τῶν κομμάτων. *omnes boni* = ὅλοι οἱ
καλοὶ (αὐτοὶ πού εἶχαν τὰ ἴδια μέ τό Σκιπίωνα πολιτειακά φρονήματα
(σ' ἀντίθεση μέ τοὺς κακοὺς, τοὺς ἐπαναστάτες). *te - te* σχῆμα ἐπα-
ναφορᾶς. *socii... Latini*. Αὐτοὶ ἐπειδὴ ἦταν κύριοι μεγάλων κομματιῶν
γῆς καὶ ἐπειδὴ ἐβλεπαν νά φθάσει ἡ καταιγίδα, στηρίχτηκαν στόν Π.
Σκιπίωνα, πού ἔτσι προκάλεσε τὴν ὀργή τῶν μεταρρυθμιστῶν ἐναντίον
του. *nitatur* (ὑποτ. τοῦ ἀποθ. *nitor*, *nixus* ἢ *nisus sum*, 3) στηρίζεται,
μπορεῖ νά στηριχθεῖ. *ne multa* (*dicam*) ὑποτακτ. = γιά νά μὴν πῶ
πολλά, μ' ἓνα λόγο. *dictator... oportet* = σάν δικτάτορας πρέπει νά
(κοίταξε πῶς πάνω *ostendas oportebit*). Ἀποδόθηκε στή Σύγκλητο
ἡ πρόθεση νά καταστήσει τό Σκιπίωνα δικτάτορα γιά νά καταπραῖνει
τά πάθη καὶ νά ἀναδιοργανώσει τὴν ταραγμένη πιά πολιτεία. *si impias*
manus propinquorum effugeris (τετ. μέλλ.): οἱ ὑπόνοιες στράφηκαν
ἐναντίον τῆς τριανδρίας (*tresviri agris dividundis*) δηλ. τοῦ Κάρβωνα,
τοῦ Φλάκκου καὶ τοῦ Γ. Γράκχου, ἀκόμα τῆς Κορνηλίας, μητέρας τῶν
Γράκχων καὶ τῆς Σεμπρωνίας, ἀδερφῆς τῶν Γράκχων καὶ γυναίκας
τοῦ δολοφονημένου. Ἀνακρίσεις δέν ἔγιναν. Ἡ Σύγκλητος δέν ἐνδια-

φέρθηκε. Ἀξίζει νά σημειωθεῖ ὅτι ὁ ἄσπονδος ἐχθρός του Καικίλιος Μέτελλος στέλνοντας τοὺς γιούς του στὴν κηδεῖα τοῦ Σκιπίωνα Αἰμιλιανοῦ εἶπε «ite, filii, celebrate exsequias, numquam maioris civis funus videbitis». *hic* (ἐπὶρρ.) τότε (στό σημεῖο αὐτοῦ τῆς ἀφηγήσεως). *cum exclamasset ingemuisentque* (ρ. *ingemisco, ingemui*, 3) δταν ἀνέκραξε καὶ ἀναστέναξαν, ὁ Λαίλιος (κοίταξε προλεγόμενα σ. 105) στό ἄκουσμα τῶν λόγων αὐτῶν κραύγασε, οἱ ἄλλοι (Φίλων, Μόμμιος, Τουβέρων, Ροῦφος Σκαιόλας, Φάννιος, κοίταξε προλεγόμενα σελ. 104) ξέσπασαν σὲ δάκρυα, ἐνῶ ὁ Σκιπίων, γελώντας μαλακά, παρακαλεῖ νά σωπάσουν. *st.* (ἐπιφώνημα σιωπῆς, πρβλ. τὸ δικό μας σουτ! «σωπάστε, σιωπή!)). *parumper* = γιὰ λίγο (ἄκόμα). *cetera* = τὰ ὑπόλοιπα, τῇ συνέχεια (τῶν λόγων Σκιπίωνα τοῦ Πρεσβύτερου).

III

Περίληψη : Γιά νά τοῦ δώσει θάρρος τοῦ ἀποκαλύπτει τὰ μυστήρια τῆς ἄλλης ζωῆς καὶ τῆς εὐτυχίας, πού βρῖσκουν ἐκεῖνοι πού ἐγιναν ἄξιοι τῆς Πατρίδας. Παρουσιάζεται ἀκόμα καὶ ὁ φυσικός του πατέρας Παῦλος Αἰμίλιος. Γιατί ἀπαγορεύεται ἡ αὐτοκτονία. Θεϊκὴ ἡ καταγωγή τῆς ἀνθρώπινης ψυχῆς. Ὁ Γαλαξίας εἶναι κατοικία τῶν ἐνῆ-ρετων, τῶν δικαίων καὶ τῶν φίλων τῆς πατρίδας. Ἡ μικρότητα τῆς γῆς σὲ σύγκριση μὲ τ' ἀστέρια.

§ 5 (13). *quo* = *ut eo*. Τό *quo* χρησιμοποιεῖται μπροστά ἀπὸ συγκριτικό. *alacrior* = πῖο θαρραλέος (πῖο ἐνεργητικός). *ad... tutandam* r.p. γιὰ τὴ διαφύλαξη τῆς πολιτείας (γερονδιακὴ ἐλξη). *sic habeto* = μάθε τοῦτο, νόμιζε τοῦτο ὡς βέβαιον, ὅτι... (τό *habeo* ἐδῶ = *puto* = νομίζω καὶ γι' αὐτό χρησιμοποιήθηκε προσταχτ. μέλλοντα [πρβλ. *scito, memento*]). *certum...* ἢ συντ. : ...*certum locum* (ὑποκ. *esse in caelo definitum* (κατηγ.) *omnibus* (δοτ.) *qui... ubi... fruantur* = ὅτι ὑπάρχει σταθερὸς τόπος στὸν οὐρανό, προορισμένος γιὰ κείνους πού (γιατί αὐτοὶ *qui... conservaverint... auxerint* [ὑποταχτ. αἰτιολογικές]). *ubi... fruantur* (ὑποταχτ. τοῦ ἀποθ. *fruo, fructus sum*, 3), ὅπου μποροῦν νά ἀπολαύσουν. *beati* = εὐτυχισμένοι «μακάριοι» (δηλ. ἀνάμεσα σ' ὅλα τὰ ἀγαθὰ πού παρέχει ἡ ἐσωτερικὴ γαλήνη, ἀπαλλαγμένοι ἀπὸ κάθε ἀσχολία). *aevum* = *vita*. *nihil est principi deo... acceptius*

quam = τίποτε δέν εἶναι στόν ἀνώτατο θεό... πιό ἀρεστό (εὐπρόσδεκτο) παρά... *praeinpi deo* = στόν ἄρχοντα (ἀνώτατο) θεό· εἶναι ὁ πιό μεγάλος θεός στόν Πλατωνικό διάλογο Τίμαιο πού λέει στούς ἄλλους κατώτερους θεούς : «θεοὶ θεῶν ὧν ἐγὼ δημιουργὸς πατήρ τε ἔργων». *quod quidem in ferris fiat* (ἀναφ. περιοριστική πρόταση) = (τίποτε) πού τουλάχιστον γίνεται στή γῆ (στόν κόσμο τοῦτο). Ἡ λ. *terra* στόν ἐνικό ἀριθμό σημαίνει τή γῆ, συγκεκριμένα (π.χ. *terrae motus*), ἢ κάθε (μιά) χώρα (π.χ. *in hac terra*) ἢ τήν ξηρά (σ' ἀντίθεση μέ τή θάλασσα π.χ. *terra ac mari, terrā marique*)· στόν πληθυντ. ἀριθμό σημαίνει μία ξεχωριστά ἀπό τίς χώρες τῆς γῆς καί τόν ἴδιο τόν κόσμο, τήν οἰκουμένη. *concilia coetusque hominum iure sociati*, οἱ ἐπίσημες καί ἀνεπίσημες συγκεντρώσεις τῶν ἀνθρώπων, νόμιμα συγκροτημένες (*iure sociati*). Δίκαια ἐπομένως λέγεται : *ubi societas ibi jus* καί θεωρεῖται τό *jus et aequitas* σάν τά *vincula civitatis* (οἱ δεσμοί πού συγκρατοῦν τήν πολιτεία). *concilium* = συνάθροιση πού ἔγινε γιά κάποιο δημόσιο σκοπό· *coetus* = συνάθροιση προσώπων πού ἔγινε μέ τή θέλησή τους (γιά κάποιο σκοπό). *quae* σέ ἔλξη πρός τό *civitates* ἀντί *qui* (*concilia coetusque hominum iure sociati*). Πρβλ. § 7 : *quae terra dicitur* καί *quae sidera et stellas vocatis*, § 13 : *quem oceanum appellatis. civitates*. Μέσα στήν πολιτεία ὑπάρχει ὁ σκοπός τοῦ ἀνθρώπου, γιατί ἔξω ἀπό αὐτή δέν ἔχει πιά θέση προκειμένου νά ἐκτελέσει τό καθήκον του ἀπέναντι στόν ἑαυτό του, ἀπέναντι στόν πηλῶν καί ἀπέναντι στόν ἀνώτατο θεό. Γιά τοῦτο στόν θεό αὐτόν εἶναι εὐχάριστες οἱ ἀνθρώπινες κοινωνίες, καθῶς καί κεῖνοι πού τίς καθοδηγοῦν καί τίς σώζουν. (*harum rectores et conservatores*). *hinc profecti huc revertuntur* : ἀπό κεῖ (ἀπό τά ἄστρα) ἀφοῦ ξεκίνησαν, ἐκεῖ (στά ἄστρα) ἐπιστρέφουν. (*proficiscor, profectus sum*, 3) : εἶναι ἐπίδραση τῆς Πλατωνικῆς θεωρίας γιά τήν προὑπαρξη τῶν ψυχῶν στά ἄστρα, πρὶν νά ἐνωθοῦν μέ τό σῶμα. Σύμφωνα μέ τή λαϊκή ἀντίληψη, πού εἶναι ἴδια στίς ἰταλοελληνικές θρησκείες, οἱ ψυχές αὐτῶν, πού κυβέρνησαν καλά τά δημόσια πράγματα, ὅταν ἀπαλλαγοῦν ἀπό τό σῶμα ἐπιστρέφουν στούς οὐράνιους χώρους, σάν στήν πραγματική τους πατρίδα. Ὁ Κικέρων στούς Τουσκουλανούς (I, 17 - 20) λέει ὅτι οἱ ψυχές εἶναι μέρος τῆς θείας οὐσίας πού ἔχει διασκορπισθεῖ στόν κόσμο. Τίς ἴδιες ἰδέες ἐπαναλαμβάνει καί ὁ Βιργίλιος (Αἰν. σ. 724 ἐξ.). Ὁ Σενέκας (ερ. 86,1), μιλώντας γιά τό Σχιπίωνα λέει : *animum eius in caelum*,

ex quo erat, rediisse persuadeo mihi (πείθω τόν ἑαυτό μου, πείθομαι). revertor, reverti, (reversus sum), 3.

§ 6 (14) *hic ego* = τότε ἐγώ. *quam... a meīs* = όσο (ἀπό τό φόβο) ἐκ μέρους τῶν δικῶν μου. *quaesivi... viveretne ipse* = τόν ρώ-τησα... ἂν ὁ ἴδιος ζεῖ (ὁ Ἀφρικανός πού συζητοῦσε μαζί του ἡ εἶναι κάποια σκιά). *vivo - vixi - victum - ēre* (3). *extinctos (esse)*. (ρ. *extinguor, extinctus sum*, 3). *quos... arbitraremur* : πού (τούς ὁποίους) νομίζαμε· μπήκε ὑποταχτ., γιατί ἡ ἀναφορική πρόταση εἶναι μέρος σκέ-ψεως οὐσιαστικό, σκέψεως πού ἔχει ἐκφρασθεῖ μέ ὑποταχτ. (*viveret*). *immo vero... hi vivunt* (μέ ρωτᾶς, ἂν ζοῦν καί ἀπαντῶ) : ναι, βέβαια αὐτοί ζοῦν πραγματικά (ζοῦν τήν ἀληθινή τους ζωή). *qui... evolaverunt*. Πλατωνικός τρόπος ἐκφράσεως· τό σῶμα εἶναι «φυλακή, τάφος τῆς ψυχῆς» καί ὁ θάνατος εἶναι «λύτρωση (ἀπαλλαγή) καί χωρισμός τῆς ψυχῆς ἀπό τό σῶμα» Φαιδ. 67 Δ. Γοργ. 493 Α. *vestra... vita... mors est*. Ὁ Κικέρων ἀλλοῦ λέει : *haec quidem vita mors est*. Ὁ Ἡράκλειτος ἐπίσης. «ὅτε μὲν ἡμεῖς ζῶμεν, τὰς ψυχὰς ὑμῶν τεθνάναι... ὅτε δὲ ἡμεῖς ἀποθνήσκομεν τὰς ψυχὰς ἀναβιοῦν καί ζῆν»· *quin tu aspicias...* (ἐρώτηση προτρεπτική) = γιατί (λοιπόν) δέν παρατηρεῖς.; παρατήρησε. *ascicio, -spexi, -spectum*, 3. *venientem* μτχ. κατηγορημ. *quem* = hunc autem = αὐτόν δέ. *equidem... ille autem* = ἐγώ βέβαια... ἀλλά ἐκεῖ-νος (ἀντίθετα ἐκεῖνος)· *vim lacrimarum* = ἄφθονα δάκρυα (ποτάμι ἀπό δάκρυα). *flere prohibebat* (παρατ. ἀπόπειρας) = προσπαθοῦσε νά μέ ἐμποδίσει νά κλαίω (μου ἔλεγε νά μήν κλαίω). *fleo - flēvi - flētum* (2) *prohibeo, -bui, -bitum*, 2.

§ 7 (15) *ut primum... loqui posse coepi* = καθὼς γιὰ πρώτη φορά (= *ubi primum, simul ac*) ἄρχισα νά μπορῶ νά μιλῶ (ἦταν σέ μένα δυνατό). *loquor - locutus sum* 3. *fletu represso* (ἀφαιρ. ἀπόλ.) ὅταν σταμάτησα τὰ δάκρυα. *reprimo, -pressi, -pressum*, 3. *inquam* (εἶπα) μέ σημασία παρακμ. *sanctissime* (ὑπερθ. τοῦ *sanctus* μετοχή τοῦ *sancio*, πού ἔγινε ἐπίθετο) = πολύ σεβαστέ. *haec αὐτή* (στόν οὐ-ρανό) *vita* = ἡ (ἀληθινή) ζωή. *ut Africanum audio dicere*, ἐπομένως δέ γνώριζε αὐτός τήν (Πυθαγόρεια, Στωική καί τῆς Ἀκαδημίας) διδασκαλία, πού εἶχε διαδοθεῖ στή Ρώμη στίς ἀρχές τοῦ τελευταίου π.Χ. αἰώνα καί τήν πρώτη της ἐκφραση βρίσκουμε στά συγγράμματα

τοῦ Κικέρωνα. Ἡ γῆ δὲν εἶναι πιά ἐπαρκὴς γιὰ τόν ἄνθρωπο. Ἡ ζωὴ
 στή γῆ δὲν εἶναι τό ὑπέρτατο ἀγαθόν, ὁ θάνατος δὲν εἶναι τό πιό μεγάλο
 κακό. Ἡ γῆ δὲν εἶναι τό πᾶν κι οὔτε μπορούμε νά ποῦμε πῶς ἔξω ἀπό
 αὐτὴ δὲν ὑπάρχει τίποτε. Ἀπὸ τίς φιλοσοφικὲς ἐκείνες ἀντιλήψεις τῆς
 Στοᾶς καὶ τῆς Ἀκαδημίας ἀναπήδησε, ριζώθηκε βαθιά μέ τό λόγο τοῦ
 Θεανθρώπου ἡ νέα θρησκεία, πού παρουσιάζει τόσα στοιχεῖα ἐπαφῆς
 μεταξύ τοῦ ἐθνικοῦ (εἰδωλολάτρη) Κικέρωνα καί τῶν Χριστιανικῶν
 δογμάτων. *quid moror...?* γιατί; (ποιός εἶναι ὁ λόγος πού...;) *in ter-*
ris, κοίταξε πιό πάνω § 5. *quin... propero* = γιατί δέν... σπεύδω; (ἄς
 σπεύσω νά...). *huc* = σ' αὐτό τόν τόπο. Ἡ διδασκαλία τῆς Στοᾶς
 δεχόταν τήν αὐτοκτονία (πρβλ. «εὐλόγῳ ἐξαγωγῇ») ἀλλά ὁ Κικέρων
 ἐδῶ τήν ἀρνεῖται. *non est ita* (κατά λέξη = δέν εἶναι ἔτσι = ὄχι δά,
 ὄχι, ὄχι!! (δέν μπορεῖς νά τό κάμεις) κοίταξε καί πιό κάτω : *in cu-*
stodiā corporis. ille ὁ πατέρας. *nisi... te custodiis* (ἀφαιρ.) *liberave-*
rit... ἂν δέ θά σ' ἔχει ἐλευθερώσει ἀπό τά δεσμά (ὅμοιες θεωρίες ὑπῆρ-

χαν στοὺς Πυθαγόρειους· πρβλ. καί Πλατ. Φαῖδ. 62 Β). *templum*
 ἐδῶ = τόπος στόν οὐρανό (οὐράνιος), πού τό μάτι μας φθάνει (περι-
 κλείνει), τό στερέωμα. *cuius est* = στόν ὅποιο ἀνήκει (πού τοῦ ἀνήκει).
quod conspicis, ἀνάπτυξη τοῦ *templum*. *huc*, σύνδεσέ το μέ τό *adi-*
tus. aditus patere non potest : δέν εἶναι κατορθωτὴ ἡ προσέλευση.
hac lege... qui tuerentur = μ' αὐτό τόν ὁρο (τὴν προϋπόθεση)... γιὰ
 νά παρατηροῦν καί νά θαυμάζουν αὐτοί (*qui* = *ut* ii). Θάπρεπε νά
 τεθεῖ *tueantur*, ἀλλά ὁ Κικέρων χρησιμοποίησε παρατ., γιὰ νά τρα-
 βήξει τήν προσοχή τοῦ ἀναγνώστη στό σκοπὸ τοῦ θεοῦ καί στό χρόνο
 τῆς δημιουργίας. *tueor - tutatus sum*), 2. *illum globum* = ἐκεῖνη
 (τὴ γῆνι) σφαῖρα. *medium* : Σύμφωνα μέ τίς ἀστρονομικὲς ἀντιλήψεις
 τῶν ἀρχαίων, μέχρι τὰ χρόνια τοῦ Κοπερνίκου ἡ γῆ βρισκόταν ἀκίνητη
 στό κέντρο τοῦ σύμπαντος· ἀλλά ὁ Ἀρίσταρχος ἀπὸ τῆ Σάμο, πρόδρομος
 τοῦ Κοπερνίκου, διατύπωσε τὴν ἁποψη ὅτι τό σύστημα εἶναι ἡλιοκεντρι-
 κό (280 π.Χ.) *quae terra dicitur*. τό *quae* σ' ἔλξη πρὸς τό *terra*
 ἀντί *qui* (= *globus*). πρβλ. πιό πάνω § 5 : *quae civitates. eisque*
animus... καί (γιὰ τό σκοπὸ αὐτόν) ψυχὴ (δόθηκε)... *ex... ignibus*
 (πού προέρχεται ἀπό...): Οἱ Στωικοὶ θεωροῦσαν τὴν ψυχὴ (πύρινο
 πνεῦμα) (= *inflammata anima*, Κικ.). ὅτι τὰ ἄστρα ἦταν φωτιές
 καί ἡ ψυχὴ ἐπίσης, ἀφοῦ προῆλθε ἀπὸ τὰ ἄστρα, εἶναι γενικὰ ἀντίληψη
 τῶν ἀρχαίων, ὅπως ἀναφέρεται στό Φαίδωνα καί στόν Τίμαιο τοῦ Πλά-

τωνα, καθώς και από τόν ἴδιο τόν Κικέρωνα στό πρῶτο βιβλίο τῶν Τουςκουλωνῶν. *sidera et stellas* ἄστρα καί ἀστέρες. *globosae et rotundae*: τό πρῶτο ἐπιθ. φανερώνει τό σφαιροειδές (μέ τήν ἔννοια τοῦ στερεοῦ καί τῆς ὕλης), τό δέ δεύτερο φανερώνει τό κυκλικό (μέ τήν ἔννοια τοῦ σχήματος). Καί ὁ Ἀριστοτέλης νομίζει ὅτι τά ἄστρα εἶναι σφαιρικά. Ὁ Κικέρων ἄλλοῦ λέει ὅτι τίποτε ὠραιότερο (δέν ὑπάρχει) ἀπό τό σχῆμα αὐτό. *divinis animatae mentibus* = πού ἐμψυχώθηκαν μέ θεῖες ψυχές (ζωογονήθηκαν). *circulos suos orbisque conficiunt* (πλεονασμός) = πραγματώνουν τούς κύκλους καί διαγράφουν τίς τροχιές τους. Ὁ Κικέρων ἔτσι ἐκφράζει τήν «κύκλω φοράν» ἢ «ἐγκύκλιον φοράν» τοῦ Ἀριστοτέλη. *quare* = γιά τοῦτο. *et tibi... et piis... retinendus animus est* = καί ἀπό σένα καί τούς εὐσεβεῖς πρέπει νά φυλαχθεῖ ἡ ψυχὴ (σύ καί οἱ εὐσεβεῖς ὀφείλετε νά φυλάτε τήν ψυχὴ)· ἡ *pietas* εἶναι ἡ ἐκτέλεση τοῦ καθήκοντος ἀπέναντι στό θεό, τήν πατρίδα καί τούς γνωστούς. *in custodia corporis* = στή φυλακὴ τοῦ σώματος· κοίταξε καί § 21: *inclusus in corpore*. πρβλ. καί Πλατ. Φαίδ. 62 B. «ὁ... ἐν ἀπορρήτοις λεγόμενος περὶ αὐτῶν λόγος, ὡς ἐν τινι φρουρᾷ ἔσμεν οἱ ἄνθρωποι καί σύ δεῖ δὴ ἑαυτὸν ἐκ ταύτης λύειν οὐδ' ἀποδιδράσκειν...». Ὁ Κικέρων, ἐνῶ στή Θεολογία εἶναι ὁπαδὸς τῶν Στωϊκῶν, στό σημεῖο αὐτό ἀποκαλύπτεται Πυθαγόρειος καταδικάζοντας μαζί μέ τόν Πλάτωνα τήν αὐτοκτονία (κοίταξε καί πιο πάνω § 5: *huc*). *nec... migrandum est* καί δέν πρέπει νά μετοικήσετε ἀπό... (νά ἐγκαταλείψετε τή...). *ille: animus. ne defugisse videamini* = γιά νά μὴ φαγεῖτε τή...). *munus humanum* = τὸ καθήκον (δῶρο - προορισμός) τοῦ ἀνθρώπου, τὸ προορισμένο (δοσμένο) ἀπὸ τὸ θεό. *munus, -eris* οὐδ.

§ 8 (16) *sic... ut... ut* = ἔτσι... καθώς... καθώς. *anus* = πάππος (δὴλ. ὁ Ἀφρικανὸς ὁ Πρεσβύτερος)... *ego* = ἐγώ (πού σέ γέννησα *gigno* - *genūi*, *genitum*, 3 = γεννῶ. *colo*, *colūi*, *cultum*, 3 = θεραπεύω, καλλιεργῶ, τιμῶ. *iustitiam et pietatem* = δικαιοσύνη καί εὐσέβεια (δὴλ. τὰ καθήκοντα πρὸς τὸ θεό). *cum... tum* = ὅσο... τόσο (εἰ-
ναι). *in parentibus et propinquis* = μεταξὺ (στον κύκλο) τῶν γονέων καί τῶν συγγενῶν. *ea vita via* (via κατηγορ.) *est in caelum* = αὐτὴ ἡ ζωὴ εἶναι δρόμος πού ὀδηγεῖ στόν οὐρανό. *via - vita, caelum - coetum*, παρήχηση. *corpore laxati* = ἀπαλλαγμένοι ἀπὸ τὸ σῶμα (τά

δεσμά τοῦ σώματος, πρβλ. § 6 *corporum vinculis*). *quem vides... quem... nuncupatis*, μετά τίς λέξεις αὐτές ὁ πατέρας του Αἰμίλιος Παῦλος δέν παρουσιάζεται πιά σ' αὐτό τό διάλογο. *nuncūpo* (= *apello*) α' συζ. = ὀνομάζω. *autem* δέ = καί, κοίταξε καί § 3 : *ostendebat autem. circus*, κατηγορ. *elucens* = λάμποντας, φεγγοβολώντας, *elūceo*, - *luxi* 2. [*inter flammās* = *inter inflammata sidera* = ἀνάμεσα στά διάπυρα ἄστρα. *sidus* - *ēris*, οὐσ. *a Graiis* (λέξη ποιητική) = ἀπό τούς Ἑλλήνες. Ὁ Κικέρων μεταχειρίζεται τή λέξη *Graii* ὄχι στή θέση τοῦ *Graeci* ἐθνικοῦ μέ ἱστορική καί γεωγραφική ἔννοια, ἀλλά πάντοτε μέ τή δυναμική ιδέα σεβασμοῦ ἑνός ἡρωικοῦ λαοῦ καί μιᾶς κοιτίδας πολιτισμοῦ. *accepistis* = μάθατε, διδασχτήκατε. *orbem lacteum* = γαλαξία : τή συγκρότηση αὐτοῦ ἀπό ἄπειρα ἄστρα τήν εἶχε πιά ἐπισημάνει ἀπό τό 470 π.Χ. ὁ Δημόκριτος. Ἡ θεωρία τῆς διαμονῆς τῶν ψυχῶν τῶν ἐναρέτων ἀνήκει, σύμφωνα μέ τόν Ἰάμβλιχο, στόν Ἡρακλείδη τόν Ποντικό. *ex quo (loco)* (ἀπό τό γαλαξία δηλ. ἀπό τόν οὐρανό). *mihi contemplanti* (ρ. *contemplor*, 1) = σέ μένα πού παρατηρῶ προσεχτικά. *omnia... cetera* = ὅλα... τά ἄλλα (οὐράνια σώματα). *praeclara... mirabilia* (κατηγορ.) = ὑπέρλαμπρα καί θαυμαστά. *autem* δέ = καί. *ae... quas* = τέτοιου... πού. *ex hoc loco* = ἀπό τοῦτο τόν τόπο (ἀπό τούτη τή γῆ). *ae... quas* = τέτοια... πού... *omnium (stellarum)*. *suspicati sumus* = φανταστήκαμε, (ρ. *suspicio*, 1). *ea... quae* = ἐκεῖνο πού. *minima* = μικρότερο (ἄστρο), τό φεγγάρι. *ultima* = ὁ πιό ἀπομακρυσμένος ἀπό : τοῦτο σχετικά μέ τόν τόπο, πού ὁ Σικελίων εἶχε μεταφερθεῖ στόν ὕπνο του. *citima* = τό πιό κοντινό (ὑπερθ. τοῦ *citer*, *citra*, *citrum*, συγκρ. *citerior*, -*ius*, γεν. -*ioris*) : τοῦτο σέ σχέση μέ τήν πραγματικότητα (στόν ξύπνιο). *luce... aliena* = μέ ξένο φῶς (τοῦ ἡλίου)* πρβλ. § 9. : *luna radiis solis accensa* : Τό φεγγάρι οἱ Στωϊκοί τό θεωροῦσαν μεγαλύτερο ἀπό τή γῆ, ἐνῶ εἶναι γνωστό ὅτι ἡ γῆ εἶναι 49 φορές μεγαλύτερη. *autem* δέ = καί. *facile* = εὐκόλα, κατά πολὺ. *vincebant* = ὑπερεῖχαν (ἦταν πολὺ μεγαλύτεροι). *vinco*, *vici*, *victum*, 3. *sam ipsa terra*, αὐτό σέ ἀντίθεση μέ τό πιό πάνω *omnia cetera** στή θέση τῆς συντακτικῆς αὐτῆς σειρᾶς θά ἔπρεπε νά τεθεῖ *terra vero*, ἀλλά ἡ γῆ τούτη. *ita... parva* = τόσο μικρή. *ut me imperii nostri... praeuiteret* ὥστε ἐγώ νά εἶμαι δυσανεσθημένος ἀπό τό κράτος μας. *paeniteo*, -*tui* 2. καί πιό συνηθισμένα ἀπρόσωπο : *paenitet*, -*tuit*, 2. *me alicuius rei* = δέ μοῦ ἀρέσει κάτι, δέν εἶμαι

εὐχαριστημένος. *quod*, ἀφαιρ. ὄργαν. (*imperio*). *quasi punctum* = σάν (*quasi* = *ut ita dicam*) κάποιο σημείο (ἐλάχιστη ἔκταση). *eius* = αὐτῆς δηλ. τῆς γῆς. Ἡ ρωμ. περηφάνεια μειώνεται. Ἄρα γε θά μιλοῦσε ἔτσι ὁ Κικέρων, ἂν ἀπευθυνόταν σέ μεγαλύτερο κύκλο;

IV

Π ε ρ ι λ η ψ η : Περιγραφή τοῦ πλανητικοῦ συστήματος τῶν ἐννέα σφαιρῶν.

§ 9 (17)*. *quam* = hanc autem (terram). *magis* (ἐδῶ = diu-

* Στὴν παράγραφο τούτη περιέχεται σέ γενικές γραμμές ἡ θεωρία γιὰ τὸν κόσμο στὴν Ἑλληνικὴ καὶ Ρωμαϊκὴ ἀρχαιότητα. Τό γεωκεντρικὸ τοῦτο σύστημα ἀναπτύχθηκε μαθηματικὰ πρὸ ὁλοκληρωμένα στὸ σπουδαῖο σύγγραμμα τοῦ Ἑλλήνα ἀστρονόμου Πτολεμαίου (στὸ β' αἰ. περ. 100 - 178 μ.Χ.). «Μεγάλῃ μαθηματικῇ σύνταξιν τῆς ἀστρονομίας σέ 13 βιβλία» καὶ διατηρήθηκε σέ δυναμικὴ ἐφαρμογὴ μέχρι τὰ χρόνια τοῦ Κοπέρνικου, Κέπλερου καὶ Γαλιλαίου. Ὁ Πλάτων, ὁ Ἀριστοτέλης, οἱ Στωϊκοὶ δέχονταν τὸ σύστημα τοῦτο. Ὅμως καὶ στὴν ἀρχαιότητα παρουσιάστηκαν ἐκεῖνοι πού εἶχαν ἀντίθετη γνώμη καὶ μὲ μεγάλῃ τόλμῃ πλησίασαν τίς σημερινές θεωρίες. Ἀνάμεσα σ' αὐτοὺς ἀναφέρεται ὁ Ἀναξίμανδρος, μερικοὶ ἀπ' τοὺς νεώτερους Πυθαγόρειους φιλόσοφους (Ἰκέτας καὶ Ἐκφαντος Συρακοῖσι), ὁ μαθηματικὸς Ἑρακλείδης ὁ Ποντικός, πού ὀνομάστηκε ἀπὸ τοὺς συγχρόνους του παραδοξολόγος, καὶ ὁ διάσημος ἀστρονόμος Ἀρίσταρχος ὁ Σάμιος, πού ἀνάπτει στὴν ἀρχαιότητα τίς ἰδέες αὐτές πρὸ τέλει. Στὴ συνέχεια (§ 9 καὶ ἐξῆς) θά δοῦμε τίς θεωρίες πού ἐπικράτησαν στὴν ἀρχαιότητα. Ὅμως σ' αὐτὰ δέ θά βροῦμε καμιά πρωτοτυπία. Ἡ ἀπασχόληση μὲ θεωρητικὰ ζητήματα δέν ἐνδιέφερε τοὺς Ρωμαίους. Ἔτσι τὰ ὅσα ἐξιστοροῦνται ἐδῶ εἶναι κυρίως πλατωνικὲς καὶ ἀριστοτελικὲς κοσμολογικὲς δοξασιές (γνώμες) μὲ κάποιες παραλλαγές στὰ ἐπιμέρους κεφάλαια. Ἡ σφαιρικὴ γῆ εἶναι ἀκίνητη στὴ μέση τοῦ σύμπαντος. Γύρω ἀπ' αὐτὴ μὲ διεύθυνση ἀπὸ ἀνατολὴ σέ δύση στρέφεται σέ μιὰ ὁλόκληρῃ μέρᾳ ὁ ἑναστὸς οὐρανός, ὅπως βεβαιώνουν οἱ αἰσθήσεις. Στὴν οὐράνια σφαῖρα ἀπέδιδαν ὑπόσταση πραγματικῇ. Πάνω σ' αὐτὴ ἦταν προσηλωμένα (καρφωμένα) τὰ ἀμετακίνητα ἀστέρια, πού ἐξωτερικὰ περιόριζε τὸ σύμπαν. Νωρὶς ὅμως ἡ παρατήρηση τῶν οὐράνιων φαινομένων εἶχε δεῖξει ὅτι μερικά ἀστέρια (ἀνάμεσά τους ὁ ἥλιος καὶ τὸ φεγγάρι), ἐνῶ παίρνουν μέρος στὴν κοινὴ περιστροφικὴ κίνηση, δὲ φαίνονται καρφωμένα (προσηλωμένα) πάνω στὴν οὐράνια σφαῖρα τῶν ἀπλανῶν, ἀλλὰ ἀλλάζουν θέση καὶ ἀπέναντι σ' ἄλλα ἀστέρια καὶ μεταξύ τους, κινοῦνται μὲ νόμους καὶ μὲ περιοδούς ἀλλὰ καὶ μὲ πολὺπλοκο τρόπο. Αὐτὰ τὰ ἀστέρα τὰ ὀνόμασαν πλάνητες ἢ πλανήτες, σέ ἀντίθεση μὲ τοὺς ἀπλανεῖς, πού ἐνῶ ἀπλὰ μετέχουν στὴν καθημερινὴ κίνηση τῆς οὐράνιας σφαίρας, φαίνονται νὰ διατηροῦν ἀμετακίνητη θέση πάνω σ' αὐτὴ. Οἱ γνωστοὶ κατὰ τὴν

tius) = πió μακριά καί έπομένως πολύ πió προσεχτικά. *cum... intuitu-
 rer* = έπειδή μέ μεγάλη προσοχή παρατηρούσα (έχοντας στό νοú μου
 τή μικρότητα τής γής καί τήν άκόμη μικρότερη έκταση του Ρωμ. κρά-
 τος). *intueor, intuitus sum, eri 2. quaesio*. Τό ρ. τουτο, πού λέγεται
 μέ βιασύνη καί κατάπληξη, ίσοδυναμεί έδω μέ τό *tandem* (*quosque
 tandem... ώς πότε τέλος πάντων...;*) *quaeso*. 3. *humí* (πτώσει τοπ.) =
 χάμω, κατά γής, *defigo, fixi, fixum, ero*=προσηλώνω, καρφώνω. *nonne
 aspiciis...?* (έξακολουθεΐς νά έχεις τό βλέμμα σου καρφωμένο στή γή
 καί) δέ βλέπεις...; *in templa* = σέ ναούς (έδω σ' άπέραντους χώρους
 (έκτάσεις). 'Εδω τό συγκεκρι. άντί του άφηρημένου. *tibi* (δοτ. ήθική).
 'Η δοτ. χρησιμεύει έδω γιά νά προκαλέσει άμέριστη τήν προσοχή του
 Σκιπώνα του Νεώτερου. *orbibus... globis* = από έννέα κύκλους, σφαΐρες

αρχαιότητα πλανήτες ήταν έπτά : ό "Ηλιος, τό Φεγγάρι, ό 'Ερμής, ή 'Αφροδίτη,
 ό "Αρης, ό Δίας καί ό Κρόνος. Γνωρίζουμε μέ ποιό τρόπο ή άστρονομία έξηγεΐ τίς
 κινήσεις αυτές. Αυτή, ένω τοποθετεί τούς άπλανείς σέ πολύ μεγάλη άπόσταση από
 τόν κόσμο των πλανητών καί θεωρεί αυτόν ανεξάρτητο, ύποθέτει ότι ό "Ηλιος είναι
 τό κέντρο των πλανητικών κινήσεων καί ότι γύρω από αυτόν περιστρέφονται οι
 ύπόλοιποι πλανήτες, άνόμεσά τους καί ή γή, πού γύρω της κινείται τό φεγγάρι.
 Τέτοιο είναι σέ πολύ γενικές γραμμές τό σύγχρονο ήλιοκεντρικό σύστημα. Σύμφωνα
 μέ τόν Πλάτωνα (καί τόν Κικέρωνα) οι έπτά πλανήτες νομίζονταν προσηλωμένοι
 (καρφωμένοι) σέ Ισάριθμες διαφανείς σφαΐρες καί ή άτομική κίνησή τους όφειλό-
 ταν στήν κίνηση των σφαιρών αυτών. Οι σφαΐρες αυτές ήταν διαφανείς, γιατί μέσα
 άπ' αυτές φαινόταν ό έναστρος ούρανός· άκόμη είχαν τό ίδιο κέντρο μέ τήν ούράνια
 σφαΐρα των άπλανών καί συνδέονταν μαζί της, ώστε νά παίρνουν μέρος στήν καθη-
 μερινή περιστροφική κίνηση (Πλατ. Πολ. Χ. 616). "Ετσι ή καθεμιά άπ' αυτές
 είχε δυό ταυτόχρονες κινήσεις, άλλα γύρω από διαφορετικούς άξονες, τή μιά από
 άνατολή στή δύση, τήν ήμερήσια, καί τήν έλλη αντίστροφη. Οι σφαΐρες των πλανητών
 περιέχονται στήν έξωτερική ούράνια σφαΐρα των άπλανών καί ή μιά μέσα στήν έλλη
 σύμφωνα μέ τήν άκόλουθη τάξη, πού δείχνει καί τήν άπόσταση των πλανητών από
 τή γή. Πρώτη από τίς σφαΐρες των άπλανών καί έπομένως πió μακριά από τή γή
 είναι σύμφωνα μέ τόν Κικέρωνα ή σφαΐρα του Κρόνου, ύστερα από αυτήν του Δία,
 τρίτη του φλογισμένου "Αρη καί ύστερα στή μέση, μεταξύ τής γής καί τής σφαΐρας
 των άπλανών, βρίσκεται ό "Ηλιος· μετά οι σφαΐρες τής 'Αφροδίτης καί του 'Ερμή,
 καί τέλος πió κοντά στή γή ή σφαΐρα του φεγγαριού. 'Η γή άποτελεί τήν ένατη
 σφαΐρα μέ πρώτη τή σφαΐρα των άπλανών. 'Η διάταξη αυτή άποδίδεται από τόν
 Πλίνιο στόν Πυθαγόρα. Διαφορετική ήταν του Πλάτωνα καί του 'Αριστοτέλη,
 πού γιά πρώτη φορά καθορίστηκε από τόν 'Αναξαγόρα. Σύμφωνα μ' αυτή οι πλανή-
 τες έχουν τήν άκόλουθη σειρά από τή σφαΐρα των άπλανών : Κρόνος, Δίας, "Αρης,
 'Ερμής, 'Αφροδίτη, "Ηλιος, Φεγγάρι.

(πρβλ. § 7 *globosae σφαιρικές et rotundae*). *omnia* = όλα. τό οὐράνιο σύστημα (ἀποτελείται, ἀπαρτίζεται = *conexa sunt*). *unus* (*globus*). Τό *unus* δείχνει τήν ὑπεροχή. *extimus* καί *extimus* (*extremus*, ὑπερθ. τοῦ *exter*), τοποθετημένη στό πιό μακρινό σημείο, ἡ πιό μακρινή (σφαίρα). Τό *extimus* εἶναι ἀντίθετο τοῦ *citimus* τῆς § 8. *conspicitur* = περιλαμβάνει στόν ἑαυτό της. *complector*, -*plexus sum*, 3. *summus ipse deus* (εἶναι) αὐτός ὁ ὑπέρτατος θεός. Σύμφωνα μέ τοὺς ἀρχαίους ὁ οὐρανός ἦταν συνώνυμος τοῦ «θεός», καί οἱ δύο μαζί ταυτίζονταν. *deus ardens et continens* = *coercens et continens* = συγκρατῶντας καί περικλείοντας. *in quo sunt infixi illi... stellarum cursus* (ποιητ.), πάνω στήν ὁποία σφαῖρα εἶναι καρφωμένες ἐκεῖνες οἱ τροχιές τῶν ἀστρῶν (ἀντί *illae stellae quae cursu sempiterno volvuntur*). Ἡ γνώμη τοῦ Ἀναξίμανη (καθώς καί τοῦ Ἑμπεδοκλή) γιά τά ἀμετακίνητα ἀστρα, ὅτι δηλ. αὐτά ἦταν καρφωμένα (προσηλωμένα) πάνω στόν οὐράνιο θόλο ἔδινε ἀπλούστερη καί πιό σύμφωνη ἐξήγηση γύρω ἀπό τά φαινόμενα, ὥστε ἡ ἀστρονομία ὕστερα ἀπό αὐτοὺς στηριζόταν σ' αὐτή μέ ἐλάχιστες ἐξαιρέσεις. *qui volvuntur* = πού περιστρέφονται μαζί, πού ἀκολουθοῦν μαζί τήν αἰώνια κίνηση αὐτῆς. *cui subiecti sunt septem* = κάτω ἀπό τήν ὁποία (οὐράνια σφαῖρα) βρῖσκονται ἑπτά. *retro* ἐπίρρ. = πίσω (σ' ἀντίστροφη φορά) δηλ. ἀπό Α στή Δ στρέφονται γύρω ἀπό ἰδιαίτερο ἕξινα (= *contrario motu atque caelum* = μέ ἀντίθετο τοῦ οὐρανοῦ κίνηση). *atque* = ἡ (= *quam*, πρβλ. *contrarius, idem, alius, similis ac ἡ atque*). Ἡ μιὰ κίνηση εἶναι ἡ γενική τοῦ σύμπαντος μέσα σέ μιὰ μέρα γύρω ἀπό τόν ἄξινα τοῦ κόσμου... — *caelum* = *caelestis globus extimus*. *unum globum* = τήν πρώτη σφαῖρα (τόν πρῶτο κύκλο). *illa stella in urris*, κοίταξε § 5. *Saturniam* (*stellam*): πραγματικά ὁ Κρόνος, σύμφωνα μέ τοὺς παλαιούς, πρὶν ἀπό τήν ἀνακάλυψη τοῦ Οὐρανοῦ, τοῦ Ποσειδῶνα καί τοῦ Πλούτωνα νομιζόταν ὁ πιό ἀπομακρυσμένος ἀπ' τῇ γῇ πλανήτης: *deinde* = ἔπειτα (εἰς σειρά πρὸς τό κέντρο), δεύτερη. *prosperus et salutaris*: Οἱ Χалδαῖοι κυρίως νόμιζαν ὅτι τὰ ἀστέρια ἀσκοῦσαν ἐπίδραση στίς τύχες τῶν ἀνθρώπων. Ἡ γνώμη αὐτή καί σήμερα ἀκόμη δέν ἔχει ἐγκαταλειφθεῖ ὁλοκληρωτικά. Ἡ λευκή λάμψη τοῦ Δία νομιζόταν σωτήρια (*salutaris*), ἐνῶ ἡ κατακόκκινη τοῦ Ἄρη καί ἡ κίτρινη τοῦ Κρόνου κατασφραγιστικές. *ille fulgor* = *illa fulgens stella* = ἐκεῖνο τό λαμπρό ἀστρο: *fulgeo, fulsi*, 2. λάμπω. *qui* (*fulgor*) *Iovis* (τό *Iovis* ἀρχαϊκή

δομ.) = Iupiter Δίας (πρβλ. σέ νομίσματα Iovis custos, Iovis propugnator, Iovis stator) : Iuppiter καὶ Iūpiter, γεν. Iovis. *tum* = τρίτη (σφαίρα). *deinde* = ἔπειτα (τέταρτος πλανήτης). *subter*, ἐπίρρ. = ἀπὸ κάτω. *mediam fere regionem* = τὸ μέσο, τῇ μέσῃ σχεδὸν θέσῃ. *obtinēt* — *occupat* = κατέχει, καταλαμβάνει. *dux... luminum* (= *stellarum*) — *reliquorum* ὁδηγός... ἀρχηγός καὶ (ρυθμιστής) τῶν ὑπολοίπων ἄστρον. Αὐτὸ ἀναπτύσσει καὶ ὁ Μακρόβιος 1,20 lumen, īnis, οὐ. *temperatio* = κανόνας (ἀφαιρεμένο ἐξαιτίας τοῦ προηγούμενου mens) = *temperator* (qui temperat) κανονιστής, ρυθμιστής (τοῦ κόσμου). *tanta magnitudine*, ἀφαιρ. ἰδιот. Σήμερα εἶναι γνωστὸ ὅτι ὁ ἥλιος εἶναι 1.326.480 φορές μεγαλύτερος ἀπὸ τῇ γῇ. *tanta... ut* = τόσο... ὥστε. *cuncta lumina. sua luce*, ἀφαιρ. ὄργαν. *sua luce lustret* (collustret) = καταυγάζει (καταλάμπει) μὲ τὸ δικό της φῶς (τοὺς ἄλλους πλανήτες). *compleat* = γεμίζει (πλημμυρίζει). *hunc (solem). alter, alter... cursus* = ἡ μιὰ... ἡ ἄλλη τροχιά (δρόμος). *comites* = δορυφόροι (comes - itis) : τὸ σύστημα τοῦτο ἐσφαλμένα ὀνομάζεται Αἰγυπτιακό, γιατί ἀνήκει στὸ μαθητὴ τοῦ Πλάτωνος Ἡρακλείδῃ τὸν Ποντικὸ. *in infimoque orbe* = στὸν κατώτατο (τελευταῖο) κύκλο. *accensa* = incensa, illustrata (ποὺ καταυγάζεται, καταλάμπεται). *accendo, -ndi, -nsum, 3. infra* = ἀπὸ κάτω (στὸ κάτω μέρος τοῦ φεγγαριοῦ)· εἶναι ἀντίθετο μὲ τὸ ἀκόλουθο : *supra lunam sunt aeterna omnia. nihil... nisi... caducum* = τίποτε δὲν εἶναι... παρὰ θνητὸ καὶ φθαρτὸ (τὸ καθεστὶ εἶναι...). *munere deorum... datos* = δοσμένες ἐξαιτίας τῆς εὐνοίας τῶν θεῶν. *nam, σχῆμα προκαταλήψεως* : (ἀλλὰ γιὰ τῇ γῇ δὲν ἔχω ἀνάγκη νὰ μιλήσω) γιατί... Μπορεῖ τὸ nam νὰ ἀντικατασταθεῖ μὲ τὸ autem = δέ. *media* (πρβλ. § 7 καὶ § 10 : medium), γιατί κατέχει, σύμφωνα μὲ τὸ γεωκεντρικὸ σύστημα, ἀκίνητη, τὸ κέντρο τοῦ σύμπαντος. Ἡ κοσμικὴ αὐτὴ εἰκόνα εἶναι τῶν Στωικῶν. *neque... et ...et* = οὔτε... καί... καί (πρβλ. § 20 : neque... est, et...). *infima est* = εἶναι ἡ κατώτατη, ἡ τελευταία. *feruntur... pondera* = φέρεται (σύρεται) κάθε βάρος. *nutu suo* = αὐτόματα, μὲ τῇ δικῇ τους ἔλξῃ. Ἀλλοῦ ὁ Κικέρων λέει : *suapte nutū et suo pondere*.

Περὶ ἡ ψη: Θεία ἁρμονία πού προέρχεται ἀπὸ τὴν κίνηση τῶν οὐράνιων σφαιρῶν. Ἀδυναμία τοῦ ἀνθρώπου νά τή δεχτεῖ.

§ 10 (18). *Quae* = haec autem = αὐτά δέ (τά ἄστρα τοῦ πλανητικοῦ συστήματος). *cum... intuerer* = ἐνῶ... — *stupens* = κατάπληκτος, ἐκστατικός. *stupēo*, -pūi, 2. *me recepī* (ἀπὸ τό προηγούμενο *stupens* θά νοήσουμε *ex stupore* = ἀπὸ τὴν ἐκπληξή) = ἐπανῆλθα στὸν ἑαυτό μου (ξαναβρῆκα τὸν ἑαυτό μου), συνῆλθα: *recipio*, -cēpī, -ceptum, 3. *quid* = τί; τί εἶναι αὐτό; (θαυμασμός καὶ ἐκπληξή ἀπὸ τὸν ἀπροσδόκητο ἦχο πού ἀκούστηκε, χωρὶς νά μπορεῖ νά τὸν ἐξηγήσει). *hic... quis est, qui?* αὐτός... ποιός εἶναι, ...πού; *tantus et tam dulcis* = τόσο (δυνατός) καὶ (ὅμως) τόσο γλυκός (εὐχάριστος, γιὰ τὴν ἁρμονία του)· πρβλ. τό τοῦ Ἀριστοτέλη «φόβος ἑναρμόνιος»). Αὐτό σχετίζεται μέ τὴν Πυθαγόρεια θεωρία, σύμφωνα μέ τὴν ὁποία ἀπὸ τὴν κίνηση τῶν ἄστρων, πού βρίσκονται σ' ἄνισα διαστήματα, προκαλεῖται ποικιλία ἡχων, μέ διαφορετικὴ ἔνταση, ἀπ' ὅπου παράγεται θαυμαστὴ ἁρμονία. Ὁ Πλάτων (Πολιτ. 617 D) παραδέχεται Σειρῆνες καθισμένες πάνω στοὺς κύκλους καὶ περιφερόμενες μαζί τους, πού μέ τό τραγούδι τους προκαλοῦν ἁρμονία. *hic est, inquit, ille, qui intervallis disiunctus inparibus sed tamen pro rata parte distinctis* = χωρισμένα μέ ἄνισα διαστήματα κανονισμένα ὅμως μέ ὀρισμένη (μεταξύ τους) ἀνάλογια (= *pro ratā parte*). *ratus*, a, um = ἀνάλογος, κανονισμένος, ὑπολογισμένος, μετ. τοῦ *reor*, *ratus sum*, *rerī* 2. = λογίζομαι, κανονίζομαι. *impulsu et motu ipsorum orbium* = μέ τὴ δόνηση καὶ κίνηση (δηλ. μέ τὴ δόνηση πού προκαλοῦν μέ τὴν κίνησή τους οἱ σφαῖρες αὐτές). *acuta cum gravibus temperans... efficit* = μετριάζοντας ψηλούς τόνους μέ βαθιούς (βαρεῖς)... παράγει μέ τὸν ἴδιο τρόπο (*aequabiliter*) ποικίλες ἁρμονίες (συμφωνίες = *concentūs*). δηλ. παράγει ποικίλους τόνους πού μαζί ἀποτελοῦν ἁρμονία. *enim* = πραγματικά. *tanti motus* = τόσες (τόσο μεγάλες) κινήσεις (τῶν ἄστρων). *in silentio* = μέ σιωπὴ, σιωπηρά. *et natura fert*, καὶ (ἐξάλλου) εἶναι φυσικό, ἡ φύση τό θέλει. *ut sonent* = νά ἀντηχοῦν. Στὴν κίνηση τῶν σφαιρῶν ἀποδιδόταν ἡ παραγωγή ἡχων ψηλῶν καὶ βαθιῶν, ὅπως ἀκριβῶς παρατηροῦμε στή μουσικὴ κλίμακα (μέ τὸν κραδασμὸ τῶν χορδῶν ἀνάλογα μέ τό μῆκος

τους). *extrema* = τὰ τελευταῖα (δὴλ. οἱ τελευταῖες σφαῖρες). *extremus* καὶ *extimus* ὑπερθ. βαθμός τοῦ (*exter, externa, exterum* ἢ *exterus, -a, -um*) συγκρ. *exterior, -ius* γεν. -*ōris*. *ex altera parte...*
ex altera autem = ἀπὸ τό ἓνα μὲν μέρος... ἀπὸ τό ἄλλο δέ (μέρος).
graviter, acute = βαριά (βαθιά μέ μπάσσους ἤχους), ψηλά (μέ ψη-
 λούς ἤχους). *summus ille caeli stellifer cursus* (ἀντί ille summi
caeli stelliferi cursus). *summus ille cursus* = ἡ ἀνώτατη ἐκείνη
 σφαῖρα τοῦ ἀστροφόρου οὐρανοῦ. Ἡ λ. *summus*, ἀντίθετη μέ τὴν
 ἀκόλουθη λ. *infimus. cuius conversio est concitatio* = πού ἡ στρο-
 φή τῆς (τῆς σφαίρας) εἶναι γρηγορότερη (ἀπὸ τίς ἄλλες). *acuto et*
excitato... *sono* = μέ ἤχο ψηλό καὶ διαπεραστικό. *gravissimo* : (*sono*)
 = μέ ἤχο βαρύτατο (βαθύτατο). *hic infimus* (*cursus movetur* =
 κινιέται, ἀντίθετα ὁ κύκλος τοῦ φεγγαριοῦ, πού εἶναι κατώτατος (πλη-
 σίστατος στό κέντρο), *infimus, a, um*, ὑπερθ. βαθμός τοῦ (θετ. *in-*
ferus, a, um) συγκρ. *inferior, -ius*, γεν. -*oris*. *manens immobilis*
 δὴλ. *una sede semper haeret* = παραμένει πάντα ἀκίνητη στή θέση
 τῆς. *complexa* (ἡ σφαῖρα τοῦ φεγγαριοῦ) πού κατέχει (§ 9 : *obtinet*).
medium locum = τὴ μέση θέση (τό κέντρο). *mundi* = τοῦ κοσμικοῦ
 συστήματος : *octo* : ἐνῶ εἶναι 8 οἱ σφαῖρες, ὁμῶς ὑπάρχουν μονάχα
 7 ἡχητικά διαστήματα, 7 τόνοι, γιατί δυό ἀπὸ αὐτές μέ τὴν ἴδια ταχύ-
 τητα (*eādem vis*) παράγουν τὸν ἴδιο τόνο, δὴλ. τῆς Ἀφροδίτης καὶ
 τοῦ Ἑρμῆ. *intervallis* = μέ διάφορα διαστήματα ἤχου (§ 10 : *intervallis*
inparibus). *qui numerus* = ὁ ὁποῖος ἀριθμός (ὁ 7 δηλαδή). *fere* =
 σχεδόν, μπορεῖ νά πεῖ κανεὶς (εἶναι ὁ δεσμός). Γιά τὸν ἀριθμὸ 7 κοι-
 τάξε πρὸ πάνω § 4 : *plenus. quod* = αὐτό (τὸν ἤχον αὐτόν). *docti*
homines = μορφωμένοι ἄνθρωποι (ἐφευρέτες τῆς μουσικῆς, Ὁρφεὺς
 καὶ Ἀμφίων). *nervis atque cantibus* (ἀφαιρ. ὄργαν.) = μέ μουσικά
 ὄργανα (κατὰ λέξη = χορδές) καὶ τοὺς (φωνητικούς) τόνους (δὴλ. τὰ
 τραγούδια). Σύμφωνα μέ τοὺς ἀρχαίους οἱ ἑπτὰ χορδές τῆς κιθάρας
 ἐφευρέθηκαν γιὰ νά ἀναπαράγεται ἡ οὐράνια ἁρμονία. *sibi* (δοτ.) =
 στοὺς ἑαυτοὺς τους. *praestantibus ingeniis* = μέ ἔξοχα πνεύματα
 (μέ τὴν ὑπεροχή τοῦ πνεύματός τους). *praestans, -ntis* (μετοχή τοῦ
praesto, -stīti, —, 1 ὑπέρεχω). *in vita humana divina studia* χιαστά.
divina studia coluerunt = τίς θεῖες σπονδές καλλιέργησαν (μέ τὰ θεῖα
 ἀσχολήθηκαν). *colo, -colui, -ēre* = καλλιεργῶ, θεραπεύω.

§ 11 (19). *sonitu oppletae* = ἀφοῦ γέμισαν ἀπὸ ἤχο (τά αὐτιά). *obsurduerunt* (ρ. *obsurdesco*, dūi, 3 = ξεκουφαίνομαι (= *sensū audiendi caruerunt*). Οἱ Πυθαγόρειοι παραδέχονται κατὰ τὸν Ἀριστοτέλην σάν αἰτία τὴν συνήθεια, πού εἶχαν ἀπὸ νήπια οἱ ἄνθρωποι, στὸν ἤχο τοῦτο. Στά ἀκόλουθα δείχνει ὁ Ἀφρικανὸς φυσικὰ καὶ πρακτικὰ, γιατί οἱ ἄνθρωποι δέν ἄκουαν τὴν ἁρμονία τῶν οὐράνιων κύκλων. *hebetior* = περισσότερο ἀδύνατη : τό θετικό, *hebes*, -ētis. *sicut... ea gens... caret* = ὅπως ἀκριβῶς... ἐκεῖνο τό γένος... στερεῖται, ἔχει χάσει (ἀδικαιολόγητη ὑπερβολή). *ad illa quae Catadupa nominantur* = πρὸς ἐκεῖνα πού ὀνομάζονται Κατάδουπα (καταρράχτες τοῦ Νείλου, κοντά στήν Κυρήνη· σήμερα Wady - Halfa εἶναι τό ὄνομα τους). *praecipitat* (ἀμτβ.) = καταφέρεται, καταπέφτει (= *praecipitatur*). *mundi*, κοίταξε § 10. *conversione*, ἀφαιρ. αἰτίας. *tantus... ut* = τόσο μεγάλος... ὥστε. *capere* = νά αἰσθανθῶν, νά καταλάβουν. *nequitis* = δέν μπορεῖτε. *nequēo*, -ire. Ἡ παρομοίωση αὐτή δέν εἶναι ἀκριβής. Τόν ἤχο πού παράγεται ἀπὸ τὴν ἁρμονία τῶν σφαιρῶν καθόλου δέν ἀκοῦμε, ἐνῶ γνωρίζουμε καὶ καταλαβαίνουμε πὼς ὁ ἥλιος μᾶς θαμπώνει. *intueri solem adversum* = νά βλέπω τόν ἥλιο κατάματα (βλέπω ἀπευθείας τόν ἥλιο). *intueor*, *intuitus sum*, 2 = ἀποβλέπω, ἀντιβλέπω. *eiusque* = ἀλλὰ (= *que*) τούτου. *acies vestra sensusque vincitur* (ἓνα μέ δύο = *acies sensus vestri*) ἡ ὀξύτητα τῆς αἰσθησέως σας, ἡ δρασή σας θαμπώνεται, νικιέται. *admirans* (μτχ. τοῦ *admiror*, 1) = θαυμάζοντας, ἂν καὶ θαύμαζα. *referebam... oculos ad terram identidem* = ἐπανέφερα τά βλέμματά μου κάπου - κάπου στή γῆ : *refēro*, *rettūli*, *relātum*, *referre*.

VI

Περίληψη : Βλέμμα (ματιά) στή μικρή γῆ. Ζῶνες τῆς γῆς. Ὁ ἄνθρωπος ὀφείλει νά ἔχει τὴν προσοχή του στά οὐράνια καὶ νά περιφρονεῖ τά γήινα. Μάταια ἢ δόξα στή γῆ.

§ 12 (20). *Sentio... te... contemplari* = παρατηρῶ ὅτι σύ κοιτάξεις προσεκτικὰ. *etiam nunc* = ἀκόμη τώρα. *sedem... hominum ac domum* = *terram* (πρόσεξε § 21). *quae (terra) parva, ut est, ita...* = τόσο μικρή, καθὼς (πραγματικὰ) εἶναι. *humana* = *res hu-*

manas. caelestia = *res caelestes* (*caelestis*, -e). Στό *humana* (εἶ-
 ναι) ἀντίθετα τὰ *caelestia* (= *supera*). *spectato... contemnito* = μέ
 προσοχή νά προσβλέπεις τό κάλλος τοῦ οὐρανοῦ, πού εἶναι ἡ οὐράνια
 πατρίδα, νά μή δίνεις σημασία (*contemnito* = *despicito*) στά ἀν-
 θρώπινα. *contemno*, -*temp*si, -*temptum*, 3. *celebritatem sermonis*
hominum (= *ab hominibus*) (*hominum*, γεν. ὑποκειμ.) = διάδοση
 τοῦ λόγου τῶν ἀνθρώπων (διαφήμιση ἀπό τοὺς ἀνθρώπους). *expetendam*
gloriam = *quae expetenda videri possit* = ἐπιδιώξιμη δόξα (πού
 τήν ἐπιδιώκουμε). *vides habitari... interiectas (esse)... sed... stare*
 ἀπαρέμφ. πού ἐξαρτῶνται ἀπό τό *vides*. Τό *habitati* παθητ. ἀπρόσωπο =
 ὅτι κατοικεῖται (ὑπάρχουν κατοικίες). *intericio*, -*iēci*, -*iectum*, 3.
sto. steti, —, 1. *quasi* = σάν, γιά νά πῶ ἔτσι (πρόσεξε § 4). Τά ὅρια
 τῆς ἀνθρώπινης φήμης, δόξας, ὁλοένα στενεύουν (*vides habitari... et*
in ipsis... easque... cernis autem..., hic autem alter..., ex ipsis...,
quis in reliquis...). Τό θέμα ἀπό τό ἕνα μέρος τῆς μικρότητας τῆς γῆς
 καί ἀπό τό ἄλλο τῆς ἀνθρώπινης φιλοδοξίας ἀπασχόλησε τοὺς παλαιούς
 Ρωμαίους (ὁ Πλίνιος ὁ Πρεσβύτερος, ὁ Σενέκας, ἀλλά καί ἄλλοι στά
 κατοπινά χρόνια διαπραγματεύθηκαν τό θέμα). *ut nihil... manare*
possit = ὥστε νά μήν μποροῦν νά γίνονται ἀμοιβαῖες ἐπικοινωνίες,
 σχέσεις (νά διαδίδεται κάτι). Πόσο ἔχουν μεταβληθεῖ σήμερα τὰ πράγ-
 ματα!! *partim... partim... partim* = μέρος μέν... μέρος δέ... ἄλλο
 δέ μέρος. *obliquos* = σέ θέση πλάγια. Αὐτοί εἶναι οἱ ἀντοικοι, δηλ.
 λαοί πού κατοικοῦν ἀπό τό ἕνα καί ἀπό τό ἄλλο μέρος τοῦ ἰσημερινοῦ
 σέ συμμετρικές θέσεις· (μ' ἄλλα λόγια : αὐτοί πού ἔχουν τό ἴδιο μήκος
 καί τό ἀντίθετο πλάτος). *transversos* σέ θέση ἀντίθετη. Αὐτοί εἶναι
 οἱ περίοικοι, δηλ. λαοί πού διαβιοῦν κάτω ἀπ' τόν ἴδιο παράλληλο, ἀλλ'
 ὄχι τόν ἴδιο μεσημβρινό (μ' ἄλλα λόγια : αὐτοί πού ἔχουν ἴσα καί
 ταυτόσημα πλάτη, ἀλλά διαφορά μήκους 180°). *adversos*, αὐτοί πού
 βρίσκονται στά ἄκρα μιᾶς διαμέτρου τῆς γῆς. Αὐτοί εἶναι οἱ ἀντί-
 ποδες, δηλ. λαοί πού κατοικοῦν τήν «ἀντίχθονα» (μ' ἄλλα λόγια :
 αὐτοί πού ἔχουν καί πλάτη ἀντίθετα καί μήκη πού νά διαφέρουν
 180°). πρβλ. πύ κάτω § 13 : *adversa vobis urgent vestigia*. Σύμ-
 φωνά μέ τὰ πύ πάνω οἱ ἀντοικοι τῆς Ρώμης καί τῆς Ἀθήνας βρί-
 σκονται νότια τοῦ ἀκρωτηρίου τῆς Καλῆς Ἑλπίδας, γύρω στίς 10°
 γιά τή Ρώμη καί στίς 8° γιά τήν Ἀθήνα, οἱ περίοικοι τῶν γύρω ἀπ' τή
 Μεσόγειο στόν Εἰρηνικό Ὠκεανό στή θάλασσα τῶν Σαργασσῶν καί οἱ

ἀντίποδες τῶν γύρω ἀπ' τῆ Μεσόγειο στὸν Εἰρηνικό 'Ωκεανό στό νησί Νέα Ζηλανδία.

§ 13 (21). *cernis autem* : τό autem ἐδῶ = πραγματικά. *quasi cingulis* = σάν μέ ζῶνες (μέ κάποιες ζῶνες γιά νά πῶ ἔτσι), (*cingulis* = *plagis, oris, regionibus*). Ἡ διαίρεση τῆς γῆς σέ ζῶνες βασισμένη στή φαινομενική ἐτήσια κίνηση τοῦ ἡλίου, πούμποροῦσαν οἱ παλαιοὶ νά μελετοῦν μέ γνώμονες, γεννήθηκε ἀπό τίς ἐρευνες τοῦ Πυθαγόρα καί τῆς Ἰωνικῆς Σχολῆς τοῦ Θαλῆ. Στά 500 π.Χ. περίπου παραδέχτηκαν τή σφαιρικότητα τῆς γῆς καί τή διαίρεσή της σέ ἀστρονομικές ζῶνες. Σ' αὐτές ὁ Παρμενίδης (στὶς ἀρχές περίπου τοῦ 5ου αἰώνα) ἔδωσε φυσική σημασία μέ τὴν ὑποστήριξή του, ὅτι μόνο οἱ εὐκρατές ζῶνες ἦταν κατοικημένες. Τά νέα ὁμῶς εὐρήματα στήν Κεντρική Ἀφρική ἔδειξαν ὅτι παλιά εἶχε κατοικηθεῖ ἡ διακεκαυμένη ζώνη. *e quibus duos* = *quorum duos* = ἀπό τίς ὁποῖες (ζῶνες) δύο (βλέπεις ὅτι ἔχουν κοκκαλιάσει [καταστροφῇ] ἐξ αἰτίας τοῦ παγετοῦ) = *obriguisse pruina* : *obrigesco, -rigui*, 3. *diversos* = *disiunctos* = ἀπομακρυσμένες. *inter se* = μεταξύ τους. *et... subnixos* καί στηριζόμενες κάθε μιὰ χωριστά (*ex utraque parte*) στοὺς πόλους αὐτοὺς (στοὺς πόλους αὐτοὺς τῆς γῆς = *verticibus ipsis* [ἀφαιρ.]). *subnixus* (καί *subnissus*), a, um. *vertices* = πόλοι (*vertex, verticis* ἄ.) : εἶναι τὰ δύο ἄκρα τοῦ ἄξονα, πού γύρω του στρέφεται κάποια σφαῖρα. *caeli* (ἐδῶ δέν πρόκειται γιά τὴν ὑπέρτατη σφαῖρα [*caelestis, globus*], ἀλλὰ γιά τὴν ἀτμόσφαιρα [τοῦ ἀέρα], πού περιβάλλει τὴ γῆ). *medium* = τὴ μέση (ζώνη). *et maximum*, αὐτό δέν ἀληθεύει σήμερα. Ἀπλώνεται ἀπὸ 23° 1/2 βόρεια καί 23° 1/2 νότια, ἔχει τὸν ἥλιο δύο φορές τό χρόνο στό ζενίθ καί εἶναι κατοικημένη. *torreri* (βλέπεις) = ὅτι καίεται, πυρπολεῖται : *torreo, torrui, tostum*, 2. *ardore* (ἀφαιρ. αἰτίας) τοῦ καύματος (τοῦ *torreo, torrui, tostum*, 2. *ardore* (ἀφαιρ. αἰτίας) τοῦ καύματος (τοῦ ἡλίου). *duo... quorum... ille...* (πού εἶναι μακριά μας). *hic autem alter...* (ἡ κοντινὴ μας) : δύο (οἱ εὐκρατές ζῶνες)... ἀπ' τίς ὁποῖες... ἐκείνη, αὐτὴ δέ ἡ ἄλλη... *australis* (*cingulus*) = ἀνταρκτική, μεσημβρινή, νότια. *in quo* = πάνω στήν ὁποία. *qui insistent* = πού κατοικοῦν. *insisto, institi*, —, 3. *adversa vobis urgent vestigia* = ἀντίθετα σέ σᾶς χαράζουν τὰ ἀχνάρια τους (χαράζουν τὰ ἀχνάρια πηγαίνοντας ἀντίθετα σέ σᾶς δηλ. εἶναι οἱ ἀντίποδες σας, αὐτοὶ πού κατοικοῦν τὴν «ἀντίχθονα» [τό νότιο ἡμισφαίριο], κοίταξε § 12 : *adversos*

stare vobis). urgĕo (urgueo), ursi, —, 2. *nihil ad vestrum genus* (pertinet) = καμιά επικοινωνία δέν έχει μαζί σας (πού κατοικεῖτε τή βόρεια εὐκρατη ζώνη). Αὐτή χωρίζεται ἀπό τή νότια μέ τή «διακεκαυμένη» ζώνη. *subiectus aquiloni* (=septentrionalis) = πού εἶναι ἐκτεθειμένη στό βοριά. *aquilo, ōnis α.* ὁ βοριάς. *cerne... quam... contingat* = πρόσεξε... πόσο (σέ ποιο μικρό βαθμό = *quam*, ἐπίρρ. ἐρωτηματικό - ἐπιφωνηματικό)... ἀγγίζει σέ σᾶς (ἔχει σχέση μέ σᾶς). *enim* = πράγματι. *colitur* = κατοικεῖται. *colo, colūi, cultum*, 3. *angustata verticibus* στενή στούς πόλους (δηλ. ἀπό Β. πρὸς Ν.). Κατά τόν Κικέρωνα ἡ γῆ σχετικά μέ τό μέρος πού κατοικεῖται εἶναι πλατύτερη (στούς πόλους) ἢ στενότερη (στῆς πλευρές) ($180^{\circ} : 34^{\circ}$). *lateribus latior* = πιό πλατύτερη στῆς πλευρές. *quaedam* = γιά νά πῶ ἔτσι. *circumfusa illo mari* = πού περιβρέχεται ἀπό ἐκείνη τή θάλασσα : *circumfundo, -fūdi, -fusum*, 3. *quod... quod... quem*, ἡ ἀναφορά χρησιμεύει γιά ἔξαρση, προκειμένου νά ἀκολουθήσει ἀπότομα ἡ μείωση (= *quam sit parvus, vides*). *quem*, σέ ἔλξη πρὸς τό *oceānum* ἀντί *quod* (πρβλ. § 5 καί § 7 *quas civitates* (*quae terra*). *in terris*, κοίταξε § 5. *qui* (*oceanus*). *in terris* (ἐμεῖς) πού βρισκόμαστε στή γῆ (§ 5). *tanto nomine*, ἀφαιρ. ἰδιότητος πού ἐξαρτᾶται ἀπό τό *qui* = ἂν καί ἔχει τόσο μεγάλο ὄνομα... *quam sit* (πλάγια ἐρώτηση) (βλέπετε) πόσο εἶναι.

§ 14 (22). *num... potuit...?* ἄραγε... μπόρεσε...; (ἀπάντηση : δέν μπόρεσε). *cultis...* (ἀφαιρ.) «ἀπό τούς κατοικημένους τόπους». *nostrum*, γεν. διααρ. στό *cuiusquam*... *Caucasum - Gangem* : Καύκασος καί Γάγγης εἶναι τά ἀνατολικά ὄρια τοῦ ἀρχαίου κόσμου. *in reliquis... partibus*, δηλ. στή βόρεια εὐκρατη ζώνη. *orientis aut obeuntis solis* : *oriens, -entis* μτχ. τοῦ *orior, ortus sum*, 4. *obiens* γεν. *obeuntis* μτχ. τοῦ *obĕo, -iī, -itum, obire*, (*orior* = ἀνατέλλω καί *obeo* = occido = δύω). *quis... audiet?* (ἀπάντ. : κανείς). *quibus... amputatis* = τούτων (τῶν μερῶν) ἀφαιρεθέντων, ἂν ἀφαιρεθοῦν (τά μέρη) αὐτά... *profecto*, ἐπίρρ. = βέβαια, πολύ καλά. *quantis in angustis... velit* (πλάγια ἐρώτηση) = σέ πόσο περισσότερο χῶρο... θέλει (ἀξιῶναι). *se dilatari* = (αὐτή) νά ἐπεκτείνεται. *ipsi autem*. Ἐδῶ μέχρι τό τέλος τῆς § 16 προσθέτει ἀκόμα ὁ Κικέρων στούς πιό πάνω περιορισμούς (§ 12 : *vides habitari*) καί ἄλλους τέσσερις χρονικούς (§ 14 : *ipsi*, § 15 : *quin etiam... quid autem interest* καί § 16 : *praeser-*

tim cum...). *quam... diu?* = γιά πόσο χρόνο ; τμήση γιά νά δηλωθεῖ ἔμφαση (ἀντί *quamdiu*).

VII

Περὶ λήψης : Ἡ λήθη (ἡ λησμονιά) εἶναι τό χρονικό τέρμα τῆς γήινης δόξας. Κοσμική ἢ μεγάλη χρονιά. Ὁ πάππος παροτρύνει τόν ἐγγονό του νά περιφρονήσει τίς ἀμοιβές πάνω στή γῆ ἀποβλέποντας στήν ἀρετή, πού μόνη ὁδηγεῖ στόν οὐρανό.

§ 15 (23) *quin etiam* = καί ακόμα (μόλιστα δέ). *si cupiat... non modo (non)... sed ne... possumus* = ἂν ἤθελε ἐπιθυμήσει... ὄχι μόνο... ἀλλά οὔτε... μπορούμε. Τό [non] στήν α' πρόταση περιττεύει, γιατί οἱ δύο ἀρνητικές προτάσεις ἔχουν κοινό τό ρῆμα (*possumus*). *cupio, -pīvi, ἢ pīi, -pītum, 3. proles (= progenies). illa futurorum hominum* = ἡ γενιά ἐκείνη τῶν ἀνθρώπων πού θάρρουν (πρβλ. πύό κάτω : *qui postea nascentur*). *proles, is θ. = γενιά. deinceps* = ἡ μιά ὕστερα ἀπό τήν ἄλλη (διαδοχικά, ἀπό γενιά σέ γενιά). *nostrum* γεν. διαφ. στό *unius cuiusque. a patribus acceptas* (ἐπεξήγηση τοῦ *deinceps*) = πού τούς παραλάβαμε ἀπό τούς πατέρες (μας). *accipio, -ēpi, -ceptum, 3. propter eluviones exustionesque* = ἐνεκα τῶν κατακλυσμῶν καί πυρπολήσεων. *tempore certo* = σέ ὁρισμένο χρόνο (πού εἶναι ἐκείνη ἡ κοσμική χρονιά = *vere vertens annus* τῆς § 16). Ἡ νεώτερη ἐπιστήμη δέν ἀποκλείει ὅτι συνέβαιναν ἀπό καιρό σέ καιρό τέτοιοι κατακλυσμοί, ἀλλά δέν εἶναι δεκτὴ ἡ θεωρία τῶν Στωικῶν γιά γενική πυρπολήση τοῦ κόσμου. Οἱ Στωικοί, πού ἀκολουθοῦσαν κάπως τίς ἀρχές τοῦ Ἡρακλείτου, πίστευαν ὅτι ὁ κόσμος εἶχε τήν ἀρχή του στήν ἀρχική φωτιά, πού ἔπρεπε νά ἐπιστρέψει μέ κατακλυσμούς καί ὀλοκληρωτική πυρπολήση. Ἀλλά ἀπό τήν καταστρεπτική αὐτή φωτιά θά γεννιόταν ξανά ἄλλος κόσμος, ὅμοιος σέ ὅλα. Αὐτό ἀναγκαστικά θά ἐπαναλαμβάνόταν μετὰ ἀπό ὁρισμένο ἀριθμό χρόνων (*tempore certo*), δηλ. ὕστερα ἀπό κάθε κοσμικό χρόνο (*vere vertens annus*). Αὐτό ὑπολογίζεται, καί σύμφωνα μέ τά λεγόμενα ἐδῶ, ὅτι περιλαμβάνει πάνω ἀπό 11740 ἡλιακά χρόνια, ἀφοῦ ἀπό τό θάνατο τοῦ Ρωμύλου (716 π.Χ.) ὡς τά χρόνια αὐτοῦ τοῦ διαλόγου (129 π.Χ.) πέρασαν 587 χρόνια, πού εἶναι μόλις τό 1/20 (*nondum vicesimam partem... conversam*)

τοῦ μεγάλου χρόνου ($587 \times 20 = 11.740$). Τοῦ μεγάλου τούτου χρόνου ἄλλου (στόν Hortensius) ὁ Κικέρων, ὅπως μαρτυρεῖ ὁ Τάκιτος καί ὁ Σέρβιος, ὄριζε τή διαρκεία του σέ 12954 χρόνια. *quid autem interest ab iis... sermonem fore de te* = τί τέλος πάντων σέ διαφέρει ὅτι θά μιλήσουν ἐκεῖνοι γιά σέ; interest, interfuit, interesse. *sermonem ab iis*, κοίταξε § 14: sermonem hominum. *qui postea nascuntur*. πρβλ. § 15 proles illa futurorum hominum. (nascor, natus sum, 3). *ab iis... qui ante nati sunt* = a maioribus. *cum... nullus fuerit* = ἀφοῦ... κανεῖς δέν ἔγινε.

§ 16 (24) *qui* = αὐτοί πού, καί ὅμως αὐτοί, *nec pauciores... et meliores* = οὔτε λιγότεροι... καί καλύτεροι. *certe* = μέ κάθε τρόπο. *praesertim cum... nemo... possit* = ἀφοῦ μάλιστα... κανεῖς... δέν μπορεῖ. *A quibus audiri nomen... potest*, πρβλ. § 15: sermonem fore de te. *unius anni* = ἑνός χρόνου (μεγάλου ἢ κοσμικοῦ). Ὁ ἀστρονομικός αὐτός χρόνος παρουσιάζεται, ὅταν, ὅπως λέει ὁ Ἀλβίνος εἰσαγ. XIV, ὅλοι οἱ πλανῆτες ἐπιστρέφουν στό σημεῖο, ἀπό ὅπου ξεκίνησαν, γιά νά ἀρχίσουν ξανά τήν τροχιά τους. *eum* = δηλαδή. *populariter* = μέ λαϊκό τρόπο, κοινά (σ' ἀντίθεση μέ τό πῶς κάτω *vere* vertens annus). *ostri*, λ. ποιητική. *tantum inodo* = μόνο. *id est* = δηλαδή. *cum autem... redierint... rettulerint tum... potest* = ἀλλά μόνο ὅταν... θά ἐπανεέλθουν... καί θά ἐπαναφέρουν, τότε εἶναι δυνατό, μπορεῖ: *redēo*, -dīi, -dītum, -īre. *refero*, *retulī*, *relatum*, *referre*. *ad idem unde...* = στό ἴδιο σημεῖο, ἀπ' ὅπου... *semel* = μιὰ φορά. *eandemque... descriptionem* = τήν ἴδια διάταξη. *longis intervallis* ὕστερα ἀπό μεγάλη χρονικά διαστήματα: (§ 21 multis... saeculis). *totius caeli* = ὅλου τοῦ οὐρανοῦ, τῶν οὐράνιων συστημάτων. *ille... appellari potest* = (τότε) θά μπορεῖ νά πεῖ κανεῖς ὅτι ὁ ἀληθινός χρόνος συντελέστηκε ὁλόκληρος. (πρβλ. Cic. de nat. deor. 251: *tum efficitur, cum solis et lunae et quinque errantium ad eandem inter se comparisonem* [= ἀναλογία, δηλ. dispositionem] *confectis omnium spatiis est facta conversio*). *in quo* = στόν ὅποιο (κοσμικό χρόνο). *vix... audeo* = μόλις τολμῶ. *dicere... quam... teneantur* = νά πῶ πόσο πολλές ἀνθρώπινες γενιές περιλαμβάνονται. (πλαγ. πρῶτ.) *saeculum* ἐδῶ = διάρκεια μιᾶς ἀνθρώπινης γενιᾶς (33 χρόνια καί 4 μῆνες). *namque ut... habeto*, ἢ σύνταξη: *tum... habeto... quandōque* (= quancumque καί

δταν τέλος πάντων)... defecērit (τετ. μέλλ.)... ut olim... visus est, cum (δταν) penetravit. *deficere... exstinguisque* = ότι έπαθε έκλειψη και σβήστηκε... *exstinguo (extinguo), tīnxi, -tīnctum, 3. templa* (§ 7) = χώρους ιερούς. *ab eadem parte* = από τό ίδιο μέρος. *eodemque tempore* = και στην ίδια στιγμή. *signis... stellisque revocatis* = μέ τήν έπιστροφή τών ζωδίων και τών άστρων. *ad principium* = στην άρχή (στήν πρώτη τους διάταξη, πού είχαν όταν ξεκίνησαν). *ad principium* = ad primum caput «κεφάλι». *expletum (esse)*. *habeto* = puta = νόμιζε. *cuius* = τούτου δέ. *quidem* = στ' αλήθεια. *scito* = μάθε. *nondum vicesimam partem esse conversam*, βραχυλογικά άντί: n.v.p. *conversione* (ή *convertendo*) *esse confectam* = ότι δέ συμπληρώθηκε άκόμη μέ τήν περιστροφή τό ένα είκοστό (τού χρόνου).

§ 17 (25). *quocirca* = διά τούτο, έπομένως. Τελειώνει ό λόγος για τή ματαιότητα τής έπίγειας δόξας. *si... desperaveris... quantum tandem est...?* ή ύποθ. μέ ύποτακτική = άν ήθελες άπελπιστεϊ... πόση τέλος πάντων άξία έχει (πόσο πραγματικά άξιζει;). 'Απάντηση: καμιά άξία δέν έχει. *reditum*, ή λ. χρησιμοποιήθηκε σύμφωνα μέ τά προηγούμενα (§ 5: *hinc profecti huc revertuntur*) για τήν προέλευση τών ψυχών. *in quo omnia sunt... viris* = όπου είναι όλα (όσα πρέπει) για άντρες μεγάλους και εξέχοντες (όπου οι μεγάλοι κι εξέχοντες όλα τά έχουν). 'Επομένως είναι τό τέρμα (ό πόθος) τών μεγάλων ανθρώπων. *ista hominum gloria* = αυτή ή ανθρώπινη δόξα. *pertinere* = νά διαρκέσει... *ad partem exiguam* = σ' ελάχιστο μέρος. *unius anni* = ένός χρόνου. 'Επειδή ή έπίγεια δόξα τών ανθρώπων είναι σύντομη, είναι άνοησία και ματαιοπονία νά μήν έλπίζουμε στην ούράνια άθανασία. *igitur* = έπομένως. Μέ τό igitur στην άρχή εισάγεται τό συμπέρασμα αύτών, πού ειπώθηκαν από τήν § 12 και έξής. *alte spectare... atque... contueri*: τά απαρέμφ. έξαρτώνται από τό si voles. *contuēor, (-tuī-tus sum)*, 2 = άτενίζω, βλέπω. 'Η πρόθεση con- τού *contueri* χρησιμεύει για νά έπιτείνει τήν έννοια τού ρήματος. Παροτρύνοντας ό πάππος άποτρέπει τό Σκιπίωνα από τήν άπελπισία. *hanc sedem et aeternam domum* = αυτή τήν έδρα και τήν αιώνια διαμονή. Είναι άντίθετο στό: *sedem hominum* και *domum (hominum)* τής § 12. 'Ακόμη πρβλ. § 5: *hinc profecti huc revertuntur. neque te... dedi-*

deris nec... spem posueris (προτρεπτ. ύποτακτ.) Οί κύριες προτάσεις : νά μή δίνεις σημασία στά λόγια τοῦ λαοῦ καί νά μή στηρίζεις τήν ἐλπίδα τῶν πράξεών σου. Τό nec γενικεύει τήν ἔννοια. *dedo, dedidi, dedutum, 3* = παραδίνω : *me dedo* = χαρίζομαι. *in praemiis humanis* = στίς ἀνθρώπινες (μάταιες) ἀμοιβές. *te oportet... trahat ad verum decus* = πρέπει νά σέ τραβάει στήν ἀληθινή δόξα (§ 4 : *ostendas oportebit*). *decus, decoris, οὐ. ipsa virtus* = ἡ ἴδια ἡ ἀρετή. *suis... inlecebris* = μέ τά ἴδια της δελεαστικά μέσα (θέλγητρά της). *quid... loquantur* = τί... μποροῦν νά ποῦν. *de te* = γιά σέ. *ipsi videant* = αὐτοί ἄς δοῦν (ἄς σκεφθοῦν). *sed loquentur tamen* = ἀλλ' ὅμως θά μιλήσουν γιά σέ. *loquor, -locutus sum, 3. autem* = δέ, ἀλλά. *sermo*, ἀναφέρεται στό *loquentur*. *de ullo* = de quoquam = γιά κανένα, γιά κάτι. (τό *ullus* ἀντικαθιστᾷ τό *quisquam* στήν ἀφαιρ. τοῦ ἐνικοῦ καί σ' ὅλο τόν πληθυντικό). *perennis* = διαρκής. *obruitur* = ἀφανίζεται. *obruo, -rui, -rūtum, 3. interitu... oblivione* = μέ τό θάνατο καί τή λησμονιά. *posteritatis* = *posterorum*. *exstinguitur* = σβήνεται, χάνεται. (*exstinguo, -nxi, -nctum, 3*).

VIII

Π ε ρ ί λ η ψ η : Ὁ Σκιπίων ὁ Νεώτερος ὑπόσχεται νά ἀκολουθήσει τ' ἀχνάρια τοῦ πατέρα του καί τοῦ παπποῦ του, πού ἐξηγεῖ ὅτι ἡ ἀληθινή ἀθανασία εἶναι ἡ οὐράνια ὡς ἀνταμοιβή τῶν ἀξίων (ἀνθρώπων). Μόνο τό σῶμα εἶναι φθαρό. Ἡ ἀθάνατη ψυχή τοῦ ἀνθρώπου ἔχει ζωή, αἴσθησι, ἀνάμνησι, πρόνοια, διευθύνει, κυβερνᾷ καί κινεῖ τό φθαρό σῶμα, ὅπως ὁ αἰώνιος θεός τό φθαρό κόσμον. Αἰώνιον εἶναι αὐτό πού κινεῖται πάντοτε καί μόνο του : ἐπειδὴ δέ γνωρίζει ἀρχή δέν μπορεῖ νά ἔχει τέλος.

§ 18 (26). *quae* = *haec autem*. *cum dixisset* = ἀφοῦ εἶπε. *ego vero* = ἐγώ στ' ἀλήθεια. *siquidem* = ἀφοῦ πραγματικά. *bene meritis de patria* = σ' αὐτούς πού γιναν ἄξιοι τῆς πατρίδας, πού εὐεργέτησαν τήν πατρίδα. *mereor, meritus sum, 2. de aliqua re (mereor)* = εἶμαι ἄξιος κάποιου. *quasi limes* = σάν (γιά νά πῶ ἔτσι) δρόμος. *limes, limitis* ἄ. *ad caeli aditum* = γιά τήν εἴσοδο στόν οὐρανόν. *patet* = εἶναι ἀνοικτή. *quamquam* = ἔν καί, μολονότι. *vestigii* (ἀφαιρ.).

ingressus patris = ἔν καὶ βάδισα στὰ ἀχνάρια τοῦ πατέρα μου, Παύλου Αἰμιλίου. *ingredior, ingressus sum*, 3. *et tuis* = καὶ τῶν δικῶν σου. *decori vestro non defui* = δέ φάνηκα ἀνάξιος, δέ φάνηκα κατώτερος ἀπὸ τῆ φήμης σας. (*desum, defui, deesse*). *nunc tamen... enitar* = τώρα δμως... θά προσπαθῶ. (*enitor, enixus ἢ enisus sum*, 3). *tanto* = τόσο μεγάλης (ἀμοιβῆς)... *vigilantius* = ἐπιμελέστερα, μέ μεγαλύτερη ἐπαγρύπνηση. *vigilans, ntis* (μτχ. τοῦ *vigilo*). *tu vero enitere* (προστακτ.) = νά προσπαθεῖς λοιπόν σύ. *sic habeto* (pro certo habeto § 5) *non esse te mortalem, sed corpus hoc* = ὅτι δέν εἶσαι σὺ φθαρτός, ἀλλὰ τὸ σῶμα σου. *nec enim tu is es, quem... declarat, sed...* = γιὰτί οὔτε σὺ εἶσαι τέτοιος (*is = talis*), ὅπως δείχνει ἡ μορφή σου (*forma*). ἀλλά... Ἡ οὐσία σου δέν εἶναι τὸ σωματοειδές (τὸ σάρκينو σχῆμα), ἀλλὰ ἡ ψυχὴ σου. Αὐτὰ πηγάζουν ἀπὸ τὴν Πυθαγόρεια διδασκαλία γιὰ τὴ μετεμψύχωση, σύμφωνα μέ τὴν ὁποία διδασκαλία ἡ ψυχὴ ἀπὸ καιρὸ σέ καιρὸ συνδέεται μ' ἓνα σῶμα. *sed mens cuiusque is est quisque* = ἀλλὰ ἡ ψυχὴ τοῦ καθενός, αὐτὴ (πραγματικά) εἶναι καθένας (ὁ καθένας εἶναι ἐκεῖνο πού εἶναι ἡ ψυχὴ του, ἡ ψυχὴ τοῦ ἀνθρώπου εἶναι τὸ ἐγώ του). *non ea figura, quae* = ὅχι ἡ μορφή κείνη πού· *esse deum* = (ὅτι εἶσαι θεός). *siquidem* (κοίταξε στὴν ἀρχὴ τῆς § αὐτῆς). *deum te...* Οἱ ψυχές πλάστηκαν κατὰ τὸν Κικέρωνα καὶ τὸ στωικὸ πανθεϊσμό ἀπὸ αὐτὴ τὴν ἴδια τὴν οὐσία τοῦ θεοῦ. Εἶναι αὐτές γιὰ τὸ σῶμα, ὅ,τι εἶναι ὁ θεός γιὰ τὸν κόσμον, δηλ. ὁ θεός εἶναι ἡ ψυχὴ τοῦ κόσμου. Ἔτσι στὸ ὄνειρο τοῦ Σκιπίωνα φαίνονται καθαρὰ τὰ ἔχνη Πλατωνισμοῦ, ἀνάμικτου μέ ἰδέες τῆς στωικῆς φιλοσοφίας. Οἱ Στωικοὶ τὸν ἄνθρωπο δριζαν σάν ζῶο λογικὸ θνητό, ἐνῶ τὸ θεὸ ζῶο λογικὸ ἀθάνατο. Ὁ ἄνθρωπος ἐπομένως δέ διαφέρει ἀπὸ τὸ θεὸ παρὰ μόνο στὸ στοιχεῖο τῆς ἀθανασίας. Πρβλ. καὶ Ψευδο - Πλατ. Ἀξίολχ. 370 Β: «οὐ γὰρ δὴ θνητὴ γε φύσις τοσόνδ' ἂν ἤρατο μεγαθυρίας, ὥστε καταφρονῆσαι μὲν ὑπερβαλλόντων θηρίων βίας, διαπεραιώσασθαι δὲ πελάγη, δειμάσθαι δὲ ἄστρον, καταστήσασθαι δὲ πολιτείας, ἀναβλέψαι δὲ εἰς τὸν οὐρανὸν καὶ ἰδεῖν περιφορὰς ἄστρον καὶ δρόμους ἡλίου τε καὶ σελήνης... εἰ μὴ τι θεῖον ὄντως ἐνῆν πνεῦμα τῇ ψυχῇ, δι' οὗ τὴν τῶν τηλικῶνδε περινοῖαν καὶ γνῶσιν ἔσχεν». Εὐριπ. Ἰρ. 1018 καὶ Μένανδρ. «ὁ νοῦς γὰρ ἡμῶν ἐστὶν ἐν ἐκάστῳ θεός». *qui... qui... qui... qui...* (ἀναφορά). Οἱ προτάσεις πού εἰσάγονται μέ τὸ *qui* εἶναι τὰ ὑποκείμενα καὶ τὸ *deus* (θεός δηλ. θεία δύναμη) τὸ κατηγορούμενο. *qui viget... sentit... meminit... providet*:

πού έχει τή ζωή, τήν αἴσθησιν, τήν πρόνοιαν (μᾶς κάνει νά αισθανόμαστε, νά θυμόμαστε, νά προνοοῦμε) καί πού ἔτσι ὅμοια (tam) διευθύνει καί κυβερνάει καί βάζει σέ κίνησιν τό σῶμα πού ἐπιβλέπει, ὅπως (quam) τόν κόσμον τοῦτο regit, moderatur et movet ὁ ὑπέρτατος θεός. memini, meminisse, ρ. ἔλλειπτ. provideo, -vīdi, -vīsum. 2. ut = καθώς (κι-νεῖ κ.λπ.). *mundum mortalem — fragile corpus* χιαστά. *mundum ex quadam parte mortalem* = θνητό σχετικά μέ κάποιο μέρος. 'Ο κόσμος χάνεται μερικῶς μόνο, γιατί ἔχει μέσα του κάτι τό ἀθάνατο. 'Ισως ἐδῶ ὁ Κικέρων ἐννοεῖ τήν ψυχή καί ἴσως πάλι τήν ἀφθαρτὴ ὕλη τῶν ἀστρων. 'Η σύγκριση τοῦ θεοῦ, στίς σχέσεις του μέ τόν κόσμο, μέ τήν ψυχή, στίς σχέσεις της μέ τό σῶμα, εἶναι συνηθισμένη στους Στωϊκοὺς. *ipse* = αὐτός ὁ ἴδιος. *aeternus* = αἰώνιος (ἀναρχος καί ἀπειρος). *sempiternus* = ἀθάνατος. *fragile corpus* = τό φθαρτό σῶμα. 'Η φράση αὐτὴ στηρίζει τήν Πλατωνικὴ προσπάθεια γιὰ ἀπόδειξιν τῆς ἀθανασίας τῆς ψυχῆς. Αὐτῆς τῆς προσπάθειας τόν τρόπο ἀκολούθησε κατὰ γράμμα ὁ Κικέρων, πού μετέφρασε ἀριστοτεχνικά, κάποτε καί πιό σύντομα, ἀπὸ τό Φαῖδρο (245 C κοίταξε καί § 19 ἐξ.) καί πού ἀργότερα πάλι ἐπανελάβε τά ἴδια μέ τίς ἴδιες λέξεις στους Τουσκουλανούς (1,53 - 55). Κατὰ τό Μακρόβιο ἡ ἀπόδειξις δίνεται σέ τύπον σωρείτου (per gradus syllogismorum) ἔτσι :

I. Anima ex se movetur, quod autem ex se movetur principium motus est. Igitur anima principium motus est.

II. Anima principium motus est, quod autem principium motus est, natum non est. Igitur anima nata non est.

III. Anima nata non est, quod natum non est, immortale est, igitur anima immortalis est.

§ 19 (27). *Nam* = πραγματικά. *quod semper movetur* = τό «ἀεικίνητο» (= quod sese semper movet), πού πάντοτε ἔχει κίνησιν (αὐτόματα), πού πάντοτε αὐτόματα κινεῖ τόν ἑαυτό του. *motum adfert alicui* = κίνησιν δίνει σέ κάτι = «τὸ δ' ἄλλο κινεῖν», *quodque* : Τό -que = καί (ταυτόχρονα). *quodque ipsum agitur aliunde* = καί πού κινεῖται ἀπὸ ἄλλο. *aliunde* = ἀπὸ ἄλλο (πρβλ. § 20 = pulsu externo = μέ ἐξωτερικὴ ὥθησιν, δύναμιν). *quando finem habet motus* (= movendi) = ὅταν παύει ἡ κίνησις. *vivendi finem habeat*

necesse = ανάγκη νά έχει τέλος ζωής. *solum igitur quod sese movet* = μόνο λοιπόν αυτό που κινεῖ τόν ἑαυτό του. *moveo, movi, motum*, 2. *quia numquam deseritur a se* = γιατί ποτέ δέν ἐγκαταλείπεται ἀπό τόν ἑαυτό του. *desero, -rui, rtum*, 3. *numquam ne moveri quidem desinit* = ποτέ δέ θά παύσει νά κινιέται. Τονίζεται τό *moveri* πού βρίσκεται μεταξύ τοῦ *ne* καί τοῦ *quidem*. Ἐδῶ οἱ δύο ἀρνήσεις (*numquam - ne... quidem*) παραμένουν. *desino, -sii, -situm*, 3. *quin etiam ceteris quae moventur, hic fons hoc principium est movendi* = ἀλλά καί σ' ἄλλα πού κινοῦνται, αὐτό εἶναι ἡ πηγὴ καί ἡ ἀρχὴ τῆς κινήσεως. *quin etiam* = ἐκτός ἀπ' αὐτά. *hic fons, hoc principium* αὐτὴ (σέ ἐλξὴ ἀντί τοῦτο § 13: *quem oceanum*) εἶναι πηγὴ, τοῦτο (εἶναι) ἀρχή. *principii autem nulla est origo* = τῆς ἀρχῆς δέν ὑπάρχει καμιά γέννηση. (*origo - originis*, θ.). *nam ex principio oriuntur omnia* = γιατί ἀπὸ τὴν ἀρχὴ ὅλα γεννιοῦνται. (*orior, ortus sum*, 4. = γεννιέμαι, γίνομαι). *ipsum autem nulla ex re alia nasci potest* = αὐτὴ δέ ἀπὸ κανένα πρᾶγμα δέν μπορεῖ νά γεννηθεῖ. *nec enim esset id principium, quod gigneretur aliunde* = γιατί δέ θά ἦταν ἀρχὴ αὐτὴ, πού ἀπὸ κάποιο ἄλλο θά γεννιόταν. *quodsi numquam oritur ne occidit quidem umquam* = ἂν δέ κάτι ποτέ δέ γεννιέται, ποτέ βέβαια δέν πεθαίνει. Ἡ ψυχὴ ἐπομένως εἶναι αἰώνια. *nam principium extinctum* = γιατί ἡ ἀρχὴ ἂν πάψει νά ὑπάρχει, *nec ipsum ab alio renascetur nec ex se aliud creabit* = οὔτε ἡ ἴδια ἀπὸ ἄλλο ξαναγεννιέται οὔτε ἀπ' τόν ἑαυτό της ἄλλο θά γεννηθεῖ. *ex alio* = ἀπὸ ἄλλο. *ex se* = ἀπὸ τόν ἑαυτό της. *siquidem necesse est a principio oriri omnia* = ἀφοῦ βέβαια εἶναι ἀνάγκη ὅλα νά γεννιοῦνται ἀπὸ κάποια ἀρχή. *ita fit, ut... sit* = ἔτσι γίνεται ὥστε *motus principium ex eo sit, quod, ipsum a se movetur* = τῆς κινήσεως ἡ ἀρχὴ προέρχεται ἀπὸ αὐτό, πού τό ἴδιο κινεῖ τόν ἑαυτό του. «ἔτσι ἡ ἀρχὴ γιὰ κάθε κίνηση εἶναι αὐτό πού τόν ἑαυτό του κινεῖ» δηλ. *ut motus, ordiatur ex eo, quod. (ordiatur, orsus sum, 4). id autem nec nasci potest nec mori* = αὐτό δέ δέν εἶναι δυνατό οὔτε νά γεννηθεῖ οὔτε νά πεθάνει. *vel concidat omne caelum omnisque natura et consistat necesse est* = διαφορετικά θά ἔπρεπε ὅλος ὁ οὐρανὸς νά καταπέσει καί ὅλη ἡ φύση (ἡ δημιουργία) νά σταματήσει. *consisto, constitui*, 3. Τό νόημα εἶναι: "Ὅσο εἶναι ἀδύνατο νά πάψει ὁ κόσμος καί ἡ κίνησή του, ἄλλο τόσο εἶναι ἀδύνατο καί ἡ ψυχὴ, ἀφοῦ σάν πρώτη δύναμη κινεῖ τόν ἑαυτό της, ἢ νά γεννιέ-

ται ἢ νά καταστρέφεται. Αυτό ἀληθεύει μονάχα, ἐφόσον προσαρμόζεται στήν πρώτη κινητική ἀρχή, σάν τό ὑπέρτατο κίνητρο. *nec vim ullam nanciscatur, qua a primo impulsu moveatur* = οὔτε θά ἔβρισκε κάποια δύναμη, γιά νά τεθεῖ πάλι σέ κίνηση, ἀφοῦ πάλι θά σπρωχνόταν ἀπ' αὐτή (τή δύναμη). (*qua = ut ea*). *nanciscor, nactus ἢ nactus sum*, 3.

IX

Π ε ρ ί λ η ψ η : 'Ο Ἀφρικανός ὁ Πρεσβύτερος, ἀφοῦ ἀπέδειξε ὅτι ἡ ψυχή εἶναι ἀρχή αἰώνια, ἀγέννητη καί ἀθάνατη μέ πατρίδα τῆς τόν οὐρανό συμπεραίνει ὅτι ἡ πραγματική δόξα τοῦ πολιτικοῦ ἄντρα βρίσκεται στήν οὐράνια ἀρχική ἔδρα τῶν ψυχῶν, ὅπου τόσο περισσότερο παρασκευασμένος φθάνει, ὅσο περισσότερο παράμεινε στήν ἐδῶ ζωή μακριά ἀπό τά σωματικά πάθη. 'Ο δοῦλος τῶν παθῶν περιφρονεῖ τοὺς θείους καί ἀνθρώπινους νόμους καί κυλιέται στή γῆ γιά πολλοὺς αἰῶνες, προτοῦ μπορέσει νά ἐπιστρέψει στήν οὐράνια ἔδρα του. 'Ο παπποῦς ἐξαφανίζεται, ὁ ἔγγονος ξυπνᾷ.

§ 20 (28). *cum pateat igitur... id esse* = ἀφοῦ λοιπόν εἶναι φανερό ὅτι τοῦτο εἶναι... (*patēo, -tūi, —, 2*). *quod a se ipso moveatur* = πού κινεῖται ἀπό τόν ἴδιο τόν ἑαυτό του. *quis est, qui... neget?* ποίος ὑπάρχει πού... θά ἀρνιόταν; *hanc naturam animis esse tributam* = ὅτι αὐτή ἡ φύση (φυσική ιδιότητα) παραχωρήθηκε στίς ψυχές. *tribuo, = būi, -būtum, 3.* = παραχωρῶ, ἀπονέμω. Τό νόημα : ὅλοι πιστεύουμε ὅτι ἡ ψυχή ἔχει αὐτή τήν ιδιότητα. *inanimatum est enim omne, quod...* ἄψυχο εἶναι πράγματι κάθε τί, πού... *pulsu agitur externo* (πρβλ. § 19 : *agitatur aliunde*) «γιατί κάθε σῶμα, πού κινεῖται ἀπό ἐξωτερική δύναμη εἶναι ἄψυχο». *quod autem est animal, id motu cietur interiore et suo* = ὅ,τι δέ εἶναι ἐμψυχο (animal), αὐτό κινεῖται μέ κίνηση ἐσωτερική καί δική του. *nam haec est propria natura animi atque vis* = γιὰ αὐτή εἶναι ἡ ἰδιάζουσα φύση (φυσική ροπή) καί ἡ οὐσία (δύναμη - ιδιότητα) τῆς ψυχῆς. *quae si est una ex omnibus, quae sese moveat* = αὐτή, ἂν εἶναι ἡ μόνη ἀπό ὅλα, πού κινεῖ τόν ἑαυτό της (εἰ δ' ἔστι τοῦτο οὕτως ἔχον, μὴ ἄλλο τι εἶναι τὸ αὐτὸ ἑαυτὸ κινεῖν ἢ ψυχὴν). 'Η ἀντωνυμία *quae* συμφώνησε μέ τό *natura atque vis* ἀντί

νά συμφωνήσει μέ τό animi. *se ipsa moveat* = ipsa a se moveatur. *neque nata certe est et aeterna est* = οὔτε γεννήθηκε βέβαια καί αιώνια εἶναι. «ἐξ ἀνάγκης ἀγέννητόν τε καί ἀθάνατον ψυχή ἂν εἴη». Ἐδῶ τελειώνει ὁ συλλογισμός, πού μετέφρασε ὁ Κικέρων ἀπό τό Φαῖδρο τοῦ Πλάτωνα, τόν ἐπανάλαβε δέ στούς «Τουσκουλανούς» του, ὅπως εἴπαμε, καί συγκεφαλαίωσε ἀργότερα μέ συντομία στό βιβλίο του γιά τή φιλία. Μέ τό συλλογισμό αὐτό ἀποδείχεται πραγματικά μόνο κάποια αἰώνια κινητική γιά τόν κόσμο ἀρχή, ὅχι ἡ ἀθανασία ἢ καλύτερα ἀποδείχεται ἡ αἰωνιότητα τῆς ἀτομικῆς ψυχῆς. (*nascor, natus sum, 3*).

§ 21 (29). *hanc*, νοεῖται *naturam animi atque vim animi* ἀντί *hunc (animum)* = αὐτά τά χαρίσματα τῆς ψυχῆς σου (αὐτή τή φυσική ιδιότητα καί δύναμη τῆς ψυχῆς σου). *optimis in rebus* = στά πιό ὠραῖα πράγματα, στίς εὐγενέστατες ἀπασχολήσεις. *sunt autem... de salute patriae* = εἶναι δέ (εὐγενέστατες ἀπασχολήσεις) οἱ φροντίδες γιά τή σωτηρία (μεγαλεῖο) τῆς πατρίδας. *quibus (curis)*, ἀφαιρ. ὄργαν. *agitatus et exercitatus* = (ἡ ψυχή) πού κινεῖται καί ἀσκεῖται (ὁμοιοτέλεστο). πρβλ. καί § 20 *certe est — aeterna est. velocius* = γοργότερα. *velox, -ōcis. sedem et domum*, τό πρῶτο τονίζει τήν ἰδέα τοῦ ἴδιου τοῦ τόπου, τό δεύτερο τή διάρκεια τῆς ἐκεῖ διαμονῆς. (§ 12 καί § 17 *καθώς καί Cic. Tusc. 1,118: ut... in aeternam et plane in nostram domum remigremus*). *pervolabit* (*pervolo* = πετώντας φτάνω). Τά ἴδια ἐπαναλαμβάνει ὁ Κικέρων σέ ἀπόσπασμα, πού μᾶς διέσωσε ὁ ἱερός Λύγουστίνος, ἀλλά καί ἄλλοῦ. (*pervolo, 1*). *ocius* = γρηγορότερα. Τήν ἴδια ὠραία σκέψη ἐπαναλαμβάνει ὁ Κικέρων στούς Τουσκουλανούς. (*ocius*, συγκρ. ἐπίρρ. τοῦ *ociter*). *si iam tum, cum... foras eminebit et abstrahet* = ἂν πιά τότε, ὅταν... θά πηδήσει πρὸς τά ἔξω καί θά ἀποσπάσει (*forās*, ἐπίρρ. = ἔξω). Τό ἕνα ἐπεξηγεῖ τό ἄλλο. Τοῦ *eminebit foras* κλπ. τό νόημα εἶναι: θά μάθει νά ἀποχωρίζεται ἀπό τήν ἐπίγεια ζωή καί νά λησμονεῖ τό φθαρτό σκῆνωμά της (τίς ἀνθρώπινες ἀθλιότητες), ὅταν θά μελετήσῃ τά μετὰ τό θάνατο. (Πρβλ. Πλάτ. Φαῖδ. 80 E: «ἐάν μὲν καθαρὰ ἀπαλλάττηται, μηδὲν τοῦ σώματος ξυνεφέλκουσα, ἅτε οὐδὲν κοινωνοῦσα αὐτῷ ἐν τῷ βίῳ ἐκοῦσα εἶναι, ἀλλὰ φεύγουσα αὐτό καί συνθηροισμένη αὐτὴ εἰς αὐτήν») *emīnēō, -nūi, 2. abstrāho, -trāxi, -tractum, 3. inclusus in corpore* πρβλ.

§ 6 : e corporum vinculis tamquam e carcere καὶ § 7 : corporis custodiis. (inclūdo, -clūsi, -clūsum, 3). *ea, quae extra erunt* = αὐτά, πού θά εἶναι ἔξω (ἀπό τό σῶμα), τήν ἀλήθεια, τήν πραγματικότητα. Ἐραγε, ἐννοεῖ ὁ Κικέρων τίς ἰδέες τοῦ Πλάτωνα; *contemplans* = ἐξετάζοντας, παρατηρώντας. *quam maxime* = ὅσο τό δυνατό περισσότερο. Σύνδεσέ το μέ τό *se... abstrahet. A corpore... corporis voluptatibus*. Κατά τίς Πυθαγόρειες καί Πλατωνικές θεωρίες πηγῇ τοῦ κακοῦ εἶναι ἡ ὕλη. Γιά τήν ἀγνόητα ἐπομένως τῆς ζωῆς εἶναι ἀνάγκη νά ἀπολυτρωθεῖ ἡ ψυχὴ ἀπό τοὺς αἰσθησιακοὺς πειρασμούς. Ἔτσι μόνο μέ τή διατήρηση τῆς καθαρότητος τῆς ψυχῆς, θά μπορέσει αὐτή, συγκεντρωμένη στόν ἑαυτό της, νά ἐπιστρέψει στήν ἀρχική της κατάσταση Ὁ Κικέρων λέει ὅτι εἶναι «voluptates... (τά θέλγητρα) illecebrae atque escae (δόλωμα) malorum καὶ ὅτι Plato escam malorum voluptatem appellat, quod eā videlicet homines capiantur sicut hamo (μέ τό ἀγκίστρι) pisces». *quasi* = σάν, γιά νά πῶ ἔτσι. *libidinum* = τῶν σαρκικῶν ὁρμῶν, τῶν παθῶν, *libido*, *libidinis* θ. *voluptatibus* (δοτ.) *oboedientium* = αὐτῶν πού ἐξουσιάζονται ἀπό τίς ἡδονές, πού εἶναι δοῦλοι τῶν ἡδονῶν. *deorum ac hominum iura* = τά δίκαια θεῶν καί ἀνθρώπων, τά ὅσια καί τά δίκαια. *corporibus* (ἀφαιρ.) = ἀπό τά σώματα. *voluntantur nec... revertuntur* = κυλιοῦνται καί δέν ἐπιστρέφουν. Ὁ Πλάτων (Φαίδ. 81 Β) λέει : (ἐάν δέ γε... μεμιασμένη καί ἀκάθαρτος τοῦ σώματος ἀπαλλάτῃται, ἄτε τῷ σώματι αἰετὶ ξυνοῦσα καὶ τοῦτο θεραπεύουσα καὶ ἐρῶσα καὶ γεγοητευμένη ὑπ' αὐτοῦ, ὑπό τε τῶν ἐπιθυμιῶν καὶ ἡδονῶν, ὥστε μηδὲν ἄλλο δοκεῖν εἶναι ἀληθές ἀλλ' ἢ τὸ σωματοειδές... βαρύνεται τε καὶ ἔλκεται πάλιν εἰς τὸν ὁρατὸν τόπον... περὶ τὰ μνήματά τε καὶ τοὺς τάφους κυλινδουμένη». *nisi multis exagitati saeculis* = παρὰ, ἀφοῦ γιά πολλοὺς αἰῶνες ταλαιπωρηθοῦν (ὕστερα ἀπὸ δοκιμασίες πολλῶν αἰώνων). Ὁ Πλάτων ὑποστηρίζει ὅτι ἡ ψυχὴ, πού δέν ἀπαλλάχθηκε ἀπὸ τίς αἰσθησιακὰς ἐπιθυμίες, περιπλανιέται στὴ γῇ γιά χιλιάδες χρόνια. Ἀξίζει νά ἀναγνώσει κανεὶς, ὅσα σχετικά γράφει αὐτός (Φαῖδρ. 249) καὶ ὁ Βιργίλιος (Αἰν. 6, 735 κ.ἐξ.). *revertuntur*, κοίταξε § 5 : *huc revertuntur καὶ § 17 : reditum in hunc locum. ille discessit, ego somno* (ἀφαιρ.) *solutus sum* (ἀξίζει νά παρατηρηθεῖ τό ἀσύνδετο, ὅλο δύναμη καὶ ζωντάνια) = ἐκεῖνος ἐξαφανίστηκε, ἐγὼ ξύπνησα (λύθηκα ἀπ' τὸν ὕπνο). *solvo*, *solvi*, *solūtum*, 3. = λύνω. Πολλὰ μᾶς κάνουν νά πιστέψουμε ὅτι οἱ

λέξεις αυτές τοῦ ὀνείρου τοῦ Σκιπίωνα εἶναι καί τό τέλος τῆς πραγματείας τοῦ Κικέρωνα de re publica· πρβλ. Cic. de amic. 14 : «qui (Scipio ὁ Νεώτερος)... triduum (γιά τρεῖς μέρες) disseruit (ἐπεξεργάστηκε) de re publica, cuius disputationis fuit extremum... fere de immortalitate animorum, quae se in quiete (στόν ὕπνο) per visum (στ' ὄνειρο) ex Africano (τοῦ Πρεσβυτέρου) audisse dicebat».

ΟΡΑΤΙΟΥ ΩΔΕΣ
(ΕΚΛΟΓΕΣ)

ΟΡΑΤΙΟΥ ΩΔΗΣ

(ΕΚΛΟΓΕΣ)

ΖΑΦΕΙΡΙΟΥ Ν. ΦΡΑΓΚΙΣΚΟΥ

ΟΡΑΤΙΟΥ ΩΔΕΣ

ΟΡΓΑΝΙΣΜΟΣ ΕΚΔΟΣΕΩΣ ΔΙΔΑΚΤΙΚΩΝ ΒΙΒΛΙΩΝ
ΑΘΗΝΑΙ 1977

ΣΑΦΕΙΡΟΤΗΤΗ ΦΡΑΓΚΙΣΚΟΥ

ΟΡΑΤΙΟΥ ΩΔΗΣ

ΟΡΑΤΙΟΝ ΕΚΔΟΣΕΩΣ ΕΛΛΗΝΙΚΩΝ ΕΚΔΟΣΕΩΝ
ΑΘΗΝΑΙ 1917

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

1. Ζωή τοῦ Ὁρατίου

Ὁ Κόιντος Ὁράτιος Φλάκκος (Q. Horatius Flaccus) γεννήθηκε στίς 8 Δεκεμβρίου τοῦ 65 π.Χ. (689 ἀπό κτίσ. Ρώμης) στή Βενουσία τῆς Κάτω Ἰταλίας, κοντά στόν Αὔφιδο ποταμό. Ὁ πατέρας του ἦταν ἀπελεύθερος (libertinus) καί ζοῦσε μέ τά εἰσοδήματά του ἀπό ἓνα μικρό γεωργικό κτῆμα. Γιά τή μητέρα του δέν ξέρουμε τίποτα. Οὔτε καί ὁ ἴδιος ὁ ποιητής ἀναφέρει τίποτα στά ποιήματά του. Ἴσως ἡ μητέρα του νά πέθανε, ὅταν ὁ Ὁράτιος ἦταν πολύ μικρός.

Μέχρι τά δώδεκά του χρόνια ὁ Ὁράτιος ἔζησε μέσα στό ἐπιβλητικό φυσικό περιβάλλον τῆς μικρῆς γενέτειράς του, ἀπολαμβάνοντας τά ἀγαθά καί τήν ἀνεση τῆς ἀγροτικῆς ζωῆς. Μετά πῆγε μέ τόν πατέρα του στή Ρώμη, ὅπου παρακολούθησε μαθήματα ἀπό διαπρεπεῖς διδασκάλους, ὅπως ὁ περίφημος γραμματικός Ὁρβίλιος. Ὁ πατέρας του, γιά νά ἀντιμετωπίσει τά ἔξοδα τῆς ἐγκαταστάσεώς τους στή Ρώμη ἔγινε coactor auctionum, δηλ. εἰσπράκτορας τῶν χρημάτων ἀπό τίς δημοπρασίες, καί ἀφοσιώθηκε ὁλόψυχα στήν πνευματική καί ἠθική μόρφωση τοῦ γιοῦ του, γιά χάρη τοῦ ὁποῦ ἐγκατέλειψε τή Βενουσία καί τό ἀγαπημένο του ἀγρόκτημα. Γι' αὐτό ὁ ποιητής μέ βαθιά εὐγνωμοσύνη ἀναφέρει στά ποιήματά του (Σατιρ. Ι, 6, 71 κ.ἐξ.) τήν αὐταπάρνηση καί τίς θυσίες τοῦ πατέρα του γι' αὐτόν, καί μέ πολλή περηφάνια μνημονεύει τό ὄνομά του, σέ πείσμα ἐκείνων πού τόν κατηγόρησαν γιά τήν ταπεινή καταγωγή του.

Ἀλλά οἱ πνευματικοί ὀρίζοντες τῆς Ρώμης ἦταν στενοί γιά ὅσους ἐπιθυμοῦσαν νά πάρουν πλήρη μόρφωση. Τό ἀνέσπερο φῶς τοῦ ἀρχαίου Ἑλληνικοῦ πνεύματος ἦταν ἀκόμη ἔντονο στήν ἀρχική ἐστία του, τήν Ἀθήνα. Γι' αὐτό ὁ Ὁράτιος, σέ ἡλικία 19 περίπου ἐτῶν, δηλ. τό 46 π.Χ., ἔφυγε ἀπό τή Ρώμη καί ἦρθε στήν Ἀθήνα, γιά νά σπουδάσει μαθήματα ρητορικῆς καί φιλοσοφίας στίς σχολές τῶν διαδόχων τοῦ Ἰσοκράτη καί τοῦ Πλάτωνα.

Τίς σπουδές του στήν Ἀθήνα τίς διέκοψαν σοβαρά πολιτικά γεγονότα στή Ρώμη. Μετά τή δολοφονία τοῦ Καίσαρα (Μάρτιος τοῦ 44 π.Χ.) νέος ἐμφύλιος πόλεμος ξέσπασε ἀνάμεσα στούς διαδόχους καί τούς δολοφόνους του. Ὁ Βρούτος καί ὁ Κάσσιος κατέλαβαν τή Μακεδονία, τήν Ἑλλάδα καί τήν Ἀσία. Ὁ Ὁράτιος, μολονότι ποτέ ἄλλοτε δέν εἶχε ὑπηρετήσει στρατιώτης, παρασυρμένος ἀπό νεανικό ἐνθουσιασμό, ἔσπευσε μαζί μέ ἄλλους συσπουδαστές του νά καταταχθεῖ στό στρατό τοῦ Βρούτου, καί μάλιστα μέ τό βαθμό τοῦ χιλιάρχου.

Τό Νοέμβριο τοῦ 42 π.Χ. ἔγινε ἡ μάχη στούς Φιλίππους, ὅπου οἱ δημοκρατικοί νικήθηκαν καί τράπηκαν σέ φυγή. Ὁ Ὁράτιος δέ διατάζει νά ὁμολογήσει (Βιβλ. II, ὥδη 7, στίχ. 9 - 12) ὅτι ἐγκατέλειψε τήν ἀσπίδα του στό πεδίο τῆς μάχης ἐκείνης. Ἴσως ὅμως δέν πρέπει τό χωρίο αὐτό νά ἐρμηνευθεῖ κατά γράμμα. Εἶναι πιθανό ὁ ποιητής νά ὑπονοεῖ, ὅτι μετά τήν ἥττα ἐκείνη τῶν ὁμοϊδεατῶν του δέν ἀναμείχθηκε πιά στήν πολιτική, ἀλλά ἀσχολήθηκε μέ τίς μελέτες καί τήν ποίηση.

Μετά τήν ἥττα στούς Φιλίππους ἡ θέση τοῦ Ὁρατίου ἔγινε πολὺ δύσκολη. Ὁ Ὁκταβιανός ἐδήμεισε τή μικρή πατρική περιουσία του (ὁ πατέρας του στό μεταξύ εἶχε πεθάνει) καί τή διένειμε μαζί μέ ἄλλες στούς παλαίμαχους στρατιῶτες (veterānos).

Στή Ρώμη ὁ Ὁράτιος ἐπέστρεψε ὅταν τό 41 π.Χ., ὁ Ὁκταβιανός ἔδωσε γενική ἀμνηστία στούς ἀντιπάλους του. Ἐκεῖ διορίστηκε οἰκονομικός ὑπάλληλος (ταμειακός γραμματέας) γιά νά ἐξασφαλίσαι τά ἀπαραίτητα γιά τή ζωή. Τίς ἐλεύθερες ὥρες του τίς ἀφιέρωνε στήν ποίηση. Πολύ σύντομα ἔγινε στενός φίλος μέ τοὺς ὀνομαστοὺς ποιητές Βιργίλιο καί Βάριο, οἱ ὅποιοι τόν ἔφεραν σέ ἐπαφή μέ τό Μαικήνα, τόν πιστό σύμβουλο τοῦ Ὁκταβιανοῦ καί ἐνθερμο προστάτη τῶν ἀνθρώπων τῶν γραμμάτων.

Ἡ ἀπλή ἀρχικά γνωριμία του μέ τό Μαικήνα ἐξελιχθηκε ἀργότερα σέ τόσο στενή οἰκειότητα καί φιλία, ὥστε ὁ Μαικήνας τοῦ δώρισε τή Σαβινική ἐπαύλη, πού βρισκόταν 25 περίπου μίλια ΒΑ τῆς Ρώμης. Τά θέλητρα αὐτῆς τῆς ἐπαύλης ὁ ποιητής τά ἐξυμνεῖ συχνά στά ποιήματά του, ἐπειδὴ ἐκεῖ βρῆκε ὅ,τι ἀκριβῶς ποθοῦσε ἡ ποιητικὴ ψυχὴ του : ἄνεση, χαρά, πηγές ἐμπνεύσεως ἀλλὰ καί ἀξιόλογες προσόδους.

Ἡ ποιητικὴ ικανότητα τοῦ Ὁρατίου, οἱ ἐξαίρετες κοινωνικὲς ἀρετὲς του καί ὁ φιλικὸς δεσμός του μέ τό Μαικήνα τόν βοήθησαν πολὺ νά μπεῖ στοὺς ἀριστοκρατικοὺς κύκλους τῆς ρωμαϊκῆς κοινωνίας. Οἱ

πίο διαπρεπεῖς, ιδίως στά γράμματα, ἄντρες τῆς ἐποχῆς ἐκείνης ἦταν φίλοι του. Τρανά δείγματα τῆς ἐκτιμήσεως καί τῆς φιλίας του πρὸς αὐτοὺς ἀποτελοῦν οἱ ὠδές πού τούς ἀπευθύνει «τιμῆς ἔνεκα».

Ἀξιομνημόνευτη εἶναι καί ἡ εὐλικρινὴς ἀφοσίωση καί ἀγάπη τοῦ Ὁρατίου πρὸς τόν Ὁκταβιανό Αὐγούστο. Τό γεγονός ὅτι στό παρελθόν εἶχε πολεμήσει μαζί μέ τούς δημοκρατικούς Βρούτο καί Κάσιο ἐναντίον τῶν ἀρχῶν, τίς ὁποῖες ἐκπροσωποῦσε ὁ Ὁκταβιανός ὡς διάδοχος τοῦ Καίσαρα, δέ σημαίνει ὅτι δέν εἶχε σταθερές πολιτικές πεποιθήσεις· ὁ ἐνθουσιώδης στά νεανικά του χρόνια ποιητής, ὅταν πιά ἔγινε ὥριμος, εἶχε τήν ικανότητα νά διακρίνει καί νά ἐκτιμῇσει ὅπως ἔπρεπε τή θαυμασία τάξη, τήν εἰρήνη καί τή γενική πρόοδο, πού ἐξασφάλισε στό ρωμαϊκό κράτος ἡ ἐπιδέξια διοίκηση τοῦ Αὐγούστου. Γι' αὐτό ὁ Ὁράτιος δέν παρουσιάζεται σάν νά ἀνέχεται ἀπλῶς τό νέο καθεστώς, ἀλλά διαθέτει τήν ἔμπνευσή του γιά νά τό ἐξυμνήσει καί νά συντελέσει, ὅσο κι αὐτός μπορεῖ, στήν παγίωσή του.

Ὁ Ὁράτιος πέθανε ἀπό αἰφνίδιο θάνατο στίς 27 Νοεμβρίου τοῦ ἔτους 8 π.Χ. σέ ἡλικία 57 ἐτῶν καί ἐνταφιάστηκε στόν Ἡσυχύλιο λόφο, κοντά στόν τάφο τοῦ μεγάλου φίλου καί προστάτη του Μαικήνα, ὁ ὁποῖος εἶχε πεθάνει μόλις εἴκοσι μέρες ἐνωρίτερα ἀπό αὐτόν.

2. Ἔργα τοῦ Ὁρατίου.

Ὁ Ὁράτιος ἔγραψε λυρικά καί σατυρικά ποιήματα. Λυρικά εἶναι : α) οἱ ὠδές (carmina) σέ 4 βιβλία· β) οἱ ἐπώδοι (epodi) σέ ἓνα βιβλίο : ποιήματα σκωπτικά, μέ πολλή εἰρωνεία καί μέ σκηνές ἀπό τήν καθημερινή ζωή, κατ' ἀπομίμηση τοῦ πρώτου Ἑλλήνα ἱαμβικοῦ ποιητῆ Ἀρχίλοχου τοῦ Πάριου· γ) ὁ ἑκατονταέτηρος ὕμνος (carmen saeculāre), πού τόν ἔγραψε μέ ἐντολή τοῦ Αὐγούστου. Τόν ὕμνο αὐτό τόν ἔψαλε χορός ἀπό ἀγόρια καί κορίτσια ὕψηλῆς καταγωγῆς στήν ἐορτή τῶν Σαικουλαρίων τό 17 π.Χ.

Σατυρικά ποιήματα εἶναι : α) οἱ Σάτιρες (Satirae ἢ Sermōnes) σέ δύο βιβλία : ὁ ποιητής περιπαίζει καί καυτηριάζει μέ λεπτά ἀστεῖα τίς ἠθικές ἐλλείψεις τῆς κοινωνίας, χωρίς νά θίγει ὀρισμένα πρόσωπα, μιμούμενος τή μέση κωμωδία τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων. β) οἱ Ἐπιστολές (epistōlae) σέ δύο βιβλία· ἔχουν κι αὐτές σατυρικό περιεχόμενο, ἀλλ' ἀπευθύνονται σέ ὀρισμένα πρόσωπα, ὅπως συμ-

βαίνει καὶ μέ τήν ἀρχαία ἀττική κωμωδία· γ) ἡ Ποιητικὴ τέχνη ἢ Ἐπιστολὴ πρὸς Πείσωνες (ars poetica aut epistola ad Pisones) : ἀπευθύνεται στὰ παιδιά τοῦ Λεύκιου Καλπούρνιου Πείσωνα καὶ περιέχει ἀξιόλογες παρατηρήσεις γιὰ τὴν ποίηση γενικά.

Μέ τὰ παραπάνω ποιήματά του, ἰδίως μέ τίς ὠδές του, ὁ Ὀράτιος ἀναδείχθηκε ἓνας ἀπὸ τοὺς δοκιμότερους ρωμαίους ποιητές. Στόν κύκλο, ἰδίως, τῶν λυρικῶν ποιητῶν τῆς Ρώμης κατέχει τὴν πρώτη θέση. Αὐτός πρῶτος μιμήθηκε τὰ ὑπέροχα λυρικά δημιουργήματα τοῦ ἀρχαίου ἑλληνικοῦ πνεύματος καὶ προτρέπει καὶ τοὺς ἄλλους νὰ τὰ μιμηθοῦν. Στὴν ἐπιστολή του πρὸς τοὺς Πείσωνες (στ. 268) γράφει : «nos exemplaria Graeca | nocturna versate manu, versate diurna» = «Σεῖς νὰ ξεφυλλίζετε τὰ ἑλληνικά παραδείγματα (συγγράμματα) νύχτα καὶ ἡμέρα».

Οἱ ὠδές τοῦ Ὀρατίου ἀποτελοῦν τό καλύτερο ἀπὸ κάθε ἀποψη μέρος τοῦ ποιητικοῦ του ἔργου. Ἡ φιλία, ὁ ἔρωτας, οἱ ἔριδες, τὰ συμπτώσια, ἡ πολιτεία ἀποτελοῦν τοὺς πόλους, γύρω ἀπὸ τοὺς ὁποίους στρέφεται ἡ θαυμαστή ἔμπνευσή του. Τό περιεχόμενο τῶν ὠδῶν καὶ ἡ τεχνικὴ μορφή τους συνδυάζουν τὴν κομψότητα καὶ τὴν χαριτολογία. Ἄν καὶ μιμεῖται τοὺς Ἕλληνες λυρικούς, τὸν Ἀρχίλοχο, τὴν Σαπφώ, καὶ τὸν Ἀλκαῖο, κατορθώνει νὰ μὴν τοὺς ἀντιγράψει καὶ νὰ μὴ φαίνεται τυφλὸς μιμητὴς τους. Παρουσιάζει πρωτοτυπία καὶ ἀνεξαρτησία, ὥστε νὰ φαίνεται καθαρά ἡ γνήσια ρωμαϊκὴ ψυχὴ του.

Ἀπὸ τίς ὠδές πού ἀκολουθοῦν σ' αὐτό ἐδῶ τό βιβλίο :

Τὴν 1η τὴν ἀπευθύνει στὸ μεγάλο του προστάτη, τὸ Μαικήνα. Ἐκθέτει τίς διαφορὲς κλίσεις καὶ ἐπιθυμίες τῶν ἀνθρώπων καὶ στὸ τέλος ἐκδηλώνει καὶ τό δικό του ἰδανικό.

Τὴν 2η τὴν ἀπευθύνει στὸ πλοῖο πού θὰ φέρι τὸ φίλο του Βιργίλιο στὴν Ἀθήνα.

Τὴν 3η τὴν ἀπευθύνει στόν Ἀγρίππα, διαπρεπὴ στρατιωτικὸ καὶ πολιτικὸ ἄντρα τῆς ἐποχῆς του.

Τὴν 4η τὴν ἀπευθύνει στόν Ἑρμῆ, ἔχοντας ὡς πρότυπο ὅμοιο ὕμνο τοῦ Ἀλκαίου.

Ἡ 5η ὠδή εἶναι προσευχή στὴν Ἄρτεμη καὶ στόν Ἀπόλλωνα.

Στὴν 6η θρηγεῖ γιὰ τὸ θάνατο τοῦ φίλου του Κοϊντίλιου Βάρου, ἔχοντας ὡς πρότυπο τοὺς ἀρχαίους ἑλληνικούς ἐρήνους.

Στὴν 7η ἐξωτερικεύει τὴν ἀμετρη χαρὰ του γιὰ τὴν ἥττα καὶ τὸ θάνατο τῆς Κλεοπάτρας, βασίλισσας τῆς Αἰγύπτου.

Στήν **8η** πανηγυρίζει για τήν ἐπιστροφή στή Ρώμη τοῦ Πομπηίου Βάρου, φίλου του καί συμπολεμιστῆ του στή μάχη τῶν Φιλίππων.

Στήν **9η**, πού τήν ἀπευθύνει στό Μαικήνα, φαντάζεται τόν ἑαυτό του νά μεταμορφώνεται, μετά τό θάνατό του, σέ κύκνο καί νά ἐξασφαλίζει ἔτσι τήν ἀθανασία.

Στή **10η** (κι αὐτή τήν ἀπευθύνει στό Μαικήνα), φαντάζεται ὅτι τόν ἐπισκέπτεται ὁ Μαικήνας τήν ὥρα πού εἶναι ἔτοιμος νά προσφέρει θυσίες στήν Ἥρα. Ὁ ποιητής προσκαλεῖ τό φίλο του νά γιορτάσουν μαζί, γιατί τήν ἡμέρα ἐκείνη εἶχε τήν ἐπέτειο τῆς σωτηρίας του ἀπό βέβαιο θάνατο, ὅταν ἔπεσε ἐπάνω του ἓνα δέντρο τοῦ κήπου του.

Στήν **11η** παρακαλεῖ τό Βάκχο νά τόν ἐμπνεύσει γιά νά ἐγκωμιάσει τόν Αὐγούστο.

Στή **12η** ὠδή, πού εἶναι σάν ἐπίλογος τῶν τριῶν πρώτων βιβλίων τῶν ὠδῶν του, κρίνει μέ χαρακτηριστική ἀλαζονεία τήν ἀξία τοῦ ποιητικοῦ του ἔργου.

CARMINA SELECTA

LIBER PRIMUS

1.

1 Maecenas atavis edite regibus,
o et praesidium et dulce decus meum :
sunt quos curriculo pulverem Olympicum
collegisse iuvat metaque fervidis

5 evitata rotis palmaque nobilis
terrarum dominos evehit ad deos ;
hunc, si mobilium turba Quiritium
certat tergemini tollere honoribus ;

illum, si proprio condidit horreo
10 quidquid de Libycis verritur areis.
gaudentem patrios findere sarculo
agros Attalicis condicionibus

numquam demoveas, ut trabe Cypria
Myrtoum pavidus nauta secet mare ;
15 luctantem Icariis fluctibus Africum
mercator metuens otium et oppidi

laudat rura sui : mox reficit rates
quassas indocilis pauperiem pati.
est qui nec veteris pocula Massici
20 nec partem solido demere de die

spernit, nunc viridi membra sub arbuto
stratus, nunc ad aquae lene caput sacrae ;

multos castra iuvant et lituo tubae
permixtus sonitus bellaque matribus

- 25 detestata; manet sub Iove frigido
venator tenerae coniugis immemor,
seu visa est catulis cerva fidelibus,
seu rupit teretes Marsus aper plagas.

- me doctarum hederæ præmia frontium
30 dis miscent superis, me gelidum nemus
Nympharumque leves cum Satyris chori
secernunt populo, si neque tibiae

- Euterpe cohibet nec Polyhymnia
Lesboum refugit tendere barbiton.
35 quodsi me lyricis vatibus inseres,
sublimi feriam sidera vertice.

2. (III)

- 1 Sic te diva potens Cypri,
sic fratres Helenæ, lucida sidera,
ventorumque regat pater
obstrictis aliis præter Iapyga,
- 5 navis, quæ tibi creditum
debes Vergilium : finibus Atticis
reddas incolumem precor
et serves animæ dimidium meæ.
- illi robur et æs triplex
10 circa pectus erat, qui fragilem truci
commisit pelago ratem
primus, nec timuit præcipitem Africum
- decertantem Aquilonibus
nec tristes Hyadas nec rabiem Noti,
15 quo non arbiter Hadriae
maior, tollere seu ponere volt freta.

- quem mortis timuit gradum
 qui siccis oculis monstra natantia,
 qui vidit mare turgidum et
 20 infames scopulos Acroceraunia ?

nequicquam deus absceidit
 prudens oceano dissociabili
 terras, si tamen impiae
 non tangenda rates transiliunt vada.

- 25 audax omnia perpeti
 gens humana ruit per vetitum (nefas !)
 audax Iapeti genus
 ignem fraude mala gentibus intulit.

- post ignem aetheria domo
 30 subductum macies et nova febrium
 terris incubuit cohors
 semotique prius tarda necessitas

- leti corripuit gradum.
 expertus vacuum Daedalus aëra
 35 pennis non homini datis ;
 perrupit Acheronta Herculeus labor.

- nil mortalibus ardui est :
 caelum ipsum petimus stultitia neque
 per nostrum patimur scelus
 40 iracunda Iovem ponere fulmina.

3. (VI)

- 1 Scriberis Vario fortis et hostium
 victor Maeonii carminis alite,
 quam rem cumque ferox navibus aut equis
 miles te duce gesserit.
 5 nos, Agrippa, neque haec dicere nec gravem
 Pelidae stomachum cedere nescii

nec cursus duplicis per mare Ulixei
nec saevam Pelopis domum

- conamur, tenues grandia, dum pudor
10 inbellisque lyrae Musa potens vetat
laudes egregii Caesaris et tuas
culpa deterere ingeni.

- quis Martem tunica tectum adamantina
digne scripserit aut pulvere Troico
15 nigrum Merionen aut ope Palladis
Tydiden superis parem ?

- nos convivia, nos proelia virginum
sectis in iuvenes unguibus acrium
cantamus, vacui sive quid urimur,
20 non praeter solitum leves.

4. (X)

- 1 Mercuri, facunde nepos Atlantis,
qui feros cultus hominum recentum
voce formasti catus et decorae
more palaestrae,
5 te canam, magni Jovis et deorum
nuntium curvaeque lyrae parentem,
callidum quidquid placuit iocoso
condere furto.
te, boves olim nisi reddidisses
10 per dolum amotas, puerum minaci
voce dum terret, viduus pharetra
risit Apollo.
quin et Atridas duce te superbos
Ilio dives Priamus relicto
15 Thessalosque ignes et iniqua Troiae
castra fefellit.

tu pias laetis animas reponis
 sedibus virgaque levem coërces
 aurea turbam, superis deorum
 20 gratus et imis.

5. (XXI)

1 Dianam tenerae dicite virgines,
 intonsum pueri dicite Cynthium,
 Latonamque supremo
 dilectam penitus Jovi.
 5 vos laetam fluviis et nemorum coma,
 quaecumque aut gelido prominet Algido
 nigris aut Erymanthi
 silvis aut viridis Cragi,

vos Tempe totidem tollite laudibus
 10 natalemque, mares, Delon Apollinis
 insignemque pharetra
 fraternaue umerum lyra.

hic bellum lacrimosum, hic miseram famem
 pestemque a populo et principe Caesare in
 15 Persas atque Britannos
 vestra motus aget prece.

6. (XXIV)

1 Quis desiderio sit pudor aut modus
 tam cari capitis ? praeci-pe lugubres
 cantus, Melpomene, cui liquidam pater
 vocem cum cithara dedit.

5 ergo Quintilium perpetuus sopor
 urget; cui Pudor et Iustitiae soror
 incorrupta Fides nudaque Veritas
 quando ullum inveniet parem ?

multis ille bonis flebilis occidit,
 10 nulli flebilior, quam tibi, Vergili.
 tu frustra pius, heu, non ita creditum
 poscis Quintilium deos.

quid ? si Threicio blandius Orpheo
 auditam moderere arboribus fidem,
 15 num vanae redeat sanguis imagini,
 quam virga semel horrida

non lenis precibus fata recludere,
 nigro compulerit Mercurius gregi ?
 durum : sed levius fit patientia
 quidquid corrigere est nefas.

7. (XXXVII)

1 Nunc est bidendum, nunc pede libero
 pulsanda tellus, nunc Saliaribus
 ornare pulvinar deorum
 tempus erat dapibus, sodales.

5 antehac nefas depromere Caecubum
 cellis avitis, dum Capitolio
 regina dementis ruinas,
 funus et imperio parabat

contaminato cum grege turpium
 10 morbo virorum, quidlibet impotens
 sperare fortunaque dulci
 ebria. sed minuit furorem

vix una sospes navis ab ignibus
 mentemque lymphatam Mareotico
 15 redegit in veros timores
 Caesar ab Italia volantem

remis adurgens, accipiter velut
 mollis columbas aut leporem citus

- venator in campis nivalis
 20 Haemoniae, daret ut catenis
- fatale monstrum : quae generosius
 perire quaerens nec muliebriter
 expavit ensem nec latentis
 classe cita reparavit oras,
- 25 ausa et iacentem visere regiam
 voltu sereno, fortis et asperas
 tractare serpentes, ut atrum
 corpore conbiberet venenum,
- deliberata morte ferocior :
 30 saevis Liburnis scilicet invidens
 privata deduci superbo
 non humilis mulier triumpho.

LIBER ALTER

8. (VII)

- 1 O saepe mecum tempus in ultimum
 deducte Bruto militiae duce,
 quis te redonavit Quiritem
 dis patriis Italoque caelo,
- 5 Pompei, meorum prime sodalium,
 cum quo morantem saepe diem mero
 fregi coronatus nitentis
 malobathro Syrio capillos ?
- tecum Philippos et celerem fugam
 10 sensi relictæ non bene parmula,
 cum fracta virtus, et minaces
 turpe solum tetigere mento :
- sed me per hostis Mercurius celer
 denso paventem sustulit aëre,

15 te rursus in bellum resorbens
unda fretis tulit aestuosis.

ergo obligatam redde Iovi dapem
longaque fessum militia latus
depone sub lauru mea nec

20 parce cadis tibi destinatis.

oblivioso levia Massico
ciboria exple, funde capacibus
unguenta de conchis. quis udo
deproperare apio coronas

25 curatve myrto ? quem Venus arbitrum
dicet bibendi ? non ego sanius
bacchabor Edonis : recepto
dulce mihi furere est amico.

9. (XX)

1 Non usitata nec tenui ferar
penna biformis per liquidum aethera
vates neque in terris morabor
longius invidiaque maior

5 urbis relinquam. non ego, pauperum
sanguis parentum, non ego, quem vocas,
dilecte Maecenas, obibo
nec Stygia cohibebor unda.

iam iam residunt cruribus asperae
10 pelles et album mutor in alitem
superne nascunturque leves
per digitos umerosque plumae.

iam Daedaleo notior Icaro
visam gementis litora Bospori
15 Syrtisque Gaetulas canorus
ales Hyperboreosque campos ;

me Colchus et qui dissimulat metum
 Marsae cohortis Dacus et ultimi
 noscent Geloni, me peritus
 20 discet Hiber Rhodanique potor.

absint inani funere neniae
 luctusque turpes et querimoniae ;
 compesce clamorem ac sepulcri
 mitte supervacuos honores.

LIBER TERTIUS

10. (VIII)

1 Martiis caelebs quid agam Calendis,
 quid velint flores et acerra turis
 plena miraris positusque carbo in
 caespite vivo,

5 docte sermones utriusque linguae :
 voveram dulcis epulas et album
 Libero caprum prope funeratus
 arboris ictu.

hic dies anno redeunte festus
 10 corticem adstrictum pice demovebit
 amphorae fumum bibere institutae
 consule Tullo.

sume, Maecenas, cyathos amici
 sospitis centum et vigiles lucernas
 15 perfer in lucem : procul omnis esto
 clamor et ira.

mitte civilis super Urbe curas :
 occidit Daci Cotisonis agmen,
 Medus infestus sibi luctuosis
 20 dissidet armis,

servit Hispanae vetus hostis orae
 Cantaber sera domitus catena,
 iam Scythae laxo meditantur arcu
 cedere campis.

- 25 neglegens, ne qua populus laboret,
 parce privatus nimium cavere et
 dona praesentis cape laetus horae :
 linque severa.

11. (XXV)

- 1 Quo me, Bacche, rapis tui
 plenum ? quae nemora aut quos agor in specus
 velox mente nova ? quibus
 antris egregii Caesaris audiar

- 5 aeternum meditans decus
 stellis inserere et consilio Iovis ?
 dicam insigne, recens, adhuc
 indictum ore alio. non secus in iugis

Edonis stupet Euhias

- 10 Hebrum prospiciens et nive candidam
 Thracen ac pede barbaro
 lustratam Rhodopen, ut mihi devio

ripas et vacuum nemus
 mirari libet. o Naiadum potens

- 15 Baccharumque valentium
 proceras manibus vertere fraxinos,

nil parvum aut humili modo,
 nil mortale loquar. dulce periculum est,
 o Lenae, sequi deum

- 20 cingentem viridi tempora pampino.

12. (XXX)

1 Exegi monumentum aere perennius.
 regalique situ pyramidum altius,
 quod non imber edax, non aquilo impotens
 possit diruere aut innumerabilis

5 annorum series et fuga temporum.
 non omnis moriar multaque pars mei
 vitabit Libitinam : usque ego postera
 crescā laude recens, dum Capitolium

scandet cum tacita virgine pontifex :
 10 dicar, qua violens obstrepit Aufidus
 et qua pauper aquae Daunus agrestium
 regnavit populorum, ex humili potens

princeps Aeolium carmen ad Italos
 deduxisse modos. sume superbiam
 15 quaesitam meritis et mihi Delphica
 lauro cinge volens, Melpomene, comam.

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ (XXV) (XXV)

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ (XXV) (XXV)

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ (XXV) (XXV)

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ (XXV) (XXV)

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ (XXV) (XXV)

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ (XXV) (XXV)

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ (XXV) (XXV)

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ (XXV) (XXV)

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ (XXV) (XXV)

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ (XXV) (XXV)

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ (XXV) (XXV)

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ (XXV) (XXV)

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ (XXV) (XXV)

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ (XXV) (XXV)

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ (XXV) (XXV)

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ (XXV) (XXV)

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ (XXV) (XXV)

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ (XXV) (XXV)

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ (XXV) (XXV)

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ (XXV) (XXV)

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ (XXV) (XXV)

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ (XXV) (XXV)

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ (XXV) (XXV)

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ (XXV) (XXV)

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ (XXV) (XXV)

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ (XXV) (XXV)

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ (XXV) (XXV)

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ (XXV) (XXV)

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ (XXV) (XXV)

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ (XXV) (XXV)

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ (XXV) (XXV)

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ (XXV) (XXV)

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ (XXV) (XXV)

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ (XXV) (XXV)

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ (XXV) (XXV)

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ (XXV) (XXV)

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ (XXV) (XXV)

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ (XXV) (XXV)

ΜΕΡΟΣ Β'

ΕΡΜΗΝΕΥΤΙΚΕΣ ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

1. ΒΙΒΛΙΟ Ι—ΩΔΗ Ι

1 - 6. *atavus* = ὁ προπάππος, ὁ πρόγονος. *editus - a - um*, τοῦ *ρ.* *edo* = γεννώ. *decus - oris* = κόσμημα. *iuno - vi - tum* (α') = ἄρέσω. *curriculum - i* = ἄρμα. *meta - ae* = ἡ νύσσα (στήλη στίς στροφές τοῦ ἵππόδρομου). *evito ρ.* (α') = διαφεύγω. *palma - ae* = ὁ φοίνικας (δέντρο). *eveho - xi - ctum* (γ') = ἀνεβάζω, ἀνυψώνω· ἡ φυσ. σειρά εἶναι: *sunt quos* (= *nonnullos*) *iuvat collegisse curriculo pulverem Olympicum et meta evitata rotis feroidis et palma nobilis evehit ad deos dominos terrarum* (τά *meta* καί *palma* ὑποκ. τοῦ *evehit*). *Maecenas - atis* = ὁ Μαϊκῆνας, ἀπλὸς ἱππέας Ρωμαῖος· ἦταν εὐνοούμενος τοῦ Αὐγούστου καί ὁ σπουδαιότερος σύμβουλός του· καταγόταν ἀπὸ πολὺ παλιά Τοσκανικὴ οἰκογένεια.

7 - 10. *hunc* (*iuvat*). *mobilis - e* = εὐκολομετάβλητος, ἀσταθής. *turba - ae* = πλῆθος. *illum* (*iuvat*). *tergeminus* = τρίδυμος, τριπλός. *proprius - a - um* = ὁ δικός, ἀτομικός. *horreum* = ἡ ἀποθήκη, ὁ σιτοβολώνας. *verro - rri - rsum* (γ') = σαρώνω. *area - ae* = τό ἄλῶνι. *tergmini honores* λέγονται: τό ἀξίωμα τοῦ ἀγορανόμου (*aedilis*), τοῦ πραιτόρα (*praetor*) καί τοῦ ὑπάτου (*consul*). *Libycae areae*: ἐπειδὴ ἡ ἐπαρχία τῆς Λιβύης, ὅπως ἡ Αἴγυπτος καί ἡ Σικελία, προμήθευε τό περισσότερον σιτᾶρι πού κατανάλωνε ἡ Ρώμη.

11 - 18. *findo - di - ssum* (γ') = σκίζω, σκάβω. *sarculum - i* = σκαλιστήρι, ἀξίνα. *condicio - onis* = ἡ πρόταση, ὁ ὅρος. *numquam demoveas* = ποτέ δέ θά ἔδιωχνες. *trabs - bis* = δοκάρι, πλοῖο. *seco - ui - ctum* (α') = κόβω, σκίζω. *luctor*, (α') = παλεύω. *mox* ἐπὶ *ρ.* = μετὰ ἀπὸ λίγο. *reficio* (*re-facio*) = ἐπισκευάζω. *ratis - is* = σχεδία, πλοῖο. *quassus - a - um* (τοῦ *ρ.* *quatior*) = ταλαιπωρημένος, χαλα-

σμένος. *indocilis* = άμαθος, άπειρος. *Attolicae condiciones* : έπειδή τά πλούτη τών 'Ατταλικών βασιλέων τής Περγάμου ήταν παροιμιώδη. 'Ο 'Ατταλος ό ΙΙΙ (133 π.Χ.) είχε κληροδοτήσει τό βασίλειό του στους Ρωμαίους. *Cypria trabs* : έπειδή οι Κύπριοι ήταν τολμηροί θαλασσοπόροι και ίκανοί έμποροι. *Africus* = λίβας (γαρμπής), ΝΔ θυελλώδης, τό χειμώνα, άνεμος.

19 - 29. *poculum* - *i* = ποτήρι. *demo* - *mpsi* - *mptum* (γ') = άφαιρώ. *solidus* (έπίθ.) = στερεός, άκέραιος. *sperno* - *sprevi* - *etum* (γ') = άποχωρίζω, άδιαφορώ. *nunc... nunc* = έλλοτε... έλλοτε. *arbutus* - *i* = ή κουμαριά. *viridis* - *e* = πράσινος, θαλερός. 'Η φυσ. σειρά είναι : *nunc stratus membra sub viridi arbuto. ad lene caput sacrae aquae* = κοντά στή ήρεμη πηγή (κεφαλόβρυσο) ιεροϋ νεροϋ (οι πηγές ήταν άφιερωμένες σε θεότητες). *tuba* - *ae* = ή σάλπιγγα. *lituus* - *i* = καμπήλη (κυρτή) σάλπιγγα, «κέρας». *detestor* (α') = καταριέμαι. *sub Iove frigido* αντί : *sub caelo. seu* - *seu* = είτε - είτε. *catulus* - *i* = σκυλάκι (κουταβάκι). *rumpo* - *pi* - *ptum* (γ') = σπάζω, διαρρήχνω. *teresetis* = στρογγυλός, έπιμήκης. *plaga* - *ae* = δίχτυ. *Massicum* (vinum) : όνομάζεται τό περίφημο κρασί τής Καμπανίας («καμπανίτης οίνος»), από τό όμώνυμο όρος τής 'Ιταλίας. *sub Iove frigido* : έπειδή ό *Iuppiter*, ως προσωποποίηση τοϋ οϋρανοϋ, έδω σημαίνει τό ψυχρό ύπαιθρο. *Marsus* = Μαρσιικός, όνομα Ιταλικοϋ λαοϋ. *hedera* - *ae* = ό κισσός, ιερό φυτό τοϋ Βάχχου, τοϋ θεοϋ που έξάπτει τή φαντασία τών ποιητών.

30 - 36. *gelidus*, επίθ. = κρυερός, παγερός. *secerno*, - *crevi* - *etum* (γ') = διακρίνω, (ξε)χωρίζω. *tibia* - *ae* = ό αϋλός (μουσικό όργανο). *Euterpe* - *Polyhymnia*, όνόματα Μουσών. *barbitus* - *i* = ή βάρβιτος, έγχορδο άρχαιο μουσικό όργανο, σάν τό σημ. βιολοντσέλο ή τό λαγούτο. *Lesbous* : 'Η Σαπφώ και ό 'Αλκαίος, οι περίφημοι λυρικοί ποιητές τοϋ 6ου π.Χ. αιώνα, ήταν Λέσβιοι. *vates* - *is* = μάντης, ποιητής. *insero* - *ui* - *rtum* (γ') = συγκαταλέγω. *sublimis* - *e*, επίθ. = μετέωρος, ύψωμένος στόν άέρα. *ferio* - *ire* (δ') = πλήττω, χτυπώ. *quod si me... vertice* : έπειδή, εάν μέ κατατάξεις στους λυρικούς ποιητές, μέ ύψωμένη στόν άέρα κεφαλή θά πλήξω τά άστρα.

2. ΒΙΒΛΙΟ Ι — ΩΔΗ ΙΙΙ

1-8. *diva potens Cypri* = ἡ θεά πού δεσπόζει (ἡ δέσποινα) στήν Κύπρο· ἡ «Κύπρις» (Ἀφροδίτη), πού εἶχε περίφημο ναό στήν Πάφο (*Venus marina*, ἡ θαλάσσια Ἀφροδίτη). *fratres Helenae* = οἱ ἀδελφοί τῆς Ἑλένης Κάστορας καί Πολυδεύκης, οἱ Διόσκουροι, πού λατρεύονταν ὡς θεότητες τῆς θάλασσας. Εἶναι ἡ προσωποποίηση τῶν δυό λαμπρότερων ἀστέρων τοῦ ἀστερισμοῦ τῶν διδύμων. Οἱ ἀρχαῖοι, ὅταν ἐβλεπαν ἡλεκτρικούς σπινθῆρες νά βγαίνουν ἀπό τίς ἄκρες τῶν καταρτιῶν, πίστευαν πώς οἱ Διόσκουροι τοὺς ἔστελναν καλοὺς οἰωνούς. *obstringo - nxi - ctum* (γ') = σφίγγω, περιορίζω. *obstrictis aliis* (*ventis*). *Iapyx - ygis* = ὁ Ἰάπυξ : βορειοδυτικός ἄνεμος πολὺ εὐνοϊκός γιὰ ὅσους ταξίδευαν ἀπὸ τὴν Ἰταλία στήν Ἑλλάδα. Ἡ φυσικὴ σειρὰ εἶναι : *sic... regat navis* = μακάρι ἔτσι νά σέ κυβερνᾷ, πλοῖο (κλητικὴ). *quae debes tibi creditum Vergilium* : Ἐπειδὴ ὁ ποιητὴς εἶχε ἐμπιστευθεῖ, κατὰ κάποιον τρόπο, τὴ ζωὴ τοῦ Βιργιλίου στὸ πλοῖο, τὸ ὁποῖο ἔτσι *debet*. *reddo* (γ') = δίνω, παραδίνω, ἐπιστρέφω. *dimidium animae meae* : πρβλ. «μία ψυχὴ ἐν δυοῖν σώμασι». *dimidium* = τό μισό.

9-16. *robur - oris* = ἄγρια βελανιδιά (μεταφ. τόλμη). Ἡ φυσικὴ σειρὰ εἶναι : *robur et triplex aes erat circa pectus illi qui...* πρβλ. «πολλὰ τὰ δεινὰ κούδεν ἀνθρώπου δεινότερον πέλει...». *fragilis - e* ἐπίθ. = εὐθραυστος. *trux - cis* ἐπίθ. = ἄγριος (*fragilis*) *ratis - trux pelagus*, ἀντίθεση). *praeceps - cipitis* (*prae - caput*) = προπέτης, αὐθάδης, ὀρμητικὸς. *Hyades - um* = οἱ Ἰάδες (θηλ.) : Σύμπλεγμα 7 ἀστρῶν κοντὰ στήν κεφαλὴ τοῦ ἀστερισμοῦ τοῦ Ταύρου. Οἱ ἀρχαῖοι νόμιζαν ὅτι ἡ ἐμφάνισή τους φέρνει βροχές καὶ καταιγίδες καὶ γι' αὐτὸ τίς ὀνόμαζαν *tristes*. *rabies - ei* = ἡ λύσσα. *quo* (Noto) β' ὅρος συγκρίσεως. *arbiter - tri* = διαιτητής, κριτής, δεσπότης. *Hadria - ae* : ὁ Ἀδρία, τὸ Ἀδριατικὸ πέλαγος, πού τό χτυποῦν οἱ νότιοι ἄνεμοι. *vult* (ἀντί *vult*) τοῦ *volo* = θέλω. *fretum - i* = ὁ πορθμός, ἡ θάλασσα.

17-26. *gradus - us* = βῆμα, προσέγγιση. *quem gradum mortis timuit* (*ille homo*) *qui...* : φαντάζεται τὸ θάνατο νά βαδίζει, γιὰ νά χτυπήσει τὸν τολμηρὸ θαλασσοπόρο· ἡ ἀπάντηση στήν ἐρώτηση εἶναι ἀρνητικὴ. *siccus - a - um* = ξερός : *siccis oculis* γιὰ νά δείξει τὴν ἀταραξία τοῦ τολμηροῦ θαλασσοπόρου μπροστὰ στοὺς κινδύνους.

monstra natantia = τὰ τέρατα πού κολυμπᾶνε· ἔτσι τὰ φαντάζονταν οἱ ναυτικοί. *turgidus* ἐπίθ. = φουσκωμένος. *Acroceraunia* = τὰ Ἀκροκεραύνεια, ὄροσειρά τῆς Ἡπείρου (καί ἄκρωτήρι)· τίς ψηλές κορφές τους τίς χτυποῦσαν οἱ κεραυνοί. *nequicquam* ἐπίρρ. = μάταια. *abscindo - idi - ssum* (γ') = σκίζω, (ἀπο)χωρίζω. *dissociabilis* = διαιρετικός, ἀκοινωνήτος. *impiae rates* = ἀνόσιες, ἀσεβεῖς (ἐξαιτίας τῆς τόλμης τους) βάρκες. *si tamen rates impiae transiliunt vada non tangenda*· ἡ θαλασσοπλοῖα θεωρήθηκε παράβαση τῆς θείας βουλήσεως καί οἱ θαλασσοπόροι τιμωροῦνταν. *perpeti* τοῦ ρ. *perpetior* (*perpatior*) = ὑποφέρω, πάσχω. *rui per vetitum* = ὁρμᾷ μέσα στά ἀπαγορευμένα ἀπό τό θεό. *nefas!* ἐπιφ. = ἀλίμονο· ἐκφράζει τόν πόνο τοῦ ποιητῆ γιά τὰ ἀμαρτήματα τοῦ ἀνθρώπου.

27 - 40. *Iapeti genus* = τό γένος (παιδί) τοῦ Ἰαπετοῦ· ὁ Προμηθεΐας πού ἔκλεψε ἀπό τόν Οὐρανό τήν ἱερή φλόγα. *fraus mala*· ἐννοεῖ τήν ὀλέθρια ἀπάτη, μέ τήν ὁποία ὁ Προμηθεΐας ἔκλεψε τή φλόγα. *post ignem* = μετά ἀπό τήν κλοπή τῆς φλόγας. *macies - ei* = φθίση, σοβαρή ἀρρώστια. *nova februm cohors* = νέο πλῆθος πυρετῶν (πολλές ἀγνωστες μέχρι τότε ἐμπύρετες ἀσθένειες). *incumbo* = ξαπλώνω, -ομαι. *semotus* (τοῦ ρ. *semoveor*) = ἀπομακρυσμένος. *tarda necessitas leti* = ἡ ἀργή μοίρα τοῦ θανάτου. *corripio gradum* = ἐπιταχύνω τό βῆμα. Ἡ ἔννοια· Οἱ ἄνθρωποι πρῶτα ἦταν περισσότερο μακρόβιοι, ἀλλά ἐξαιτίας τῶν ἀμαρτημάτων τους ἐπέσυραν ἐναντίον τους τήν τιμωρία τοῦ θανάτου καί ἔγιναν βραχύβιοι. *experior*, ρ. = ἀποκτῶ ἐμπειρία, δοκιμάζω. *penna - ae* = φτερό, τὰ φτερά, ἡ φτερούγα. *Herculeus labor* = ὁ ἄθλος τοῦ Ἡρακλῆ. *perrupit Acheronia*· Ἡ κάθοδος ζωντανῶν ἀνθρώπων στόν Ἀδη ἀπαγορευόταν, ἀλλά ὁ Ἡρακλῆς κατόρθωσε νά κατέβει στόν Ἀδη καί νά ἀπελευθερώσει τό Θησέα καί τόν Πειρίθου. *nil = nihil. nihil ardui est* = τίποτα δέν εἶναι δύσκολο (γιά τήν ἀνθρώπινη τόλμη). *caelum ipsum petimus stultitia* = καί τόν οὐρανό τόν ἴδιο ζητᾶμε ἐξαιτίας τῆς μωρίας μας. *Ioven*, ὑποκ. τοῦ *ponere*. *iracunda fulmina* = τούς ὀργισμένους κεραυνούς (του).

3. ΒΙΒΛΙΟ Ι — ΩΔΗ VI

1 - 12. *Scriberis Vario* = μπορεῖς νά ὑμνηθεῖς ἀπό τό Βάριο. *Varius (Lucius Varius Rutus)*· Φίλος τοῦ Βιργιλίου καί τοῦ Ὁρα-

τίου. Οἱ ἄρχαῖοι τὸν ἔβαζαν στὴν πρώτη γραμμὴ μαζὶ μὲ τοὺς μεγαλύτερους ποιητὲς καὶ τὸν θεωροῦσαν πρῶτο ἐπικό καὶ τραγικό ποιητὴ τῆς ἐποχῆς ἐκείνης. *Maeoniū carminis alie* = τοῦ κύνου τοῦ Μαιονίου ἄσματος, δηλ. τῶν ὁμηρικῶν ἐπῶν. (κύκνος: ὁ Ὅμηρος). *ales - itis* = ὁ φτερωτός (ἐδῶ σημαίνει: ὁ κύκνος). *Maeonia - ae* = ἡ Μαιονία, ἡ Σμύρνη, πού σύμφωνα μὲ τὴν παράδοση εἶχε τίς περισσότερες πιθανότητες νὰ ἦταν πατρίδα τοῦ Ὀμήρου. *quam rem cupique*: τμήση. ἀντί *quameumque rem...* *miles* περιληπτ. *navibus aut equis* = *terra marique*. *Agrippa* = ὁ Ἀγρίππας, σπουδαῖος στρατηγός καὶ πολιτικός στὴν ἐποχὴ τοῦ Αὐγούστου καὶ στρατιωτικός σύμβουλος τοῦ Αὐγούστου. *nos*: Ὁ Ὁράτιος καὶ οἱ ἰσαῖοι του ποιητὲς (μετριοφροσύνη). *conor*, ρ. = προσπαθῶ, δοκιμάζω, ἐπιχειρῶ. *stomachus - i* = τὸ στομάχι, ἡ χολή, ἡ ὀργή, ἡ ἀγανάκτηση. *Pelidae...* *nesciū cedere* = τοῦ Πηλείδῃ... πού δέν ξερεῖ νὰ ὑποχωρεῖ, τοῦ ἄκαμπτου. *duplex Uliases* = τὸ «πολύτροπος» τοῦ Ὀμήρου (διπρόσωπος μὲ τὴν ἔννοια ὅτι ἦταν πανοῦργος). Ὁ ποιητὴς ὁμολογεῖ ὅτι δέν μπορεῖ νὰ φτιάξει νέα Ἰλιάδα καὶ Ὀδύσεια, γιὰ νὰ ἐγκωμιάσει τὰ κατορθώματα τοῦ Ἀγρίππα. *saeua Pelopis domus* πρβ. «Πελοπιδῶν κακά». *tenuis, e* = λεπτός, ταπεινός. *grandis, e* = ἄδρός, ὑψηλός. *imbellis, e* (*in-bellum*) ἐπίθ. = ἀπόλεμος. Ἡ φυσικὴ σειρά τῶν λέξεων εἶναι: *Musaque potens imbellis lyrae. veto - ui - itum* (α') = ἀπαγορεύω. *detero - trivi - tritum* (γ') = τρίβω, μειώνω, βλάπτω. *laus - udis* = ἡ δόξα, τὸ κλέος (πρβ. ὁμηρικὸ «τά κλέα»). *culpa ingeni* = ἡ ἀφύτα (: ἀπὸ πνευματικὴ ἀδυναμία, ἀνικανότητα).

13 - 20. *tunica - ae* = ὁ χιτῶνας. *quis scripserit digne?* = ποίος θά μπορούσε νὰ ὑμνήσει ἐπαξίως; (κανένας ἐκτός ἀπὸ τὸ Βάριο). *Mars tectus tunica adamantina* = ὁ Ἄρης ντυμένος μὲ διαμαντένιο (= χάλκινο) χιτῶνα (πρβλ. τὸ ὁμηρικὸ «χαλκοχιτῶν» στὴν ἐποχὴ τοῦ Ὀμήρου «ἀδάμας» λεγόταν ὁ σκληρὸς χαλκός). *Meriones* = ὁ Μηριόνης, ὁ γενναῖος ἡνίοχος τοῦ Ἰδομενέα. *ope Palladis* μὲ τὴ βοήθεια τῆς Παλλάδας (βλ. Ὁμ. Ε, 330 - 846). *par - is* ἐπίθ. = ἴσος. *conviuium - ii* = συμπόσιο. *unguis - is* = τὸ νύχι. Ἡ φυσικὴ σειρά τῶν λέξεων εἶναι: *nos cantanus convivia, nos proelia sectis unguibus virginum acrium in iuvenes*: τίς ἐρωτικὲς μάχες τῶν νεαρῶν μὲ τίς κοπέλες, ἐπειδὴ εἶναι ἀναίμακτες, ὁ ποιητὴς τίς χαρακτηρίζει ὡς συγκρούσεις πού γίνονται «μὲ κομμένα νύχια». *vacuus, ἐπίθ.* = κενός. Ἡ φυσικὴ

σειρά τῶν λέξεων εἶναι : (*sive*) *vacui* (amore) (*sumus*), *sive quid urimur* = εἴτε δὲν εἴμαστε ἐρωτευμένοι, εἴτε εἴμαστε λίγο τσιμπημένοι. *non praeter solitum leves* = εὐθυμος ὅπως συνήθως (: ὄχι παρά τή συνήθειά μας εὐθυμοί).

4. BIBΛΙΟ Ι — ΩΔΗ Χ

1 - 20. *facundus*, ἐπίθ. = ὁ λόγιος, ἐκεῖνος ποὺ μιλάει ὠραῖα, ποὺ ἔχει εὐφράδεια. *Atlas - ntis* = ὁ Ἀτλας, πατέρας τῆς Μαίας, τῆς μητέρας τοῦ Ἑρμῆ. *cultus* = τά ἡθῆ. *catus*, ἐπίθ. = λόγιος, συνετός, ἐξυπνος. *decorus* = εὐπρεπής. *more decorae palaestrae*: ἐπειδὴ οἱ ἀγῶνες στίς παλαιστρες δίνουν στό σῶμα χάρη καί κομψότητα. *furtum - i* = κλοπή, ἀπάτη. *iocosus* = ἀστεῖος, παιχνιδιάρης. *boves amotas* = τίς κλεμμένες ἀγελάδες. (Σύμφωνα μέ τό μῦθο ὁ Ἑρμῆς ἔκλεψε τίς ἀγελάδες τοῦ Ἀπόλλωνα). Ἡ φυσική σειρά τῶν λέξεων εἶναι : *olim Apollo, dum te puerum terret minaci voce nisi boves reddidisses... risit viduus pharetra. Thessalosque ignes et iniqua Troiae castra fefellit*: μπῆκε κρυφά μέσα στά πυρά τῶν στρατιωτῶν τοῦ Ἀχιλλέα καί στό ἐχθρικό γιά τήν Τροία στρατόπεδο (Ἰλιάδ. Ω, 322). *levis turba* = τό ἐλαφρό πλῆθος (τῶν ψυχῶν στόν Ἀδῆ) (πρβ. Ἑρμῆς «ψυχοπομπός»).

5. BIBΛΙΟ Ι — ΩΔΗ XXI

1 - 4. *dicite* = ὑμεῖς (προστ.). *intonsus* = ἀκούρευτος : ἐπίθ. τοῦ Ἀπόλλωνα (πρβ. «Φοῖβος ἀκερσεκόμης»). *Cynthius* = ὁ Κύνθιος. Ἔτσι ἔλεγαν τόν Ἀπόλλωνα, γιατί πίστευαν ὅτι γεννήθηκε στό ὄρος. Ἔτσι ἔλεγαν τόν Ἀπόλλωνα, γιατί πίστευαν ὅτι γεννήθηκε στό ὄρος Κύνθος τῆς Δήλου. *penitus* = ἀπό τά βάθη τῆς ψυχῆς. *dilectus* (τοῦ *diligere*) = ἀγαπημένος. Ἡ ὠδή ἔχει τή μορφή χορικοῦ ἄσματος. Στήν α' στροφή τόν πρῶτο στίχο ψάλλουν ἀγόρια, ὡς πρῶτο ἡμιχόριο, τό δεύτερο στίχο ψάλλουν κορίτσια, ὡς δεύτερο ἡμιχόριο, καί τόν τρίτο καί τέταρτο στίχο ψάλλει ὁλόκληρος ὁ χορός (ἀγόρια καί κορίτσια μαζί). Τή δεύτερη στροφή τήν ψάλλει τό ἡμιχόριο τῶν ἀγοριῶν, τήν τρίτη τό ἡμιχόριο τῶν κοριτσιῶν καί τήν τέταρτη ὁλόκληρος ὁ χορός.

5 - 16. *laeta fluvii* = ἐκεῖνη ποὺ χαίρεται στά ποτάμια (πρβλ. «ποταμία Ἀρτεμις»). *coma nemorum* = ἡ «κόμη», τό φύλλωμα τῶν

ἀλσῶν. *quaecumque* (coma). *Algidus* - *i* = ὄρος τοῦ Λατίου, στό ὁποῖο ὑπῆρχε ναός τῆς Ἀρτεμης, 28 χιλιόμετρα ἀνατολικά τῆς Ρώμης. *promineo* (ρ. β') = ἐξέχω, φυτρώνω. *nigrae silvae Erymanthi* : Τά δάση τοῦ Ἑρύμανθου φαίνονται ἀπό μακριά μαῦρα, ἀπό τό σκοῦρο πράσινο χρώμα πού ἔχουν τά φύλλα τοῦ πεύκου καί τοῦ ἔλατου. *Cragus* - *i* = ὁ Κράγος, ὄρος τῆς Λυκίας. *viridis, e* = πράσινος. *Tempe totidem tollite laudibus* = μέ ἄλλους τόσους ὕμνους ὑμνήστε τά Τέμπη. Στά Τέμπη τῆς Θεσσαλίας κατέβηκε ὁ Ἀπόλλωνας, ἀφοῦ σκότωσε τόν Πύθωνα καί ἐξαγνίστηκε στόν Πηνειό. Ἀπό ἐκεῖ ἔκοψε καί τό ἱερό κλωνάρι δάφνης, μέ τό ὁποῖο στεφάνωσε τό μέτωπό του. *mas - ris* = ἀρσενικός. *insignemque umerum (Apollinis pharetra et fraterna lyra)* Ἡ λύρα λέγεται *fraterna*, ἐπειδὴ τήν ἐφεῦρε ὁ Ἑρμῆς καί τή δώρησε στόν ἀδερφό του τόν Ἀπόλλωνα. *Hic (Apollo). pestis - is* = λοιμός, ἀρρώστια. *princeps Caesar* = ὁ πρῶτος πολίτης τῆς ρωμαϊκῆς πολιτείας Ὁκταβιανός. *Persae* = οἱ Πάρθοι, πού τήν ἐποχή ἐκείνη εἶχαν ἐμφύλιο πόλεμο γιά τή διαδοχή τοῦ θρόνου. *Britanni* = οἱ Βρετανοί, πού εἶχαν καί αὐτοί ἐμφύλιες ἐριδες. Ἡ φυσική σειρά τῶν λέξεων εἶναι : *motus (Apollo) vestra prece ager (ἀντί abiget) bellum... a principe.. in Persas*.

6. BIBAIO I — ΩΔΗ XXIV

Quis... sit = δυνητ. εὐκτ. *desiderium* = πόθος. *pudor* = ντροπή, περιορισμός. *modus* = μέτρο. *tam cari capitis* : συνδέεται μέ τό *desiderio*. *praecipe* τοῦ ρ. *praecipio* = διδάσκω (πρβ. τό ὁμηρικό «ἐννεπε»). *Melpomene* : ἡ Μούσα τῆς τραγωδίας, κόρη τοῦ Δία καί τῆς Μνημοσύνης. *liquidus* = ὑγρός, καθαρός, γάργαρος. *cithara* = ἡ κιθάρα καί ἡ ἱκανότητα νά παίζει κανένας κιθάρα. *Quintilius (Varus)* = ὁ Κοϊντίλιος Βάρος, ἀπό τήν Κρεμώνα, στενός φίλος τοῦ Βιργιλίου καί τοῦ Ὁρατίου· πέθανε τό 24 π.Χ. *urgeo - rsi* (β') = πιέζω. *ergo* = λοιπόν (εἶναι ἀλήθεια; ἀπίστευτο [χρησιμοποιεῖται γιά ἀπροσδόκητα γεγονότα]). *cui* : συνδέεται μέ τό *parem*. *Pudor, Iustitia, Fides, Veritas* : προσωποποιήσεις τῶν μεγάλων ἀρετῶν πού εἶχε ὁ Κοϊντίλιος· μάταια θά ζητοῦν στόν κόσμο ἄνθρωπο σάν κι αὐτόν. *flebilis, e* = ἀξιοδάκρυτος (τόν κλαῖνε πολλοί χρηστοί ἄνθρωποι). *tu frustra pius* = ἐσύ μάταια εἶσαι εὐσεβής (δηλ. ἡ εὐσεβείά σου δέν ὠφελεῖ σέ τίποτα).

poscis deos = ζητᾷς ἀπό τούς θεούς. *Quintilium, creditum heu non ita* : οἱ θεοί δηλ. δέ σοῦ ἐμπιστεύτηκαν τόν Κοϊντίλιο. *ita* μέ αὐτό τόν ὄρο, νά ἔχεις δηλαδή τό δικαίωμα νά τόν ζητήσεις ἀπ' αὐτούς μετά τό θάνατό του. *Quid?* = ἀλλά τί; *moderere* : β' ἐν. πρόσ. ἐνεστ. ὑποτ. τοῦ *moderor* = μετριάζω, ρυθμίζω (κουρντίζω ἐγχορδο ὄργανο). *fides - is* καί (συχνότερα) *fides - ium* = χορδή, λύρα. *blande* ἐπίρρ. = γοητευτικά. *arboribus auditam* : ὑπαινιγμός στό γνωστό μῦθο τοῦ Ὀρφέα, πού ἡμέρωνε τά θηρία καί σαγήνευε τά ἄψυχα μέ τή μουσική του. *num redeat?* = ἔραγε θά ἐπανερχόταν; *virga - ae* = ραβδί, βέργα. *semel... compulerit* = μιά καί τόν ἔσπρωξε. *non lenis fata recludere* = ὁ ἀνένδοτος, ὁ ἀνυποχώρητος (στίς παρακλήσεις) νά ἀνοίξει πάλι τίς πύλες τοῦ "Αδῆ (γιά νά ξαναγυρίσουν δηλ. οἱ νεκροί στή ζωή). *niger grex* : ἐπειδή στόν "Αδῆ ἐπικρατεῖ σκοτάδι. *quidquid corrigere est nefas, levius fit patientia* : ὑπέροχη συμβουλή : Τά πλήγματα τοῦ θανάτου μόνο μέ τήν ὑπομονή γίνονται ἐλαφρότερα.

7. BIBΛΙΟ Ι — ΩΔΗ XXXVII

1 - 12. *Nunc est bibendum*, δηλ. μετά τό θάνατο τοῦ Ἀντωνίου καί τῆς Κλεοπάτρας. *bibo, bibi, potum* (γ') = πίνω. *nunc - nunc*, ἡ ἐπανάληψη φανερώνει τή χαρά καί τόν ἐνθουσιασμό τοῦ ποιητῆ. *pulsanda tellus pede libero* = saltandum est. *Saliares dapes* = Σαλιακές εὐωχίες (συμπόσια). *Salii* : οἱ Σάλιοι ἦταν ἱερεῖς τοῦ "Αρῆ, πού τούς εἶχε διορίσει ὁ Νουμᾶς νά φρουροῦν τήν «οὐρανοπετή» ἀσπίδα, ἡ ὁποία βρισκόταν στό ναό τοῦ "Αρῆ μαζί μέ ἑντεκα ἄλλες. Τίς πρῶτες ἡμέρες τοῦ Μαρτίου οἱ Σάλιοι τελοῦσαν μεγάλῃ πρεπῇ ἑορτή καί χόρευαν στούς δρόμους τῆς πόλεως κρατώντας ὅπλα καί ψέλνοντας ὕμνους (*carmen sliaare*). Μετά τήν ἑορτή γίνονταν πλουσιότατα συμπόσια. *pulvinaris* = προσκεφάλι, κλίνη. *Leclisternium* : ἑορτή πού ἔκαναν οἱ Ρωμαῖοι σέ περιπτώσεις εὐτυχῶν ἐθνικῶν γεγονότων· ἐστόλιζαν τίς κλίνες τῶν θεῶν, τίς ἔβγαζαν ἔξω στούς δρόμους καί παρέθεταν πλούσια συμπόσια γιά κοινή εὐωχία τοῦ λαοῦ. *sodalis - is* = σύντροφος, φίλος. *antehac*, δηλ. πρίν ἀπό τήν ἡττα τῆς Κλεοπάτρας, τότε πού αὐτή ἀποτελοῦσε σοβαρό κίνδυνο γιά τό ρωμαϊκό κράτος. *Caecubum vinum* = Καίκουβος οἶνος. Τό «Καίκουβον» ἦταν περιοχή τοῦ Λατίου, ὀνομαστή γιά τά κρασιά της. *avitus* = προγονικός. *depromo* = ἐξάγω, βγάζω.

Ἡ φυσική σειρά τῶν λέξεων εἶναι : dum regina (Aegypti) parabat dementes ruinas et funus Capitolio et imperio (Romano). Τό Καπιτώλιο ἐδῶ εἶναι τό σύμβολο τῆς αἰώνιας Ρώμης. *demens ruina* = ἀνόητο ἐρείπιο· ἀντί *demens regina*. *contamino* (ρ. α') = μαιίνω, μολύνω. cum contaminato grege morbo turpium vivorum : ἐννοεῖ τοὺς ναῦτες καί τοὺς στρατιῶτες τῆς Κλεοπάτρας, πού εἶχαν γίνει δύσμορφοι ἀπό τή λέπρα. *impotens - ntis* = ἀπληστος, ἀκόλαστος. *impotens sperare quidlibet* : ἐννοεῖ τήν Κλεοπάτρα, πού ἀπό τήν ἀπληστία της ἔλπιζε καί τά πιό ἀπίθανα πράγματα. *fortuna dulci ebria* = μεθυσμένη ἀπό τή γλυκιά εὐτυχία (πού θά νικοῦσε τοὺς Ρωμαίους).

13 - 32. *minuo*, ρ. = μειώνω. *vix una sospes navis* = μόλις ἓνα πλοῖο πού σώθηκε (ὑπερβολή). *lymphatus* ἀπό τό *lymphatus* (ἀνομοίωση) = (νυμφόληπτος : πού κατέχεται ἀπό τίς Νύμφες), ξέφρενος. *Mareotico* (vino) : περίφημο μυρωδάτο κρασί ἀπό τή Μαρεώτιδα λίμνη, κοντά στήν Ἀλεξάνδρεια. *volantem* (reginam) = (τή βασιλίσσα) πού φεύγει τρέχοντας ὀλοταχῶς (σάν νά πετάει στόν ἀέρα). *remis adurgens* = καταδιώκοντας μέ τά κουπιά (: πλοῖα). *accipiter - tris* = τό γεράκι. *velut accipiter adurget molles columbas* = ὅπως τό γεράκι ὁρμάει ἐναντίον δειλῶν περιστεριῶν (πρβ. Ὁμ. X, 139 : «ἦύτε κίρκος... ἐλαφρότατος πετεηνῶν, | ... οἷμησε μετὰ τρήρωνα πέλειαν»). *campi Haemoniae* = οἱ Θεσσαλικοὶ κάμποι. *Haemonia*, ἀπό τόν Αἷμονα, τόν πατέρα τοῦ Θεσσαλοῦ. *nivalis*, ε, ἐπίθ. = χιονισμένος. *fatale monstrum* : Ἡ Κλεοπάτρα χαρακτηρίζεται «μοιραῖο τέρας», γιατί ἦταν πρωτοφανές μιὰ γυναίκα νά συλλάβει τόσο παράτολμα σχέδια. *muliebriter*, ἐπίρρ. = μέ γυναικίους τρόπους, σάν γυναίκα. *nec muliebriter exaravit ensem* : «Ὅταν ὁ Αὐγουστος ἔστειλε τόν Προκλήιο νά συλλάβει τήν Κλεοπάτρα, ἐκεῖνη ἀποπειράθηκε νά αὐτοκτονήσει μέ ξίφος, ἀλλά ὁ Προκλήιος τήν ἐμπόδισε. *nec latentes oras reparavit cita classe* = καί δέν ἀναζήτησε νά καταφύγει μέ γρήγορο στόλο σέ ἄγνωστες παραλίες. Ὁ Πλούταρχος ἀναφέρει ὅτι ἡ Κλεοπάτρα προσπάθησε νά μεταφέρει τό στόλο της ἀπό τόν ἰσθμό, τότε, τοῦ Σουέζ στόν ἀραβικό κόλπο, ἀλλά τήν ἐμπόδισαν οἱ Ἀραβες. Πρὸς τιμὴ τῆς Κλεοπάτρας ὁ ποιητής τήν παρουσιάζει ἐδῶ ὅτι μέ τή θέλησή της καί μέ γενναιοφροσύνη πού ταιριάζει σέ ἄντρες δέ θέλησε νά σωθεῖ φεύγοντας. *ausa visere et iacentem regiam* (dumum) *vollu sereno* = εἶχε τήν ψυχική δύναμη νά βλέπει μέ γαλήνιο πρόσωπο τά ἀνάκτορα

της έρειπωμένα. "Όταν ή Κλεοπάτρα, μετά τήν ήττα της, έφτασε καταδιωγμένη στήν 'Αλεξάνδρεια, προσπαθοῦσε από έγωισμό νά μή δείχνει τή συμφορά της. *fortis et tractare asperas serpentes* = γενναία ώστε νά πάρει στά χέρια της καί άγρια φίδια. *deliberata morte ferocior* = περισσότερο τολμηρή, αφού αποφάσισε νά πεθάνει. 'Η φυσική σειρά τών λέξεων είναι : *invidens non humilis mulier privata deduci superbo triumpho saevis Liburnis* = επειδή δέν ήθελε ή άγέρωχη γυναίκα νά τήν όδηγήσουν μέ υπερήφανο θρίαμβο (στή Ρώμη) σάν ιδιώτη (= κοινό θνητό, έκπτωτη δηλ. από τό θρόνο) μέσα σέ φοβερές λιβυρνίδες. *Liburna* (navis) = Λιβυρνικό πλοιο. Οί Λιβυρνοί ήταν λαός 'Ιλλυρικός πού διέθετε γρήγορα καράβια.

8. BIBΛΙΟ ΙΙ — ΩΔΗ VII

O Pompei... prime meorum sodalium... deducte. 'Ο Πομπήιος Βάρος, φίλος καί συμπολεμιστής του ποιητή. *ultimum tempus* = ό έσχατος κίνδυνος *Bruto militiae duce* : ό Βρούτος καί ό Κάσσιος είχαν τήν άρχηγία του στρατου πού πολέμησε τόν Καίσαρα στή μάχη τών Φιλίππων· μαζί τους ήταν ό Πομπήιος Βάρος καί ό 'Οράτιος. *redono* = ξαναδωρίζω, δίνω πάλι. *Quiritem* : έννοεί τήν αποκατάσταση του Βάρου στά πολιτικά δικαιώματα, πού τά είχε στερηθεϊ πριν χορηγηθεϊ ή άμνηστία. *sodalis* = σύντροφος (στή μάχη)· οί φιλικοί δεσμοί πού αναπτύσσονται στόν πόλεμο είναι στενοί καί σταθεροί. *morans dies* = ή ήμέρα πού δέν περνάει γρήγορα («βραδυποροῦσα»). Για τούς στρατιώτες πού βρίσκονται στόν πόλεμο ή ήμέρα φαίνεται χρόνος. *merum - i* = κρασί άνέρωτο («άκρατος οίνος»). *nitentis capillos coronatus* = φορώντας στεφάνι (πάνω) στά γυαλιστερά μαλλιά (μου). *malobathrum Syrium* = Συριακό μαλόβαθρο (έλαιώδες μύρο από φύλλα άρωματικού φυτου, πρβ. *brillantine*). *Philippos et celestrem fugam tecum sensi* : μαζί σου δοκίμασα τούς Φιλίππους καί τή γρήγορη φυγή (σχήμα «έν διά δυοῖν») : ήμαστε μαζί στήν όπισθοχώρηση στους Φ.). *parmula - ae* = μικρή άσπίδα. *relieta parmula non bene* : 'Ο 'Οράτιος, επειδή ήταν άξιωματικός (*tribunus militum*) δέν κρατοῦσε άσπίδα· αὐτά, όμως, ό ποιητής τά λέει για νά δείξει τήν άτακτη φυγή (πρβ. 'Αρχιλοχο, άπόσ. 6). *minax - acis* = άπειλητικός : *minacis* είναι οί άνδρεῖοι στρατιώτες του Βρούτου, οί όποιοι, παρά τήν

ἀνδρεία τους, νικήθηκαν από τούς δειλούς αντιπάλους τους. *mentum* - *i* = τό γένι, τό σαγόνι. *turpe solum tetigere mento* : τό ἔδαφος χαρακτηρίζεται *turpe* (= αἰσχρό) γιατί ρυπάνθηκε καί μολύνθηκε από τό αἷμα ἐκείνων πού ἔπεσαν ἥρωικά στό πεδίο τῆς μάχης. *densus* = δασύς, πυκνός, *paudentem* = φοβισμένο(ν). *Mercurius sustulit* : ὁ λόγιος Ἑρμῆς, πού εἶναι προστάτης τῶν ποιητῶν, τόν πῆρε, τόν κάλυψε μέ πυκνό σύννεφο, καί τόν ἔσωσε μέσα ἀπό τό ἐχθρικό στρατόπεδο (πρβ. Ὁμ. Γ 309. Ε, 312 κ.ἐξ.). *resorbeo* - *ere* (β') = ἀναρροφῶ (λέγεται γιά τά κύματα πού στήν παλινδρόμησή τους σπᾶνε στήν ἀκτή). *in bellum* : ἐννοεῖ τό νέο πόλεμο στή Σικελία, ὅπου πολέμησε ὁ Πομπήιος Βάρος μέ ἀρχηγό τό Σέξτο Πομπήιο. *fretis aestuosis* = μέσα ἀπό τό ταραγμένο πέλαγος (δηλ. τό Σικελικό, πού ἔγινε πεδίο νέων πολεμικῶν περιπετειῶν γιά τό Βάρο Πομπήιο). *redde Iovi dapem obligatam* = δῶσε στό Δία τήν εὐωχία (: τό τραπέζι) πού τοῦ χρωστᾷς : σάν ὁ Πομπήιος νά εἶχε κάνει τέτοιο τάμα στό Δία. *depone sub laura mea* : στήν ἐπαυλῇ τοῦ ποιητῆ ὑπῆρχε δάφνη, στή σκιά τῆς ὁποίας θά μπορούσε νά ξεκουράσει τά ταλαιπωρημένα ἀπό τή μακροχρόνια ἐκστρατεία μέλη του. Ἴσως ὅμως νά ἐννοεῖ καί τίς ποιητικές δάφνες — ἐπαθλα τῶν διακεκριμένων ποιητῶν. *cadus* - *i* = ὁ κάδος (πήλινο δοχεῖο). *destino* (ρ. α') = ὀρίζω, τοποθετῶ· ἡ μτχ. *destinatus* = προορισμένος. *obliviosus* = πού κάνει νά ξεχνᾷς τά βάσανα, ὁ (παυσίλυπος). *ciborium* - *ii* = ποτήρι (πλατύστομο, σάν τό σημερινό ποτήρι σαμπάνιας). *exple* - *funde* = γέμιζε - κέρνα : ζωηρή ἀναπαράσταση συμποσίου. *unguentum* - *i* = ἀλοιφή, μύρο. *carax* - *acis* = εὐρύχωρος. *arrium* - *ii* = τό σέλινο. *udus*, *a*, *um* = ὑγρός. εὐκαμπτος. *concha* - *ae* = πλατύστομο ἄγγεο (γιά μύρο, λάδι κλπ.). *depropero* (ρ. α') = σπεύδω. Ἡ φυσική σειρά τῶν λέξεων εἶναι : *quis (curat) deproperare myrto*· ἡ ἀκατάστατη πλοκή τοῦ λόγου φανερώνει τήν ψυχική διέγερση, τή χαρά τοῦ ποιητῆ γιά τήν ἐπιστροφή τοῦ φίλου του. *Venus* = *iactus Venerens* = ὁ «βόλος τῆς Ἀφροδίτης» : Στό παιχνίδι μέ τούς «ἀστραγάλους» (τά σημ. «κότσια») ὁ συνδυασμός τῶν ἀριθμῶν 1, 2, 4, 6 (3 καί 5 δέν ὑπῆρχαν) ἦταν ὁ καλύτερος καί λεγόταν «Ἀφροδίτη»· ὁ χειρότερος ἦταν ὅταν καί οἱ τέσσερις ἀστράγαλοι ἔφεραν «1» (ἄσσους). *arbiter bibendi* = ὁ συμποσίαρχος. *bacchor* (ρ. α') = μεθῶ. *Edoni* - *orum* = οἱ Ἡδωνοί : λαός θρακικός, φημισμένος γιά τήν οἰνοποσία του καί τή λατρεία τοῦ Βάχχου. *recepto amico dulce*

est mihi furere : πρβ. τό δικό μας «θά τρελλαθῶ ἀπό τή χαρά μου», πού τό λέμε ὅταν μᾶς συμβαίνουν ἀπροσδόκητα εὐχάριστα γεγονότα.

9. BIBΛΙΟ ΙΙ — ΩΔΗ XX

1 - 12. *usitatus - a - um* (τοῦ *usitor*) = συνήθης, συνηθισμένος. *tenuis*, ἐπίθ. = λεπτός. *penna - ae* = φτερό, τά φτερά, οἱ φτεροῦ-γες. *biformis*, *e* = διμορφος. *vates - is* = μάντης, ποιητής. *urbis* ἀντί *urbes*. Ἡ φυσική σειρά τῶν λέξεων εἶναι : *ferar per liquidum aethera biformis vates non usitata nec tenui penna. biformis* : ἐπειδὴ φαντάζεται τόν ἑαυτό του σάν κύκνο καί ποιητή. Ὁ Ὀράτιος ὀνομάζει τόν Πίνδαρο «Θηβαῖο Κύκνο». Ὁ Ἀριστοτέλης πίστευε ὅτι οἱ ψυχές τῶν ποιητῶν ζοῦσαν καί μετὰ τό θάνατο μέ τή μορφή κύκνων, διατηρώντας ἔτσι καί τήν ἱκανότητα νά ψάλλουν. *non ego... obibo* = ἐγώ δέ θά πεθάνω. *quem vocas* = τόν ὁποῖο προσφωνεῖς (: στέλνεις τόν τελευταῖο χαιρετισμό). *nec stygia cohibebor unda* = οὔτε θά μέ ἐμποδίσουν τά νερά τῆς Στύγας. *iam - iam* = κοίτα - κοίτα. *residunt* (τοῦ *resido* = περιβάλλω, καλύπτω). *crus, cruris* = ἡ κνήμη. *pellis - is* = τό δέρμα. *et album mutor in alitem* = καί μεταβάλλομαι σέ λευκό πτηνό (κύκνο). *superne* = στό ἐπάνω μέρος τοῦ σώματός μου. *leves plumae* = ἐλαφρά (ἀνάλαφρα) φτερά.

13 - 20. *visam* μέλ. τοῦ *viso* = βλέπω. *notior Daedaleo Icaro* = ὀνομαστότερος ἀπό τόν Ἰκαρο, τό γιό τοῦ Δαίδαλου· ὁ ὑπαινιγμός ἀναφέρεται στήν τόλμη καί ὄχι στήν πτώση τοῦ Ἰκαρου). *gementis Bospori litora* = τίς ἀκτές τοῦ Βοσπόρου πού στενάζει (ὁ στεναγμός προέρχεται ἀπό τό βουητό καί τόν παφλασμό τῶν κυμάτων). *Syrtsisque Gaetulas* = τίς Γαιτουλικές Σύρτιες· (ἡ χώρα τῶν Γαιτούλων βρισκόταν στήν Ἀφρική, στά νότια τῆς Νουμιδίας). *canorus ales* = ὠδικό πτηνό. *Hyperborei campi* = οἱ πεδιάδες τῶν Ὑπερβορείων (οἱ Ὑπερβ. ἦταν ἄγνωστοι λαοί τοῦ Βορῶ). *dissimulo* = (ἀπο)κρύβω. Ἡ φυσική σειρά τῶν λέξεων εἶναι : *me noscent Calchus et Dacus qui dissimulat metum Marsae cohortis et ultimi Geloni. Geloni* = οἱ Γελωνοί, λαός Σκυθικός (στήν Οὐκρανία) κοντά στόν ποταμό Βορυσθένη. *disco* = μαθαίνω. *peritus* = ἐμπειρος, πολιτισμένος. *Hiber* = Ἰβηρ (Ἰσπανός). *potor - oris* = πότης : *potor Rhodani* = αὐτός πού κατοικεῖ κοντά στό (ὁ παροικῶν τόν) Ροδανό.

21 - 24. *absint inani funere neniae* = μακριά από τήν ανώφελη (περιττή αφού θά είναι άθάνατος) κηδεία μου οί θρήνοι: δέν υπάρχει λόγος νά μέ κλάψουν, όταν θά πεθάνω. *nenia* - *ae* = επίκλησις θρήνου, μοιρολόι. *luctusque turpes et querimoniae* = καί τά άπρεπή (στήν άθανασία μου) πένθη καί οί μεμψιμοιρίες (: τά κλάματα). "Η: τά κένθη πού άσχημίζουν τό πρόσωπο. *compesco* - *ui* (γ') = συγκρατώ. *clamorem* (tuum). *supervacuius* = περιττός, ανώφελος. *mitte supervacuos honores sepulcri* = άφησε τίς ανώφελες τιμές τής ταφής.

- 10. ΒΙΒΛΙΟ ΙΙΙ - ΩΔΗ VIII

caelebs - *ibis* = ό άγαμος. *Calendae Martiae* ή *Calendae feminae*: Στήν 1η του Μαρτίου οί Ρωμαίς παντρεμένες γυναίκες γιόρταζαν στον 'Ησχύλινο λόφο τά *Matronalia*, τιμώντας τήν *Iunonem Lucinam*, προστάτη των τοκετών (άντίστ. έλληνική θεότητα είναι ή Ελεείθια). *accera* - *ae* = τό θυμιατήρι. *tus* - *turis* = τό λιβάνι. *caespes* - *uis* = χορτόπλινθος: φαίνεται ότι ό 'Οράτιος μέ τέτοιους πλίνθους είχε φτιάξει πρόχειρο βωμό. *docte*. 'Η φυσική σειρά των λέξεων είναι: *miraris, docte sermones utrius linguae*: έννοεί τό Μαικήνα, πού ήξερε καί τήν έλληνική γλώσσα. *noceo* - *ui* - *otum* (β') = κάνω τάμα, τάζω. *epulae* - *arum* = γλέντι. *albus caper* = λευκός τράγος: στους άνω θεούς θυσίαζαν λευκά ζώα. *prope funeratus* = όταν λίγο έλειψε νά μου κάνουν τήν κηδεία μου. *arboris ictus*. *ictus* - *us* = χτύπημα: ό ποιητής μιλάει για τον κίνδυνο πού διέτρεξε, όταν έπεσε καί τον χτύπησε στο κεφάλι κάποιο δέντρο του κήπου του. *festus* - *a* - *um* = έορταστικός. *anno redeunte* = κάθε χρόνο (πρβλ. «περιτελλομένων ενανυτών»). *cortex* - *icis* = ή πίσσα: *hic dies demovebit corticem* (προσωποποιεία). *amphora* - *ae* = άμφορέας. *amphora instituta libere fumum*: οί Ρωμαίοι κατασκεύαζαν τό κελλάρι τους (οίναποθήκη) σέ τέτοια θέση, ώστε νά καπνίζεται από τό τζάκι για νά «παλιώνει» τό κρασί γρηγορότερα. *consule Tullo*: 'Ο Βολκάτιος Τύλλος ήταν ύπατος τό 33 π.Χ., τότε πού ό Μαικήνας χάρισε στον 'Οράτιο τή Σαβινική έπαυλη. *sume* του *sumo* - *mpsi* - *tum* (γ') = παίρνω καί καταναλώνω, έδω: πίνω. *sospes* - *ilis* = σώς. *cyathos amici sospitis* = ποτήρια (στήν ύγειά) του φίλου πού σώθηκε. *lucerna* - *ae* = τό λυχνάρι. *porfem in lucem* = νά έχεις τά λυχνάρια αναμμένα μέχρι τό πρωί. ('Ο 'Οράτιος

σκοπευε νά κάνει όλονύχτιο γλέντι). *procul esto omnis clamor* : ὁ ποιη-
 τής ὑπόσχεται ἥσυχο καὶ ξένοιαστο ξενύχτι. *mitte civiles super Urbe cu-
 ras* : εἶχε δίκιο ὁ ποιητής νά συμβουλεύει τόν πολυάσχολο φίλο του
 Μαικήνα νά ξεχάσει ἐκείνη τή βραδιά τίς φροντίδες του γιά τήν πόλη
 (πρβ. «ρίξτο λιγάκι ἔξω») : Ὁ Ὀκταβιανός τότε ἔλειπε στήν Ἀνατολή
 καί εἶχε ἀφήσει ἀναπληρωτή του τό Μαικήνα. *Cotiso - onis* : βασιλιάς
 τῶν Δακῶν· ὁ Μ. Κράσσος τό 29 π.Χ. εἶχε νικήσει καί τόν Κοτίσωνα
 καί τούς Σχύθες. *infestus - a - um* = ἐχθρός. *dissideo - edi - essum* (β')
 = ἔχω διαφορές μέ κάποιον. *Medus dissidet sibi* = οἱ Πάρθοι ἔχουν
 διαφορές μεταξύ τους : ἐννοεῖ τίς ἐμφύλιες ἐρίδες τοῦ Φραάτη καί τοῦ
 Τιριδάτη. *luctuosus - a - um* = αὐτός πού φέρνει πολύ πένθος. *armis*
(sibi) luctuosus = μέ ὅπλα πού φέρνουν (πολύ πένθος = πολλούς
 θανάτους) στούς ἴδιους. *Cantaber* = ὁ Κανταβρικός : ἔθνος Ἰσπανικό.
 (Οἱ Ἰσπανοί νικήθηκαν ἀπό τό Στατίλιο Ταῦρο τό 29 π.Χ.). *catena - ae*
 = ἡ ἀλυσίδα. *serus - a - um* = ὀψιμος, καθυστερημένος. *laxo* (ρ. α') =
 χαλαρώνω. *neglegens ne qua populus laboret* : τήν ἴδια σύσταση.
 ἔκανε καί παραπάνω ὁ ποιητής μέ τό : *mitte civiles curas. privatus* =
 ιδιώτης (ἀντίθετο τοῦ *magistratus*). *parce nimium cavere* = *noli*
nimium cavere = μὴ στενοχωρεῖσαι πάρα πολύ, «ρίξτο λίγο ἔξω»
cape laetus dona praesentis horae = χαρούμενος δέξου τά δῶρα τῆς
 ὥρας τούτης.

11. ΒΙΒΛΙΟ ΙΙΙ — ΩΔΗ XXV

Quo, ἐπίρρ. = πού. *nemus - oris* = δάσος. Ἡ φυσική σειρά τῶν
 λέξεων εἶναι : *in quae nemora aut in quos specus agor* : ἐμπνευσμέ-
 νος ἀπό τό Βάχχο ὁ ποιητής φαντάζεται ὅτι τόν ὀδηγεῖ ὁ θεός αὐτός.
mens nova = καινούριος νοῦς, νέο πνεῦμα (: ἐνθουσιασμός). *meditor*,
 ρ. = σκέπτομαι, σκοπεύω νά. *insero* = συγκαταλέγω. *recens - ntis* =
 νέος, καινούριος. *non secus* = ὅχι ἀλλιῶς : μέ τόν ἴδιο τρόπο, ὁμοίως.
stupeo = θαυμάζω, ἐκπλήσσομαι. *Enhias - adis* = ἡ Εὐιάδα, Βάχχη,
 Μαινάδα. *candidus - a - um* = κάτασπρος. *lustratus - a - um*, τοῦ *lu-
 stro* (α') = περιοδεύω. *devius - a - um* (de via) = αὐτός πού βρίσκε-
 ται ἔξω ἀπό τό δρόμο του, πού πλανιέται. *valentium vertere* = πού
 μποροῦν νά ξεριζώσουν. *procerus - a - um* = ἀρκετά ψηλός, πανύψη-
 λος. *fraxinus - i* = ἡ μελιά (δέντρο). *rampinus - i* = ἀμπελοβλά-
 στο, ἀμπελόφυλλα.

12. ΒΙΒΛΙΟ ΙΙΙ - ΩΔΗ XXX

Perennis, *e* (*per - annus*) = αἰώνιος. *situs - us* = μούχλα. *regalis situs* = τό μουχλιασμένο από τήν πάροδο τοῦ χρόνου μεγαλειῶ. *edax - acis* = πού «τρῶει», ἀφανίζει. *imber edax*: ἐπειδὴ τό νερό ἔχει διαβρωτική ἐνέργεια. *non omnis moriar* = δέ θά πεθάνω ὁλόκληρος. (: ἀπό τό «ἐγώ μου» θά πεθάνει μόνο τό φθαρτό σῶμα, τό πνεῦμα μου θά ζεῖ μέσα στά ἀφθαρτά ἔργα μου). *Libitina - ae* = ἡ Λιβιτίνη Ἀφροδίτη, θεά τῶν κηδεῶν καί τοῦ θανάτου. Μιά πολύ παράδοση σύγχυσης τοῦ ἔρωτα καί τοῦ θανάτου, δηλ. τῆς Ἀφροδίτης καί τῆς Περσεφόνης. *usque recens = dum scandet* = ἀδιάκοπα νέος. *dum scandet Capitolium*: δηλ. αἰωνίως (ἐπειδὴ γιά τοὺς Ρωμαίους ἡ Ρώμη ἦταν αἰώνια). *cum tacita virgine* = μαζί μέ τή σιωπηλή κόρη: ἐννοεῖ τή *Vestalem maximam*, ἡ ὁποία βοηθοῦσε τόν *Pontificem* στίς θυσίες καί στεκόταν σιωπηλή μαζί μέ τίς ἄλλες Ἑστιάδες. *Aufidus - i* = ὁ Αὔφιδος, ποταμός στήν πατρίδα τοῦ Ὁρατίου, τήν Ἀπουλία. *Daunus* = ὁ Δαῦνος, ἀρχαῖος βασιλιάς στήν περιοχή τῆς Ἀπουλίας. *pauper aequae*: ὁ Δαῦνος χαρακτηρίζεται «πτωχός εἰς ὕδατα», ἐπειδὴ ὑπῆρξε βασιλιάς μιᾶς χώρας πού δέν ἔχει πολλά νερά. *obstrepo - ui - itum* (γ') = θορυβῶ, βουίζω. *humili potens (factus)*: ὁ Ὁράτιος, πού ἦταν γιός φτωχοῦ ἀπελεύθερου. *Aeolium carmen* = ἡ Αἰολική μελωδία, ἡ λυρική ποίηση τῆς Σαπφῶς καί τοῦ Ἀλκαίου. *sume superbiam Melpomene* = δέξου, Μελπομένη, τήν ὑπερήφανη τιμή. *quaesitam meritis = quam (Superbiam) meritis quaesivisti* = τήν ὁποία ἀπέκτησες μέ τὰ ἐπ'αξία ἔργα σου. Ὁ Ὁράτιος, μετριάζοντας τήν περηφάνιά του, ἀποδίδει τὰ ποιήματά του στή Μούσα Μελπομένη, πού μέ τήν ἐμπνευσή της τόν ἔκαμε μεγάλο ποιητή.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

I. Βιργιλίου Αινειάδα	Σελ. 1 - 19
1. Εἰσαγωγή	» 5 - 15
2. Κείμενο	» 17 - 35
α. Βιβλίο I	» 17 - 22
β. Βιβλίο II	» 23 - 31
γ. Βιβλίο III	» 32 - 35
3. Ἑρμηνευτικές σημειώσεις	» 37 - 91
α. Βιβλίο I	» 37 - 59
β. Βιβλίο II	» 60 - 81
γ. Βιβλίο III	» 82 - 91
II. M. Tulli Ciceronis Somnium Scipionis	» 93 - 152
1. Προλεγόμενα	» 97 - 107
2. Κείμενο	» 109 - 116
3. Ἑρμηνευτικές σημειώσεις	» 117 - 150
III. Ὀρατίου Ὠδές	» 151 - 187
1. Εἰσαγωγή	» 155 - 159
2. Κείμενο	» 161 - 171
α. Liber primus	» 161 - 167
β. Liber alter	» 167 - 169
γ. Liber tertius	» 167 - 171
3. Ἑρμηνευτικές σημειώσεις	» 173 - 187
α. Βιβλίο I	» 173 - 184
β. Βιβλίο II	» 184 - 185
γ. Βιβλίο III	» 185 - 187

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

I. Βιβλίο Αλφάβητο

1. Εισαγωγή	1-10
2. Κείμενο	11-20
3. Ερωτήσεις	21-30
4. Βιβλίο I	31-40
5. Βιβλίο II	41-50
6. Βιβλίο III	51-60
7. Ερωτήσεις	61-70
8. Βιβλίο I	71-80
9. Βιβλίο II	81-90
10. Βιβλίο III	91-100

II. Το Βιβλίο Γραμμάτων

1. Εισαγωγή	101-110
2. Κείμενο	111-120
3. Ερωτήσεις	121-130

III. Ορθογραφία

1. Εισαγωγή	131-140
2. Κείμενο	141-150
3. Ερωτήσεις	151-160
4. Βιβλίο I	161-170
5. Βιβλίο II	171-180
6. Βιβλίο III	181-190
7. Ερωτήσεις	191-200

ΕΞΩΦΥΛΛΟ: ΛΟΥΙΖΑΣ ΜΟΝΤΕΣΑΝΤΟΥ

ΕΚΔΟΣΗ ΚΑ', ΙΘ', Κ', 1977 (VII) — ΑΝΤΙΤ. 55.000— ΣΥΜΒ.: 2829/13-4-77

ΣΤΟΙΧΕΙΟΘΕΣΙΑ - ΕΚΤΥΠΩΣΗ - ΒΙΒΛΙΟΔΕΣΙΑ :
«ΑΤΛΑΝΤΙΣ - Μ. ΠΕΧΛΙΒΑΝΙΔΗΣ & ΣΙΑ» Α.Ε.

